

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

**Збірник тез доповідей
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 1 липня 2015 року)**

Київ 2015

Редакційна колегія:

Черней В. В., доктор юридичних наук, професор, ректор Національної академії внутрішніх справ - голова;

Вакуленко О. Ф., начальник Головного слідчого управління МВС України - співголова;

Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ) - заступник голови;

Цюприк І. В., кандидат юридичних наук (Головне слідче управління МВС України) - заступник голови;

Алексійчук М. М., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Бодюл Є. М., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ);

Василинчук В. І., доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ);

Вознюк А. А., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія внутрішніх справ);

Герасименко Л. В., кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ);

Осауленко О. А., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ);

Савченко А. В., доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ);

Сербин Р. А., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія внутрішніх справ);

Сизоненко А. С., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ);

Удалова Л. Д., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Національна академія внутрішніх справ);

Хуторянський О. В., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ);

Цуцкірідзе М. С., кандидат юридичних наук (Головне слідче управління МВС України)

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 17 червня 2015 р. (протокол № 10)

Матеріали подано в авторській редакції

Актуальні проблеми досудового розслідування [Текст] : зб. тез А 437 доповідей ІУ Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). - К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. - 360 с.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Черней Володимир Васильович

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ПІДГОТОВЦІ КАДРІВ СЛІДЧОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	14
--	----

Вакуленко Олександр Федорович

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО.....	17
--	----

Чернявський Сергій Сергійович

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	19
--	----

Басиста Ірина Володимирівна

ВІДХІД ВІД ЗАСТАРІЛОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ЯК ШЛЯХ ДО ЕФЕКТИВНИХ РЕФОРМ.....	21
---	----

Василинчук Віктор Іванович

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	23
---	----

Волобуєв Анатолій Федотович

ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	25
---	----

Грібов Михайло Леонідович

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СУБ'ЄКТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	27
---	----

Горбачевський Віталій Якович

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ.....	29
---	----

Купранець Ігор Михайлович

РОЛЬ ТА МІСЦЕ КЕРІВНИКА ОПЕРАТИВНОГО ПІДРОЗДІЛУ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИМ ЗЛОЧИНАМ	33
--	----

Лапко Олександр Віталійович

ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ З ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ МВС УКРАЇНИ.....	36
--	----

Лук'янчиков Євген Дмитрович,

<i>Лук'янчиков Борис Євгенович</i> ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПІД ЧАС ОСВІДУВАННЯ.....	39
---	----

<i>Мамка Григорій Миколайович</i>	
ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ОБОВ'ЯЗОК ДОКАЗУВАННЯ	
ВИНИ	42
<i>Мотлях Олександр Іванович</i>	
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА	
В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ	44
<i>Орлов Юрій Юрійович</i>	
ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ	
ПІДРОЗДІЛІВ ОВС	46
<i>Погорецький Микола Анатолійович</i>	
СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА	
КРИМІНАЛЬНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ	51
<i>Савченко Андрій Володимирович</i>	
ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ	
ІНФОРМАЦІЇ	53
<i>Таран Олена Вікторівна</i>	
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ	
ВИРОБНИЦТВА	56
<i>Топчій Василь Васильович</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ	
НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ	58
<i>Удалова Лариса Давидівна</i>	
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО	
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	61
<i>Чорноус Юлія Миколаївна</i>	
РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ В	
ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	64

СЕКЦІЯ 1. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

<i>Алексеева-Процюк Діана Олександрівна</i>	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ СПЕЦІАЛЬНОГО	
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	67
<i>Білокінь Руслан Михайлович</i>	
ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО	
ПРОВАДЖЕННЯ	70
<i>Василенко Дмитро Леонідович</i>	
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО	
СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО	72
<i>Герасименко Лариса Володимирівна</i>	
ПОНЯТТЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СЛІДЧОГО	75

<i>Гловюк Ірина Василівна</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ	77
<i>Глуценко Олена Анатоліївна</i> ІНСТИТУТ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В СИСТЕМІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПРОЦЕДУР ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ.....	79
<i>Горбачев Василій Павлович</i> НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ИЗБРАНИЕМ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ВО 2-Й ПОЛОВИНЕ XIX СТ	81
<i>Гринюк Володимир Олексійович</i> ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЩОДО ПЕРЕВІРКИ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	84
<i>Гуцуляк Микола Ярославович</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ТА АЛГОРИТМ ДІЙ ОКРЕМИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС ПРИ НАДХОДЖЕННІ ЗАЯВ І ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	86
<i>Заїка Сергій Олегович</i> ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЗАВДАННЯ» ТА «МЕТА» КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	90
<i>Льченко Сергій Юрійович</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	93
<i>Калиновський Олександр Валерійович</i> ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ.....	95
<i>Кастарнов Дмитро Борисович</i> ВІДОМОСТІ ПРО МАЙНОВИЙ СТАН ОБВИНУВАЧЕНОГО У ВИЗНАЧЕННІ РОЗМІРУ ЗАСТАВИ.....	97
<i>Коник Максим Юрійович</i> НАГЛЯД ЗА ВИКОНАННЯМ НЕГЛАСНИМИ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ВИКОНАННЯ ДОРУЧЕНЬ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА.....	101
<i>Котюк Олександр Іванович</i> ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	103
<i>Кисленко Дмитро Петрович</i> ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ОСІБ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	105
<i>Кузьмічова-Кисленко Єлизавета Володимирівна</i> ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО АБО ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	107

Лешукова-Куц Ірина Володимирівна

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІІ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ..... 110

Макаров Марк Анатолійович

ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ
ПИТАННЯ..... 113

Матвієнко В'ячеслав Петрович

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОГО
КАЗНАЧЕЙСТВА ТА ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНСПЕКЦІЇ УКРАЇНИ У
ПРОЦЕСІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ
У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ 116

Мельник Владислав Ігорович

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІІ ЗЛОЧИННОСТІ В СІЛЬСЬКІЙ
МІСЦЕВОСТІ..... 117

Михальчук Юрій Петрович, Тарасюк Анатолій Васильович

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПОСАДОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОСТІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 120

Моспанова Анастасія Олександрівна

ПРАВО НА ЗАХИСТ ПІДОЗРЮВАНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ 124

Моргун Надія Сергіївна

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 126

Наголова Ірина Юріївна

ПОДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ..... 128

Осауленко Олег Анатолійович

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ НЕРОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 130

Павловська Ірина Вікторівна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ
ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ ДІЗНАННЯ
У 1919-1922 РР 133

Рожнова Вікторія Василівна

СУБ'ЄКТИ ЗАТРИМАННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 208 КПК УКРАЇНИ..... 135

Ревєра Максим Сергійович

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ЯК ПЕРШОЧЕРГОВА СЛІДЧА ДІЯ 138

Самодін Артем Володимирович

СИСТЕМА ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ..... 139

Симоненко Наталія Олександрівна

ПЕРЕХОВУВАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО ВІД ОРГАНІВ СЛІДСТВА ТА СУДУ
ЯК ПІДСТАВА ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗГВАЛТУВАННЯ..... 142

Симчук Анатолій Степанович

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ 144

Сичевський Віталій Вікторович

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ..... 147

Співак Олександр Володимирович

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ..... 149

Старенький Олександр Сергійович

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ЩОДО НЕЗАКОННОГО ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ З УРАХУВАННЯМ
МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ 151

Столбовий Віктор Петрович,

Столбова Валентина Володимирівна

АЛГОРИТМ ДІЙ ДІЛЬНИЧНОГО ІНСПЕКТОРА МІЛІЦІЇ ПІД ЧАС
РЕАГУВАННЯ НА ЗЛОЧИНИ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ..... 154

Сольонова Олександрія Олександрівна

ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ 156

Терещенко Юлія Василівна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 159

Удовенко Жанна Володимирівна

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ВІД ВТРУЧАННЯ
В ОСОБИСТЕ І СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ 161

Харченко Надія Володимирівна

ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ
ПРОВЕДЕННЯ АТО: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ..... 163

Хахуцяк Ольга Юріївна

ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 166

Чуб Антон Володимирович

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ:
ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ (МІЖНАРОДНА
СУДДІВСЬКА ПРАКТИКА) 168

СЕКЦІЯ 2. КРИМІНАЛІСТИКА

<i>Александренко Олена Віталіївна, Зарубей Вікторія Володимирівна</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО СЕРІЙНІ ВБИВСТВА	171
<i>Арешонков Віталій Володимирович, Кравчук Олег Вікторович</i> КОМПЛЕКСНІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРАВОВІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ	173
<i>Бабич Неля Василівна</i> ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЇНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА.....	176
<i>Базір Станіслав Станіславович</i> ТИПОВА СЛІДОВА КАРТИНА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СУДДЯМИ ПРИ ВИКОНАННІ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ	178
<i>Бишевець Олена Володимирівна</i> ОСНОВНІ ВИДИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ, ЩО ПРИЗНАЧАЮТЬСЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	180
<i>Брисковська Оксана Миколаївна</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА ФАКТАМИ ПРОТИПРАВНИХ ПОГЛИНАНЬ ТА ЗАХОПЛЕНЬ ПІДПРИЄМСТВ.....	183
<i>Бульба Тарас Миколайович</i> ОКРЕМІ ОЗНАКИ ТА ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАСІДОК НА КОРТЕЖ ОХОРОНЯЄМОЇ ОСОБИ	186
<i>Вакулик Ольга Олексіївна</i> ПОРЯДОК ЗАЛУЧЕННЯ (ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ) ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	189
<i>Вязмікін Сергій Анатолійович</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ	191
<i>Голоколосова Алла Сергіївна</i> ПОПЕРЕДНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ.....	195
<i>Греченко Сергій Юрійович</i> ВИКОРИСТАННЯ МОНІТОРІНГА В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА.....	197
<i>Грибовський Олександр Віталійович</i> ПРАВОВОЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ВІЯВЛЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ.....	200

<i>Давиденко Валерій Степанович</i>	
РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ	201
<i>Дуфенюк Оксана Михайлівна, Кунтій Андрій Ігорович</i>	
ТИПОВІ СЛІДЧІ ВЕРСІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ	206
<i>Ємець Олег Миколайович</i>	
ВИЯВЛЕННЯ ФАКТІВ ВВЕЗЕННЯ, ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБУТУ І РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ	208
<i>Заруцький Вадим Анатолійович</i>	
ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	210
<i>Кірізлєєв Семен Миколайович</i>	
ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ	213
<i>Клименко Дмитро Сергійович</i>	
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ІНШИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я	217
<i>Коман Іван Іванович</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ АГІТАЦІЇ	219
<i>Комаринська Юлія Борисівна</i>	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ СЛІДЧИМИ ТА ІНШИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТЯЖКИХ ЗЛОЧИНІВ	221
<i>Кузьменко Олександр Петрович</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ВІД МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИЙ АСПЕКТ	223
<i>Кузьмічов Ярослав Володимирович</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ І ПРИЙОМИ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ	226
<i>Кулик Марина Йосипівна</i>	
ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВІДКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ РОЗКРАДАНЬ	228
<i>Ленська Людмила Валентинівна</i>	
ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ	231
<i>Мельник Роман Володимирович</i>	
ОГЛЯД МІСЦІ ПОДІЇ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	233

Місюра Наталія Миколаївна

ТАКТИЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ
ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРАДІЖОК ІНДИВІДУАЛЬНОГО
МАЙНА, ВЧИНЕНИХ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ 235

Панчишин Михайло Ярославович

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ
СТ. 272 КК УКРАЇНИ 238

Патик Леся Леонідівна

ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ДОКУМЕНТІВ,
НАДІЛЕНИХ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ ЗАХИСТУ 241

Погрібніченко Яна Олегівна

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ БІОЛОГІЧНИХ СЛІДІВ НА МІСЦІ
ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ 243

Семенов Віктор Васильович

ПІДСТАВИ КЛАСИФІКАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ
ПОМИЛОК СЛІДЧОГО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ 246

Сергєєва Діана Борисівна

ПРОБЛЕМИ ПРОВАДЖЕННЯ ДОПИТУ В РЕЖИМІ
ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ 249

Сизоненко Антон Степанович, Пустова Ганна Олександрівна

ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 251

Сьоміна Наталія Анатоліївна

ПРОФІЛАКТИКА ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ... 253

Ткач Ольга Василівна

МАТЕРІАЛЬНІ ТА ІДЕАЛЬНІ СЛІДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕНЬ НЕДОТОРКАНОСТІ
ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ..... 255

Томма Роман Павлович

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ 257

Узунова Ганна Юрійівна

НЕЗАКОННЕ ЗАХОПЛЕННЯ МАЙНОВИХ КОМПЛЕКСІВ
(РЕЙДЕРСТВО): ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ 258

Шаповал Олена Володимирівна

ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ..... 261

Шевченко Олександр Вікторович

ОЦІНЮВАННЯ ВИСНОВКУ СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ 263

Юнацький Олександр Володимирович

ПРОБЛЕМИ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА КОМПЕТЕНЦІЇ СУДОВОГО
ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 265

Янкова Христина Геннадіївна

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ВЧИНЕНИХ ЖІНКАМИ	268
---	-----

СЕКЦІЯ 3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Андрушко Андрій Васильович

ПОТЕРПІЛИЙ ВІД НЕЗАКОННОГО ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД	271
--	-----

Бабаніна Вікторія Вікторівна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА ПРОЕКТАМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2001 РОКУ	274
--	-----

Бурак Марія Василівна

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ	276
--	-----

Боднар Василь Євгенович

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ	279
---	-----

Вознюк Андрій Андрійович

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА ІНШІ ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНІ ОСОБЛИВОЮ ЧАСТИНОЮ КК УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ	281
---	-----

Гора Ігор Юрійович

ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ	287
--	-----

Грудзур Олег Михайлович

ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ	289
--	-----

Дунай Владислава Валеріївна, Кришевич Ольга Володимирівна КРИМІНАЛЬНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗБЕЩЕННЯ

НЕПОВНОЛІТНІХ	291
---------------------	-----

Жолуденко Анжеліка Олександрівна

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ	293
---	-----

Зийнич Оксана Вадимівна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ КРАДІЖКИ ВІД НЕЗАКОННОГО ПРИВЛАСНЕННЯ ОСОБОЮ МАЙНА	296
---	-----

Калюк Сергій Миколайович

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЗАМОВНИКАМИ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЯК ЗАХІД ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ	298
---	-----

<i>Кісліук Едуард Миколайович</i> ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК.....	301
<i>Комарницький Микола Михайлович</i> БЛИЗЬКІ РОДИЧІ ОСІБ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ СЛУЖБОВІ ЧИ ГРОМАДСЬКІ ОБОВ'ЯЗКИ, ЯК ПОТЕРПІЛИ ВІД ЗЛОЧИНУ	303
<i>Корольчук Віктор Володимирович</i> КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВЦІВ ТА ЕКСПЕРТІВ ООН У ВІДРЯДЖЕННЯХ В УКРАЇНІ	305
<i>Крижна Валентина Володимирівна</i> РЕЦИДИВНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ	308
<i>Кришевич Ольга Володимирівна</i> МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТРАХОВЕ ШАХРАЙСТВО	311
<i>Кузнецов Віталій Володимирович</i> ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ НАСЛІДКІВ ПРИ ЗЛОВЖИВАННІ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ	313
<i>Кузьменко Борис Володимирович</i> ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИБОРСТВО, ІНФОРМАЦІЙНА ЕКСПАНСІЯ, ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	315
<i>Луценко Юрій Васильович, Клименко Сергій Вікторович</i> КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МЕЖ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ	318
<i>Крутевич Микола Миколайович</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	320
<i>Луцкова Євгенія Сергіївна, Герасименко Дарина Миколаївна</i> ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЇ	322
<i>Назымко Егор Сергеевич</i> НАПРАВЛЕННЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ К НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМ НА ОСНОВЕ ДАННЫХ АНКЕТИРОВАНИЯ СУДЕЙ АПЕЛЛЯЦИОННЫХ СУДОВ УКРАИНЫ.....	325
<i>Небитов Андрій Анатолійович</i> ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДЕЙ, ПОТЕРПІЛИХ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ	327
<i>Підюков Петро Павлович, Осипенко Руслан Іванович</i> ВИКОНАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ З РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ ТА ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ.....	331
<i>Плева Ксенія Валеріївна</i> РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	333

<i>Процюк Олег Володимирович</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЗМІН, ЩО ВІДБУЛИСЯ У ДИСПОЗИЦІЇ СТАТТІ 213 КК УКРАЇНИ «ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З МЕТАЛОБРУХТОМ»	336
<i>Савченко Владлена Олегівна</i>	
ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ, НЕ ПОВ'ЯЗАНОГО З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ	338
<i>Северук Володимир Геннадійович, Павленко Сергій Олексійович</i>	
ПРОБАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА УВ'ЯЗНЕННЮ НЕПОВНОЛІТНІХ	341
<i>Соловей Денис Юрійович</i>	
ЕВОЛЮЦІЯ КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ В РАДЯНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (20-ТІ РР. XX СТ.)	343
<i>Столяр Таїса Володимирівна</i>	
ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА ТА ЗА НАНЕСЕННЯ УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ	345
<i>Стрюк Оксана Олегівна, Пазиніч Віталій Іванович</i>	
ЄДИНА ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ЇЇ ФАКТИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ СТОРОНИ	349
<i>Тихонова Олена Вікторівна</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	351
<i>Федчак Ігор Андрійович</i>	
СУКУПНІСТЬ ЗЛОЧИНІВ ПРИ НЕЗАКОННІЙ ПОРУБЦІ ЛІСУ ТА КРАДІЖЦІ ДЕРЕВИНИ.....	353
<i>Шапортова Ніна Іванівна, Ростопчина Мирослава Костянтинівна</i>	
ЩОДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 43 КК УКРАЇНИ	355
<i>Шевчук Олександр Олександрович</i>	
ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У КРЕДИТНО-ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ	357

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

*Черній Володимир Васильович,
доктор юридичних наук, професор, ректор
Національної академії внутрішніх справ*

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ПІДГОТОВЦІ КАДРІВ СЛІДЧОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Після здобуття Україною незалежності на базі Київської вищої школи МВС СРСР і Київських вищих курсів МВС СРСР утворено Українську академію внутрішніх справ (1992 рік) з переведенням (фактично - поверненням) до цього навчального закладу всіх слухачів із на той час зарубіжних вузів колишнього МВС СРСР (у тому числі Волгоградської вищої школи, що здійснювала підготовку слідчих для органів внутрішніх справ України).

У 1993 році в структурі Української академії внутрішніх справ створено слідчо-криміналістичний факультет і вперше у відомчій освітній сфері офіційно запроваджено слідчу спеціалізацію підготовки кадрів на замовлення МВС України з реалізацією навчальних планів освітньо- кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» і «магістр» галузі «Право» за спеціальністю «Правознавство».

В умовах загострення кадрової ситуації, за зверненням МВС України, академія вперше розробила й реалізувала експериментальну трирічну програму підготовки слідчих освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» з переведенням випускників для продовження навчання на заочній формі за перехідною програмою підготовки фахівців.

Сьогодні випускники академії працюють на посадах слідчих (старших слідчих, начальників та заступників начальників слідчих підрозділів) практично в кожному міськрайліноргані, управліннях в областях і на залізницях. Багатьох з них у подальшому переведено по службі й нині вони працюють у системі слідства органів прокуратури, Служби безпеки та податкової міліції.

Введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу України загострило й до цього складну ситуацію з кадрами слідчої спеціалізації. Зокрема, навантаження на слідство зросло майже вдвісьтеро і становить у середньому 130-140 кримінальних проваджень на одного слідчого, залишаючись недиференційованим (кожна подія обов'язково реєструється в ЄРДР, рішення щодо якої уповноважений приймати лише слідчий). У державі слідчі МВС України розслідують 98 % усіх кримінальних правопорушень з перспективою подальшого збільшення їх кількості (для

порівняння: слідчі СБУ - 0,4 %, Державної фіскальної служби - 0,7 %, прокуратури - 1,4 %). Надто серйозна проблема плінності слідчих кадрів: за 2013-2014 роки звільнено 98 % від кількості призначених. Незважаючи на некомплект на 2015 рік слідчих - 1113 одиниць, поточного року відомчі вищі не випускають таких спеціалістів (у 2011 році набір курсантів на слідчу спеціалізацію у вузах МВС України не здійснювався, а державне замовлення на підготовку необхідної кількості слідчих перерозподілено цивільним юридичним освітнім закладам).

У зв'язку з вищезазначеним, сьогодні надзвичайно важливим видається таке:

1) оскільки нині більшість слідчих органів внутрішніх справ мають незначний стаж слідчої роботи, невідкладного розв'язання потребує питання адаптації молодих фахівців у слідчих підрозділах та оволодіння ними професійною майстерністю. Проте внаслідок відсутності достатньої кількості досвідчених працівників цей інститут на «землі» практично не спрацьовує;

2) беззаперечним є те, що професійне становлення слідчих здебільшого відбувається вже на практиці, коли «відшліфовуються» уміння та навички, отримані під час навчання. Тому керівники слідчих підрозділів усіх рівнів повинні приділяти особливу увагу проведенню з підлеглими занять у межах службової підготовки (на цьому наполягають майже 80 % опитаних керівників слідчих підрозділів), оскільки саме такі заняття сприяють професійному зростанню слідчих. Нині до проведення цих занять за вказівкою ГСУ МВС України залучаються не лише слідчі, а й працівники інших підрозділів (особливу увагу приділяють оперативним службам), запрошуються фахівці органів прокуратури, експертних установ, судді, адвокати, науковці тощо;

3) з метою усунення формалізму та зайвого «теоретизування» розгляд окремих тем у системі службової підготовки обов'язково супроводжується використанням апробованих на практиці методичних рекомендацій щодо особливостей розслідування окремих видів злочинів (Головне слідче управління МВС України спільно з Національною академією внутрішніх справ щороку розробляють понад двадцять таких рекомендацій), спеціальної літератури, коментарів, прикладів з практики провадження у конкретних справах, можливостей інформаційного відомчого сайту;

4) потребує покращання й стан підготовки майбутніх слідчих у вишах. Результати опитування керівників слідчих підрозділів (2014 р.) свідчать про низький рівень професійної майстерності випускників. Через відсутність навичок практичної роботи й недостатній життєвий досвід значна кількість молодих фахівців «на перших порах» допускають порушення правових норм, суттєві прорахунки в розслідуванні злочинів, що нерідко призводить до застосування дисциплінарних стягнень, у тому числі й до звільнень з органів внутрішніх справ. З метою виправлення ситуації щодо підготовки слідчих у вищих навчальних закладах шляхом посилення практичної спрямованості навчального процесу слід на постійній (плановій) основі залучати

працівників слідчих підрозділів до проведення усіх видів занять у навчальних групах курсантів та слухачів слідчої спеціалізації, проводити стажування науково-педагогічного складу профільних кафедр у слідчих підрозділах, практикувати проведення виїзних бінарних (викладач - практик) занять як у вузівських аудиторіях, так і безпосередньо в органах внутрішніх справ (відповідна практика позитивно зарекомендувала себе в Національній академії внутрішніх справ);

5) необхідно узгоджувати з відповідними керівниками введення до складу комісій вишів (відбіркових, приймальних, з розподілу випускників та державних екзаменаційних комісій) досвідчених фахівців Головного слідчого управління, слідчих управлінь (відділів) ГУМВС, УМВС, а також включення їх до складу авторських колективів з розроблення підручників, навчальних посібників і дидактичних матеріалів;

6) важливо покращити практичну складову навчального процесу шляхом створення кафедр слідчого (кримінального процесуального) спрямування на громадських засадах, участі курсантів та слухачів слідчої спеціалізації в проходженні позанавчальної практики у складі слідчо-оперативних груп міськрайлінорганів та в судах, а також у роботі юридичних клінік з надання правової допомоги населенню тощо (відповідний досвід напрацьовано Головним слідчим управлінням МВС України спільно з Національною академією внутрішніх справ);

7) враховуючи новий Кримінальний процесуальний кодекс України, згідно з яким проведення комплексу специфічних слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних, офіційно покладається на слідчого, ця процесуальна фігура повинна мати цільову фахову спеціалізацію і найбільш ефективно вона може набуватись у профільних освітніх закладах МВС України (включаючи підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації, у тому числі в системі службової підготовки органів внутрішніх справ за участю фахівців відомих вишів). Водночас для розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (економічних, кіберзлочинів, ДТП тощо) необхідні й спеціалісти з «цивільною» освітою (економічною, технічною, інженерною, психологічною тощо). Відтак, одним із шляхів подолання «кадрового голоду» в слідчих підрозділах органів внутрішніх справ повинен стати підбір кадрів з числа випускників цивільних вишів з подальшою їх спеціалізацією (протягом одного - двох років) та набуттям юридичних знань і навичок провадження досудового розслідування (у тому числі й негласних форм роботи).

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО

Закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (ч. 1 ст. 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого або підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав і законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, а не тільки з кримінальних.

Вважаємо, що законодавець здійснив вагомий крок до захисту прав дітей у кримінальному процесі. Зокрема, передбачається, що з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою, участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років. Крім того, допомога захисника згідно зі ст. 120 КПК України надається за рахунок коштів Державного бюджету України і є безоплатною для підозрюваного, обвинуваченого.

Право на правову допомогу можна визначити як гарантовану Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги. Водночас участь захисника у кримінальному провадженні є одним з найважливіших виявів реального забезпечення права обвинувачуваного, підозрюваного, підсудного на захист, гарантованого державою.

Відповідно до КПК України, захисником може бути тільки «адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, а також особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» (ст. 48 КПК України).

За КПК неповнолітній підозрюваний, обвинувачений має такі права: знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують; знати про свої права, передбачені КПК України; на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого та перед кожним наступним допитом з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допиту та інших процесуальних дій, на відмову від послуг захисника в будь-який момент кримінального провадження; не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або в будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати; вимагати перевірки

обґрунтованості затримання; у разі затримання - на повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; брати участь у проведенні процесуальних дій; під час проведення процесуальних дій ставити питання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, які заносяться до протоколу; з додержанням вимог КПК України застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, у яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосовування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала); заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна та житла тощо; заявляти відводи; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування після його закінчення; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України; вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердились; користуватись рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною мовою, або іншою мовою якою він володіє, та у разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави; вимагати відкриття матеріалів (ч. 3 ст. 45).

Отже, у КПК України законодавець поклав функцію захисту суто на адвоката-захисника у кримінальному провадженні, а також розширив та деталізував деякі права підозрюваного, яким може бути й неповнолітній як самостійний суб'єкт кримінального судочинства. Наскільки ці «кроки» є виправданими - покаже час.

Крім того, Кодексом (ст. 10) передбачено, що певні категорії осіб, у тому числі неповнолітні, користуються додатковим гарантіями під час кримінального провадження. До таких гарантій законодавець відносить: а) кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово; б) якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній, до участі в процесуальних діях разом з ним залучається його законний представник (батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності - опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ й організацій); в) унеможливлення здійснення приводу неповнолітнього свідка; г) у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із

застосуванням насильства або погрозою його застосування, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним; д) обов'язкове проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря; ж) допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день; з) здійснення кримінального провадження щодо неповнолітнього здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами (слідчий, процесуальний керівник, суддя).

Отже, посадові особи, які здійснюють кримінальне переслідування, зобов'язані, відповідно до положень КПК України, забезпечувати законні інтереси неповнолітніх підозрюваних шляхом створення умов для реалізації передбачених Конституцією України та КПК України прав. Адже кримінальне судочинство виконає своє призначення лише при неухильному дотриманні процесуальних норм, що забезпечують законність, обґрунтованість та об'єктивність діяльності сторони обвинувачення при здійсненні кримінального переслідування.

*Чернявський Сергій Сергійович,
проректор Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Підвищення ефективності здійснюваних в Україні антикорупційних і люстраційних процедур та запровадження новітніх форм протидії злочинності визначають необхідність розширення сфери поліграфних досліджень. Зазначені технології підтвердили свою доцільність і тривалий час успішно використовуються в США, Ізраїлі, Туреччині, Польщі, країнах Балтії та інших державах при доборі кадрів державних службовців, проведенні внутрішніх розслідувань відносно персоналу, розкритті та розслідуванні злочинів.

МВС України неодноразово зверталось до цієї проблематики, вживалися заходи щодо запровадження комп'ютерних поліграфів у практичну діяльність органів внутрішніх справ. Вже в період незалежності, у 2000-2002 роках, проводився відповідний експеримент у Дніпропетровській, Луганській, Донецькій, Черкаській областях та в м. Києві (наказ МВС від 28.08.2014 № 743). Використання поліграфних пристроїв сприяло

встановленню винуватих у вчиненні сотень тяжких злочинів (приміром, лише у Дніпропетровській області при обстеженні з використанням поліграфу 167 підозрюваних було розкрито 57 умисних вбивств і розбійних нападів).

Перспектива їх впровадження в слідчу практику сьогодні у повній мірі залежить від вирішення декількох постановочних питань: по-перше, потрібне напрацювання законодавчої (міжвідомчої та відомчої правової) бази використання поліграфів; по-друге - технічна проблема (придбання імпорتنих поліграфів потребує значних коштів, а відповідне вітчизняне виробництво відсутнє, хоча в Україні є потрібний потенціал та інструментально-методична база); і, по-третє - кадри для такої специфічної діяльності (де їх готувати, підвищувати кваліфікацію та як правильно використовувати).

У багатьох зарубіжних країнах підготовка поліграфологів здійснюється в системі відомчої освіти. Національна академія внутрішніх справ, маючи достатній потенціал і досвід у цій галузі, здійснює на своїй базі підготовку поліграфологів з залученням до такої роботи кваліфікованих працівників практичних підрозділів ОВС та інструкторів профільних офіційно зареєстрованих приватних компаній (Українського бюро психофізіологічних досліджень і безпеки, Спеціалізованого центру професійно-психологічної підготовки персоналу служб безпеки «Альфа-Щит», Колегії поліграфологів України тощо).

Нами здійснено порівняльний аналіз реальних практичних можливостей комп'ютерних поліграфів різних виробників та методик по їх застосуванню та визначено для придбання найбільш перспективної та ефективної апаратури (критерії: співвідношення ціна-якість, можливість адаптування). Значною мірою це стало можливим завдяки проведенню в листопаді 2014 року за ініціати́ви НАВС міжнародної науково-практичної конференції «Поліграф сьогодні: стан, проблеми, перспективи» за участю керівників провідних іноземних компаній-виробників комп'ютерних поліграфів («Axciton Systems Inc», «Limestone» та ін.).

Ми виходимо з апробованих рекомендацій науковців і практиків, а також результатів вивчення світової практики. Підготовлена нами концепція впровадження поліграфічних технологій у правоохоронній системі спирається на власні наукові напрацювання. Саме вченими НАВС вперше досліджено проблеми інструментальної діагностики слідів пам'яті людини (1994 р., Тимошенко П.Ю.); запатентовано новітній принцип дії мовленнєвого поліграфу (2001 р., Жаріков Ю.Ф. і Кондратьєв Я.Ю.); доведено надійність поліграфного тесту (2004 р., Барко В.І.); комплексно проаналізовано питання інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації в кримінальному судочинстві (2014 р., Мотлях О.І.); захищено три докторських і вісім кандидатських дисертацій з цієї проблематики.

Нині в НАВС склалася визнана в Україні та за її межами міжвідомча наукова школа поліграфологів, в рамках якої творчо співпрацюють науковці

та практики МВС, ГПУ, СБУ, МОУ, ДФС, Мінюсту, а також недержавних організацій, які займаються теоретичними та практичними питаннями застосування поліграфа. Розглядається питання про створення в структурі НАВС профільної науково-дослідної лабораторії прикладної психології та психофізіологічних (поліграфічних) досліджень.

Ми готові, за підтримки законодавчого корпусу, взяти участь у спільному розв'язанні проблем впровадження поліграфічних технологій шляхом розроблення проекту Закону України «Про використання поліграфа», в якому унормувати питання:

1) судової психофізіологічної експертизи із використанням поліграфа та психофізіологічних експертних досліджень під контролем поліграфолога, виконання яких забезпечуватиме система криміналістичних підрозділів ОВС та експертно-криміналістична служба МВС України, а також органи прокуратури, Служби безпеки, Державної фіскальної служби;

2) проведення психофізіологічної експертизи особи із застосуванням комп'ютерного поліграфа у приватних сертифікованих установах, центрах, товариствах з наданням їм правових та процесуальних підстав для проведення такої експертизи;

3) запровадження державної цільової програми з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів-поліграфологів (реалізацію цього завдання повною мірою може забезпечити Національна академія внутрішніх справ, яка вже має необхідну науково-методичну базу);

4) розроблення навчальних програм і тренінгів спеціального навчання, сертифікації, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців-поліграфологів тощо.

Басиста Ірина Володимирівна,
*професор кафедри кримінально-правових дисциплін та
оперативно-розшукової діяльності Прикарпатського факультету
Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
доцент*

ВІДХІД ВІД ЗАСТАРІЛОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ЯК ШЛЯХ ДО ЕФЕКТИВНИХ РЕФОРМ

Проблеми підвищення ефективності кримінального процесу в цілому вже були предметом окремих наукових досліджень. В. С. Зеленецький та Л. М. Лобойко, характеризуючи критерії оцінки ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні резонно підкреслювали, що з методологічної точки зору оцінка ефективності діяльності системи органів, які здійснюють в Україні кримінальне переслідування, має ґрунтуватися на певних критеріях. Проблема виникає не щодо розуміння ефективності

системи органів кримінального переслідування, яку можна оцінити шляхом порівняння отриманих позитивних соціальних результатів (викриття і покарання винних, поновлення прав потерпілих тощо) та витрат правоохоронної і судової системи на їх досягнення, а з визначенням розмірів складових цієї формули ефективності - позитивних соціальних результатів та витрат. Першим і головним критерієм ефективності діяльності органів кримінального переслідування є ступінь досягнення цими органами мети діяльності із переслідування [1, с.185-187].

Ефективність праці - це результат досягнення поставлених соціальних цілей при максимально можливій економії суспільної праці [2, с.27]. Ефективність також трактується як витрати під час здійснення певної діяльності. Чим вони менші, тим ефективність вища [3, с.33]. Також правильно зазначали В. С. Зеленецький та Л. М. Лобойко, що ефективність можна розглядати як співвідношення мети і результату: мета - ціле, а результат - його частина. Отже, ефективне кримінальне переслідування дозволяє досягати суспільно корисної мети: зниження рівня злочинності у державі, забезпечення почуття безпеки у членів усього суспільства [1, с.187- 189]. На сьогоднішній день головним критерієм оцінки діяльності органів внутрішніх справ продовжують залишатися кількісні показники, які часто не відображають реального стану справ у сфері боротьби зі злочинністю.

Ми погоджуємося із тим, що стан справ буде продовжувати залишатися аналогічним ще тривалий час, не дивлячись на те, що очільники силових відомств систематично декларують відхід від системи показників. Ще у 2003 році С. Піскун, виступаючи на Колегії Генеральної прокуратури України, зазначив про те, що не ставлячи під сумнів діяльність та необхідність існування кількісних показників в оцінці слідчої та наглядової роботи, найголовніше - ефективність. Саме тому слід послідовно запроваджувати в діяльність прокуратури принцип відмови від гонитви за цифровими показниками [4, с.3-4].

Схожі запевнення свого часу навів у своєму інтерв'ю колишній начальник Головного слідчого управління МВС України В. Фаринник та додав, що показники розкриття злочинів призводять до відомих статистичних маніпуляцій, тому у відомстві розроблено нові критеріальні підходи до аналізу стану злочинності в державі. Останній ґрунтуватиметься на розрахунку середньомісячних результатів роботи без порівняння з аналогічними показниками минулого року й подальшого відстеження позитивних чи негативних тенденцій у діяльності міліції. Визначальним тут мав стати рівень безпеки, що відчують громадяни, які проживають на конкретній території [5, с.6-7].

На жаль, навіть після вступу КПК 2012 року в дію жодних позитивних змін у цьому напрямку констатувати не доводиться. Більше того, нарощуються темпи і обсяги не потрібної облікової роботи та звітності, продовжується гонитва за показниками. Підтвердженням цьому є прийняття відомих нормативно-правових документів, зокрема наказів №69 та

1050/2012, які лише дублюють один одного та зобов'язують слідчих обліковувати свою роботу у різних формах по декілька разів.

Отже, лише відхід від системи показників, вжиття ефективних заходів загальної профілактики, а як результат - реальне зниження рівня злочинності сприятиме ефективній, безперешкодній, продуманій процедурі реформ правоохоронної системи в цілому, та досудового розслідування, зокрема.

Список використаних джерел:

1. Зеленецький В. Критерії оцінки ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні [Текст]/ В. Зеленецький, Л. Лобойко // Вісник академії правових наук України. - 2009. - №2(57). - С. 185-196.

2. Эффективность и качество управленческой деятельности (государственно-правовой аспект) [Текст]/ Под общ. ред. В. В. Цветкова. - К., 1980. -126 с.

3. Ларин А. М. К прогнозу развития советского уголовного процесса [Текст]/ А. М. Ларин // Совершенствование законодательства о суде и правосудии. - М., 1985. - С. 33.

4. Права людини - нова філософія кримінального судочинства [Текст]/ Із виступу Генерального прокурора України Святослава Піскуна на Колегії Генеральної прокуратури України 18 квітня 2003 року// Вісник прокуратури - 2003. - №5 - С. 3-4.

5. Фаринник В. Новий КПК прискорить реформу слідства / В. Фаринник // Іменем закону №26 (5776). - 30 червня 2011 р. - С. 6-7.

Василинчук Віктор Іванович,
*професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового
документування навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор*

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Належна організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні є одним із напрямів підвищення ефективності виконання завдань із захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників такого провадження, швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Виконання зазначених завдань потребує взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів на всіх стадіях ведення оперативно-розшукової діяльності чи кримінального провадження. Взаємодія суб'єктів, які здійснюють зазначені види проваджень, має свої особливості не тільки з огляду відмінностей підстав, умов, основних засад (принципів), процесуальних форм діяльності тощо, а й у залежності від її етапів (початковий, подальший, завершальний), видів кримінальних правопорушень тощо.

Характеризуючи форми і принципи взаємодії оперативних підрозділів і слідчих під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, необхідно зазначити, що обрання форми взаємодії пов'язане з характером слідчої або оперативно-розшукової ситуації, що склалася у зв'язку з кримінальним провадженням чи ОРС, залежить від слідчого й реалізується за його ініціативою та під його процесуальним контролем.

Обґрунтовано, що ефективна взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій є запорукою досягнення так званого принципу «збігання інтересів», а саме: виявлення припинення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб.

На основі результатів вивчення емпіричного матеріалу доцільно зупинитись на основних принципах взаємодії оперативних підрозділів і слідчих під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: а) взаємна допомога; б) використання сучасних методик; в) оптимальне використання наявних можливостей; г) дотримання загальних засад оперативно-розшукового та кримінального провадження; д) нерозголошення відомостей про факт і результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Як свідчить аналіз практики, особливе місце в процесі взаємодії відводиться його формам. Нами виділено наступні основні форми взаємодії оперативних підрозділів і слідчих під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: а) *процесуальні*: передача протоколу прокуророві про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, (ст. 252 КПК України); доручення слідчого щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст. ст. 40, 246 КПК України); надання допомоги слідчому при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України), б) *організаційні*: обмін інформацією; координація; консультації; реалізація матеріалів ОРД; аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину.

Отже, взаємодія оперативних підрозділів та слідчих при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій це спільна, узгоджена діяльність, заснована на законах і підзаконних нормативних актах (відомчих

інструкціях), не підлеглих один одному органів при керівній та організуючій ролі слідчого, з розподілом компетенції, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, яка спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства.

***Волобуєв Анатолій Федотович,**
професор кафедри криміналістики Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України, доктор юридичних наук,
професор*

ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Ефективність досудового розслідування злочинів у значній мірі залежить від налагодження належної взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами. Тільки органічне поєднання гласних процесуальних засобів і негласних методів оперативно-розшукової діяльності (пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів) здатне забезпечити своєчасне виявлення злочинів і повне їх розслідування (підготовлюваних або вже вчинених), особливо тих, які вчиняються і маскуються організованими групами осіб. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій, передбачений в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (надалі КПК), на перший погляд, сприятиме налагодженню такої взаємодії названих структур.

Разом із тим аналіз практики показує, що з набуттям чинності КПК України 2012 р. сталося розбалансування взаємодії між слідчими та оперативними працівниками. Потрібно зазначити, що в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень (затв. наказом МВС України № 700 від 14.08.2012) була здійснена спроба зберегти раніше вироблені та усталені організаційні форми взаємодії. Зокрема, йдеться про взаємодію за наступними напрямками: 1) при надходженні до органу внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на них; 2) при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу; 3) при здійсненні оперативно-розшукового супроводження досудового розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів шляхом створення слідчо-оперативних груп. Але реалії практичної реалізації положень КПК України 2012 р. показали неможливість ефективної реалізації названих напрямків взаємодії. Значна частина практичних працівників слідчих та оперативних підрозділів

відзначають, що в цьому аспекті стало працювати гірше ніж в умовах КПК 1960 р.

На наш погляд, це пояснюється кількома принциповими положеннями, закладеними в чинний КПК України, і внесеними відповідними змінами в Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». Зокрема, оперативні підрозділи були позбавлені активної ролі у досудовому розслідуванні. Так, із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК) було виключене завдання швидкого і повного розкриття злочинів, виконання якого значною мірою покладалося на оперативні підрозділи (це положення було виключене і з ст. 1 ЗУ «Про ОРД»). Особливо акцентованими суб'єктами зроблені слідчий та його процесуальний керівник - прокурор. Законодавець наділив їх правом здійснювати традиційно неприродну для них пошукову функцію, що підкреслюється найменуванням «слідчі (розшукові) дії». Більше того, названі суб'єкти наділені правом ініціювати й проводити й негласні слідчі (розшукові) дії, які за своєю сутністю є реалізацією оперативно-розшукових методів. Водночас співробітники оперативних підрозділів не мають права не тільки здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою (що цілком природно), але й звертатися з таким клопотанням до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК). Також потрібно звернути увагу, що окрім проведення слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій не передбачається можливості проведення будь-яких інших оперативно-розшукових заходів.

Таким чином, роль оперативно-розшукової діяльності (а відтак, оперативного працівника) повністю нівелюється. На практиці це призводить до того що оперативні підрозділи припиняють будь-яку активну діяльність в очікуванні відповідних постанов або окремих доручень слідчого. Слідчі ж завантажені надзвичайно великою кількістю зареєстрованих кримінальних проваджень фактично не в змозі аналізувати кожне з них та визначати завдання оперативно-пошукового характеру. Якщо навіть працівник оперативного підрозділу, не звертаючи уваги на зазначені правові недоліки і суперечності, наважиться на свій страх і ризик проявити ініціативу і реалізувати розумний в конкретних умовах план своїх дій, то він наражається не тільки на визнання нікчемною отриманої ним інформації, але й на небезпеку притягнення до відповідальності за формальне недотримання (порушення) норм кримінального процесуального законодавства.

Не сприяє налагодженню ефективної взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами й визначений в чинному КПК України статус слідчого, який змушений під час досудового розслідування постійно звертатися до прокурора, узгоджуючи фактично кожне процесуальне рішення. Чого варте, наприклад, положення ч.2 ст. 241 КПК, відповідно до якого освідчування особи може здійснюватися тільки на підставі постанови прокурора?! В ряді випадків передбачений подвійний контроль за рішеннями слідчого, коли потрібне узгодження з прокурором і звернення з відповідним

клопотання до слідчого судді. Можливо достатньо було б однієї інстанції, наприклад, слідчого судді?

На моє переконання, ефективна взаємодія між слідчим та оперативним працівником у справі розкриття злочинів під час досудового розслідування визначається, перш за все, їх самостійністю в прийнятті рішень щодо питань віднесених до їх компетенції. Тотальна ж залежність від прокурорської волі робить названих суб'єктів звичайними виконавцями, взаємодія яких між собою фактично не має ніякого сенсу. Уявляється, що формула щодо здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування «у формі процесуального керівництва» (ч. 2 ст. 36 КПК України) є досить лукавою і підлягає перегляду, як і деякі інші повноваження прокурора.

*Грібов Михайло Леонідович,
доцент кафедри оперативно-пошукової роботи та документування
факультету підготовки фахівців для спеціальних підрозділів
Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СУБ'ЄКТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Прийняття у 2012 нового КПК України зумовило виникнення низки проблем, що не знайшли вирішення до теперішнього часу. Це зокрема ліквідація інституту оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства, невиправданого звуження повноважень оперативних підрозділів з розкриття злочинів, надмірного їх навантаження проведенням слідчих (розшукових) дій (СРД), а як наслідок - до безініціативності, формалізації роботи значного зниження її ефективності. Усе це є наслідком непослідовного ставлення законодавця до проведення реформування правового регулювання діяльності органів кримінальної юстиції. Запроваджуючи зарубіжний досвід регламентації кримінального процесу він радикально перебудував структуру досудового розслідування за західними зразками, а інститут ОРД, що функціонував з радянських часів, залишив майже без змін (за винятком доповнень у вигляді посилань на норми нового КПК).

Усе це стало причиною жорсткої критики з боку науковців та практичних працівників. Але при цьому концептуальні підходи до вирішення проблеми, здебільшого, залишились не змінними. Зокрема непоодинокими є пропозиції розширити компетенції оперативних підрозділів в межах досудового розслідування. Проведені нами дослідження засвідчують, що

такий шлях реформування кримінального процесуального законодавства може призвести до виникнення інших проблем, пов'язаних з обмеженням компетенції слідчого, який має виступати головним суб'єктом прийняття організаційних, тактичних та процесуальних рішень під час досудового розслідування. Те що сьогодні слідчі, здебільшого, погано обізнані з формами та методами негласної роботи й не мають відповідного досвіду не повинно ставити під сумнів їх процесуальну компетенцію. Ця проблема вирішується через якісно нову підготовку кадрів для органів досудового розслідування та набуття відповідного досвіду слідчими, що вже працюють. Вирішення ж проблеми ефективного використання потенціалу працівників оперативних підрозділів полягає у зміні концептуальних підходів до визначення повноважень суб'єктів ОРД й органів досудового розслідування.

Такі підходи законодавець продемонстрував запровадивши у КПК України зміни, якими одночасно відніс підрозділ детективів та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро (НАБ) до органів досудового розслідування (ст. 38) та до оперативних підрозділів (ст. 41). При цьому на відміну від інших оперативних підрозділів їм надано право здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Можливість одного і того ж структурного утворення одночасно попереджати й в'язати злочини, розслідувати їх та здійснювати оперативно-розшукове забезпечення доказування є позитивним зрушенням та продовжує запроваджену законодавцем тенденцію зближення ОРД та кримінального процесу. Їх розмежування повинно мати суто організаційний а не юридичний характер. Працівники відповідного підрозділу правоохоронного органу повинні мати рівні повноваження як в ОРД так і в кримінальному процесі і лише за своїми функційними обов'язками, що закріплені внутрішніми наказами та інструкціями мають розмежовуватися на тих хто здійснює ОРД і тих, хто веде кримінальний процес. Тому, віддаючи належне позитивним зрушенням у законодавчому регулюванні кримінального процесу не можна не відмітити непослідовності законодавця, який розповсюдив корисні новації лише на один з правоохоронних органів держави.

Слушним є те, що законодавець не наділив повноваженням органу досудового розслідування та не надав право самостійної ініціативи проведення слідчих дій оперативно-технічним підрозділам. Ці підрозділи спеціалізуються на проведенні конкретних оперативно-розшукових заходів (ОРЗ) та аналогічних за змістом негласних СРД.

Отже доцільно визначити у КПК України оперативні підрозділи як суб'єкти, які відповідно до законодавства України уповноважені на проведення ОРД та функціонують у складі правоохоронних органів, визначених у ст. 38 КПК України. Ці підрозділи поділяються на слідчо- оперативні (діють у складі органів досудового розслідування) та спеціалізовані негласні (діють у складі правоохоронного органу до якого

належить орган досудового розслідування, спеціалізуються на проведенні конкретних негласних СРД та аналогічних ОРЗ). Оперативні підрозділи зобов'язані проводити негласні СРД за письмовим дорученням слідчого, прокурора. Працівники слідчо-оперативного підрозділу мають повноваження слідчого: у разі самостійного виявлення ними в процесі ОРД обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (в частині внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, початку розслідування та проведення СРД у невідкладному порядку); у разі виконання доручень слідчого прокурора на проведення СРД, зокрема негласних; в частині оформлення доручень на проведення негласних СРД спеціалізованим негласним підрозділом. Працівники слідчо-оперативного підрозділу уповноважені здійснювати процесуальні дії та ОРЗ не пов'язані із втручанням у приватне спілкування у кримінальному провадженні за власною ініціативою (за погодженням зі слідчим, якому доручено проведення досудового розслідування) або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Працівники спеціалізованого негласного оперативного підрозділу не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

*Горбачевський Віталій Якович,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового
інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ

У літературі даються різні визначення слідчої ситуації. Процес розслідування доцільно розглядати в кримінально-процесуальному, і в організаційному аспектах. Такий підхід дозволяє виділити серед елементів, що включаються в поняття ситуації, два їх види. До першого виду слід віднести ті елементи слідчої ситуації, які характеризують сам злочин. Це, зокрема, сукупність фактичних даних, динамічна інформаційна система тощо. До другого виду - елементи, які певною мірою відображають організаційні моменти в розслідуванні злочинів (дані про учасників розслідування, зв'язки і відносини, що виникають між ними тощо). Слідча і організаційна ситуації складають у своїй сукупності ситуацію розслідування.

Принципове значення в діяльності з розслідування умисного вбивства відіграє ступінь освоєння слідчим криміналістичних, психологічних і інших прийомів, які сприяють нейтралізації протидії підозрюваного розслідуванню, виявленню нещирості з його боку, встановленню психологічного контакту з

підозрюваним. Достатньо передбачуваним можна вважати результат розслідування або, кажучи інакше, так звану «судову перспективу» кримінального провадження за ситуації, коли розслідування веде слідчий з недостатнім рівнем професійної підготовки, який повною мірою не використовує напрацювань криміналістичної тактики, тим більше, якщо вбивство вчинене особою з високим рівнем інтелекту, достатньо обізнаною щодо діяльності з розкриття злочинів. До числа слідчих ситуацій початкового етапу розслідування умисних вбивств належать ситуації протидії і психологічної боротьби між слідчим, що розкриває умисне вбивство, і підозрюваним.

В цій ситуації, на наш погляд, успіх слідчого у розкритті вбивства буде залежати від того, наскільки він підготовлений до ведення діалогу з підозрюваним, обізнаний про особливості вибраної підозрюваним лінії поведінки, наскільки глибоко знає законодавство та інші обставини кримінального провадження.

Інша слідча ситуація полягає в розслідуванні умисного вбивства, вчиненого особами з низьким освітнім рівнем, які не знають особливостей криміналістичної тактики. В цьому випадку «судова перспектива» розслідування вбивства є більш оптимістичною.

Нарешті, найскладнішою слід вважати ситуацію, коли вбивство вчинене особою, яка раніше працювала в правоохоронних органах і обізнана щодо специфіки і особливостей слідчої роботи.

Загальновідомо, що «ідеальний злочин», який не залишає по собі слідів, жодна людина вчинити не в змозі. Завжди, наскільки кваліфікованим і обережним не був би злочинець, наскільки б довго і ретельно не готувався до вчинення злочину, в будь-якому випадку він обов'язково залишить сліди, які певним чином відобразатимуть його злочинні дії. Але чи будуть сліди, залишені злочинцем, виявлені слідчим, криміналістом або оперативним працівником, якісно вилучені й своєчасно, повно і ретельно досліджені, залежить від рівня кваліфікації зазначених осіб, їх уважності та ретельності під час огляду місця події.

Отже, своєчасно і якісно розслідувати можна практично кожний злочин. В одному випадку для цього буває достатньо одного дня (наприклад, для розкриття очевидного вбивства, вчиненого на побутовому ґрунті) з залученням мінімальної кількості сил та засобів. В іншому випадку (наприклад, вчинення вбивства на замовлення) процес його розкриття і розслідування може бути розтягнутим в часі і потребує залучення значної кількості додаткових сил і ресурсів (можливостей підрозділів оперативної служби, оперативно-технічних, експертно-криміналістичних, кінологічних, спеціальних підрозділів). Межі доказування має визначати слідчий з огляду на предмет дослідження та можливості підрозділів, що залучаються до розкриття вбивства, зокрема щодо використання сучасної оргтехніки і спеціальних технічних засобів.

В практиці правоохоронних органів зустрічаються випадки, коли

навмисні вбивства залишаються нерозкритими. Причини у кожному конкретному випадку різні, але більшість з них пов'язана з людським фактором.

На ситуаційний характер початкового етапу розслідування кримінальних проваджень про умисні вбивства істотний вплив справляють, зокрема, особливості поведінки жертви злочину, що виявилися незадовго до настання її смерті. У вітчизняній спеціальній літературі, присвяченій подібним проблемам, вказані питання, в основному, розглядалися з точки зору віктимології, з позицій оцінки ролі жертви і її поведінки в провокації здійснення якогось суспільно-небезпечного діяння, яким в даному випадку є насильницьке умисне протиправне позбавлення життя особи.

Слід зауважити, що найефективнішим є розкриття умисних вбивств по «гарячих слідах». Так, затримання підозрюваної особи у 64,8 % випадків розкриття умисних вбивств здійснюють у термін до 1 доби, у 13,3 % випадків - до 3 діб, у 9,5 % випадків - до 10 діб і у 12,4 % випадків розкриття злочинів - у термін понад 10 діб.

Поліпшенню діяльності з розкриття і розслідування умисних вбивств може слугувати створення слідчо-оперативних груп із залученням фахівців з необхідних оперативних, експертних та інших підрозділів.

Виходячи із ступеня обізнаності працівників правоохоронних органів щодо обставин вчиненого умисного вбивства слідчі ситуації доцільно розподілити на три групи: ситуації максимальної обізнаності («очевидні вбивства»); ситуації середньої обізнаності; ситуації недостатньої обізнаності.

Вказані ситуації можуть виникати не тільки на первинному етапі розслідування. При недостатній прагматичності й послідовності дій з розкриття і розслідування умисних вбивств, слідчі ситуації, що характеризуються середнім або недостатнім рівнем обізнаності про особливості конкретного злочину можуть виникати й на подальшому етапі розслідування. Так за недостатньої професійності дій слідчого щодо розкриття певного вбивства закономірним підсумком його розслідування може стати закриття кримінального провадження в разі не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи (ч.1 п.3 ст.283 КПК).

Для ситуації максимальної обізнаності про обставини вчиненого умисного вбивства з кваліфікуючими ознаками можна вважати характерним наявність відомостей про більшість обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Особи, які вчиняють такі умисні вбивства, здебільшого повністю або частково визнають свою вину і дають, в основному, правдиві свідчення про вчинений злочин.

Що стосується слідчих ситуацій середньої обізнаності про обставини вчиненого умисного вбивства з кваліфікуючими ознаками, то тут можна виділити наступні закономірності. В таких ситуаціях на початковому етапі розслідування досить рідко можна встановити особу жертви і вбивці, мотивів здійснення вбивства. Розкриття і розслідування злочину потребує своєчасного проведення значного об'єму оперативно-розшукових заходів і

слідчих дій, направлених на виявлення і викриття вбивці. Втім, якщо на початковому етапі розслідування особу вбивці встановлено і він затриманий, зазвичай своєї вини він не визнає, правдивих свідчень не дає. Свідки вчинення злочину, зазвичай, відсутні або дають суперечливі свідчення, будувати на яких звинувачення стає проблематичним.

В слідчих ситуаціях, пов'язаних з недостатньою обізнаністю про обставини вчиненого умисного вбивства, на початковому етапі розслідування про особу вбивці нема будь-яких відомостей. Інформація, здобута з наявних джерел, є вкрай недостатньою та суперечливою. В слідчій практиці трапляються випадки, коли невідомою залишається не тільки особа жертви, але навіть її стать (коли знайдені лише фрагменти трупа), яку встановлюють лише на наступному етапі розслідування шляхом призначення та проведення судово-біологічної експертизи.

Узагальнення кримінальних проваджень про умисні вбивства, по яких вступили в законну силу вирoki судів, встановлено, що на початковому етапі розслідування даного виду злочинів ситуації першої групи склалися в 47,9 % випадків, другої - в 42,9 % випадків, а третьої - в 9,2 % випадків.

Своєчасному провадженню, а рівно як і найшвидшому його завершенню і забезпеченню об'єктивності судово-медичного дослідження (експертизи) трупа, що проводиться, у справах про вбивства істотно сприяє особиста присутність слідчого при судово-медичній експертизі трупів.

Пріоритетним при вивченні конкретної ситуації, що складається на початковому етапі розслідування, має кваліфіковане і обґрунтоване вирішення питання про те, що ж відбулося на місці події - вбивство, нещасний випадок чи самогубство.

В процесі розслідування злочинів крім розглянутих вище слідчих ситуацій, виникають різні види ситуацій організаційного характеру.

Організаційна ситуація- це обставина, яка включає в себе сукупність інформації про систему установ, представники яких беруть участь в початковому етапі розслідування злочину, про зв'язки і відносини, що виникають між слідчим, співробітниками оперативних підрозділів, іншими учасниками кримінального процесу. В широкому значенні, в поняття організаційної ситуації, на наш погляд, слід включати весь об'єм інформації про установи, що діють на всіх етапах розслідування, про зв'язки і відносини, що виникають між всіма учасниками розслідування.

Аналіз слідчих ситуацій має на меті допомогти слідчому правильно побудувати процес розслідування умисних вбивств, виходячи з формування відносин з оперативними підрозділами з метою усунення конкретних ситуацій, які зменшують ефективність розслідування.

РОЛЬ ТА МІСЦЕ КЕРІВНИКА ОПЕРАТИВНОГО ПІДРОЗДІЛУ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИМ ЗЛОЧИНАМ

Природньо, єдиноначальство в разі потреби поєднується з колегіальністю, активною участю співробітників в управлінні. Якими б організаторськими здібностями не володів начальник, він не може ігнорувати такі чинники, як досвід та розум колективу. Не може бути керівник застрахованим від помилок у роботі, якщо не опиратиметься на допомогу своїх заступників, керівників відділів, відділень та секторів.

Керівник оперативного підрозділу організовує діяльність відповідного підрозділу служби у системі органів внутрішніх справ, спрямовує її на виконання законів держави, відомчих нормативних актів приймає управлінські рішення, добирає, розставляє і виховує персонал, контролює виконання ними службових обов'язків, має великі власні обов'язки й права і несе персональну відповідальність за функціонування підрозділу. При цьому кожному керівникові властивий свій стиль управління.

Стилем управління того чи іншого керівника можна вважати впорядковану сукупність робочих, практичних прийомів його поведінки і стосунків з підлеглими в процесі управління, під яким розуміється розробка, прийняття рішень, організація їх виконання і контроль оперативно-службової діяльності. У стилі управління знаходять вияв концептуальні засади керівника, риси його особистості, досвід, світогляд, кругозір, характер. Це, так би мовити, - ділові манери, професійна грамотність. У стилі управління відображаються і поєднуються професійні, організаційні, ідейно-політичні, моральні та інші якості керівника.

Стиль управління, стиль діяльності в цілому, спосіб життя будь-якої особистості, в тому числі й керівника, залежить від багатьох чинників: темпераменту, характеру, інтересів, життєвих потреб, стану здоров'я, побутових і сімейних умов тощо.

Вивчення управлінської діяльності керівника в структурі оперативного підрозділів - як об'єкта науки і практики - дозволило виділити такі стилі і методи управління: директивний, демократичний, ліберальний, а також певне їх поєднання. Кожний з них характеризується притаманними йому порядком розподілу обов'язків, формами контактів керівництва з виконавцями та видами контролю за їх діяльністю.

Якщо метод управління можна розглядати як загальний комплекс способів і прийомів впливу суб'єкта на об'єкт управління, незалежний від керівника, то стиль управління - завжди суб'єктивний.

У формуванні стилю управління велику роль відіграють стосунки, що складаються між керівником і підлеглими. Стиль управління не є чимось раз

і назавжди встановленим, він може і повинен змінюватись залежно від умов діяльності системи. У чистому вигляді типи стилю керівництва, як і темперамент людини, практично не існують. Можна говорити лише про те, що елементи того або іншого стилю переважають. Керівник підрозділу, залежно від обставин, повинен застосовувати або авторитарний, або демократичний стиль, або поєднувати їх.

Керівник оперативного підрозділу повинен застосовувати такі методи і засоби, які були б зрозумілими і колективу в цілому, і окремим працівникам, він також має враховувати те, що інтереси підлеглих не завжди збігаються з намірами керівників, і навпаки.

Функції керівника здійснюються безперервно і циклічно, залежно від обставин і завдань, вони мають охоплювати всі напрями діяльності оперативного підрозділу. І не лише в межах службової діяльності, а й позаслужбовими стосунками (сімейне спілкування, культурно-спортивний досуг тощо).

Наприклад, протягом робочого дня начальникові підрозділу доводиться не один раз змінювати види своєї діяльності. Важливо, щоб ці зміни відбувалися безболісно для колективу.

У деяких випадках керівники управлінь оперативних підрозділів в областях делегують свої права заступникам. Делегуючи окремі повноваження підлеглим, керівник повинен посилити контроль за їх виконанням. Але разом з обов'язками керівникам нижчого рівня слід передавати і відповідні права. Причому передавати повноваження можна не тільки керівникам нижчого рівня, але й рядовим виконавцям. Це фактично відбувається тоді, коли рядові працівники призначаються виконуючими обов'язки старших по службі, очолюють тимчасові структури, створені для виконання певних завдань, коли працівник зараховується до резерву на висунення, проходить стажування за індивідуальним планом, виконує окремі доручення керівника щодо вивчення певної проблеми, перевіряє виконання наказу тощо.

Передача повноважень оформляється розпорядчим документом наказом, розпорядженням тощо, в якому визначається, кому, в яких обсягах, на який час передаються ті чи інші функції.

До функцій керівника оперативного підрозділу у структурі органів внутрішніх справ належать, зокрема, такі: організаційно-адміністративні; спеціальні; виховні; методичні; контрольні; представницькі.

Організаційно-адміністративні функції передбачають застосування таких методів і прийомів управління, які здатні забезпечити найвищу ефективність діяльності підрозділу служби. Наприклад, начальник управління розподіляє обов'язки між підлеглими, координує їх діяльність, здійснює відбір, навчання, розстановку і переміщення кадрів, видає накази і розпорядження, організує виконання поставлених перед системою завдань.

Керівник підрозділу служби виконує і спеціальні функції. Як найкраще професійно підготовлений працівник, він кваліфіковано визначає

завдання, роз'яснює шляхи їх виконання, особисто очолює оперативно-розшукові групи щодо викриття найбільш складних злочинів, навчає підлеглих за принципом «роби, як я». Виконує він і специфічні функції щодо управління оперативно-розшуковою діяльністю, займаючись нею особисто.

Виховні функції керівник здійснює в процесі повсякденної діяльності: виховує і особистим прикладом, і навчанням, і через контроль методами переконання і примусу та ін.

Керівник повинен постійно пам'ятати про виховне значення прийнятих ним управлінських рішень. Виховна функції має бути адресною, вона повинна здійснювати позитивний вплив на конкретних працівників, їх психологію корекцію їх поведінки, спрямовуючи на свідоме, відповідальне виконання обов'язків.

Методичні функції передбачають розробку найбільш ефективних прийомів і методів підготовки, прийняття і виконання управлінських рішень.

Керівник підрозділу виконує також важливі представницькі функції. По суті він є громадським діячем, бере участь у нарадах і конференціях, підтримує зв'язки з громадськими організаціями, ЗМІ тощо.

Усі функції керівник повинен виконувати своєчасно і в комплексі.

Отже, до керівника будь-якого рівня пред'являються досить високі вимоги, незалежно від того, скільки підлеглих йому підпорядкованих. Керівники високого рівня повинні завжди пам'ятати, що багатьма рядовими працівниками їх посада сприймається як щось недосяжне, їм видається абстрактним те, що наділяє людину владою, котра є ніби безмежною, забезпечує умови життя, незрівнянні з умовами життя інших людей.

У сучасних умовах успішно керувати колективом здатний той, хто вміє на діловому ґрунті встановлювати добрі довірливі взаємостосунки з підлеглими.

Вирішальне значення мають такі цінності, як згуртованість, зразкова службова дисципліна, суворе дотримання законності, висока працездатність працівників, товариська взаємодопомога, зацікавленість всіх членів колективу у досягненні вагомих результатів оперативно-службової діяльності, отримання високої оцінки діяльності керівництвом вищого рівня та громадян.

Виходячи із вищенаведеного основні вимоги керівників можна систематизувати, як: глибока компетентність, професійність; дисциплінованість; ініціатива та творчий підхід до справи; вміння використовувати виховні аспекти, проявляти чуйність, бути прикладом для підлеглих на роботі та в побуті; особистий приклад керівника, вміння додержувати свого слова, єдність слова і діла, чесність; висока внутрішня і зовнішня культура.

Лапко Олександр Віталійович,
*заступник начальника Департаменту протидії злочинності у сфері
економіки Міністерства внутрішніх справ України*

ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ З ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ МВС УКРАЇНИ

Для покращення ефективності оперативно-розшукової профілактики злочинів у бюджетній сфері, усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню, необхідно:

а) *організаційне (практичне) забезпечення:*

Для успішної реалізації практичних заходів щодо профілактики злочинів у бюджетній сфері необхідно дотримуватися певної стратегії і тактики. Як показали результати дослідження, до *практичних заходів* з профілактики злочинів у бюджетній сфері необхідно віднести:

посилення заходів із запобігання створенню та функціонуванню організованих груп (організованих бізнес угруповань), учасники яких причетні до розроблення та реалізації злочинних схем, за якими здійснюються розкрадання бюджетних коштів, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом;

організація та забезпечення ефективного супроводження витраток державного та місцевих бюджетів, витрат, здійснених за рахунок стабілізаційного фонду та субвенцій держбюджету місцевим бюджетам, а також коштів державних підприємств, що спрямовуються на реалізацію економічних проектів;

забезпечення супроводження розподілу та використання бюджетних коштів, наданих як державна підтримка реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки через механізм здешевлення кредитів та на умовах співфінансування;

уживання додаткових заходів та спрямування зусиль оперативних підрозділів на системне відпрацювання інформації щодо службових зловживань, хабарництва, насамперед з боку високопосадовців органів влади, управління, органів місцевого самоврядування, контролюючих органів, зокрема податкових. Особливу увагу приділяти запобіганню організованих форм хабарництва в бюджетній сфері, оперативному супроводженню розслідування та розгляду в судах кримінальних справ цієї категорії;

ужиття дієвих заходів із запобігання злочинам, пов'язаним з розкраданням бюджетних коштів та коштів державних підприємств, у тому числі за допомогою конвертаційних центрів;

залучення відповідних органів виконавчої влади для проведення комплексних перевірок цільового використання витраток державного бюджету за загальнодержавними програмами;

здійснення системного моніторингу проведення державних закупівель та бюджетних видатків за їх результатами. Особливу увагу приділяти супроводженню процедур закупівель в одного учасника та закупівлям без проведення конкурсних торгів;

забезпечення оперативного покриття основних розпорядників бюджетних коштів усіх рівнів та організація оперативного супроводження видатків державного й місцевих бюджетів, особливу увагу зосереджувати на законності підписання актів виконаних робіт та повноті освоєння коштів;

постійне відпрацювання значних бюджетних видатків, передусім у галузях охорони здоров'я, освіти, капітального будівництва, ЖКГ, АПК, автодорожного господарства та ін.;

здійснення супроводження цільового використання бюджетних коштів, виділених: на сферу охорони здоров'я, як субвенції державного бюджету місцевих бюджетів, спрямованих на будівництво, ремонт медичних закладів, придбання обладнання та медичних препаратів; на соціальну сферу, як субвенції на фінансування ремонту приміщень управлінь праці та соціального захисту, для здійснення заходів з виконання спільного із Світовим банком проекту «Вдосконалення системи соціальної допомоги»; субвенції держбюджету місцевим бюджетам на фінансування Програм-переможців Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування;

своєчасне отримання відомостей щодо відшкодування підприємствам ПДВ реальними коштами та з використанням оперативних можливостей здійснювати їх перевірку з метою встановлення злочинних схем їх відшкодування та причетних до цього службових осіб податкових органів;

постійне здійснення аналізу наявних матеріалів перевірок і кримінальних справ стосовно незаконної діяльності конвертаційних центрів з метою встановлення всіх бюджетних організацій та установ, державних і комунальних підприємств, що користувалися їх послугами, з подальшим їх відпрацюванням;

забезпечення дійового оперативного супроводження бюджетних коштів, що надходять на рахунки фінансових управлінь облдержадміністрацій згідно з окремими постановами Уряду України під спеціальні програми, для ліквідації наслідків стихійних лих тощо;

координація роботи з регіональними підрозділами державної фінансової інспекції, Держказначейства і правоохоронними органами;

відпрацювання комерційних структур, які задіяні органами виконавчої влади у схемах, що передбачають використання бюджетних коштів.

Розроблення заходів, що сприяють поліпшенню контакту оперативних працівників з населенням, шляхом створення при них громадських рад, поширення практики звіту керівників ОВС перед населенням з питань попередження злочинів у сфері економіки, зокрема в бюджетній сфері, розглядаючи це як гарантію законності в роботі й підконтрольності підрозділів по боротьбі з економічними злочинами населенню. Водночас

необхідно узагальнювати й поширювати позитивний досвід різноманітних нині існуючих державних і недержавних структур, що виконують профілактичні функції. З необхідними корективами слід також використовувати відповідний досвід, накопичений у попередні періоди.

Постійний моніторинг суспільної думки населення про діяльність оперативних підрозділів, які протидіють злочинам у бюджетній сфері, і життя на цій основі заходів щодо підвищення довіри суспільства до правоохоронних органів, зокрема до підрозділів, які запобігають злочинам у сфері економіки.

Забезпечення висвітлення в ЗМІ позитивних результатів запобігання злочинам у бюджетній сфері. Залучення представників преси й телебачення до участі у спеціальних рейдах та комплексних операціях, які проводяться по лінії економіки, з подальшим інформуванням населення про результати цих заходів. Організація регулярного проведення брифінгів і конференцій, круглих столів для журналістів з найбільш актуальних питань протидії злочинам економічної спрямованості.

б) кадрове забезпечення:

В основу кадрового забезпечення оперативних підрозділів має бути покладено такі принципи: демократичного добору, просування по службі за діловими якостями, колегіальності та персональної відповідальності в роботі з кадрами, законності, постійного підвищення професійного рівня, систематичного добору кваліфікованих кадрів та здійснення контролю за їх діяльністю.

У зв'язку з цим, до оперативних працівників ставляться високі морально-психологічні та професійні вимоги. Ми поділяємо думку авторів, які стверджують, що ОРД, зокрема оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері, належить до «критичних» видів та напрямів діяльності, які використовують в екстремальних умовах. Вона супроводжується низкою таких чинників, як дефіцит часу й інформації, невизначеність ситуації, її неочевидний характер, емоційна напруженість, підвищена відповідальність за прийняті рішення тощо. Також існують психологічні особливості, які, переважно є специфічними для оперативної роботи. Насамперед до них належать: постійний стресовий характер ОРД; активна протидія зі сторони розроблюваних та їх зв'язків; конспіративність; непроцесуальний, законодавчо не закріплений характер; негативне ставлення частини суспільства, у т. ч. юристів; невизначений характер правовідносин у процесі її здійснення оперативно-розшукової профілактики; неясність формулювання вимог відомчих нормативних актів, які, з одного боку, дозволяють визначені дії, а з другого - не здатні передбачити різні оперативні ситуації.

Таким чином, типовий оперативний працівник який протидіє злочинам у бюджетній сфері сьогодні - це фахівець, який перебуває на етапі адаптації щодо свого професійного становлення, у якому одним з вагомих факторів є те, що всі вони, як правило, випускники відомчих навчальних закладів

системи МВС України віком приблизно до 25 років. Тобто належать, за загальноприйнятою віковою періодизацією, до віку ранньої дорослості, який сам по собі є психологічно напруженим та емоційно насиченим етапом соціалізації, що аж ніяк не сприяє прискореному формуванню професійної майстерності.

Отже, у сучасних умовах виникла диспропорція між фаховим й інтелектуальним рівнем економічних ділків і правоохоронців. За даними досліджень Міжнародної фінансової корпорації, керівники комерційних структур в Україні - це спеціалісти з вищою освітою і вченими ступенями. Як правило, вони мають економічну і юридичну освіту, постійно підвищують рівень своїх знань у галузі маркетингу та оперативного управління, фінансів і кредиту (з них, 57 % - колишні вищі радянські керівники; 25 % - обіймали середні й нижчі керівні посади). А рівень підготовки фахівців по боротьбі із злочинами у сфері економіки, у тому числі і злочинами в бюджетній сфері, ще не відповідає вимогам сучасності, що зростають.

*Лук'янчиков Євген Дмитрович,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор, Лук'янчиков Борис
Євгенович, професор кафедри криміналістики та
судової медицини Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПІД ЧАС ОСВІДУВАННЯ

Освідування, як слідча (розшукова) дія зачіпає права людини на особисту недоторканність. Під час його проведення забороняється застосовувати дії, що принижують гідність людини або небезпечні для неї. Якщо освідуванню підлягає особа іншої статі, його проведення доручають слідчому (співробітнику оперативного підрозділу) відповідної статі.

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора. Коло осіб, які можуть бути піддані освідуванню визначено в ст. 241 КПК України - це підозрюваний, свідок чи потерпілий. У більшості випадків ці особи погоджуються добровільно на проведення освідування. Проте це не виключає можливості цих осіб відмовитися добровільно пройти освідування, незважаючи на роз'яснення слідчого та попередження про примусове його проведення. У зв'язку із цим постає питання щодо допустимості застосування фізичного примусу, його меж і підстав до учасників процесу, які відмовляються від освідування.

Питання про можливість примусового освідчування підозрюваного, потерпілого і свідка є дискусійним у теорії і правоохоронній практиці. Зазначених осіб можна поділити на дві групи: ті, що мають особистий інтерес у провадженні (підозрюваний, потерпілий) і особи, що не мають такого інтересу (свідки). Перша група осіб також не однорідна. Підозрюваний у більшості випадків не заінтересований у встановленні обставин події. У нього менше бажання добровільно піддатися освідчуванню, оскільки на тілі можуть бути виявлені сліди злочину або особливі прикмети, що мають значення для розкриття злочину. Потерпілі, як правило, заінтересовані у швидкому розкритті злочину і добровільно погоджуються на освідчування. Проте це не виключає випадків, коли вони з різних обставин не бажають добровільно піддатися освідчуванню.

Залежно від особистого інтересу зазначених осіб, в теорії і практиці по різному вирішується питання щодо можливості застосування фізичного примусу для їх освідчування. Одні автори вважають, що освідчування підозрюваних може проводитись як у добровільному, так і в примусовому порядку.

Досліджуючи дане питання, В. Маринів слушно зазначає, що позбавити слідчого і суд можливості виявляти на тілі підозрюваного особливі прикмети і сліди, захищаючи почуття їх сором'язливості, означає зробити неможливим встановлення істини у багатьох випадках [1, с. 71-76].

Щодо можливості примусового освідчування потерпілого і свідка висловлюються протилежні думки. Так, М. С. Строгович зазначав, що потерпілі і свідки не можуть піддаватися освідчуванню проти їх волі. Встановлення істини, зазначав він, не повинно порушувати законні права та інтереси громадян [2, с. 126]. Дану думку поділяють і інші науковці. Освідчування, яке поєднане з примусовим оголенням частин тіла потерпілого і свідка (особливо при розслідуванні статевих злочинів), зазначає І. А. Антонов, є неприпустимим у будь-яких випадках [3, с. 167]. Розвиваючи дану думку В. Маринів зазначає, що потерпілий і свідок не можуть примусово, проти їх волі піддаватися освідчуванню. Вони не піддаються кримінальному переслідуванню, вони не вчиняли злочинних дій, що могло б поставити їх в один ряд зі злочинцями, щодо яких допустимі і бажані примус та ізоляція від суспільства. Зазначені особи кримінальному переслідуванню не піддаються і є законотримувачами громадянами. Будь-який фізичний чи психічний вплив, примус, який може бути до них застосовано, не є морально обґрунтованим [1, с. 72, 74].

Звичайно, захист прав та законних інтересів особи має бути визначальним в діяльності правоохоронних органів. Проте в цій діяльності завжди слід бачити дві сторони. Одна з них представлена особою, що вчинила злочин і намагається будь-яким способом уникнути відповідальності, перешкоджає встановленню істини. Другу сторону представляє особа, що зазнала шкоди від злочину і сподівається на поновлення порушених прав. Для цього вона звертається до правоохоронного

органу по допомогу. За таких умов слід очікувати від неї всебічного сприяння слідчому, надання повної і об'єктивної інформації про обставини вчиненого злочину і особу злочинця. Якщо така особа приховує від слідчого важливі обставини, чим перешкоджає розслідуванню і встановленню підозрюваного, їй слід роз'яснити значення даної слідчої дії для поновлення порушених злочином прав і притягнення винного до відповідальності. Якщо особа протидіє розслідуванню, приховує від слідчого важливі для розкриття злочину обставини, які не можуть бути встановлені іншими слідчими (розшуковими) діями навряд чи можна вважати її законослухняною.

Подібні міркування можна висловити і щодо особи, яка була очевидцем злочину. Освідування такої особи, на нашу думку, проводиться з метою пересвідчитися, що вона була свідком злочину, але це заперечує і відмовляється від надання показань. У такому разі виникає запитання - наскільки ця особа є законослухняною оскільки перешкоджає розслідуванню. Для розв'язання цього питання слід звернутися до статті 385 КК України, в якій зазначається, що відмова свідка від давання показань є злочином. Виявляється, що особа вже не настільки законослухняна, щоб до неї не могли застосовуватися заходи державного примусу.

Слушно зазначає С. М. Стахівський, що постанова прокурора про проведення даної слідчої дії є обов'язковою до виконання підозрюваним, потерпілим чи свідком. Відмову пройти освідування слід розглядати як приховану протидію розслідуванню [4, с. 32].

Порядок примусового освідування має бути вирішений не тільки на теоретичному рівні, а й знайти відображення в чинному КПК України. Слід зазначити, що примусове освідування підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого за постановою слідчого передбачене ст. 179 КПК РФ, а освідування свідка допускається за його згодою, за винятком випадків, коли це необхідно для оцінки достовірності його показань. За КПК Молдови про примусове освідування не згадується але зазначається, що воно може бути проведено за згодою особи або з санкції судді з кримінального переслідування на підставі мотивованої постанови органу кримінального переслідування (ст. 119 КПК).

Список використаних джерел:

1. Маринів В. Правові засади освідування особи / В. Маринів // Вісник прокуратури. - 2003. - № 12 (30). - С. 71-76.
2. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. - М. : Наука, 1970. - Т. 2. - 516 с.
3. Антонов И. А. Нравственно-правовые критерии уголовно процессуальной деятельности следователей / И. А. Антонов - С.-Пб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. - 326 с.
4. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : [Науково-практичний посібник] / С. М. Стахівський. - К. : Атіка, 2009. - 64 с.

Мамка Григорій Миколайович,
заступник начальника Головного слідчого управління МВС України,
кандидат юридичних наук

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ОБОВ'ЯЗОК ДОКАЗУВАННЯ ВИНИ

Одним із положень, що становлять юридичний зміст засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, є правило, відповідно до якого ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом (ч. 2 ст. 62 Конституції України, ч. 2 ст. 17 КПК України).

Аналіз цих законодавчих положень дає підстави для висновку про поєднання в них двох взаємопов'язаних частин: 1) підозрюваний, обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення; 2) обов'язок доказування винуватості особи, як і спростування доводів захисту, покладено на сторону обвинувачення.

Таким чином, у цих двох частинах законодавець розподілив «тягар доказування» вини між сторонами обвинувачення і захисту: у першій частині він звільнив сторону захисту від обов'язку доказувати невинуватість, а у другій - поклав на сторону обвинувачення обов'язок доведення винуватості особи поза розумним сумнівом.

Термін «тягар доказування» є вітчизняною інтерпретацією латинського вислову «onus probandi», що означає обов'язок наводити докази, підкріплювати свою позицію у правовому спорі позитивними доводами.

Слід зазначити, що незважаючи на загальне визнання презумпції невинуватості, ставлення до положення щодо відсутності у підозрюваного, обвинуваченого обов'язку доводити свою невинуватість як у юридичній науці, так і у світовій юридичній практиці не є однозначним.

Так, у процесуальній літературі радянського періоду висловлювались думки щодо можливості за деяких обставин покладення на обвинуваченого обов'язку доказування, зокрема спростування доводів обвинувачення (М. С. Строгович, А. Я. Вишинський, В. І. Камінська та ін.).

Подібний підхід є характерним для країн англосаксонської правової сім'ї, де обвинувачення розглядається як кримінальний позов, що пред'являється позивачем (державою в особі відповідних державних органів і посадових осіб) до відповідача (підозрюваного, обвинуваченого). Відповідно на правила доказування в кримінальному процесі поширюються деякі з правил доказування у процесі цивільному, у тому числі й правило про перенесення обов'язку доказування. Ці правила застосовуються, коли, на думку судді (або за задумом законодавця), факт, який спростовує обвинувачення, відомий лише обвинуваченому або визнається, що обвинуваченому легше надати докази цього факту. І якщо обвинувачений не

виконає покладений на нього у таких випадках обов'язок доказування, суд визнає, що цього факту не існує і, відповідно, обвинувачений є винним [1, с. 48]. У багатьох штатах США обов'язок доказування деяких обставин, зокрема тих, що зменшують ступінь вини або виключають кримінальну відповідальність, покладається на обвинуваченого. Так, якщо обвинувачений не зміг довести своє алібі або наявність певної пом'якшуючої обставини, суд може ухвалити обвинувальний вирок [2, с. 29].

Навіть і у деяких країнах романо-германської правової сім'ї обов'язок доказування частково перекладається на сторону захисту. Так, у Франції існує правило, відповідно до якого, якщо обвинувачений стверджує будь-що на свій захист, він зобов'язаний навести доводи на підтвердження цих обставин [2, с. 13].

Певною мірою такий підхід запозичений і нашим вітчизняним законодавцем. Так, відповідно до ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК України, за винятком випадків, передбачених ч. 2 цієї ж статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, - на потерпілого. Водночас, ч. 2 ст. 92 КПК України встановлює, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.

Разом з тим, вважаємо, що обов'язок доказування вини (невинуватості) у кримінальному процесі не може бути покладений на ту чи іншу сторону процесу залежно від її процесуальних інтересів. Зважаючи на те, що обов'язок доказування вини є похідним від презумпції невинуватості, яка в свою чергу, є штучно створеним правовим явищем доказового права, він має бути чітко визначеним і забезпеченим для виконання. Беручи до уваги те, що у переважній більшості вітчизняний кримінальний процес є публічним, саме сторона обвинувачення, використовуючи усі надані їй законом засоби та способи, повинна спростовувати доводи захисту. І у випадках, коли підозрюваний, обвинувачений не доказує належність та допустимість виправдувального доказу, то це логічно повинно означати тільки те, що це питання залишається відкритим (зокрема, для остаточного вирішення його судом).

Список використаних джерел:

1. Ларин А. М. Презумпция невиновности / А. М. Ларин / отв. ред. М. С. Строгович. - М. : Наука, 1982. - 152 с.
2. Калиновский К. Б. Уголовный процесс современных зарубежных государств : [учебное пособие] / К. Б. Калиновский. - Петрозаводск : Изд-во Петр ГУ, 2000. - 48 с.

***Мотлях Олександр Іванович,**
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування Національної
академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
доцент*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Сучасні вітчизняні психофізіологічні дослідження на основі поліграфа утворюють два напрями їх використання у: а) кадровій роботі; б) правоохоронній діяльності. Перший напрям орієнтований на проведення кадрових і службових перевірок осіб для професійно-психологічного відбору на службу та навчання в систему правоохоронних органів України і не тільки. Другий напрям - на сферу правоохоронної діяльності України, зокрема кримінальне судочинство. Саме він має низку проблемних питань, які потребують аналізу та вироблення пропозицій для повноцінного впровадження отриманих результатів з використанням поліграфа у кримінальний процес України, направлений на розслідування вчинених та зареєстрованих злочинів.

Вітчизняна практика кримінального судочинства засвідчує можливість та доцільність, а у деяких випадках і необхідність використання поліграфа у вчинених складних категоріях злочинів. Однак слід визнати, повноцінний процес застосування цього приладу у кримінальному провадженні гальмується і фактично причинному тому є відсутність законодавчого закріплення поліграфа як легітимного науково-технічного приладу в Україні. Практично чи не єдиними правовими засадами, які регулюють використання поліграфа у кримінальному судочинстві є відомчі підзаконні акти, а саме: наказ МВС України «Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ» № 743 від 28.08.2001 р. [1], в якому поліграф уведено у сферу правоохоронних органів України з ліквідацією обмежених можливостей застосування цього приладу в оперативно-розшуковій діяльності. Запропоновано Концепцію впровадження комп'ютерних технологій з використанням поліграфа у систему МВС України та програму її реалізації. В цілому, експеримент дав свої позитивні результати, що слугувало підставою для прийняття в МВС України чергового наказу «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України», зареєстрованого у Мін'юсті України 27.10.2004 № 1365/ 9964) № 842 від 28.07.2004 р [2]. А також розроблення до нього «Інструкції про порядок використання в діяльності ОВС поліграфів (комп'ютеризованих приладів реєстрації психофізіологічних реакцій людини)» за № 1373/9972, що значно розширило можливості застосування поліграфа у кримінальному судочинстві України [3].

Подальшим кроком впровадження поліграфа у діяльність вітчизняних правоохоронних органів мало б стати рішення розширеної наради МВС України від 21.01.2006 р. за № 1772/Лц, де п. 6 визначалося забезпечити розробку перспективної програми впровадження поліграфа в оперативно-службову діяльність ОВС, направленої на допомогу розслідування кримінальних злочинів та розшуку злочинців й вироблення законодавчих ініціатив врегулювання цього приладу. Нажаль ці заходи не були реалізованими, а розроблені та запропоновані в МВС України проекти не знайшли своєї практичної реалізації з об'єктивних причин продиктованих тодішніми реаліями часу. Нового позитивного змісту, щодо нормативно-правового регулювання застосування поліграфа при розслідуванні злочинів, набуло після затвердження рішенням колегії МВС України від 25.07.2008 р. № 17км/1 Програми протидії злочинам проти життя та здоров'я проти особи на 2008-2012 роки [4]. Пунктом. 4.23 державної програми передбачалося системне використання поліграфа та отриманих за допомогою його результатів у роботі правоохоронних органів України, спрямованих на ефективне розкриття злочинів проти життя та здоров'я людини, а саме: використання приладу для психофізіологічних опитувань підозрюваних, обвинувачених, свідків та потерпілих з урахуванням чинного вітчизняного законодавства. Виконання означеної вище програми також повною мірою не було реалізовано в силу того, що в прийнятому новому Кримінальному процесуальному кодексі України не знайшов відображення поліграф, як науково-технічний прилад, хоча на етапі розробки законопроекту такі пропозиції процесуалістами висувалися й обговорювалися.

На сьогодні, серед чинників, які стримують застосування цього науково-технічного приладу у діяльність правоохоронних органів України, є: відсутність цільової державної програми впровадження поліграфа та його результатів у кримінальне судочинство; практична відсутність нормативноправового забезпечення, яке б регулювало правовідносини, пов'язані з використанням поліграфа; не узгодженість механізму державної підготовки спеціалістів-поліграфологів діяльність яких була б направлена на сприяння правоохоронним органам України; відсутність у ДНДІСЕ України психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа та експертів відповідного напрямку тощо [5, а317].

А також: а) відсутність уніфікованої процедури проведення перевірки на поліграфі, як єдиної, стандартизованої системи підготовки спеціалістів і оцінки їх кваліфікації; б) побоювання, що визнання за результатами опитування на поліграфі доказової сили, спричинить до оцінювання їх слідчими і суддями як «головного», остаточного доказу; в) складності розуміння специфіки висновку спеціаліста-поліграфолога, що залишає слідчого, прокурора, слідчого суддю та суд реальної можливості уявити зміст проведеного спеціального дослідження тощо.

Наразі ж актуальним постало питання прийняття окремого Закону України «Про використання поліграфа». Вважаємо, що це вирішить низку

проблемних питань означеного напрямку діяльності. А саме: конкретизує сферу та порядок застосування поліграфа й визначить місце результатів, отриманих за його допомогою в системі доказів у кримінальному процесі України.

Список використаних джерел:

1. Про проведення експерименту щодо використання комп'ютерних поліграфів у діяльності органів внутрішніх справ України : наказ МВС від 28 серп. 2001 р. № 743.

2. Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : наказ МВС від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. - Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/1a^t8/taip^i?t^=7I365-04>.

3. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : затв. наказом МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. - Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main>.

4. Програма протидії злочинам проти життя та здоров'я особи на 2008-2012 роки [Електронний ресурс] : затв. рішенням колегії МВС від 25 лип. 2008 р. № 17км/1. - Режим доступу :

umdp1.info/files/docs/1288074253Лос.

5.

Мотлях О. І.

Поліграф: наукова природа походження, нормативно- правове регулювання та допустимі межі застосування :

[моногр.] /

О. І. Мотлях. - К. : Освіта України, 2012. - 394 с.

*Орлов Юрій Юрійович,
головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, старший науковий співробітник*

**ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ
ПІДРОЗДІЛІВ ОВС**

Питання науково-методичного забезпечення діяльності експертно-криміналістичних підрозділів завжди були й залишаються актуальними, зважаючи на особливості розвитку криміналістичної науки й практики. Ефективна та результативна діяльність криміналістів неможлива без використання новітніх досягнень науки і техніки, без створення прогресивних технологій виявлення, вилучення й фіксації слідів злочину,

накопичення й обробки криміналістичної інформації, без розроблення інноваційних методик розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, без впровадження сучасних методів організації діяльності експертно-криміналістичних підрозділів. Саме тому розвиток науково-методичного забезпечення цієї роботи потребує системного й комплексного підходу, розрахованого на тривалу перспективу.

За роки незалежності у Національній академії внутрішніх справ сформований науковий напрям з розроблення низки інноваційних продуктів у сфері криміналістики, які призначені для їх практичного застосування правоохоронними органами України. Йдеться про наукові розробки, які створені саме для потреб практики, замислені як такі, що придатні для безпосереднього використання працівниками, які беруть участь у криміналістичному забезпеченні процесу розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Серед наукових новацій - засоби криміналістичної техніки, криміналістичні методики, методики судово-експертних досліджень, автоматизовані робочі місця експертів-криміналістів тощо.

Роботи з розроблення **засобів криміналістичної техніки** були розпочаті у 1998 році під керівництвом кандидата юридичних наук доцента Заслуженого юриста України Ю.Ф. Жарікова.

Сьогодні вченими академії створено понад 10 засобів криміналістичної техніки, 7 з яких отримали патент України на винахід. Серед технічних новацій - магнітний пензель для виявлення латентних слідів пальців на місці події зі зникаючим магнітним полем; пошуковий магніт з утримуючим зусиллям, що у сім разів перевищує відповідний показник традиційних пошукових магнітів; низка засобів для прихованого маркування предметів із використанням так званого «хімічного ключа»; люмінесцентний препарат, здатний до дактилоскопічного копіювання; хімічна пастка з сигналізацією спрацювання; пристрій системи персонального моніторингу для контролю осіб відповідно до вимог ст. 195 КПК України; новітній принцип дії мовленнєвого поліграфу, призначеного для використання при проведенні психофізіологічної експертизи в межах кримінального провадження (патенти України на винаходи й корисні моделі №№ 13, 22808А, 22951А, 42111, 42112, 59468, 55263).

Розроблені в Національній академії засоби криміналістичної техніки у 2011 та 2012 роках посіли призові місця на відомчих конкурсах на краще наукове, навчальне та періодичне видання в системі МВС України, а також на конкурсі НАВС на краще видання підручників, навчально-методичних і наукових видань до 90-річчя навчального закладу.

Робота зі створення засобів криміналістичної техніки триває. Так, у поточному році вченими академії запропоновано новітній спосіб керування системою електронного дистанційного контролю осіб відповідно до вимог ст. 195 КПК України, зважаючи на негативний досвід використання існуючих конструкцій, а також опрацьовано принцип дії індикатора випарів

наркомістких речовин для його використання експертами-криміналістами й оперативними працівниками на місці події (заявки на видачу патенту України на винахід № и2015 01687, на корисну модель № и2015 05474). Під керівництвом доцента О. О. Садченка ведеться робота зі створення криміналістичної лінійки, призначеної для складання планів та схем місця події.

Відповідно до п. 14.32 Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності ОВС України на період 2015-2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 № 275, розроблення засобів криміналістичної техніки віднесено до пріоритетних напрямів науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ.

Іншим важливим напрямом наукових досліджень є розроблення **криміналістичних методик**. При цьому зусилля вчених Національної академії спрямовані насамперед на підготовку методик розкриття та розслідування певних видів кримінальних правопорушень. Такий підхід максимально наближає відомчу науку до забезпечення нагальних потреб практичних підрозділів.

Сьогодні за ініціативою та під науковим керівництвом доктора юридичних наук старшого наукового співробітника С.С. Чернявського розроблено понад 30 методик розкриття та розслідування актуальних видів злочинів, зокрема злочинів проти власності, громадської безпеки, безпеки руху та експлуатації транспорту, злочинів у сфері господарської та службової діяльності, а також злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, та прекурсорів.

На особливу увагу заслуговують методики розслідування злочинів, вчинених із застосуванням сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій: пов'язаних з розповсюдженням у мережі Інтернет порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію; пов'язаних із заволодінням коштами шляхом утручання в роботу банкоматів; пов'язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків; пов'язаних з обігом мобільних телефонів, здобутих злочинним шляхом; шахрайств, учинених шляхом використання засобів мобільного зв'язку (свідцтва МОН України про реєстрацію авторського права на службовий твір №№ 47516, 51173, 53376, 22383, 58639) тощо.

Крім того, розроблені методики проведення певних слідчих, процесуальних та інших дій, зокрема: одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб; відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; дій, пов'язаних з отриманням та використанням інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах; визначення напрямку, відстані та місця проведення пострілу за допомогою лазерно-оптичного візування (свідцтва №№ 60366, 60821, 54744, 36163) тощо.

Зазначені криміналістичні методики складають централізований банк методик правоохоронної діяльності, який формується в Національній академії і призначений для його безпосереднього використання в роботі практичними підрозділами органів внутрішніх справ України.

Банк постійно поповнюється новими криміналістичними методиками. Зокрема щойно розроблені методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми та злочинами проти моральності, фальсифікацією лікарських засобів, незаконним заняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Наряду з розробками криміналістичних методик у нашому навчальному закладі створено низку науково-методичних фільмів, які презентують застосування сучасних криміналістичних методик в ході розслідування певних видів злочинів. Зазначені фільми використовують, зокрема, в ході підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів ОВС. Бібліотека фільмів представлена, зокрема, творами: «Робота керівника ОВС щодо прийняття управлінських рішень під час організації розкриття злочину», «Огляд місця події при розслідуванні крадіжки з квартири з проникненням на об'єкт», «Огляд місця події при розслідуванні крадіжки з транспортного засобу», «Діяльність міліції щодо виявлення та вилучення наркотиків у особи», «Тактика дій працівників кримінальної міліції та слідчого в типових оперативно-розшукових ситуаціях» (свідоцтва №№ 43252, 43249, 43244, 43250, 43593) тощо.

Окрема увага приділяється створенню **методик проведення судово-криміналістичних експертиз**. Наукові дослідження ведуться в галузі експертизи матеріалів відеозвукозапису, балістичної експертизи, технічної експертизи документів.

Так, в Національній академії під керівництвом доктора технічних наук професора О.В. Рибальського розроблено низку методик експертного дослідження аналогових та цифрових сигналів, що дозволяє здійснювати ідентифікацію особи за цифровим звукозаписом її мовлення, а також встановлювати автентичність носіїв цифрового звуко- та відеозапису (патенти України на винахід №№ 26106, 26107, 27206, 27207, 54627, 60403, 73631). Досягнення науковців академії уможливили використання аудіо- та відеозаписів на цифрових носіях як доказів у кримінальному провадженні, а також надали можливість застосовувати цифрові засоби фіксації в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Винайдено декілька оригінальних способів ідентифікації нарізної та гладкоствольної вогнепальної зброї (патенти України на винахід № 100769, на корисну модель №№ 87289, 21813, 28791). Розроблений оригінальний спосіб зняття інформації про рельєф поверхні кулі та гільзи шляхом її опромінювання пучком електронів (патент України на винахід № 30176А), а також пристрій діагностики предмету як холодної зброї (патент на корисну модель № 55326).

Винаходи науковців академії у галузі судової балістики тричі ставали переможцями на відомчих конкурсах на краще наукове, навчальне та періодичне видання в системі МВС України у 2008 та 2013 роках.

Окремо слід зазначити щодо розробки в Національній академії оригінальної методики судово-експертного дослідження спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, вилучених у кримінальних провадженнях, за якою було проведено понад 40 експертиз за замовленнями правоохоронних органів України та інших країн.

З метою підвищення ефективності роботи експертів-криміналістичних підрозділів в Національній академії ведеться системна робота зі створення **автоматизованих робочих місць експертів-криміналістів**, які являють собою спеціалізовані програмні продукти з базами даних нормативно-правового, методичного й довідкового характеру. Сьогодні під керівництвом кандидата юридичних наук доцента О.О. Садченка створено 6 АРМів, призначених для їх використання викладачами відомчих навчальних закладів при підготовці фахівців, а також практикуючими експертами-криміналістами у повсякденній роботі. Серед наукових розробок - автоматизовані робочі місця експертів: дактилоскопіста, баліста, трасолога, почеркознавця, експерта з досліджень холодної зброї, експерта з техніко-криміналістичного дослідження документів (свідцтва МОН України про реєстрацію авторського права на службовий твір №№ 19810, 28325, 34035, 34668, 41258, 48557).

АРМи експерта-трасолога та експерта з досліджень холодної зброї посіли призові місця на відомчих конкурсах на краще наукове, навчальне та періодичне видання в системі МВС України у 2010 та 2013 роках.

Крім того, в академії створені й постійно удосконалюються автоматизовані робочі місця інших учасників кримінального провадження: слідчого, оперативного працівника Державної служби боротьби з економічною злочинністю, працівника підрозділу по боротьбі з незаконним обігом наркотиків (свідцтва №№ 12068, 40037, 51643, 28337, 32423). На допомогу криміналістам створено експертно-аналітичну систему пошуку серійного вбивці, а також електронну базу даних бланків суворої звітності (свідцтва №№ 28347, 8159).

Наостанок слід зауважити, що сьогодні головною проблемою у сфері науково-методичного забезпечення експертно-криміналістичних підрозділів та правоохоронної діяльності в цілому є відсутність механізму впровадження наукових новацій, унормованого на відомчому рівні. На створення такого механізму, на думку автора, слід насамперед спрямувати зусилля науковців.

*Погорецький Микола Анатолійович,
завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук,
професор, заслужений діяч науки і техніки України*

СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ОБВИНУВАННЯ

У вітчизняному та зарубіжному кримінальному процесуальному законодавстві впродовж століть вживаються терміни «кримінальне переслідування» та «кримінальне обвинувачення», «обвинувачення», «державне обвинувачення», що закономірно породжує дискусії серед науковців та практиків щодо змісту та співвідношення цих термінів. Неоднозначність у розумінні цих понять науковцями та різноманіття їх інтерпретацій ними у наукових джерелах призводить до неоднозначності їх використання у правових актах і, насамперед, відомчих наказах та інструкціях, а також труднощів у правозастосуванні.

При цьому зазначимо, що термін «кримінальне переслідування» у чинному КПК України не розтлумачується, а вживається лише стосовно міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (ст.ст. 542, 557), на відміну від термінів «обвинувачення» (п. 13 ст. 3) та «державне обвинувачення» (п. 3 ст. 3).

У той же час термін «кримінальне переслідування», у тому числі й щодо повноважень прокурора у кримінальному процесі, широко вживається у законодавстві зарубіжних країн, наприклад, КПК Франції (ст. 36, 41, 44, 45 та ін.), КПК ФРН (ч. 5 § 100, ч. 2 § 111, п. 2, ч. 2 § 106 та ін.), КПК Республіки Білорусь (п. 48 ст. 6, ст. 33 та ін.), КПК РФ (п. 55 ст. 5 та ін.) **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**, КПК Республіки Казахстан (ст. п. 13 ч.1 ст. 7 та ін.), а також багатьох інших країнах.

У теорії кримінального процесу висловлюється думка, що кримінальне переслідування як кримінально-процесуальна функція, має бути визначене у вузькому значенні, а саме як напрямок діяльності, що спрямований на викриття конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності або застосування інших заходів кримінально-правового впливу; кримінальне переслідування завжди є персоніфікованою діяльністю, що здійснюється щодо конкретної особи, яка має статус, наприклад, підозрюваного та обвинуваченого. Обвинувачення, як форма кримінального переслідування, починається з моменту затвердження або складання обвинувального акту прокурором. Крім обвинувачення, до форм реалізації кримінального переслідування відносять: підозру; здійснення щодо особи кримінального провадження із застосування примусових заходів медичного характеру; здійснення щодо неповнолітнього провадження із застосування примусових заходів виховного характеру (І. В. Гловюк та ін.).

Порівняльний аналіз змісту цього терміну у законодавстві зарубіжних країн дають підстави для узагальнюючого висновку, що цим терміном позначається діяльність сторони обвинувачення (сторони переслідування), яка спрямована на встановлення події кримінального правопорушення, викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пред'явлення обвинувачення, підтримання його в суді, призначення покарання, застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Отже, виходячи зі змісту терміну «кримінальне переслідування» у законодавстві зарубіжних країн та з аналізу норм чинного КПК (ст.ст. 22, 25, ст. 36 та ін.), якими визначається повноваження сторони обвинувачення і, зокрема прокурора, можна зробити однозначний висновок, що цей термін є синонімом терміну «обвинувачення» як функції кримінального процесу.

Саме функція обвинувачення, на наш погляд, полягає у встановленні події кримінального правопорушення, викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (її встановлення, повідомлення їй про підозру), складанні обвинувального акта, пред'явлення обвинувачення, підтримання його в суді, застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Поняття «обвинувачення» (п. 13 ст. 3 КПК) та «державного обвинувачення» (п. 3 ст. ст. 3 КПК) є складовою функції обвинувачення, яку відповідно до своїх повноважень здійснює сторона обвинувачення, у тому числі й прокурор (ст. 36 КПК України). Реалізація функції обвинувачення здійснюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Тому, на наш погляд, позиції вчених, які обґрунтовують поліфункціональність прокурора у кримінальному процесі, не відповідає поняттю та сутності кримінальної процесуальної функції. Запропоновані ними функції прокурора у кримінальному процесі, у тому числі й на досудовому розслідуванні, є не що інше як повноваження прокурора щодо реалізації ним функції обвинувачення.

При реалізації функції обвинувачення, прокурор, як і слідчий чи керівник органу досудового розслідування, повинні керуватися засадами кримінального провадження (гл. 2 КПК України). Виходячи з цього, необґрунтованою, на нашу думку, є позиція правників, які, наприклад, вважають, що прокурор у кримінальному процесі наділений «правозахисною функцією» (В.М. Юрчишин та ін.), оскільки прокурор як посадова особа публічної влади, реалізуючи функцію обвинувачення, зобов'язаний, відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України, всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Потребує, на наш погляд, і приведення ст. 2 чинного Закону України «Про прокуратуру» у відповідність зі ст. 121 Конституції України, оскільки

визначені у ст. 2 цього Закону функції прокурора у кримінальному провадженні (п.п. 1, 3, 4 ч. 1) є не що інше як його повноваження щодо реалізації кримінально-процесуальної функції обвинувачення.

Прокурор у кримінальному процесі здійснює єдину функцію - функцію обвинувачення, яка полягає у встановленні події кримінального правопорушення, викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (її встановлення, повідомлення їй про підозру), складанні обвинувального акта, пред'явлення обвинувачення, підтримання його в суді, застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Терміном «функція обвинувачення» слід доповнити ч. 1 ст. 3 КПК України такого змісту «п. 27) функція обвинувачення - це діяльність сторони обвинувачення, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і полягає у встановленні події кримінального правопорушення, викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (її встановлення, повідомлення їй про підозру), складанні обвинувального акта, пред'явлення обвинувачення, підтримання його в суді, застосування заходів забезпечення кримінального провадження».

***Савченко Андрій Володимирович,**
начальник кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Відомо, що 26 квітня 2015 р., на підставі Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-УП «Про запобігання корупції», набула чинності ст. 366¹ «Декларування недостовірної інформації» Кримінального кодексу України (далі - КК). Цей законодавчий крок став ще одним підтвердженням курсу нашої держави на суворий контроль за діяльністю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, на нещадну протидію корупційним правопорушенням з їхнього боку та на відкритість інформації про їх майновий стан. Зрозуміло, що наразі, через об'єктивні фактори (зокрема, на теперішній час навіть не призначено навіть членів Національного агентства з питань запобігання корупції (далі - Національного агентства), як центрального органу виконавчої влади України зі спеціальним статусом, що має забезпечити формування та реалізацію державної антикорупційної політики, у т.ч. за рахунок перевірки декларацій суб'єктів декларування, але очікується, що воно запрацює до кінця поточного року), поки що немає кримінальних проваджень по цій статті у слідчій та судовій практиці, однак незабаром вони мають обов'язково бути. У зв'язку з цим далі

пропонується розглянути особливості складу нового для КК злочину - декларування недостовірної інформації.

Одразу зазначимо, що не зрозуміло з яких причин законодавець не відніс аналізований злочин до категорії корупційних: у примітці до ст. 45 КК «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям», де дається перелік корупційних злочинів, на ст. 366^і КК не вказано взагалі. І це при тому, що вказана стаття була запроваджена до КК на підставі саме Закону України «Про запобігання корупції» та в умовах сьогодення є одним з ключових засобів контролю корупційних проявів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування! На наш погляд, таку логіку законодавця збагнути важко. Попри це декларування недостовірної інформації (ст. 366^і КК) наразі належить до групи злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (розділ XVII Особливої частини КК).

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність відповідних суб'єктів декларування у частині подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції». Предметом злочину виступає *декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування*, що передбачена Законом України «Про запобігання корупції». Така декларація подається з метою створення умов прозорості діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також виявлення та недопущення конфлікту інтересів у їх діяльності. Саме тому вказані особи повинні декларувати не лише свій майновий стан і доходи, а й майновий стан і доходи членів сім'ї та більшість своїх значних за розмірами витратків.

Декларація, про яку йдеться у ст. 366^і КК, є офіційним документом в електронній формі, оскільки відповідні суб'єкти декларування заповнюють її на офіційному веб-сайті Національного агентства. Відповідно до ч. 1 ст. 46 «Інформація, що зазначається в декларації» Закону України «Про запобігання корупції» у декларації зазначаються важливі відомості про суб'єкта декларування (зокрема, прізвище, ім'я, по батькові, реєстраційний номер облікової картки платника податків суб'єкта декларування та членів його сім'ї, місце реєстрації та фактичного проживання, місце роботи (проходження служби) або місце майбутньої роботи (проходження служби), займану посаду, або посаду, на яку претендує, та категорію посади (якщо така є) суб'єкта декларування; об'єкти нерухомості, що належать суб'єкту декларування та членам його сім'ї на праві приватної власності; дані щодо виду, характеристики майна, місцезнаходження, дату набуття майна у власність, оренду або інше право користування, вартість майна на дату набуття його у власність, володіння або користування; цінне рухоме майно, що належить суб'єкту декларування або членам його сім'ї на праві приватної

власності; цінні папери; інші корпоративні права, що належать суб'єкту декларування або членам його сім'ї; юридичні особи, кінцевим бенефіціарним власником (контролером) яких є суб'єкт декларування або члени його сім'ї; нематеріальні активи, що належать суб'єкту декларування або членам його сім'ї; отримані (нараховані) доходи; наявні грошові активи; фінансові зобов'язання тощо).

З об'єктивної сторони декларування недостовірної інформації може полягати у дії (поданні завідомо недостовірних відомостей у декларації) або бездіяльності (неподанні зазначеної декларації).

Подання завідомо недостовірних відомостей у декларації - це внесення суб'єктом декларування неправдивої (невідповідної, такої, що повністю або частково не відповідає дійсності) інформації та подальше її розміщення на офіційному веб-сайті Національного агентства (за цих умов, на наш погляд, йдеться про специфічну форму службового підроблення).

Неподання зазначеної декларації - це ухилення від подання такої декларації, тобто незаповнення її на офіційному веб-сайті Національного агентства через недодержання суб'єктом декларування встановлених строків. Відповідно до ч. 1 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вносяться відомості за минулий рік і вона подається щорічно до 1 квітня кожного наступного року. Проте у ч. 3 ст. 49 Закону України «Про запобігання корупції» передбачено таке: коли за результатами контролю встановлено, що суб'єкт декларування не подав декларацію, Національне агентство *письмово* повідомляє такого суб'єкта про факт неподання декларації, і суб'єкт декларування повинен протягом *десяти днів* з дня отримання такого повідомлення подати декларацію в порядку, визначеному ч. 1 ст. 45 цього Закону. Звідси випливає, що в кінцевому рахунку неподанням декларації вважатиметься така бездіяльність, яка має місце *після закінчення десяти днів з моменту отримання суб'єктом декларування зазначеного письмового повідомлення*, та якщо відсутні обставини, які б перешкоджали належному виконанню цього обов'язку (тяжа хвороба суб'єкта декларування, виведення з ладу комп'ютерної техніки та комунікацій, стихійне лихо тощо). Однак, на нашу думку, ця форма вчинення злочину (бездіяльність) не зовсім узгоджується з назвою самої 366¹ КК, в якій зазначено про конкретну дію - декларування недостовірної інформації, а отже в теорії та на практиці можуть виникнути питання щодо правильного тлумачення цієї норми.

Загалом передбачений ст. 366¹ КК злочин є *закінченим* з моменту вчинення зазначених вище дії чи бездіяльності та має *формальний* склад.

Суб'єктом цього злочину є суб'єкти декларування, про яких зазначено у примітці до ст. 366¹ КК (*спеціальний суб'єкт*). Тобто, це особи, які відповідно до частин 1 та 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Таких осіб можна умовно

поділити на *три категорії*: 1) ті, які здійснюють діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; 2) ті, які припиняють чи 3) ті, які вже припинили здійснення такої діяльності. Однак, для з'ясування конкретного переліку суб'єктів декларування, як на це орієнтують положення частин 1 та 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», слід звертатися до аналізу п. 1, підпункту «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону.

Із суб'єктивної сторони декларування недостовірної інформації передбачає *прямий умисел*, оскільки винний подає у декларації *завідомо* недостовірні відомості або ухиляється від її подання за наявності обов'язку вчинити передбачені законом дії та реальної можливості виконати цей обов'язок.

Покаранням за декларування недостовірної інформації є позбавлення волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Отже, варто зробити висновок, що аналізований злочин відноситься до категорії злочинів невеликої тяжкості. Незважаючи на це, очевидно, що єдиним основним покаранням за його вчинення є покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Таким чином, здійснена законодавцем криміналізація декларування недостовірної інформації є впливовим засобом фінансового контролю за особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Проте уявляється, що найближчими завданнями держави та її відповідних органів є забезпечення надійного функціонування Національного агентства, здійснення судового тлумачення ст. 366¹ КК, створення критеріїв відмежування декларування недостовірної інформації від суміжних посягань, вироблення сталої практики правильної кваліфікації цього злочину тощо.

*Таран Олена Вікторівна,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, старший науковий співробітник*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

На підставі розуміння криміналістичної характеристики злочинів, як системи відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів, що має ґносеологічне та практичне значення, пропонується визначення поняття криміналістичної характеристики злочинів проти безпеки виробництва як

теоретичної конструкції, що містить відомості про спосіб вчинення злочину, особу злочинця, особу потерпілого, обстановку учинення злочину, сліди та ознаки злочинів.

На основі результатів вивчення слідчої практики встановлено, що найбільш поширеними способами учинення кримінальних правопорушень є наступні: 1) незабезпечення безпечних та нешкідливих умов праці (58 %), у тому числі неправильна організація робочого місця, незабезпечення безпеки технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, незабезпечення працівників засобами індивідуального та колективного захисту; 2) неналежне (невчасне) проведення інструктажу з питань охорони праці (15 %); 3) виконання робіт з порушенням норм і правил або в умовах, що не відповідають вимогам законодавства про охорону праці (11 %); 4) відсутність контролю (незадовільний контроль) за безпечним виконанням робіт (9 %); 5) поєднання декількох зазначених способів (7 %).

Обізнаність слідчого про суб'єктивні ознаки різних типів злочинців сприяє правильному визначенню напрямку розслідування, підвищенню результативності слідчих дій. Дані про типові властивості особи злочинця у кожному разі містять відомості стосовно її правового статусу, професійних (функціональних або службових) обов'язків; статі, віку та досвіду роботи за певною спеціальністю або на певній посаді; ставлення до роботи, оцінки результатів роботи з боку керівництва; соціальних та професійних характеристик.

Суттєве значення має вивчення особи потерпілого, адже аналіз випадків травматизму свідчить про вирішальну роль людського фактору у формуванні травмонезбезпечних ситуацій. До криміналістично значущих відомостей про особу потерпілого належать: професійна кваліфікація, ставлення до праці, дисциплінованість, наявність шкідливих звичок, задоволеність умовами праці, засвоєння навичок безпечних методів роботи, знання норм і правил охорони праці, ставлення до інших працівників і всього колективу, особливості характеру, медичні показники та їх відповідність умовам праці. Підтверджено наявність кореляційних зв'язків між особою злочинця та потерпілого, оскільки їх діяльність як учасників виробничого процесу характеризується впливом об'єднуючого їх людського фактору. Цей вплив у багатьох випадках є вирішальним для настання (ненастання) шкідливих наслідків.

Обстановка вчинення злочинів проти безпеки виробництва охоплює не лише сукупність безпосередніх фізичних умов, у яких стався нещасний випадок, а ширший спектр явищ і процесів на конкретному об'єкті. Аналіз обстановки слід починати з характеристики сфери діяльності підприємства, установи та організації, де вчинено злочин, що містить організаційну, правову й технологічну складові.

Місцем учинення злочину є місце, де здійснюється виробництво - підприємство, установа, організація (їх підрозділи, цехи, об'єкти) або місце розташування громадянина - суб'єкта підприємницької діяльності.

Криміналістично значущими відомостями про складові процесу виробництва визначено: характер виробничого середовища, взаємозв'язок працівника з виробничим обладнанням, технологічними процесами, загальний рівень організації охорони праці та забезпечення безпеки виробництва.

Криміналістичне значення часу як ознаки обстановки вчинення злочинів полягає у тому, що його встановлення потрібне для доказування події злочину. Встановлено, що нещасні випадки трапляються не однаково рівномірно протягом робочого часу: найбільша їх кількість має місце у робочий час між 14 та 18 год. (37 %), з 18 до 22 год. (20 %), у нічні години з 22 до 6 год. (26 %), з початку робочого дня до обідньої перерви (15 %). Отримані результати кореспондуються з положеннями теорії психофізіології праці, яка вивчає закономірності функціонування людини у процесі праці, у тому числі динаміку працездатності.

Особливість розслідування злочинів проти безпеки виробництва полягає у поширеності випадків приховування обставин події або слідів нещасного випадку зацікавленими особами. Основними способами приховування, що залишають специфічні сліди, є такі: знищення або зміна елементів обстановки, що мала місце під час нещасного випадку; перекручування або приховування інформації про нещасний випадок, а також невчасне повідомлення про подію компетентним органам; безпідставне звинувачення потерпілих у діях, що призвели до їх травмування; незадовільна організація та поверхневий підхід до технічного розслідування нещасного випадку на виробництві, ухилення від фіксації справжніх причин травмування (загибелі) працівника з метою приховати дійсні причини та наслідки події; фальсифікація причин нещасного випадку; перешкоджання правоохоронним органам у виконанні своїх обов'язків.

Топчій Василь Васильович,
*професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Національного університету державної податкової служби України,
доктор юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Насильство проти людини, як негативне соціальне явище, є не лише кримінально-правовою проблемою, а й, значною мірою, - філософською та соціокультурною. Прояви насильницької поведінки особи є предметом вивчення психології, соціології, конфліктології, кримінології, педагогіки, медичних та інших наук. Адже, дослідження особи людини - одна з найскладніших проблем філософії, антропології, психології та інших наук гуманітарного напрямку. Проблема особи необхідно розглядати через призму

її внутрішньої структури, організації та функціонування її психічних процесів. Особа людини може бути представлена в якості системи, елементи якої поділяються на тілесні, психічні та атрибутивні властивості.

Особа злочинця являє для кримінології самостійний інтерес, бо вона не просто відображає певні зовнішні умови, а є системою внутрішніх ознак, дослідження яких дозволяє виявити суб'єктивну сторону вчиненого кримінального правопорушення. Для неї характерна свідомо, цілеспрямована діяльність та в'язок соціальних умов з злочинною поведінкою, який є складним, і причому, завжди соціальні умови проявляються в злочині через дослідження особи злочинця. У ряді випадків вони в процесі тривалого соціальної взаємодії накладають відносно стійкий відбиток на особу і породжують не окремі злочинні акти, а стійку протиправну орієнтацію, яка проявляється в комплексі конкретних правопорушень.

Досліджуючи проблеми насильницької злочинності, що виникають в процесі розслідування злочинів цієї категорії, неможливо створити повне уявлення про детермінанти, профілактику чи інші ознаки насильницької злочинності без аналізу самої конкретної особи насильницького злочинця.

Окремо слід звернути увагу на вбивства, вчинені серійними маніяками, які займають значне місце в загальній структурі умисних вбивств, і з кожним роком, їх кількість незмінно зростає. Злочини цієї категорії викликають велику складність при їх розслідуванні та розкритті, встановленні особи винного та його притягненні до кримінальної відповідальності. Крім цього кожен випадок таких вбивств викликає обґрунтований страх у населення тих місць, де вчинені такі злочини та й загалом держави. Складність розкриття даних злочинів пов'язана з комплексом причин, в числі яких можна назвати віддаленість місця вчинення злочину, ретельне приховування трупа(розчленування, спалення, утоплення, поховання в землі і т. д.). Крім того, через тривалий період проведеної злочинної діяльності в особи злочинця виробляється свій ефективний спосіб приховування слідів злочину, тобто виробляється певний професіоналізм.

Зазначені вище кримінологічні соціально-демографічні ознаки, безумовно, мають тісний зв'язок з певними психологічними (соціально-психологічними) якостями людини, її психікою. Наприклад, низький освітній рівень багато в чому буває, пов'язаний з невисоким інтелектом людини, а труднощі соціальної адаптації - з низьким рівнем його емоційної стійкості, підвищеною імпульсивністю, агресивністю і т.ін. Таким чином, аналіз соціально-демографічних ознак допомагає краще зрозуміти процес соціалізації, формування у людей під впливом соціальних умов різних психологічних особливостей, на які потрібно звертати увагу в ході розслідування злочинів.

Залежно від спрямованості особи та характеру конкретної життєвої ситуації розрізняють такі типи насильницьких злочинців: випадкові, дії яких представляють неадекватну реакцію на раптово виниклий конфлікт або пов'язані з разовим попаданням в обстановку інтенсивного групового тиску

(наприклад, сварка у стані алкогольного сп'яніння після спільної випивки); особа замикаються на конфлікті, тобто дії яких зазвичай завершують триваючий конфлікт у родині, побутовому оточенні; негативно орієнтовані, дії яких пов'язані з відносно розвиненими негативними орієнтаціями, з наявністю попереднього досвіду протиправної діяльності; злісні, чиї навмисні злочинні дії в значній мірі втрачають ситуаційний характер.

До зазначених типів особи насильницького злочинця можуть бути додані звичайні і професійні типи злочинців. Перші з них - раніше неодноразово брали участь у ліквідації міжнаціональних чи інших конфліктів, вчиняють злочини під впливом звички до насильницької поведінки, придбаної в аналогічних ситуаціях. Другі - професійні кілери, які вчиняють на замовлення насильницькі злочини. В залежності від соціально- психологічної характеристики особи злочинця і мотивів вчинення ним насильницьких злочинів виділяються також такі її типи, як самостверджуючий, корисливий, ігровий (виявляє прагнення до гострих ситуацій, до ризику), байдужий (пасивний, побоюється за своє життя).

Насильницький тип злочинця пов'язаний з тим, що вирішення конфлікту характеризується наявністю агресивності особистості, зумовленої такими якостями індивіда, як соціальна відчуженість, знижена толерантність, озлобленість, егоцентризм тощо. Для насильницьких злочинців характерний низький рівень загальної культури і освіти. Розрізняють випадкових злочинців і стійкий («злісний») тип насильницького злочинця. Для злісного типу характерна агресивна спрямованість особистості, прагнення вирішити конфлікт за допомогою фізичної сили, жорстокість, що проявляється. Особливий тип насильницького злочинця - вбивця. Існують різні типи вбивць: «випадкові» вбивці, сексуальні вбивці, вбивці-хулігани, вбивці- терористи, вбивці-найманці (кілери) тощо. Позбавлення життя іншої людини має серйозні психологічні наслідки для особи, яка скоїла його. Скоєння вбивств передбачає деформацію всієї структури особистості.

Кримінологічний профіль особи злочинця, який вчинив насильницький злочин на етапі організації досудового розслідування, відноситься до першого етапу, в основу якого включені результати наукових досліджень в області поведінки злочинців, які вчиняють насильницькі злочини.

Узагальнюючи можна констатувати, що вивчення і систематизація ознак у зовнішності, поведінці, слідах насильницького злочинця, залишених на місці вчинення злочину, дає можливість створити його психологічний профіль, на підставі якого він класифікується як небезпечний або особливо- небезпечний та дозволяє встановити основні його дані. Далі, всі заходи, проведені в рамках розглянутої технології покликані підтвердити або спростувати дане твердження. Відповідно, повне та комплексне використання такої методики побудови психологічних портретів та використання ознак різних типів насильницьких злочинців, працівниками правоохоронних органів може допомогти встановити так званий «почерк злочинця».

Створення і функціонування системи науково-методичного забезпечення службової діяльності правоохоронних органів, неможливо без відповідних фахівців, які володіють комплексом знань, методів і технологій в області поведінкової психології, основу яких складуть сучасні наукові знання в галузі кримінології, криміналістики, психіатрії, психології, що необхідно з метою підвищення ефективності вирішення професійних завдань при дослідженні особи насильницького злочинця. Використання вищепри описаного напрямку на рівні професійної компетенції в процесі виявлення, розкриття і розслідування насильницької злочинів внесе свій внесок у підвищення ефективності професійної діяльності працівників правоохоронних органів та зменшення рівня насильницької злочинності загалом.

Удалова Лариса Давидівна,
*начальник кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і
техніки України*

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

7 жовтня 2014 р. парламент прийняв Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини»[1]. Цим Законом Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК) доповнено новою главою 24¹ «Особливості здійснення спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень».

У ч.2 ст.297¹ КПК зазначено, що спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст.ст.109, 110, 110², 111, 112, 113, 114, 114¹, 115, 116, 118, ч.ч.2-5 ст.191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст.ст.209, 258, 258¹, 258², 258³, 258⁴, 258⁵, 348, 364, 364¹, 365, 365², 368, 368², 368³, 368⁴, 369, 369², 370, 379, 400, 436, 436¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Отже, фактично йдеться про проведення заочного досудового розслідування.

Відповідно до ст.297² КПК, з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням з прокурором. У цьому клопотанні

зазначаються: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилення на обставини; 4) відомості щодо оголошення особи у

міждержавний та/або міжнародний розшук; 5) виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 6) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Згідно зі ст.297³ КПК, клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника. Якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для його залучення.

Слідчий суддя має перевірити, чи дотримані вимоги ст.297² КПК. Якщо він встановить, що клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування подано без додержання вимог цієї статті, він повинен постановити ухвалу про повернення його прокурору, слідчому.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування.

У ст.297⁴ КПК встановлено, що слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Якщо у справі декілька підозрюваних, слідчий суддя постановляє ухвалу лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких існують обставини, передбачені ч.2 ст.297¹ КПК.

Повторне звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні не допускається, крім випадків наявності нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

На наш погляд, надання законодавцем слідчому судді повноваження приймати рішення про проведення спеціального досудового розслідування не

узгоджується з функціональним призначенням попереднього судового контролю у кримінальному провадженні.

Попередній судовий контроль полягає у прийнятті слідчим суддею рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій [2, с.28]. Тобто, слідчий суддя надає згоду на тимчасове обмеження конституційних прав особи на свободу та особисту недоторканність, на недоторканність житла чи іншого володіння особи, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції тощо.

Безпосередньо при прийнятті рішення про здійснення спеціального досудового розслідування не відбувається обмеження конституційних прав та свобод осіб. Таке обмеження настає у подальшому, коли під час проведення такого розслідування за ухвалою слідчого судді застосовуються ті чи інші заходи забезпечення кримінального провадження, проводяться слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії.

Як уявляється, рішення про проведення спеціального досудового розслідування повинен приймати не слідчий суддя, а прокурор, якій здійснює нагляд за додержанням законів під час розслідування у формі процесуального керівництва.

Враховуючи викладене, пропонуємо виключити: - ст.ст.297², 297³, 297⁴ з глави 24¹ КПК; - пункт «2» з ч.1 ст.280 цього Кодексу, відповідно до якого досудове розслідування може бути зупинене у разі, якщо слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування; - пункт 12 з ч.1 ст.309 цього Кодексу, згідно з яким під час досудового розслідування може бути оскаржена в апеляційному порядку ухвала слідчого судді про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування.

Крім того, пропонуємо замінити у ч.2 ст.297¹ КПК слова «ухвали слідчого судді» словами «постанови прокурора», та доповнити цю статтю положенням, що відомості про здійснення спеціального досудового розслідування вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Вважаємо, що слід встановити наступний судовий контроль за законністю та обґрунтованістю винесення прокурором постанови про проведення спеціального досудового розслідування. Частину 1 ст.303 КПК доцільно доповнити положенням, що захисник підозрюваного, якій переходить від органів досудового розслідування, має право оскаржити це рішення прокурора слідчому судді.

Якщо за результатами розгляду скарги на постанову прокурора про проведення спеціального досудового розслідування слідчий суддя встановить, що були підстави для прийняття цього рішення, він має постановити ухвалу про відмову у задоволенні скарги. Якщо ж дана постанова буде визнана незаконною, слідчий суддя повинен ухвалити рішення про її скасування.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 7 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2014. - № 46. - Ст.2046.

2. Удалова Л.Д. Функція судового контролю у кримінальному процесі :[моногр.] / Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва. - К.: «Центр учбової літератури», 2015. - 176 с.

Чорноус Юлія Миколаївна,
*професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, доцент*

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

До органів досудового розслідування, згідно ч. 1 ст. 38 КПК України, відносяться слідчі підрозділи: а) органів внутрішніх справ; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань; 2) підрозділів детективів, підрозділів внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Діяльність органів досудового розслідування України здійснюється з неухильним дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства України, до якого, згідно ст. 1 КПК України, відносяться відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України.

Під міжнародним договором, згідно п. «а» 4.1. ст. 2 Конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, слід розуміти міжнародну угоду, що укладена між державами у письмовій формі і регулюється міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, в двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [1, с. 19-57].

Подібне тлумачення визначено ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори» 2004 року [2]. Відповідно до статті 19 Закону, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому

порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [2].

Отже, законодавством України чітко визначено домінуюче значення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, над нормами КПК України, законів України, інших нормативно-правових актів.

Положення, що визнають домінуюче значення міжнародних договорів, передбачені й законодавством іноземних держав. Так, ст. 98 Конституції Японії передбачає, що всі договори, які укладені чи будуть укладені, є вищими законами держави, і національні суди зобов'язані їх виконувати, навіть якщо в конституції чи внутрішніх законах зустрічаються суперечливі положення. Подібні положення передбачені в Конституції Аргентини (ст. 31), Болгарії (ст. 5), Єгипту (ст. 151), Киргизії (ст. 12), Литви (ст. 138), Нідерландів (ст. 93), Румунії (ст. 10), Швейцарії (ст. 113), Венесуели (ст. 128), Югославії (ст. 124) [3, с. 192].

Щодо вітчизняного законодавства, слід наголосити, що серед інших компетентних суб'єктів, органи досудового розслідування України у своїй діяльності зобов'язані дотримуватись положень міжнародних договорів, згода на обов'язковість котрих надана Верховною Радою України.

Вказані міжнародні договори України умовно можна об'єднати в такі основні групи:

1. Багатосторонні міжнародні договори, що регламентують права і свободи людини.

2. Багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру.

3. Багатосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні.

4. Двосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні.

5. Консульські конвенції та угоди, які регламентують окремі питання кримінального провадження.

Поряд із ратифікованими міжнародними договорами України, які мають пріоритет перед нормами національного права, вважаємо доцільним звернути увагу на нератифіковані міжнародні договори України. Мова йде про міжнародні міжвідомчі договори. Відповідно до п. 4 ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори» 2004 року, «міжвідомчими є міжнародні договори України з питань, віднесених до відання міністерств та інших центральних органів виконавчої влади» [2].

Міжнародні міжвідомчі договори, які стосуються різних питань кримінального провадження, укладаються міністерствами та центральними органами виконавчої влади, в компетенцію яких входять питання, що

регулюються договорами, зокрема, МВС України, Генеральною прокуратурою України, Службою безпеки України та іншими.

Важливо, що положеннями перелічених та інших міжнародних договорів України повинні керуватися органи досудового розслідування України при вирішенні різноманітних практичних завдань.

Список використаних джерел:

1. Конвенция о праве международных договоров : принята 23 мая 1969 г. // Україна у міжнародно-правових відносинах : зб. док. (укр. та рос. мовами). - К., 1996. - Кн. 1 : Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога. - С. 19-57.

2. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 50. - Ст. 540.

3. Нарбутаев Э. Курс международного уголовного права / Э. Нарбураев, Ф. Сафаев. - Ташкент : Мехнат, 2006. - 289 с.

СЕКЦІЯ 1. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

*Алексеева-Процюк Діана Олександрівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового
розслідування Національної академії внутрішніх справ, кандидат історичних
наук, старший науковий співробітник*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Верховна Рада України Законом України від 07 жовтня 2014 року № 1689-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» запровадила в Україні новий інститут так званого «заочного» провадження, що в КПК України називається інститутом спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, який передбачено главою 24-1.

Спеціальне досудове розслідування (in absentia) в Україні - це одна з форм спрощеного кримінального процесуального судочинства, яке здійснюється в разі вчинення особою злочинів, які зазначені в ч. 1 ст. 297-1 КПК України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук на підставі ухвали слідчого судді у зв'язку з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування слідчого, погодженого з прокурором або прокурора, яке розглядається за участі особи, яка подала клопотання, та захисника.

Підставами для провадження спеціального досудового розслідування є:

1. Вчинення кримінального злочину, передбаченого в ч.1 ст. 297-1 КПК України; 2. Підозрюваний крім неповнолітнього, переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 3. Підозрюваний оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Міждержавний розшук проводиться на підставі Договору держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про міждержавний розшук осіб від 10 грудня 2010 р. та є комплексом оперативно-розшукових, пошукових, інформаційно-аналітичних та інших заходів, які спрямовані на виявлення, затримання і взяття під варту з метою видачі або здійснення кримінального переслідування осіб, які переховуються від органів слідства або суду та ухиляються від відбування кримінального покарання, перебувають за межами держави, що оголосила міждержавний розшук, але знаходиться території держави, що підписала договір.

Міжнародний розшук проводиться відповідно до Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затвердженої спільним наказом МВС України, генеральної прокуратури України, СБУ, державного комітету у справах охорони державного кордону України, державної митної служби України, державної податкової адміністрації України № 3/1/2/5/2/2 від 09 січня 1997 р.

Якщо є всі підстави для здійснення спеціального досудового розслідування, то прокурор, або слідчий за погодженням з прокурором складають клопотання відповідно до ст. 297-2 КПК України, яке подається слідчому судді місцевого суду першої інстанції в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Клопотання слідчого чи прокурора складається з трьох частин: вступної, мотивувальної та заключної. У вступній частині зазначається назва суду та якому слідчому судді направляється клопотання; назва клопотання; найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; процесуальний статус особи, щодо якого здійснюється спеціальне досудове розслідування, її прізвище, ім'я, по батькові.

В мотивувальній частині вказується: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини; 4) відомості щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук; 5) виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 6) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Закінчується мотивувальна частина вказівкою на відповідні норми КПК України, які регулюють підстави здійснення спеціального досудового розслідування та складання клопотання - ст.ст. 297-1 та 297-2 КПК України.

Заключна частина повинна містити саме прохання: дозволити розпочати до відповідної особи спеціальне досудове розслідування, із зазначенням її процесуального статусу, прізвища, імені, по батькові та місця останнього проживання; прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого чи прокурора, котрі з ним звернулися; їхній підпис, скріплений відповідною печаткою; дата та місце складання клопотання.

До клопотання можуть додаватися матеріали, котрі містять відомості, що підтверджують необхідність початку спеціального досудового розслідування щодо відповідної особи, список свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання, витяг з ЄРДР, копії процесуальних документів: які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від

кримінальної відповідальності; щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук та ін.

Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею відповідно до ст. 297-3 КПК України, яким відповідно до п. 18 ст. 3 КПК є суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Слідчий суддя розглядає його не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду. Клопотання розглядається з обов'язковою участю особи, яка подала клопотання (слідчого або прокурора) та захисника.

Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України, щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, участь захисника є обов'язковою з моменту прийняття відповідного процесуального рішення.

Відповідно до ч. 3 та 4 ст. 49 КПК України, слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні. Постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом.

Вирішуючи питання про здійснення спеціального досудового розслідування, слідчий суддя повинен упевнитися в наявності фактичних підстав для прийняття такого рішення. Якщо клопотання не відповідає вимогам статті 297-2 КПК України, то слідчий повертає його прокурору, слідчому, про що постановляє ухвалу про відмову про здійснення спеціального досудового розслідування у відповідності зі статтями 369, 371-372 КПК України. Клопотання слідчого, прокурора лише ініціює розгляд питання про здійснення спеціального досудового розслідування, яке завершується постановленням такої ухвали тільки за умови наявності до того законних підстав. При цьому слідчий суддя, суд не зв'язаний доводами клопотання, а, виходячи із конституційного принципу незалежності суду, безпосередньо дослідивши та надавши оцінку всім важливим для вирішення даного питання обставинам, постановляє власне рішення. Під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя відповідно до ст. 297-4 КПК України зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Для цього слідчий суддя заслуховує свідків та досліджує

будь-які матеріали, що доводять обґрунтованість підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Після розгляду клопотання, слідчий суддя постановляє ухвалу відповідно до статей 369, 371-372 КПК України про задоволення або відмови у здійсненні спеціального досудового розслідування. Порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування врегульований статтею 297-5 України. Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування. Також вони обов'язково

публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження. Відповідно до розпорядження Кабінету міністрів України від 21 січня 2015 р. № 41-р «Про друковані засоби масової інформації загальнодержавної та місцевої сфери розповсюдження, в яких у 2015 році розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме, повістки про виклик підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи», друкованим засобом масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, в якому у 2015 році розміщуються оголошення про виклик до суду відповідача, третіх осіб, свідків, місце фактичного проживання (перебування) яких невідоме, повістки про виклик підозрюваного, обвинуваченого та інформація про процесуальні документи, є газета «Урядовий кур'єр». Оголошення також публікується на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. Після того, як повістка про виклик опублікована у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом.

Білокінь Руслан Михайлович,
*здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Досягнення завдань кримінального провадження залежить не лише від досконалості норм кримінального процесуального законодавства, а й від того, чи дотримуються вказаних приписів учасники кримінальних процесуальних правовідносин. Адже не зважаючи на те, що кримінальний процесуальний закон забезпечує реалізацію кримінально-правової відповідальності, кримінальні процесуальні відносини також потребують охорони від невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків

учасниками кримінального провадження.

Серед процесуальних заходів, які забезпечують належну реалізацію кримінальних процесуальних норм, особливе місце займає кримінальна процесуальна відповідальність.

Проблему процесуальної чи кримінальної процесуальної відповідальності досліджували, здебільшого, за радянських часів такі вчені як Г. Н. Ветрова, З. Ф. Ковріга, П. С. Елькінд, І. Л. Петрухін, В. М. Корнуков. На сучасному етапі розвитку вітчизняної процесуальної науки окремі аспекти аналізу цієї проблеми можна знайти в працях Л. В. Гаврилюк, О. М. Овчаренко, О. Г. Осадчої та О. Ю. Хабло.

Слід зауважити, що поштовхом для дослідження проблеми процесуальної відповідальності була праця П.С. Елькінд та Н.А. Чечіної 1973 року «Об уголовно-процессуальной и гражданской процессуальной ответственности» [1]. В цій роботі вчені дійшли висновку, що важко уявити існування галузі права, яка не має своїх власних заходів забезпечення правових вимог та дозволів. Таку думку ці вчені обґрунтовують, посилаючись на те, що поза відповідного виду відповідальності більшість санкцій, які є елементом кримінальної процесуальної норми, втратили б свою реальність та перетворилися б у категорію чисто формального характеру [1, с. 34, 35].

Проте, не всі науковці підтримували такі погляди. Окремі вчені стверджували, що процесуальної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності не існує. Заходи процесуального примусу - це або запобіжні заходи, або заходи адміністративної відповідальності [2, с. 187]. Вважаємо непереконливими вищенаведені доводи, адже кримінальні процесуальні норми регламентують порядок застосування різних заходів процесуального примусу, серед яких мають місце і заходи кримінальної процесуальної відповідальності.

Зокрема, В. М. Корнуков стверджує, що кримінальна процесуальна відповідальність має елементи покарання та може бути у таких формах: 1) накладення грошового стягнення; 2) звернення встановлених сум у доход держави; 3) позбавлення учасників процесу та інших осіб певних прав; 4) накладення на них додаткових обов'язків; 5) застосування заходів громадського впливу [3, с.11].

Слід відмітити, що в КПК України 2012 року законодавець приділив суттєву увагу питанню регламентації застосування заходів кримінального процесуального примусу, які є наслідком невиконання чи неналежного виконання процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження. Такі заходи можна знайти у наступних нормах: статті 140-143 КПК України регламентують процесуальний порядок застосування приводу як наслідку неприбуття особи на виклик; статті 144-147 КПК України визначають процесуальний порядок накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження; у статті 166 КПК України передбачено наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду про

тимчасовий доступ до речей і документів; у главі 18 «Запобіжні заходи, затримання особи» визначені наслідки, які застосовуються до осіб у разі невиконання обов'язків, що покладалися при застосуванні запобіжного заходу. Так, у ч. 2 ст. 179, ч. 10 ст. 182 КПК України визначено, що у разі невиконання обов'язків, які покладалися на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання щодо нього певного запобіжного заходу, буде розглядатися питання про зміну цього запобіжного заходу на більш жорсткий. У ч. 5 ст. 180 КПК України визначені розміри грошового стягнення, яке покладається на поручителя в разі невиконання взятих на себе зобов'язань; стаття 330 КПК України регламентує порядок застосування заходів примусу до порушників порядку судового засідання [4].

Отже, на сучасному етапі розвитку кримінальної процесуальної науки дискусія щодо існування процесуальної відповідальності учасників кримінального провадження практично вичерпала себе, про що свідчать і норми кримінального процесуального законодавства. Проте, досить дискусійним і на сьогоднішній день залишається питання щодо розуміння сутності цієї правової категорії.

Список використаних джерел:

1. Чечина Н. А. Об уголовно-процессуальной и гражданской ответственности / Н.А. Чечина, П.С. Элькинд // Советское государство и право. - 1973. - № 9. - С. 33-41.
2. Самощенко И. С. Ответственность по советскому законодательству / И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин. - М. : Юрид. лит., 1971. - 240 с.
3. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В. М. Корнуков. - Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1978. - 137 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

***Василенко Дмитро Леонідович,**
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Українського державного
університету фінансів та міжнародної торгівлі,
кандидат юридичних наук*

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО

Новелою в Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року (далі - КПК) є те, що при зверненні особи до правоохоронних органів із заявою про вчинення відносно неї кримінального правопорушення вона

автоматично набуває статусу потерпілого, а відомості про вчинення кримінального правопорушення слідчим чи прокурором не пізніше 24 годин після подання такої заяви вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань та з цього моменту розпочинається досудове розслідування кримінального правопорушення, невідкладно проводяться оперативно-розшукові і слідчі (розшукові) дії уповноваженими на те органами[2].

Згідно положень КПК кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне відстоювання стороною обвинувачення та стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів. Згідно кодексу до сторони обвинувачення належать прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування, в окремих випадках потерпілий, його представник та законний представник.

Перш за все КПК України визначає особу потерпілого в ст. 55 ... «Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди»...[1]. Факт, що потерпілому присвячено окремий параграф гл. 3 свідчить про важливе самостійне значення, яке законодавець відводить потерпілому у кримінальному провадженні. Отже потерпілими можуть виступати: фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Це можуть бути як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства; юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

При цьому кримінальний процесуальний закон не надає юридичним особам, визнаним потерпілими від злочину, жодних переваг чи особистого статусу у зв'язку з їхньою незалежністю до юридичних осіб публічного чи приватного права. Водночас закон розмежовує таких потерпілих у зв'язку із застосуванням інших кримінально-процесуальних інститутів. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 182 КПК України юридична особа публічного права не може бути заставодавцем[3].

В основі набуття фізичною чи юридичною особою статусу потерпілого у кримінальному провадженні лежить одночасна сукупність таких умов: фактичної (завдання кримінальним правопорушенням відповідної шкоди) та формальної (подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого). Перевірка, розгляд та вирішення такої заяви законом не передбачаються, як це було раніше, тому статусу потерпілого особа набуває автоматично за наявності вказаних вище умов. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Цей момент може співпадати з початком кримінального провадження, або мати місце після його початку, але не може йому передувати. У разі коли особа не подавала відповідної заяви і була визнана потерпілим слідчим, прокурором або судом, права і обов'язки потерпілого виникають у неї з

моменту надання згоди на таке визнання. Потерпілим також може бути визнано особу, яка є близьким родичем чи членом сім'ї особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, у випадках: якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи; особа перебуває у стані, який унеможливило подання нею відповідної заяви.

Дискусійним, із погляду Конституції України та загальних принципів кримінального процесу, є надання потерпілому права самостійно збирати докази.

З одного боку, потерпілий стає повноцінною стороною і учасником кримінального провадження, - однак захист громадян, які постраждали від злочину, є прямим обов'язком держави. Для цього в державі діють прокуратура, органи досудового розслідування та суд. Надання потерпілим права самостійно збирати докази на практиці фактично призвело до перекладення функцій кримінального переслідування на потерпілого.

На тлі розширення гарантій та реальних заходів із реалізації принципу змагальності у кримінальному провадженні непослідовними й контраверсійними виглядають повноваження сторони захисту у збиранні доказів. Так, сторона захисту збирає докази шляхом ініціювання слідчих (розшукових) дій, тобто мусить звертатися до слідчого або прокурора з клопотанням про проведення тієї або іншої дії, що фактично обмежує можливість захисника зі збирання доказів. У даному разі можливості сторони обвинувачення і захисту важко назвати пропорційними, адже обвинувачення може проводити слідчі (розшукові) гласні і негласні дії самостійно, а сторона захисту може лише ініціювати проведення таких заходів[4].

Отже, з новим КПК процесуальний статус потерпілого отримав свій логічний розвиток, зокрема: надання статусу потерпілого юридичній особі; можливість визнання потерпілим близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи; можливість оскарження слідчому судді постанови про відмову у визнанні потерпілим. Однак, слід на законодавчому рівні закріпити за потерпілим право збирати докази шляхом проведення слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. // [Електронний ресурс].- Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/4651g-17.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред.В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. - Х. : Право, 2012. - 768 с.
3. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. - Х. : Право, 2013. - 824 с.

4. Оніщук М. Проект нового КПК України - рух у правильному напрямку. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/LAW/proekt_novogo_kpk_ukrayini __гиБ_и_ргауііпоши_напрыамку.html

*Герасименко Лариса Володимирівна,
начальник кафедри економічної безпеки навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент*

ПОНЯТТЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СЛІДЧОГО

Внутрішнє переконання слідчого належить до маловивчених наукових проблем, які виникають при аналізі чинників, що впливають на прийняття слідчим рішень щодо кримінального провадження.

Поняття внутрішнього переконання слідчого і суду формувалося на підставі теорії вільної оцінки доказів. Внутрішнє переконання як критерій, що визначає ставлення закону до доказів, був уже досить виразно окреслений у римському праві. Свобода судового переконання ніким і нічим не була пов'язана. В імператорський період почало розроблюватися щось на зразок законної теорії доказів, але негативної і досить невеликої за обсягом.

Головним принципом для міркування про силу доказів вважалося внутрішнє переконання судді.

В англійському процесі внутрішнє переконання як мірило сили доказів існувало з давніх часів. У той час, як в Європі панував таємний і писаний процес, Англія вже мала міцно усталену інституцію журі.

Під час Великої Французької революції основи кримінального процесу було змінено і проголошено принцип внутрішнього переконання після того, як формальна теорія доказів була визнана не тільки безглуздою, але й шкідливою.

У Росії це поняття привернуло до себе найпильнішу увагу у період розробки і першого досвіду застосування судової реформи 1864 р. У Статуті кримінального судочинства наведено правило, за яким судді і присяжні засідателі визначають провину або невинності підсудного за внутрішнім переконанням, оснований на обговоренні сукупності всіх обставин справи.

Пізніше це поняття аналізувалося при характеристиці оцінки доказів у різних системах кримінального процесу.

Ось що писав з приводу внутрішнього переконання відомий учений-юрист XIX століття професор Харківського університету Л. Є. Владимиров у своїй книзі «Учение об уголовных доказательствах»: «Термін «внутрішнє переконання» ми використовуємо, бо він здається нам досить виразним. Він,

по-нашому, досить вдало виражає характер моральної достовірності. Внутрішнє переконання зовсім не означає безпідставне переконання, інстинктивне переконання, це переконання за крайнім розумінням, дане сумлінням в тому розумінні, що ніякі сторонні переконання і міркування не впливають на суддю вільно, без важливих формальних мірок, який оцінив силу доказів”.

Цікавість до цієї проблеми не випадкова. Оцінка доказів за внутрішнім переконанням є питанням, від правильного розв’язання якого залежить успіх професійної діяльності. М. С. Алексєєв, розвиваючи цю думку, вважає, що «внутрішнє переконання включає інтелектуальну, емоційну і вольову сферу; остання дозволяє впевнитися у правильності оцінки, здійснювати доказування до меж, що забезпечують достовірність при встановленні фактів і правильності рішення». У цих висловленнях визначено структуру внутрішнього переконання.

Внутрішнє переконання слідчого об’єктивне, оскільки воно формується у процесі і на підставі повного, всебічного й об’єктивного розгляду всіх обставин справи в їх сукупності і взаємозв’язку. У тих випадках, коли внутрішнє переконання слідчого не ґрунтується на доказах, його не можна покласти в основу обвинувального акту.

Перш ніж висловити наше бачення досліджуваного поняття, звернемо увагу ще на одну обставину. Усяке поняття набирає конкретного змісту лише тоді, коли воно входить до системи знань, поза якою його зміст не можна розкрити. Це повністю стосується категорії внутрішнього переконання слідчого, яке має розглядатися у системі не тільки психологічних, але головним чином процесуальних понять.

Таким чином, на наш погляд, внутрішнє переконання слідчого - це такий стан сформованого професійного знання у свідомості слідчого, коли він вважає зібрані у справі докази достатніми для прийняття рішення, впевнений у правильності свого висновку і готовий до відповідних практичних дій - прийняття рішення відповідно до здобутих знань.

Внутрішнє переконання слідчого як процесуальна категорія відрізняється тим, що слідчий, приймаючи рішення у провадженні, зобов’язаний визначити своє особисте ставлення до сукупності доказів з погляду їх імовірності та достовірності, на підставі чого він доходить висновку про наявність чи відсутності фактичних обставин, встановлюваних даним процесуальним актом.

Формування внутрішнього переконання слідчого - не просто результат впливу на його свідомість певної сукупності доказів, встановлених і перевірених в ході досудового розслідування. Воно завжди утворюється на підставі раціонального пізнання причинно-наслідкових та інших зв’язків між фактами об’єктивної дійсності, ціннісного до них підходу, здобутих при проведенні досудового розслідування, аналізу результатів пізнання і зроблених з них правових висновків.

Гловюк Ірина Василівна,
*доцент кафедри кримінального процесу національного
університету «Одеська юридична академія», кандидат
юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

До судового контролю відносяться повноваження слідчого судді із розгляду клопотання щодо легалізації проведення негласної слідчої (розшукової) дії, початої без ухвали слідчого судді (ч. ч. 1, 2 ст. 250 КПК). Важливим у зв'язку з цим є питання щодо локального предмету доказування при розгляді цього клопотання. Вважаємо, що у даному випадку слід виділити загальний та спеціальний елемент локального предмету доказування. До загального елемента слід віднести наявність фактичної підстави та загальних умов проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а до спеціального - умови початку проведення негласних слідчих (розшукових) дій до постановлення ухвали слідчого судді.

У літературі немає єдності щодо підстав та умов проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Вважаємо, що для їх розмежування доцільно використати методологічну схему, запропоновану для розмежування підстав та умов проведення слідчих (розшукових) дій, враховуючи спільну ґносеологічну спрямованість цих видів засобів збирання та перевірки доказів: слід виділяти фактичну та юридичну підстави для проведення слідчих (розшукових) дій [1, с. 444]. Разом з тим, враховуючи виділення ще низки юридичних підстав, які дають право на проведення слідчих дій [1, с. 445], можливо розглядати як юридичну підставу лише процесуальне рішення, яке надає можливість проведення дії, а інші аспекти - повноваження слідчого на проведення, можливість проведення слідчих дій лише у провадженні, яке розпочато та ін. [1, с. 445] - як умови проведення слідчих (розшукових) дій, тобто як обставини, які безпосередньо не являють собою процесуальне рішення, на підставі якого можливо провести слідчу (розшукову) дію, але забезпечують законність її проведення [2].

Відповідно, на основі цих підходів та виділених у літературі підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій можливо запропонувати виділення фактичної підстави, юридичної підстави та загальних умов їх проведення. Фактичною підставою слід вважати наявність достатніх даних про можливість збирання та/або перевірки доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин, як результат проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Юридичною (процесуальною, за термінологією М.В. Багрія та В.В. Луцика) підставою є прийняття рішення відповідним суб'єктом кримінального провадження [3, с. 11].

До загальних умов проведення негласних слідчих (розшукових) дій на основі досліджень С.І. Ніколаюка та С.В. Єськова (які іменують ці обставини підставами [4; 5]) слід віднести: 1) наявність початого і не закінченого кримінального провадження; слід відмітити, що С.В. Єськов указує на виняток -крім випадків, передбачених частиною третьою статті 333 КПК України [5, с. 74]. Однак сумнів викликає можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій у такому порядку, адже слідчий суддя як суб'єкт кримінального провадження реалізує свої повноваження у досудовому розслідуванні, а суд апеляційної інстанції, судді якого уповноважені розглядати відповідні клопотання, не здійснює судовий розгляд по першій інстанції; 2) тяжкість злочину, щодо якого здійснюється кримінальне провадження; 3) неможливість іншим способом отримати відомості про злочин та особу, яка його вчинила; 4) повноваження суб'єкта на прийняття рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дій; 5) повноваження суб'єкта проводити негласні слідчі (розшукові) дії; 6) нерозголошення відомостей про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 7) визначення особи (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію.

Разом з тим, у контексті саме локального предмету доказування, який встановлюється слідчим суддею, слід уточнити, що замість такого елементу, як повноваження суб'єкта на прийняття рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дій, який є однією із загальних умов, слід встановлювати наявність клопотання слідчого, погодженого із прокурором, або прокурора, яке відповідає вимогам ч. 2 ст. 248 КПК.

Крім того, при розгляді слідчим суддею клопотання у порядку ст. 250 КПК спеціальним елементом є умови початку проведення негласних слідчих (розшукових) дій до постановлення ухвали слідчого судді. До них слід віднести наступні: чіткий перелік негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть проводитися у такому порядку: встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та спостереження за особою; наявність виняткових невідкладних випадків, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України; невідкладність звернення прокурора до слідчого судді після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. - Х.: Одиссей, 2013. - 1104 с.
2. Смирнов А. В. Следственные действия в российском уголовном процессе: [Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности

021100 - Юриспруденція] /А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский. - Санкт-Петербург: СПбГИЭУ, 2004. - 73 с. // Режим доступа:

<http://kalinovsky-k.narod.ru/p/sd/1-2.htm>

3. Багрій М. В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні : [моногр.] / М. В. Багрій, В. В. Луцик. - Тернопіль, 2014. - 308 с.

4. Ніколаюк С. І. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій / С. І. Ніколаюк // Матеріали науково-практичної конференції «Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним законодавством України», 8 листопада 2012 р. - К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. - С. 33-36.

5. Єськов С. В. Підстави для втручання у приватне спілкування / С. В. Єськов // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2014.- № 1. - С. 72-77.

*Глуценко Олена Анатоліївна,
начальник сектору з правової роботи відділу супроводження проектів
ТОВ «ДЕКСТЕР»*

ІНСТИТУТ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН В СИСТЕМІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПРОЦЕДУР ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ

В сучасних умовах соціально-політичних, економічних, правових перетворень, реформування усіх сфер державного і суспільного життя, не тільки в міжнародних стандартах, а й в українському законодавстві підвищена увага приділяється питанню попередження злочинності, підвищенню ефективності та швидкості врегулювання кримінально-правових конфліктів (*de lege ferenda*), а також введення різноманітних альтернативних способів їх вирішення. В цьому контексті визначення місця інституту примирення сторін в системі програм відновного правосуддя набуває особливого значення.

В науковій юридичній літературі на сьогоднішній день особлива увага приділяється розширенню диспозитивних засад кримінального процесу, розробка та запровадження альтернативних процедур вирішення кримінально-правових конфліктів, які базуються на ідеї примирення, такий напрямок отримав назву «відновне правосуддя» або «реституційне правосуддя».

На думку Х. Зера, відновне правосуддя, на відміну від традиційного (яке характеризується як правосуддя відплати), втілюється за допомогою різноманітних програм і практичних проектів. Відновне правосуддя - зовсім не готова до застосування чітко розроблена схема, а це скоріше лінзи, через

які можна дивитися на світ, це точка відліку в пошуку справедливості [1, с 185].

На сьогоднішній день при всьому різноманітті підходів і найменувань програм відновного правосуддя, всі вони в якості провідного елементу примирної технології використовують посередництво [2, с. 63]. Загалом, зміст терміну відновного правосуддя зводиться до використання медіації як механізму позасудового врегулювання кримінально-правових конфліктів при участі незаінтересованої сторони - медіатора.

В статті 37 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено, що суд на будь-якій стадії судового розгляду може прийняти рішення про припинення провадження у справі, якщо обставини справи дозволяють зробити висновок про те, що спір був врегульований. Процедура мирової угоди як дружнього врегулювання конфлікту і наступне припинення кримінального провадження у зв'язку з примиренням сторін визначені в статтях 38 та 39 згаданої вище Конвенції [3].

У статті 46 Кримінального кодексу України передбачена можливість примирення винного з потерпілим, умови застосування якої носять комплексний характер та включають в себе наступні: 1) вчинення злочину особою вперше; 2) віднесення діяння до злочинів невеликої тяжкості або до злочинів середньої тяжкості, вчинених з необережності; 3) вчинення злочину, який не відноситься до корупційних; 4) досягнення між потерпілим і обвинуваченим (підсудним) примирення; 5) відшкодування завданих збитків або усунення шкоди [4].

Всі вищезазначені обставини повинні бути встановлені компетентними органами, підтверджені кримінально-процесуальними засобами і знайти своє відображення в матеріалах кримінального провадження.

Отже, примирення з потерпілим являє собою спільну діяльність потерпілого і обвинуваченого по досягненню прийняттого результату для обох сторін в рамках кримінального провадження, закріпленого в угоді між ними, яке виражається в відшкодуванні шкоди потерпілому обвинуваченим, в визначеній ними формі, і відмові потерпілого від вимоги про притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності.

Узгоджувальний характер медіації підкреслюється в рекомендації №R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи, в якій підкреслюється, що відновне правосуддя враховує важливість досягнення компромісу між сторонами, розвитку почуття відповідальності у злочинця, надає йому можливість для виправлення, реінтеграції і реабілітації, сприяє підвищенню у свідомості людей ролі людини і суспільства в попередженні злочинності [5].

Проте, не дивлячись на широку розповсюдженість і різноманіття форм медіації, науковці обережно ставляться до самої ідеї відходу від публічних початків кримінального процесу шляхом розвитку альтернативних узгоджувальних процедур, що призводить до дискредитації самої ідеї інституту примирення сторін, який є процесуальною формою звільнення від кримінальної відповідальності.

Розглядаючи відновлювальний спосіб реагування на кримінальне правопорушення як інший порівняно з каральним, необхідно враховувати, що відновлювальні програми покликані мінімізувати негативні наслідки кримінально-правових санкцій карального характеру, до яких можна віднести невідновні зміни психіки людини після тривалого знаходження і місцях позбавлення волі, розрив соціальних зв'язків, проблеми післяпенітенціарної адаптації тощо.

Таким чином, в умовах активного розвитку альтернативних процедур вирішення кримінально-правових конфліктів процесуальний інститут примирення сторін повинен розширювати свій потенціал, він може скласти конкуренцію традиційному порядку за умови приведення його у відповідність цілям і задачам відновного правосуддя, ідейним початкам медіації.

Список використаних джерел:

1. Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание / Х. Зер ; под общ. ред. Л. М. Карнозовой. - М., 2002.
2. Восстановительное правосудие / под общ. ред. И. Л. Петрухина. - М., 2003.
3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод 1950 року [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий 12 квіт. 2012 р. № 4651-УІ // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 9-10. - Ст. 88.
5. Рекомендация № Я (99) 19: принятая Комитетом министров Совета Европы 15.09.1999 // Правовая система «Гарант». - М., 2014.

Горбачев Василий Павлович,
доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин и судебных экспертиз
Донецкого юридического института МВД Украины, кандидат
юридических наук, доцент

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА
ИЗБРАНИЕМ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ВО 2-
Й ПОЛОВИНЕ XIX СТ.

В результате судебной реформы 1864 года в Российской империи одним из направлений надзорной деятельности прокурора являлся надзор за законностью избрания мер пресечения по уголовным делам.

При производстве дознания и предварительного следствия право избирать меры пресечения имели полиция, жандармерия и судебный следователь. Устав уголовного судопроизводства (далее - УУС) предусматривал такие меры пресечения: 1) отобрание у обвиняемых вида на жительство или «обязание их подпиской о явке к следствию и неотлучке с места жительства»; 2) отдача под особый надзор полиции; 3) отдача на поруки; 4) взятие залога; 5) домашний арест и 6) взятие под стражу (ст. 416) [1, с. 161].

В Уставе уголовного судопроизводства говорилось о составлении постановления об избрании только таких мер пресечения как взятие обвиняемого под стражу, принятие поручительства и залога (ст. 426 УУС). Однако прокурор Московской судебной палаты С. Гончаров обращал внимание подчиненных прокуроров на то, что постановления должны составляться об избрании и других мер пресечения, так как обвиняемый должен знать, кто, за что и почему избирает ему меру пресечения, чтобы иметь основание обжаловать распоряжение следователя в суд [2, с. 45].

Устав уголовного судопроизводства возложил на прокурора обязанность осуществлять надзор за законностью заключения обвиняемых под стражу. О надзоре за законностью избрания других мер пресечения закон прямо не говорил. Однако этот надзор вытекал из общих положений закона о надзоре прокурора за производством предварительного следствия. Поэтому министр юстиции, который одновременно был генерал-прокурором, одним из направлений прокурорского надзора выделял надзор за правильным применением к обвиняемым мер пресечения, особенно за тем, чтобы «обвиняемые подвергались заключению под стражу лишь при наличности безусловной в том необходимости» [3, с. 39].

Прокурор обязан был систематически проверять законность содержания арестованных под стражей. Он должен был осуществлять надзор: 1) за наличием постановлений о задержании, вынесенных уполномоченными на то лицами, и 2) за тем, чтобы задержанные содержались в установленных законом местах [3, с. 57]. При этом прокурор не оценивал правильность задержания по существу. В случае отсутствия постановления о задержании он обязан был немедленно освободить задержанное лицо. Однако циркулярами министерства юстиции прокурорам было предписано, что в случаях отсутствия в местах заключения копий постановлений о задержании арестантов прокурор до распоряжения об освобождении лица должен был удостоверяться в отсутствии такого постановления посредством выяснения этого вопроса у тех мест и лиц, по распоряжению которых арестанты препровождены в места заключения [4, с. 16].

Прокурор имел определенное влияние на избрание мер пресечения. Судебный следователь при взятии обвиняемого под стражу об основаниях такого распоряжения должен был немедленно уведомить прокурора. При этом прокурор имел право требовать, чтобы следователь ограничился менее

строгой мерой, «если обвиняемый не навлекает на себя достаточного подозрения в преступлении, влекущем за собой лишение всех прав состояния или потерю всех особенных прав и преимуществ» (ст. 283 УУС), т.е. если собранные против обвиняемого доказательства прокурор признавал недостаточными. По разъяснению Сената судебный следователь не вправе был отказаться от исполнения предложения прокурора об освобождении обвиняемого из-под стражи, даже если он не был согласен со взглядом прокурора. В тоже время прокурор не имел право предложить следователю после освобождения обвиняемого избрать в отношении него другую конкретную меру пресечения [5, с. 654-655]. Предложения прокурора изменить другие меры пресечения (кроме заключения под стражу) на более мягкие следователь мог не исполнять. Избрание той или иной меры пресечения зависело от следователя.

Кроме того судебный следователь должен был уведомлять прокурора или его товарища и о причинах, по которым не взят под стражу или освобожден из-под стражи обвиняемый в преступлении, влекущем лишение всех прав состояния или потерю всех особенных прав и преимуществ. А прокурор имел право предложить следователю задержать обвиняемого, оставленного на свободе или освобожденного из-под стражи. Но если следователь встречал «в том препятствие потому, что обвиняемый не навлекает на себя достаточного подозрения» в преступлении указанного вида, то, не исполняя такого требования, он передавал этот спор на рассмотрение суда (ст. ст. 284-285 УУС).

При направлении дела в суд прокурор вместе с обвинительным актом или заключением о прекращении или приостановлении дела излагал свое мнение и относительно мер пресечения в отношении обвиняемого, если признавал нужным изменить или отменить какую-либо из принятых уже против него мер (ст. 524 УУС).

Таким образом, можно сделать вывод о том, что полномочия прокурора по надзору за законностью избрания мер пресечения были ограничены в основном задержаниями и заключением под стражу.

Список использованных источников:

1. Устав уголовного судопроизводства 1864 г. // Российское законодательство X-XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. - Т. 8 : Судебная реформа / отв. ред. тома Б. И. Виленский. - М.: Юрид. лит., 1991. - 496 с.
2. Приложение к инструкции лицам прокурорского надзора, заключающее в себе свод разъяснений к устранению недостатков следственной части // Инструкция прокурора Московской судебной палаты С. Гончарова о порядке действий лиц прокурорского надзора округа Московской судебной палаты, а также чинов полиции по производству дознаний и участию в предварительном следствии. - М. : тип. А. В. Малюкова и К°, 1881. - 63 с.

3. Наказ министра юстиции, генерал-прокурора, чинам прокурорского надзора судебных палат и окружных судов. - СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1896. - 118 с.

4. Судебные уставы императора Александра II с законодательными мотивами и разъяснениями. Устав уголовного судопроизводства. 11-е изд., перераб., исправл. и доп. по 1-е октября 1912 года / сост. С. Г. Щегловитов (неофициальное издание). - СПб. : тип. Т-ва А.С. Суворина «Новое время», 1913. - 948 с.

5. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий / под общей ред. проф. М. Н. Гернета. - Вып. III : Статьи 249-594. - М.: Изд. М.М. Зива ; Тип. А. И. Мамонтова, 1914. - 944 с.

*Гринюк Володимир Олексійович,
доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЩОДО ПЕРЕВІРКИ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Однією із форм закінчення досудового розслідування відповідно до ч. 2 ст. 283 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) є звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Підсумковим процесуальним документом стадії досудового розслідування є обвинувальний акт, який складається уповноваженими особами після виконання процесуальних дій, які передбачені ст. 290 КПК. Обвинувальний акт складається слідчим та затверджується прокурором, або може бути складений прокурором, якщо він не погоджується з обвинувальним актом, що був складений слідчим.

На кінцевому етапі досудового розслідування у прокурора повинно скластись переконання про достовірність висновків винуватості підозрюваного та доведеність самого обвинувачення, зроблених слідчим в обвинувальному акті. Затвердження обвинувального акта прокурором варто розглядати як згоду прокурора з висновками слідчого. Затвердження обвинувального акта прокурором згідно чинного законодавства не є абсолютним, оскільки відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК суддя має право під час підготовчого провадження повернути обвинувальний акт прокурору, якщо він не відповідає вимогам КПК. Після усунення недоліків в обвинувальному акті, прокурор складає новий обвинувальний акт та надає його копію підозрюваному, його захиснику, законному представнику або

представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Прокурор складає новий обвинувальний акт в таких випадках: невідповідність обвинувального акта вимогам ч. 2 ст. 291 КПК або матеріалами досудового розслідування; нечіткість у формулюванні висновків чи відомостей. В таких випадках прокурор складає новий обвинувальний акт та направляє його до суду, а раніше складений акт слідчого вилучається з матеріалів кримінального провадження. Однак, чинне процесуальне законодавство, на відміну від КПК 1960 року, не зазначає підстави для складання прокурором обвинувального акта. Згідно КПК 1960 року прокурор мав перевірити, чи мала місце подія злочину, чи був в діянні особи склад злочину, чи дотримані слідчим вимоги кримінально-процесуального законодавства про забезпечення права на захист, чи немає підстав для закриття справи, чи правильно кваліфіковано дії обвинуваченого за статтями кримінального закону, чи додержано вимоги закону при складанні обвинувального висновку, чи правильно обрано запобіжний захід, чи вжито заходів до забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином тощо (ст. 229 КПК 1960 року). Однак, це не означає, що прокурор, перевіряючи обвинувальний акт, звертає увагу тільки на відомості, які повинні міститись в ньому. При перевірці обвинувального акта прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва та наділений повноваженнями, які передбачені в

ч. 2 ст. 36 КПК. Тому на нашу думку, беручи до уваги важливе значення обвинувального акта на досудовому розслідуванні, чинну редакцію ч. 1 ст. 291 КПК необхідно доповнити тими обставинами, на які повинен звертати свою увагу прокурор.

Крім затвердження обвинувального акта та направлення його до суду чи складання нового обвинувального акта, прокурор має право повернути матеріали досудового розслідування слідчому для проведення додаткових слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій. В такому випадку разом із обвинувальним актом прокурор надає слідчому письмові вказівки в даному кримінальному провадженні. Після проведення усіх необхідних дій, що зазначені у вказівках прокурора, слідчий повторно відкриває матеріали досудового розслідування у відповідності до ст. 290 КПК, складає новий обвинувальний акт і направляє його прокурору для затвердження.

Отримавши обвинувальний акт, прокурор також може за наявності для цього підстав закрити кримінальне провадження в порядку, передбаченому ст. 284 КПК. Прокурор в такому випадку не зацікавлений в направленні необґрунтованого обвинувального акта до суду, оскільки саме йому в подальшому необхідно підтримувати державне обвинувачення в суді. У випадку наявності підстав для закриття кримінального провадження з нереабілітуючих підстав, прокурор має також право звернутись до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Чинний КПК не передбачає часових рамок, протягом яких прокурор повинен вчинити дії з перевірки обвинувального акта. Очевидно, такі дії повинні вчинятись в межах строків досудового розслідування та в найкоротший термін. Відповідно до ч. 2 ст. 301 КПК слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, подати на затвердження прокурору обвинувальний акт, який останній повинен перевірити до спливу тридцяти денного терміну з моменту повідомлення особі про підозру. На нашу думку, в чинному КПК необхідно передбачити чіткий строк, в межах якого прокурор повинен вчинити дії з перевірки обвинувального акта не тільки щодо кримінальних проступків, а й щодо злочинів.

*Гуцуляк Микола Ярославич,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового
розслідування навчально-наукового інституту підготовки фахівців для
підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ТА АЛГОРИТМ ДІЙ ОКРЕМИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС ПРИ НАДХОДЖЕННІ ЗАЯВ І ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Обрана нами проблематика дослідження присвячена визначенню змісту основних форм та правовим аспектам взаємодії слідчого з оперативними підрозділами на етапі отримання заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. В Україні зберігаються сталі тенденції до збільшення кількості зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини (у роки незалежності: 2000 - 1833,5 тис.; 2004 - 2629,6 тис.; 2008 - 2874,3 тис.; 2011 - 3346,5 тис.; 2013 - 3000,0 тис.). До того ж, у 2002 році рівень заяв та повідомлень на 10 тисяч населення складав 387,1; у 2006 році він зріс до 554,5; у 2010 році - сягнув 683; а у 2011 - 733 [1, с. 6, 149; 2, с. 114; 3, с. 86].

Порядок взаємодії оперативних працівників та слідчих при надходженні заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення розглядається в багатьох літературних джерелах та регламентується кримінальним процесуальним законодавством України. У відповідності до ст.ст. 55 та 60 КПК України із заявою чи повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади може звернутись заявник чи потерпілий [4]. Після подання відповідної заяви або повідомлення про злочин вони вносяться до Журналу єдиного обліку заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події.

Після процесуального оформлення зазначеної заяви або повідомлення про злочин, якщо останнє містить ознаки злочину або кримінального проступку, надається керівнику органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України), який визначає попередню кваліфікацію кримінального правопорушення і, якщо остання містить ознаки складу злочину, визначає слідчого (ст. 40 КПК України), який здійснюватиме розслідування. Якщо вказана заява містить ознаки кримінального проступку, то керівник органу досудового розслідування вносить відомості до ЄРДР та відповідно до ч. 3 ст. 38, ст. 39 та ст.ст. 214, 215 КПК України доручає співробітнику іншого підрозділу ОВС (оперативні працівники або ДІМ) проведення досудового розслідування кримінального проступку.

У випадку безпосереднього виявлення слідчим кримінального правопорушення, останній рапортом (з зазначенням відомостей, які складають зміст ЄРДР) доповідає про це керівнику органу досудового розслідування, який накладає на нього відповідну резолюцію. Після цього вказаний рапорт реєструється у Журналі єдиного обліку заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події та надається керівнику органу досудового розслідування. Якщо кримінальне правопорушення виявлено оперативним працівником (або іншою службовою особою), останній складає рапорт на ім'я начальника органу внутрішніх справ. Начальник ОВС доручає особі, уповноваженій на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зареєструвати відповідну подію в Журналі єдиного обліку заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. Після цього рапорт передається керівнику органу досудового розслідування [5].

Відповідно до наказу «Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації, інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України» № 940 від 22.10.2012 року при отриманні від заявника (телефоном чи особисто) інформації про кримінальне правопорушення та надзвичайну подію, реагування на які належать до компетенції ОВС, черговий міськрайліноргану, керівник органу внутрішніх справ, інспектор-черговий або помічник чергового негайно направляє на місце події слідчо-оперативну групу чи групу швидкого реагування, оперативну групу, працівника підрозділу дільничних інспекторів міліції, інші наряди або окремих посадових осіб та вживає всіх можливих заходів щодо його розкриття в максимально короткий строк [6].

Після того, як оперативний черговий направив СОГ на місце події, вона виконує роботу з метою виявлення, фіксації та кваліфікованого вилучення слідів злочину, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин його вчинення, що мають значення для швидкого розкриття та затримання осіб, які його вчинили. Як ми вже зазначали, згідно із КПК України огляд місця події у невідкладних випадках може бути

проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду.

Як бачимо, в якому б порядку і в якій би послідовності заява або повідомлення про кримінальне правопорушення не поступали до слідчого, на кожному етапі виникає зазначена взаємодія.

Також при надходженні заяви про злочин слідчі й оперативні працівники спільно аналізують інформацію щодо причетності до злочину інших осіб, факти документування їх протиправної діяльності, відповідно до законодавства України для повного і усебічного розгляду справи вимагають архівні, судові та слідчі справи, визначають коло осіб, які підлягають першочерговій перевірці щодо причетності до вчинення злочинів, у тому числі з використанням методів оперативно-розшукової діяльності.

Слідчим спільно з оперативним працівником складається план слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, який затверджується керівниками відповідних служб. У спільному плані передбачаються: місце і час проведення операції; задіяння сил і засобів для розкриття злочину; розподіл дій співробітників, які будуть задіяні в реалізації оперативно-розшукової справи; послідовність затримання осіб та проведення обшуків; обставини та тактика проведення обшуків, накладення арешту на майно та цінності; заходи щодо встановлення осіб, які знаходилися на місці події; відшукування речових доказів, які можуть свідчити про інші злочини; з урахуванням специфіки вчинення злочину вживаються інші послідовні заходи.

До вказаного вище переліку плану слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, варто додати наступні важливі пункти, які ефективно впливатимуть на взаємодію підрозділів ОВС при надходженні заяв і повідомлень про вчинення кримінального правопорушення: виявлення спільних рис слідчої картини злочину, так званого «почерку» злочинця; моніторинг та аналіз оперативної обстановки територіальних підрозділів внутрішніх справ інших областей; створення психологічного профілю (портрету) злочинця.

Після надходження заяви чи повідомлення про злочин у поєднанні з невідкладними слідчими діями проводиться комплекс першочергових оперативно-розшукових заходів - швидке виявлення та якісне процесуальне закріплення матеріальних слідів, які несуть інформацію про подію злочину, особу злочинця та інші обставини, що мають значення для справи; встановлення потерпілих, очевидців, свідків і термінове одержання від них відомостей, які можуть сприяти розкриттю злочину, затриманню злочинців; активне використання отриманої інформації для планування заходів щодо розкриття злочину, розроблення версій, одержання нових доказів, а також для встановлення і затримання причетних до злочину осіб; одержання відомостей про злочини, що готуються, попередження можливого настання негативних наслідків, тощо.

Отже, ми бачимо що при надходженні заяв і повідомлень про злочин відбувається взаємодія між слідчим і оперативним працівником у двох формах - процесуальній і не процесуальній, під час виїзду СОГ, - це зокрема зумовлено тим, що на даному етапі від чіткості взаємодії залежить подальше розслідування справи. Чим краща взаємодія, тим швидше буде знайдено особу, яка вчинила злочин, а також на достатньому рівні буде зібрана доказова база по даній справі щодо доведення вини підозрюваної особи. Але ми також бачимо, що на практиці після опрацювання інформації про злочин членами СОГ взаємодія як така перестає бути присутньою, що вкрай не бажано і лише в деяких випадках слідчий і оперативний працівник продовжують спільно працювати. З цього можна зробити висновок, що закріплені положення в наказах і інструкціях необхідно суворіше контролювати їх впровадження в практичну роботу.

Список використаних джерел:

1. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): [монографія] / О. Ю.Татаров. - К. : - Донецьк: ТОВ «ВІПП «ПРОМІНЬ», 2012. - 640 с.
2. Кулик О. Г. Заяви та повідомлення про злочини в Україні: кримінологічний аналіз / О. Г. Кулик // Наука і правоохорона. - 2013. - 2 (20). - С. 113-117.
3. Чернявський С. С. Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події / С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2013. - № 2. - С. 85-93.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>
5. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії: наказ МВС України від 19 листопада 2012 року № 1050. [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2095-12>
6. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації, інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України: наказ від 22жовтня 2012 року № 940 [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0054-13>.

*Зайка Сергій Олегович,
заступник начальника навчально-наукового інституту
заочного навчання Національної академії внутрішніх
справ з координації роботи регіональних відділень,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЗАВДАННЯ» ТА «МЕТА» КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Визначення та з'ясування сутності завдань кримінального провадження наразі є актуальним, оскільки від цього залежить реальність втілення в життя прагнень законодавця створити якісно новий кримінальний процес, заснований на пріоритеті засад правової держави, зокрема, верховенстві права, змагальності, диспозитивності, розумності строків тощо. Прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) [1] обумовлює необхідність проведення нових наукових досліджень стосовно цілої низки важливих питань кримінального процесу, одними з перших серед яких традиційно постають питання визначення його завдань.

У правовій літературі окремі науковці від завдань кримінального процесу відрізняють його мету. Так, В. М. Тertiшник вважає, що завдання - це те, що має бути зроблено на тому чи іншому етапі процесу для досягнення його мети [2, с. 8]. Мета кримінального процесу - це бажаний результат провадження у кримінальній справі, стверджує Л. М. Лобойко [3, с. 12]. Проте, більшість авторів, вторячи законодавцю, ведуть мову про бажані остаточні результати кримінального провадження, використовуючи термін «завдання», смисл якого відповідає положенням ст. 2 як КПК 1960 р., так і КПК 2012 р. Частіше при цьому поняття «мета» («ціль», «цілі») і «завдання» не розрізняються [4, с. 12; 5, с. 10], мабуть через те, що зроблені в юридичній літературі наприкінці ХХ ст. спроби теоретичного обґрунтування різниці у цілях і завданнях кримінального процесу, як правило, не були переконливими, оскільки в правових актах термін «завдання» не завжди вживається у розумінні конкретизації мети (цілі) [6, с. 43].

Відсутність підстав для чіткого розмежування «мета» і «завдання» в науці кримінального процесу переконливо доводить Д. А. Мезинов, який проаналізувавши філософське розуміння цих категорій, їх співвідношення в психології, зокрема, в психологічній теорії діяльності, та тлумачення у мовних словниках й дійшов висновку, що незважаючи на спроби будь-яких їхніх інтерпретацій, що їх намагалися і намагаються використовувати критики позиції єдності мети, цілей і завдань кримінального процесу, дані правові категорії слід розуміти тільки в одному сенсі [7, с. 131].

Якщо ж за основу взяти системний аналіз, який передбачає чітке відокремлення мети, завдань, засобів і ресурсів, то змішування мети і завдань неминуче призводить до їх конкуренції, внутрішньої суперечливості системи, яку ми, за твердженням Б. Г. Розовського, маємо у сучасному кримінальному

судочинстві. На його погляд, історія виникнення і розвитку кримінального процесу, який прийшов на зміну кровної помсти, як функція держави з розшуку і покарання злочинця, свідчить про те, що його метою є забезпечення невідворотності покарання за вчинений злочин [8, с. 22-23].

Виконання завдання кримінального процесу із захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень реалізується через виконання функціональних обов'язків владних суб'єктів кримінальної юстиції. Функції цих органів і посадових осіб різні, як різними є і безпосередні завдання, що покладаються на них. Так, органи досудового розслідування покликані встановити обставини кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила, сформувати і обґрунтувати доказами обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, підтримує державне обвинувачення в суді. Роль суду як соціального інституту полягає у здійсненні правосуддя.

Під охороною прав та законних інтересів учасників кримінального провадження (фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь), розуміють створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації учасниками кримінального провадження їхніх прав і законних інтересів [9, с. 23].

Забезпечення того, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, можливе лише за умови швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Вимога щодо застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури фактично означає, що правила процедури, які включають чіткий порядок, умови, послідовність здійснюваних суб'єктами процесуальних правовідносин дій, строки їх здійснення, порядок прийняття і реалізації процесуальних актів, повинні застосовуватися владними суб'єктами кримінального провадження лише на засадах законності, визначених у ст. 9 КПК України.

Важливе значення норм-завдань кримінального провадження полягає в тому, що вони, перш за все, слугують основою для телеологічного способу тлумачення норм кримінально-процесуального права як сукупності прийомів і правил, спрямованих на з'ясування смислу норми кримінально-процесуального права крізь призму тих цілей, які ставляться перед кримінальним процесом в цілому, а по-друге, виконують роль «морального імперативу» для працівників органів досудового розслідування, прокуратури і суду під час кримінального провадження [10, с. 271].

Отже, для уникнення термінологічної плутанини в теорії і практиці кримінального процесу, краще використовувати термін «завдання», як більш сталий у вживанні і доступний для розуміння. Не забуваючи при цьому, що кримінально-процесуальна діяльність, як і будь-який складний вид діяльності, слугує вирішенню не одного завдання, а комплексу взаємозв'язаних завдань.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) (із змінами та доповненнями): станом на 01.06.2015: [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://www.rada.gov.ua>.

2. Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 4-е вид., доп. і переробл. /В. М. Тertiшник. - К.: А.С.К., 2003. - 1120 с.

3. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право України: Навч. посібник / Л. М. Лобойко. - К.: Істина, 2005. - 456 с.

4. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України: Підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. - К.: Либідь, 1999. - 536 с.

5. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України: Загальна частина: Підручник / Л. Д. Удалова. - К.: Кондор, 2005. - 152 с.

6. Курс советского уголовного процесса: Общая часть / под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. - М.: Юрид. лит., 1989. - 640 с.

7. Мезинов Д. А. О соотношении понятий «цель» и «задача» в науке уголовного процесса / Д. А. Мезинов // Вестник Томского государственного университета. - № 340. - Томск, 2010. - С. 129-131.

8. Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса: Эссе / Б. Г. Розовский. - Луганск: РИО ЛАВД, 2004. - 600 с.

9. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) [Текст] / В.В. Рожнова, Я. Ю. Конюшенко, І. В.Чурікова. - К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. - 280 с.

10. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права [текст] монографія / О. В. Капліна. - Х.: Право, 2008. - 296 с.

Гльченко Сергій Юрійович,
*член громадської організації «Всеукраїнський центр протидії корупції та
сприяння правоохоронним органам «Антикорупційна ініціатива»,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Обвинувачення є одним із найдавніших та найбільш значущих процесуальних явищ. Воно «фактично сприяло виникненню самого кримінального судочинства, завдяки якому робиться висновок про вину певної особи у вчиненні забороненого злочинного діяння» [1, с. 6].

У пункті 13 частини 1 статті 3 Кримінального процесуального кодексу (далі - КПК) України закріплено поняття обвинувачення. Під ним розуміється твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України. З огляду на зміст п. 4 ч. 1 ст. 110 КПК України формою такого твердження є обвинувальний акт, тобто процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Таким чином законодавець під обвинуваченням розуміє тезу прокурора, відображену в обвинувальному акті.

Водночас, у п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України законодавцем визначається державне обвинувачення, але вже не як твердження, а як процесуальна діяльність прокурора, котра полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. У цьому ж аспекті у п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України йдеться про інших суб'єктів кримінального процесу, котрі діють на боці обвинувачення, а саме: слідчого, керівника органу досудового розслідування, потерпілого, його представника та законного представника у випадках, установлених цим Кодексом.

З огляду на особливості законодавчого закріплення можна стверджувати, що зміст категорії обвинувачення має неоднозначний характер, який і відображено в положеннях КПК України. При цьому варто зауважити, що такому унормуванню передували попередні наукові пошуки. Адже у науці кримінального процесу широкого розповсюдження набув умовний поділ обвинувачення на таке, що може розумітися у матеріально- правовому або у процесуальному значеннях.

Під обвинуваченням у матеріально-правовому значенні вченими розглядається сукупність встановлених під час провадження та таких, що ставляться обвинуваченому у вину суспільно-небезпечних і протиправних фактів, що складають сутність конкретного складу злочину [2, с. 16]. Матеріально-правове поняття обвинувачення міститься й у рішенні Європейського Суду з прав людини у справі «Екле проти Німеччини»:

«офіційне доведення до відома особи компетентним органом твердження про те, що ця особа вчинила кримінальне діяння»[3, с. 346].

Під обвинуваченням у процесуальному значенні розуміють засновану на законі процесуальну діяльність компетентних органів по викриттю обвинуваченого у вчиненні інкримінованого йому злочину та по обґрунтуванню його кримінальної відповідальності з метою публічного осудження [4, с. 6-7].

Поєднуючи матеріально-правове та процесуальне значення обвинувачення Альперт С. А. зауважував: «обвинувачення як процесуальна діяльність завжди повинна бути предметною та знаходити свій вираз в обвинуваченні в його матеріально-правовому значенні. Останнє, в свою чергу, формулюється, обґрунтовується, існує не інакше, як конкретний вираз обвинувальної діяльності» [5, с. 28]. Грошевий Ю. М. також стверджував, що «законної сили може набути лише такий вирок, який винесено у точній відповідності із вимогами матеріального та процесуального законів, який з достовірністю встановлює подію злочину і провину підсудного» [6, с. 111].

Беручи до уваги викладене, варто зауважити, що, характеризуючи сферу кримінального судочинства, правова природа обвинувачення зазнає суттєвого впливу з боку кримінального права. Водночас, і кримінальне право відчуває відповідну зворотню дію через динамічний характер кримінально-процесуальних відносин, пов'язаних із реалізацією функції обвинувачення. Як слушно зауважує Шумило М. Є. з приводу доказування обвинувачення: «до того часу поки доказування не завершено знання про існування кримінально-правових відносин буде більше чи менше вірогідним, що не виключає формування нового знання про їх відсутність» [7, с. 135].

Список використаних джерел:

1. Аврах Я. С. Обвинение и защита по уголовным делам: Учебное пособие / Я. С. Аврах, З. З. Зинатуллин, Ф. Н. Фаткуллин. - Казань: Издательство Казанского университета, 1976. - 168 с.
2. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и изменение его в суде / Ф.Н. Фаткуллин. - Казань: Издательство Казанского университета, 1973. - 172 с.
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Екле проти Німеччини»: 15 липня 1982 року // Шевчук С. Судовий захист прав людини у контексті західної правової традиції. - Вид. 2-ге, випр., доп. - К. : Реферат, 2007. - 848 с.
4. Рогатюк І. В. Обвинувачення у кримінальному процесі України: Монографія / І. В. Рогатюк. - Київ. : Атіка, 2007. - 160 с.
5. Альперт С. А. Обвинение в советском уголовном процессе / С. А. Альперт.- Харьков : Изд-во Харьковского юридического института. 1974. - 58 с.
6. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе [Текст]/ Ю. М. Грошевой. - Харьков : Вища школа. Изд- во при Харьк. ун-те, 1979. - 143 с.

7. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України [Текст] : монографія / М. Є. Шумило. - Х.: Арсіс, 2001. - 320 с.

Калиновський Олександр Валерійович,
*заступник начальника відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ТА СЛІДЧОГО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

Конституційне визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю передбачає формування нових поглядів на взаємовідносини особи, суспільства і держави, вимагає від останньої створення ефективного механізму забезпечення основних конституційних гарантій.

Одним з важливих елементів такого механізму є встановлення обґрунтованих, юридично виважених обмежень основних прав і свобод людини і громадянина, спрямованих на створення балансу між інтересами особи та держави.

Право на ефективне відновлення порушених прав у більшості випадків покладається на суд. Він повинен будуватися на засадах незалежності, всебічності, повного і об'єктивного розгляду справи. У разі незалежності та самостійності суду, будь-які положення, які гарантують захист прав громадян в судовому порядку, є марними.

Тому всі міжнародно-правові акти закріплюють перш за все право на судовий захист і забезпечення доступу до правосуддя, а вже втілення або реалізація положень покладається на державу, яка, використовуючи різні інструменти (правові, організаційні та ін.), забезпечує виконання та дотримання прав людини.

Кримінальним процесуальним кодексом України розширені можливості громадян на відновлення своїх порушених прав посадовими особами, зокрема слідчими чи прокурором, шляхом оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого чи прокурора під час досудового розслідування.

Стаття 24 КПК України гарантує кожному право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК [1]. Порівняно з іншими процедурами судовий порядок розгляду скарг забезпечує більшу об'єктивність, ширші можливості для заінтересованих осіб у відстоюванні своїх інтересів, більшу авторитетність та обов'язковість прийнятого за результатами розгляду скарги рішення.

Бездіяльність слідчого, прокурора, зазначена в ст. 303 КПК України, може полягати в наступному: 1) невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення (мається на увазі невнесення відомостей протягом 24 годин після отримання заяви або повідомлення); 2) неповерненні тимчасово вилученого майна відповідно до вимог ст. 169 КПК (наприклад, якщо прокурор не видав відповідну постанову); 3) нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк; 4) бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки.

Рішення, дії, бездіяльність, перелік яких визначено в ч. 1 ст. 303 КПК України, можуть бути оскаржені на стадії досудового розслідування, але не можуть бути предметом оскарження на стадії підготовчого судового засідання. Проте рішення, дії, бездіяльність слідчого чи прокурора, які не визначені у ч. 1 ст. 303 КПК, можуть бути оскаржені під час підготовчого судового засідання.

Частиною 1 ст. 304 КПК встановлено десятиденний строк, упродовж якого особа має право звернутися зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора.

На підставі аналізу судової практики, встановлено, що у випадку пропуску строку, встановленого для подання скарги, скарга повертається особі, якщо при її поданні особа не порушила питання про поновлення цього строку [2].

Згідно з ч. 7 ст. 304 КПК повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду. Однак це правило не стосується випадків повторного подання скарги, яку було повернуто у зв'язку із пропущенням встановленого процесуального строку.

Окремо слід наголосити, що захиснику доцільно вимагати перевірки обґрунтованості затримання особи в кожному випадку, коли вжиті ним заходи не дозволили зібрати достатньо інформації для висновку про законність такого затримання [3. с. 23], для подальшого його оскарженню слідчому судді.

На основі вивченні положень Кримінального процесуального кодексу України, що стосуються оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора та слідчого слід констатувати, що встановлений ч. 1 ст. 303 КПК перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування є вичерпним. Тому скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді.

Подача скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування за ч. 1 ст. 305 КПК України не зупиняє виконання рішення або дії слідчого, прокурора. Однак, слідчий або прокурор мають право самостійно реагувати і усувати допущені порушення без рішення слідчого судді по суті скарги.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 01.06.2015 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування : лист вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 1640/0/4-12 від 09.11.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
3. Методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою: дії захисника при затриманні особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Книга перша. / І. Вань, А. Вишневський та ін. - Х.: Фактор, 2015. - 64 с.

*Кастарнов Дмитро Борисович,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ВІДОМОСТІ ПРО МАЙНОВИЙ СТАН ОБВИНУВАЧЕНОГО У ВИЗНАЧЕННІ РОЗМІРУ ЗАСТАВИ

Відповідно до ч. 1 ст. 182 КПК України застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків.

Відповідно до ч. 4 ст. 182 КПК України розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених ст. 177 КПК України. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути заздалегідь непомірним для нього.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ наголошує на необхідності враховувати майновий стан підозрюваного, обвинуваченого та не допускати встановлення такого розміру застави як альтернативи триманню під вартою, що є заздалегідь непомірним для цієї особи та призводить до неможливості виконання застави [1].

Отже, одержання відомостей про майновий стан обвинуваченого - важлива умова для визначення розміру застави, про яку окремо зазначено у законодавстві та актах правозастосовної практики. До переваг застави над іншими запобіжними заходами справедливо відносять те, що застава не позбавляє людину особистої свободи, держава не витрачає кошти на

утримання підозрюваних, обвинувачених у слідчих ізоляторах, людина не піддається особистісній деформації, продовжує трудову діяльність, може забезпечувати сім'ю, відшкодувати матеріальну і моральну шкоду, заподіяну внаслідок учинення злочину [2, с. 70]. Водночас, потрібно брати до уваги слушні критичні міркування та зауваження, які полягають у тому, що застосування застави прямо залежить від матеріальної можливості внесення відповідної застави, у той час як не кожна особа має таку можливість. Одні підозрювані, обвинувачувані будуть мати матеріальну можливість внести заставу, після чого зможуть перебувати у себе вдома у комфортних умовах очікуючи суду, а інші - не зможуть знайти необхідної у якості застави суми та змушені будуть очікувати розгляду справи в суді, перебуваючи у слідчому ізоляторі. Така практика може призвести до зростання соціальної напруженості [3].

За таких умов диференційований підхід до визначення розміру застави та урахування майнового стану обвинуваченого набуває особливого значення, оскільки має не лише кримінальний процесуальний характер, а й соціальний, що у сучасних соціально-економічних умовах надзвичайно актуально.

Що стосується визначення розміру застави залежно від тяжкості вчиненого злочину, то у ч.5 ст. 182 КПК України визначено, що розмір застави визначається у таких межах: 1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, - від одного до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати; 2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, - від двадцяти до вісімдесяти розмірів мінімальної заробітної плати; 3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, - від вісімдесяти до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати.

У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів мінімальної заробітної плати відповідно.

Що ж до критеріїв оцінки майнового стану, то вони законодавцем не визначені.

Вивчення судової практики засвідчило, що оцінка майнового стану обвинуваченого, не завжди є повною та об'єктивною, а також не враховує позиції ЄСПЛ щодо того, що уповноважені органи влади повинні приділяти визначенню суми застави стільки ж уваги, скільки і вирішенню питання про необхідність подальшого тримання обвинуваченого під вартою [4].

Аналіз та узагальнення правозастосовної практики, роз'яснень судових органів, коментарів науковців та практиків, наукових рекомендацій дозволили зробити висновок, що у оцінці майнового стану обвинуваченого потрібно орієнтуватись на наступні показники та обставини: соціальна

стабільність особи (наявність постійної роботи, ділові зв'язки та репутація); загальний матеріальний стан; сукупний дохід; накопичення на банківських рахунках. Підтверджуючими документами зазвичай є довідки з місця роботи, довідки про доходи, виписки (довідки) банку про рух коштів, податкові декларації та ін.

Доречно також зауважити про законодавчу ініціативу щодо внесення змін до ст. 182 КПК України [5], які стосуються підтвердження легальності походження коштів, внесених у якості застави. Так, пропонується запровадити обов'язкове документальне підтвердження підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем легальності походження коштів, внесених як застава. Зокрема, підозрюваний, обвинувачений, заставодавець будуть зобов'язані надати слідчому судді, суду лист-клопотання, у якому зазначатимуться джерела походження коштів, внесених як застава, та надати документи, які підтверджують легальність походження цих коштів. Легальність повинна підтверджуватись з боку фізичних осіб - декларацією про прибутки за минулий рік, за її відсутності - довідкою про заробітну плату за минулий рік або іншим документом; з боку юридичних осіб - декларацією про прибутки за минулий квартал або іншим документом та довідкою про наявність відповідної суми грошей на розрахунковому рахунку на день, що передує дню прийняття рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді застави. При цьому законопроектом передбачається, що слідчий суддя, суд не пізніше трьох днів з дня отримання документів, які підтверджують легальність походження коштів застави, зобов'язані будуть провести перевірку повноти, достатності, достовірності поданих документів та винести ухвалу про виконання або невиконання обов'язку підозрюваного, обвинуваченого або заставодавця щодо підтвердження легальності походження коштів.

Отже, у разі ухвалення цього законопроекту оцінка майнового стану передбачатиме також необхідність підтвердження легальності походження коштів, про які особа зазначає у якості показника її майнового стану.

У підсумку варто зазначити, що незважаючи на важливість правильної оцінки матеріального стану обвинуваченого для визначення розміру застави, у кожному разі такий розмір обов'язково залежатиме також від інших обставин та відомостей. Переконливим прикладом може бути рішення ЄСПЛ у справі Мангурас проти Іспанії (*Mangouras v. Spain*) від 28 вересня 2010 року. Заявник, посиляючись на п.3 статті 5 Конвенції [6] стверджував, що сума застави у його справі була визначена без урахування обставин і умов його особистого життя, майнового стану і вважає її надвисокою. Заявник - капітан судна «Престиж», яке поблизу узбережжя Іспанії у листопаді 2002 року вилило у Атлантичний океан 70 тис. тонн палива. Було розпочато кримінальне провадження і слідчий суддя взяв заявника під варту із можливістю звільнення під заставу у розмірі 3 млн. євро. На думку судді, тяжкість пред'явлених обвинувачень, іноземне громадянство заявника та відсутність зв'язків з Іспанією виправдали встановлення застави у такому

значному розмірі. Слідчий суддя неодноразово відхиляв клопотання заявника про звільнення та у якості альтернативи - по зниженні розміру застави мотивуючи своє рішення тяжкістю обвинувачень та важливістю забезпечення явки капітана до суду для встановлення обставин події. Пізніше слідчий суддя звільнив заявника на певних умовах під заставу після одержання банківської гарантії на згадану суму.

Європейський Суд визнав, що рівень встановленої застави є високим, проте взяв до уваги, що її виплатила страхова компанія, яка діяла від імені власника судна, який був роботодавцем заявника у відповідності до страхового полісу, який покривав цивільну відповідальність за забруднення, спричинене судном, тобто у відповідності із договірними правовідносинами між власником та страхувальниками. Суд дійшов висновку, що сума застави за звільнення з-під варті капітана корабля, який спричинив екологічну катастрофу, не була надмірною [4].

Список використаних джерел:

1. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 04.04.2013 [Електронний ресурс]. -

http://sc.gov.ua/ua/2013_rik.html

2. Андроник Н. А. Залог, домашний арест: проблемы правового регулирования/ Н. А. Андроник // Вестник ВИ МВД России. - 2014. - №4. - С. 69-75.

3. Егорова Ю. В. Залог как мера пресечения: учебное пособие / Ю. В. Егорова, Н. И.Зубовская, Е. С. Качурова, А. В.Коршунов. - Иркутск: ВСИ МВД России, 2011. - 54 с.

4. Мангурас против Испании :Постановление от 8 января 2009 г. : Вынесено III Секцией = Mangouras v. Spain, № 12050/04/ Европейский Суд по правам человека // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. - 2009. - № 11. - С. 27-28.

5. Проект Закону України «Про внесення змін до статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (щодо підтвердження легальності походження коштів, внесених у якості застави)», внесеного на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України Капліним С. М. (реєстр. № 2086 від 10.02.2015).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Урядовий кур'єр. - 2010. - № 215.

*Коник Максим Юрійович,
старший прокурор прокуратури
Бабушкінського району, м. Дніпропетровськ*

НАГЛЯД ЗА ВИКОНАННЯМ НЕГЛАСНИМИ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ВИКОНАННЯ ДОРУЧЕНЬ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА

Одним із невід'ємних складників державного апарату в різні часи були спеціальні таємні підрозділи, на які покладалося негласне збирання інформації, необхідної для забезпечення державної безпеки та боротьби зі злочинністю. Вони мають давню історію і нині функціонують у складі правоохоронних, розвідувальних та контррозвідувальних органів майже всіх держав світу. Суворі конспірація та спеціальний інструментарій дозволяють їм отримувати потрібну інформацію в ситуаціях, коли інші підрозділи неспроможні робити це власними силами. Не зважаючи на те, що їх діяльність є невід'ємною складовою боротьби зі злочинністю та ефективним засобом викриття кримінально-караних діянь, виходячи із світового досвіду, минулого і новітньої історії України [1-3 та ін.], вона таїть в собі, загрозу правам і свободам людини. Тому питання прокурорського нагляду за діяльністю таких підрозділів наразі є актуальними.

Із запровадженням у кримінальному процесі України інституту негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) ці підрозділи стали учасниками кримінального процесу як виконавці доручень слідчого, прокурора, що є принципово новим у вітчизняній юридичній практиці. Результати аналізу сутності (НСРД) показують, що у всі вони виникли та розвивалися як оперативно-розшукові заходи (ОРЗ). Отже дослідження питань прокурорського нагляду за виконанням доручень на НСРД доцільно засновувати на теоретичних положеннях вироблених наукою щодо нагляду за ОРД.

Специфіка прокурорського нагляду в сфері ОРД полягає в тому, щоб дати оцінку законності конкретного оперативно-розшукового заходу з погляду правової обґрунтованості його здійснення, не вдаючись при цьому до його технології, яка не входить до об'єкту і предмету прокурорського нагляду [4;5]. Все те саме можна сказати і про прокурорський нагляд за проведенням НСРД. Адже такі дії здебільшого проводяться саме оперативними підрозділами, оскільки працівники прокуратури та слідчі не мають для цього ні часу ні засобів ні професійних навичок. Тому обґрунтованими видаються положення частини 6 ст. 246. КПК України, яка передбачає, що негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням слідчого можуть провадити уповноважені оперативні підрозділи. Повноваження слідчого доручати такі дії відповідним оперативним підрозділам встановлено п. 3 ч. 2 ст. 40, а обов'язок їх виконання покладено на ці підрозділи ч. 3 ст. 41 зазначеного Кодексу.

Формулювання «уповноважені оперативні підрозділи» та «відповідні оперативні підрозділи», що вживаються у вказаних статтях дають можливість слідчому доручати негласні слідчі (розшукові дії) як гласним, так і негласним (спеціалізованим) оперативним підрозділам. Гласний оперативний підрозділ доручення слідчого на негласних слідчих дій може виконувати власними силами. Проте оскільки під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу набуває сам повноважень слідчого (ч. 2 ст. 41) він керуючись п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК має право доручити негласні слідчі (розшукові) дії спеціалізованому оперативному підрозділу [6].

Водночас, якщо певні технологічні аспекти конкретної НСРД передбачені законом, то прокурор повинен мати змогу вивчити питання їх дотримання, незалежно від того, який підрозділ їх виконує. Отже предмет прокурорського нагляду за діяльністю негласних оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення НСРД становлять: наявність передбачених законом формальних підстав для проведення таких дій; дотримання визначених законом і змістом доручень обмежень щодо здійснення цих дій у часі, просторі й за колом об'єктів, а також застосування при цьому технічних засобів. Засобом прокурорського нагляду за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій є вивчення документів, необхідних для всебічного дослідження його предмета (ухвали слідчого судді, доручення, протоколи і додатки до них).

Список використаних джерел:

1. Меделян І. Олексія Пукача засудили до довічного ув'язнення за вбивство Георгія Гонгадзе [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://1tv.com.ua/uk/news/2013/01/29/33939>.
2. Рябека О. За кем следят «Грифи» СБУ [Электронный ресурс] - Режим доступу : <http://ord-ua.com/2008/10/20/za-kem-sledyat-grifyi-sbu/>.
3. Лещенко С. Еще одно преступление Алексея Пукача [Электронный ресурс] - Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2009/08/3/4497122/>.
4. Погорєцький М. А. Об'єкт і предмет прокурорського нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю / М. А. Погорєцький // Підприємництво, господарство і право. - 2002. - № 12. - С.127-130.
5. Погорєцький М. А. Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю / М. А. Погорєцький // Реформування органів прокуратури України: проблеми і перспективи: матеріали. міжнар. наук.-практ. конф. 2-3 жовтня 2006 р. - К.: Вид-во Ген. прокуратури України; Акад. прокуратури України, 2007. - С. 124-127.
6. Грібов М. Прокурорський нагляд за діяльністю оперативних підрозділів з виконання доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М. Грібов, В. Соколовий // Вісник Прокуратури. - 2014. - № 10. - С. 41-48.

Котюк Олександр Іванович,
асистент кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук

ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Згідно з ч. 2 ст. 223 КПК «підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети». Але означений підхід не є переконливим з огляду на те, що, по-перше, мета більшості слідчих (розшукових) дій у КПК не визначена, а тому її в кожному випадку визначатиме той, хто прийматиме рішення про проведення конкретної слідчої дії. Крім того, цей підхід не відповідає сучасному рівню наукових поглядів щодо цього питання. Адже, як відомо, вже традиційно вважається, що однією з визначальних умов забезпечення правомірності слідчих дій є наявність належних фактичних і правових підстав їх проведення. При цьому фактичними підставами визнаються конкретні обставини, що зумовлюють необхідність проведення відповідної слідчої дії, а правовими - наявність в уповноваженій особи повноважень на проведення слідчих дій в межах відповідного кримінального провадження та дотримання визначеного законом порядку прийняття рішення про проведення конкретної слідчої дії.

Проте й ці висновки потребують уточнень. Адже по суті обидва з названих видів підстав є правовими, оскільки використання неправових підстав було б порушенням принципу законності. А, по-друге, за такого підходу правові підстави проведення слідчих (розшукових) дій тут також зводяться лише до наявності у слідчого передбачених процесуальним законом загальних повноважень на проведення слідчої (розшукової) дії. Але ж очевидним є й те, що кожна з таких дій відзначається і змістовними, і процесуальними особливостями, а тому часто вимагає й спеціальних підстав, які стосуються саме її, і якими найчастіше є, наприклад, мотивована постанова, санкція прокурора чи дозвіл слідчого судді тощо.

З урахуванням цього, правові підстави проведення слідчих (розшукових) дій доречним було б поділяти на фактичні та процесуальні. Зокрема, фактичні підстави свідчать про обґрунтованість слідчої дії, а процесуальні - про її відповідність вимогам процесуального законодавства. В свою чергу і фактичні, і процесуальні підстави доречно поділяти на загальні та спеціальні.

За такого підходу *загальними фактичними підставами* проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх даних, які визначають необхідність її проведення, що обґрунтовується можливістю отримання необхідних фактичних даних або розв'язання іншого процесуального завдання в результаті проведення конкретної слідчої дії, та можливість

досягнення її мети. А з огляду на важливість чіткого усвідомлення мети кожної слідчої дії, вона мала б бути офіційно визначена в законі.

Проте слід враховувати, що в окремих випадках законодавець фактичні підстави проведення слідчих дій встановлює сам. Наприклад, експертиза призначається у випадках, коли для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання; обшук проводиться, коли є достатні підстави вважати, що зняряддя кримінального правопорушення або майно, яке було здобуте у результаті його вчинення, знаходяться в певному приміщенні або місці чи в якої-небудь особи тощо. Такі передбачені в законі фактичні підстави конкретної слідчої дії і є *спеціальними фактичними підставами* її проведення. Причому якщо такі фактичні підстави в законі не передбачені, а слідча дія пов'язана з втручанням в права та законні інтереси її учасників, то вони потребують належного процесуального обґрунтування у відповідній постанові (ухвалі). От тому і з практичного, і з техніко-юридичного погляду було б бажано, щоб такі підстави були визначені в законі щодо кожної слідчої дії.

Що ж до *загальних процесуальних підстав* проведення слідчої дії, то ними є відповідні загальні процесуальні (процедурні) передумови її проведення, що передбачені процесуальним законодавством. Зокрема, це насамперед: наявність такої слідчої дії в кримінально-процесуальному законі як одного з визначених ним засобів розв'язання завдань кримінального провадження; наявність відкритого провадження у справі (за винятком огляду місця події); наявність належних повноважень посадової особи на проведення саме цієї слідчої дії; відсутність у законі спеціальних обмежень на її проведення тощо.

Але іноді виникає потреба й в наявності додаткових - спеціальних процесуальних підстав для проведення слідчої (розшукової) дії, які стосуються лише конкретних з них. Зокрема, це, наприклад, ухвалення відповідної постанови; отримання санкції слідчого судді чи прокурора; наявність доручення слідчого органу дізнання на проведення слідчої (розшукової) дії у справі, яка перебуває у його провадженні; наявність клопотання учасника процесу про проведення слідчої (розшукової) дії тощо. Такі процесуальні вимоги, які ставляться до окремих слідчих (розшукових) дій і є *спеціальними процесуальними підставами* їх проведення.

Практично наявність і фактичних, і процесуальних підстав проведення слідчих (розшукових) дій простежуються у постанові (ухвалі) про їх проведення, у якій мотивувальна частина починається словами «розглянувши матеріали кримінального провадження, встановив...» після чого йде виклад мотивованого обґрунтування фактичних підстав її проведення. А після цього зазначається, що, враховуючи викладене, та керуючись відповідними статтями КПК (якими передбачені процесуальні вимоги до проведення слідчої дії), постановив, після чого йде виклад її резолютивної частини.

Кисленко Дмитро Петрович,
*начальник кафедри вогневої та спеціальної фізичної підготовки
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів
слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ОСІБ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Традиційно вважається, що крім функції правосуддя, суд у кримінальному процесі здійснює ще одну функцію - функцію судового контролю, за кримінально-процесуальною діяльністю слідчого, прокурора у тих випадках, коли виникає необхідність обмежити конституційні права і свободи людини. Функція судового контролю у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві під час досудового розслідування покладається на слідчого суддю.

Відповідно до КПК України слідчий суддя - суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку передбаченому статтею 247 КПК - голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду АРК, апеляційного суду області, міста Києва та Севастополя. Слідчі судді (суддя) обирається з числа суддів місцевого загального суду, які здійснюють повноваження з судового контролю за дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, передбаченому процесуальним законом [1, с. 10].

Особливості судового контролю наступні: 1. ініціатором судового контрольного провадження є слідчий, прокурор; 2. процедура судового контролю детально регламентована у КПК і завжди передує процесуальній дії, здійснення якої можливе тільки у випадку згоди судді в даному випадку слідчого судді на обмеження конституційних прав особи. Слідчий суддя перевіряє законність, обґрунтованість поки що тільки намагання слідчого, прокурора суттєво обмежити конституційні права учасників кримінально-процесуальних відносин.

Отже, під час досудового розслідування виключно слідчий суддя за клопотанням відповідних осіб вирішує питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як: привід (ст. ст. 140-143 КПК), накладення грошового стягнення (ст. ст. 144-147 КПК), тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. ст. 148-153 КПК), відсторонення від посади (ст. ст. 154-158 КПК), тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 159-166 КПК), тимчасове вилучення майна (ст. ст. 167-169 КПК), арешт майна (ст. ст. 170-175 КПК), затримання особи (ст. ст. 187-191, ст. ст. 207-213 КПК).

В ході досудового розслідування слідчим суддею також вирішується питання про застосування таких заходів забезпечення як запобіжні заходи (ст. 176-213 КПК). Запобіжні заходи - це заходи забезпечення

кримінального провадження, застосування яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінальних правопорушень [2, с. 452]. Відповідно до ст. 177 КПК України метою запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігти спробам: 1. переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2. знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3. незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4. перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5. вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд поряд із підставами, зазначеними у ст. 177 КПК, зобов'язаний врахувати і деякі інші обставини. Перш за все встановити вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення. Для цього слід врахувати обтяжуючі та пом'якшуючі обставини (статті 66, 67 КК), ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення в конкретних умовах місця і часу його вчинення. По друге, необхідно оцінити суворість покарання, що загрожує відповідній особі у разі доведення та визнання її винною у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому варто керуватися ст. 12 КК, а також брати до уваги обставини, які відповідно до чинного законодавства впливають на кримінальну відповідальність особи, а саме: кримінальна відповідальність за незакінчений злочин (ст. 16 КК); добровільна відмова при незакінченому злочині (ст. 17 КК); відповідальність співучасників (ст. 29 КК); відповідальність організаторів та учасників організованої групи чи злочинної організації (ст. 30 КК); добровільна відмова співучасників (ст. 31 КК); правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву (ст. 35 КК); необхідна оборона (ст. 36 КК); уявна оборона (ст. 37 КК); затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38); крайня необхідність (ст. 39 КК); фізичний або психічний примус (ст. 40 КК); виконання наказу або розпорядження (ст. 41 КК); діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК); виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК) [2, с. 456-457].

З вище наведеного ми можемо дійти висновку, що судовий контроль у питанні дотримання прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення - це закріплена у Конституції України та КПК діяльність суду на стадії досудового розслідування кримінального

судочинства, яка реалізується ним у встановленій процесуальній формі і спрямована на гарантування законності процесуальних дій та рішень слідчого, прокурора з метою своєчасного забезпечення захисту та охорони прав і свобод особи.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 26 верес. 2013 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). - К.: ПАЛИВОДА А. В., 2013. - 188 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Капліна, О. Г. Шило. - Х. : Право, 2013. - 768 с.

*Кузьмічова-Кисленко Єлизавета Володимирівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
досудового розслідування Навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО АБО ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Одним із видів судового контролю за розслідуванням злочинів є розгляд слідчим суддею чи судом скарг на деякі процесуальні дії та рішення слідчого, прокурора. У ч.2 ст.55 Конституції України зазначено, що кожному гарантується право на оскарження в суді бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб. Принцип оскарження рішень цих державних органів зацікавленою особою до суду, безперечно прогресивний і є складовою частиною побудови демократичної Української держави [1, с. 59].

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування передбачено главою двадцять шостою КПК України. На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора (ст. 303 КПК України):

бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у не поверненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогам статті 169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій,

які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк, - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, володільцем тимчасового вилучення майна;

рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування - потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником;

рішення слідчого про закриття кримінального провадження - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

рішення прокурора про закриття кримінального провадження - заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником;

рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим - особою, якій відмовлено у визнанні потерпілого;

рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки - особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій - особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими КПК - підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником.

Деякі науковці та практики вважають, що суд зобов'язаний за наявності скарги перевіряти законність будь-якої дії чи рішення слідчого, прокурора. Юридичною підставою для такого підходу вони вважають положення ст. 55 Конституції України, яку тлумачать досить розширено. На їх думку всі рішення та дії органу державної влади, а отже і слідчого, прокурора можуть бути перевірені судом[2, с. 48].

Слідчий суддя, отримавши скаргу, негайно має ознайомитися з усіма матеріалами кримінального провадження та з іншими обставинами, а за необхідності вислуховує слідчого, прокурора, який здійснює нагляд за законністю та обґрунтованістю і своєчасністю прийняття відповідних рішень.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльності слідчого чи прокурора передбачені частиною першою статті 303 КПК, можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії. Згідно з ч. 1 ст. 110 КПК процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, а ч. 3 цієї статті визначає, що рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне. Тому це положення стосується саме рішень

зазначених службових осіб сторони обвинувачення, а їх дії чи бездіяльність мають бути оскаржені протягом десяти днів з моменту вчинення [3, с. 735].

Відповідно до ст. 306 КПК України скарги на рішення, дії чи бездіяльності слідчого чи прокурора розглядаються слідчим суддею місцевого суду, не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги.

За результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора слідчий суддя постановляє ухвалу. Ухвала за результатами розгляду скарги може бути про: 1. скасування рішення слідчого чи прокурора; 2. зобов'язання припинити дію; 3. зобов'язання вчинити певну дію; 4. відмову у задоволенні скарги (ч. 2 ст. 307 КПК). Ч. 3 ст. 307 вказує, що ухвала слідчого судді є остаточним, не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження.

Особливий порядок КПК передбачає оскарження недотримання розумних строків (ст. 308 КПК). Відповідно до ч. 1 ст. 28 КПК розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є: 1. складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2. поведінка учасників кримінального провадження; 3. спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Розумні строки, на відміну від рішень, дій та бездіяльності слідчого та прокурора, можуть бути оскаржені прокурору вищого рівня. Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду. Суб'єктами оскарження недотримання розумних строків є виключно підозрюваний, обвинувачений, потерпілий (ч. 1 ст. 308 КПК).

Отже, право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування є однією із найважливіших гарантій захисту прав та свобод людини. Розгляд слідчим суддею скарг на деякі процесуальні дії та рішення слідчого, прокурора є одним із видів судового контролю, і передбачає забезпечення конституційних прав учасників кримінально-процесуальних відносин.

Список використаних джерел:

1. Черечукина Л. В. Судебный контроль за досудебным производством[Текст] / Л. В. Черечукина. - Луганск: РИО ЛИВД МВД Украины, 1998. -124с.

2. Півненко В. П. Впровадження конституційних принципів змагальності та рівності сторін на стадії досудового слідства: проблеми і шлях їх вирішення /В. П. Півненко, Є. О. Мірошніченко // Вісник Верховного Суду України.- 2003. - № 2.- С.48-52.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Капліна, О. Г. Шило. - Х. : Право, 2013. - 716 с.

*Лешикова-Куц Ірина Володимирівна,
доцент кафедри кримінального процесу факультету
підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

На сьогодні міжнародне співробітництво передбачає спільну роботу, участь у спільних справах, що належать до відносин між народами, державами, у будь-якій сфері. Відповідно до Статуту ООН, Декларації про принципи міжнародного права, Заключного акта Наради з безпеки й співробітництва держав у Європі, усі держави повинні підтримувати й розвивати співробітництво одна з одною та, відповідно, із цілями й принципами Статуту ООН, іншими міжнародно-правовими документами та зобов'язаннями. Нині сфера такого співробітництва розширюється відповідно до процесу інтернаціоналізації злочинності й зміни характеру певних її видів. Найбільшу тривогу викликають такі види міжнародної злочинності, як тероризм, відмивання доходів від злочинної діяльності, торгівля людьми, міжнародний наркобізнес, корупція. Створення Міжнародного кримінального суду, розширення сфери його юрисдикції відображає тенденцію до зростання впливу наднаціональних органів юстиції, що в умовах глобалізації є неминучою об'єктивною тенденцією [1, с. 25]. Найважливішим кроком у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю стало підписання Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, що відбулося 15 грудня 2000 р. в м. Палермо (Італія). Цим документом міжнародне співтовариство показало, що саме транснаціональна організована злочинність фактично стала реальною

загрозою для безпеки всього людства як за своїми масштабами, так і за руйнівним впливом.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК) від 13 квітня 2012 року докорінно змінив порядок міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Так, згідно до ст. 561 КПК на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором. Отже, правоохоронні органи мають у своєму розпорядженні вельми дієві інструменти, що стосуються надання міжнародної правової допомоги з метою контролю та протидії з транснаціональною злочинністю. Незважаючи на те, що міжнародне співробітництво у протидії з транснаціональними злочинними проявами визнається провідним напрямом міжнародного співробітництва урядів, правоохоронних органів, спеціальних служб, у цій сфері залишається ще низка не вирішених *проблем*, до переліку яких входять такі:

1. Проблема правового характеру. Існування в державах різних правових систем кримінального законодавства, що будуються на різних засадах, різних дефініціях, у результаті чого неоднаково оцінюються одні й ті ж злочинні діяння. Такі відмінності в кримінальних законодавствах не сприяють налагодженню та зміцненню співробітництва між державами. Для вирішення цієї проблеми необхідно активізувати зусилля у сфері узгодження та зближення національних законодавств.

2. Проблема зовнішньополітичного характеру. Співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю залежить від того, яку зовнішню політику ведуть держави, які взаємини склалися між ними. Чим більш напружені ці відносини, тим більш утруднено співробітництво, особливо в тих випадках, коли стикаються різні ідеології.

3. Внутрішні політичні проблеми. Уряди деяких держав не в змозі контролювати політичну ситуацію у своїх державах, що сприяє безконтрольності злочинності на їх території, у тому числі й організованої.

4. Проблема корумпованості урядів деяких держав. Уряди окремих держав не зацікавлені в налагодженні співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю, особливо коли вищі ешелони влади є занадто корумпованими, а міжнародне співробітництво може підірвати позиції корумпованих посадових осіб або навіть уряду в цілому. Таке відбувається також тоді, коли йдеться про співробітництво з державою, у якій зосереджені злочинні співтовариства.

5. Проблема забезпечення суверенітету в ході співпраці. Уряди деяких держав розглядають такі форми співпраці, як втручання у внутрішні справи цієї держави. Так, деякі уряди вважають, що громадяни, які порушили норми права, повинні піддаватися кримінальному переслідуванню у своїх державах і не повинні підпадати під іноземну юрисдикцію, тому держави часто неохоче здійснюють екстрадицію громадян навіть за наявності досить вагомих доказів їх вини. Досить часто в екстрадиції не зацікавлені й самі

особи, що видаються. Це пояснюється відмінністю санкцій за вчинення одного й того ж злочину, які передбачені кримінальними законодавствами різних держав.

6. Відсутність єдиного координуючого міжнародного органу. Безумовно, однією з проблем міжнародного співробітництва в протидії організованій злочинності є відсутність єдиного центру управління та координації всіх операцій і дій, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю. Під час проведення спільних операцій двома або кількома правоохоронними органами двох або декількох держав для виконання міжнародних договорів неминуче «перетягування ковдри на себе». Не можна применшувати роль Інтерполу, проте функцій, якими він наділений, уже не вистачає для забезпечення плідної співпраці в боротьбі з організованою злочинністю. Необхідно розширити повноваження Інтерполу або створити самостійний міжнародний орган, який забезпечував би управління та координацію з проведення операцій, спрямованих на нейтралізацію транснаціональних злочинних груп [2, с. 17].

За останні роки на різних рівнях зроблені значні кроки в об'єднанні держав в єдиний антикримінальний фронт, однак міжнародне співробітництво в цій сфері в цілому знаходиться на стадії становлення. Актуальним є питання про вироблення єдиної міжнародної антикримінальної політики, що включає в себе не лише міжнародно-правові механізми, а й широкий спектр заходів, спрямованих на попередження проявів транснаціональної злочинності. Здається, що прийняття нової Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності та тероризму має ознаменувати новий етап у формуванні такої політики на глобальному рівні.

Таким чином, на початку XXI ст. подолання транснаціональної злочинності має стати центром зусиль міжнародної спільноти, спрямованих на протидію з організованою злочинністю. Останні події в Україні лише підкреслюють необхідність підвищення рівня міжнародної співпраці в цьому аспекті правоохоронної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Фейсал Каид Али Ахмед. Международно-правовые основы сотрудничества государств в борьбе с экономическими преступлениями международного характера : дисс. ... канд. юрид. наук / Фейсал Каид Али Ахмед. - М., 2001. - 168 с.
2. Черкасов Р. А. Проблемы международного сотрудничества в области борьбы с организованной преступностью Международно-правовые чтения / Р. А. Черкасов ; отв. ред. П. Н. Бирюков. - Воронеж : ВГУ, 2003. - Вып. 1. - 250 с.

ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

У ч.1 ст.303 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) наведений перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені заінтересованими учасниками кримінального провадження слідчому судді під час досудового розслідування, до яких відноситься і зупинення досудового розслідування.

Зупинення досудового розслідування - «це вимушене припинення процесуальної діяльності органів досудового розслідування внаслідок появи обставин, що не дозволяють здійснити подальше провадження та закінчити слідство» [1, с.283].

Зміст порядку зупинення досудового розслідування складають такі структурні елементи: 1) вивчення матеріалів кримінального провадження з метою встановлення підстав зупинення, зазначених у ч.1 ст.280 КПК; 2) встановлення наявності процесуальних умов, за яких можливе прийняття цього рішення; 3) складання постанови про зупинення досудового розслідування; 4) вирішення правових та організаційних питань, супутніх зупиненню провадження; 5) повідомлення учасників кримінального провадження про зупинення розслідування; 6) внесення відомостей про зупинення провадження до Єдиного реєстру досудових розслідувань [2, с. 313].

Винесення слідчим, прокурором постанови про зупинення досудового розслідування обумовлює збільшення його тривалості. Чинним КПК одним із засобів вирішення проблеми забезпечення «розумності» строків розслідування передбачена можливість оскарження слідчому судді цієї постанови [3, с.472].

Відповідно до п.2 ч.1 ст.303 КПК, постанова слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування може бути оскаржена потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Цей предмет оскарження охоплює, як відмічає В. О.Попелюшко, не лише рішення з передбачених у ч.1 ст.280 КПК підстав зупинення досудового розслідування, а й порядок його прийняття, «коли, наприклад, з позицій захисту сам порядок зупинення шкодить або може зашкодити правам, свободам та законним інтересам підозрюваного у майбутньому» [4, с.13].

Так, продовжує науковець, у кримінальному провадженні, у якому приймає участь два або декілька підозрюваних, а підстави зупинення

стосуються не всіх, у постанові про виділення досудового розслідування та зупинення його щодо окремих підозрюваних «захисник може обґрунтовано утледіти загрозу негативного преюдиціального впливу у продовжуваному розслідуванні кримінальному провадженні передбачуваних прокурорських рішень у формі, наприклад, клопотань до суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності, чи судових рішень у формі, наприклад, вироків про затвердження угод про примирення або про визнання винуватості щодо свого підзахисного, а тому оскаржити до слідчого судді постанову саме щодо зупинення в частині виділення досудового розслідування» [4, с.13].

У юридичній літературі слушно зазначається, що законодавець надав право вказаним у п.2 ч.1 ст.303 КПК учасникам кримінального провадження оскаржувати рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування тому, «що коли воно є незаконним та необґрунтованим, це зашкоджує або може зашкодити їх правам та законним інтересам у майбутньому» [5, с.120].

Скарга може бути подана на постанову про зупинення досудового розслідування у випадку: нездійснення слідчим, прокурором всіх слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведення яких необхідне та можливе до моменту винесення цієї постанови, а також всіх дій для встановлення місцезнаходження особи, якщо зупинено розслідування за обставиною, передбаченою п.2 ч.1 ст.280 КПК; неприйняття прокурором рішення про виділення досудового розслідування стосовно підозрюваних, яких не стосуються підстави для зупинення [6, с.7].

Частина 1 ст.304 КПК встановлює десятиденний строк, упродовж якого учасники кримінального провадження, вказані у п.2 ч.1 ст.303 цього Кодексу, мають право звернутися зі скаргою на рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування. Оскільки дане рішення оформлюється постановою, строк подання скарги починає обчислюватись з дня отримання цими учасниками її копії.

У зв'язку з розглядом даного питання потрібно звернути увагу на те, що у ч.4 ст.280 КПК не визначений строк, протягом якого слідчий, прокурор мають направити копію постанови про зупинення досудового розслідування стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які мають право її оскаржити слідчому судді. Даний недолік закону потрібно усунути. Пропонуємо доповнити ч.4 ст.280 КПК положенням, що слідчий, прокурор зобов'язані не пізніше доби направити цю копію постанови вказаним учасникам кримінального провадження.

Крім того, враховуючи положення п.2 ч.1 ст.303 КПК щодо суб'єктів права на оскарження, вважаємо, що у ч.4 ст.280 цього Кодексу доцільно розширити перелік учасників кримінального провадження, яким слідчий, прокурор повинен направити копію постанови про зупинення досудового

розслідування. Дану норму після слова «потерпілому» слід доповнити словами «його представнику чи законному представнику».

Згідно з п.п.1, 4 ч.2 ст.307 КПК, за результатами розгляду скарги слідчий суддя може постановити ухвалу про: 1) скасування постанови слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування, у випадку визнання її незаконною; 2) відмову у задоволенні скарги, якщо підстави для її задоволення відсутні.

Якщо приймається перше із цих рішень, то відповідно до ч.2 ст.282 КПК зупинене досудове розслідування відновлюється. На наш погляд, законодавець чітко визначає момент його відновлення. Деякі науковці дотримуються іншої точки зору, зазначаючи, що було б доцільно внести зміни до ст.282 КПК та вказати, з якого саме моменту після скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування це розслідування вважається відновленим: з моменту винесення ухвали про скасування; з моменту повернення матеріалів досудового розслідування до слідчого та прийняття ним їх до провадження; чи слідчий суддя, слідчий або прокурор повинні винести окреме рішення про відновлення розслідування [7, с. 76].

За результатами розгляду скарги слідчий суддя також може постановити ухвалу про закриття провадження за скаргою. Таке рішення приймається ним у тому випадку, коли відповідно до ч.2 ст.305 КПК слідчий, прокурор самостійно скасовують постанову про зупинення досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Галаган О. І. Зупинення досудового розслідування у зв'язку з невстановленням місцезнаходження підозрюваного / О. І. Галаган, А. В. Дунаєва // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2013.- №3. - С. 282-287.
2. Марченко К. Г. Организационно-правовой алгоритм приостановления досудебного расследования / К. Г. Марченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И.Вернадского. - Серия: Юридические науки. - 2013. -Т. 26 (65). №2-2. - С. 312-318.
3. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошев, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шилю. - Х.: Право, 2013. - 824с.
4. Попелюшко В. О. Оскарження захисником рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора / В. О. Попелюшко // Адвокат. - 2012. - №10. - С.12-15.
5. Функція судового контролю у кримінальному процесі [текст]

6. Яновська О. Г. Оскарження адвокатом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування: науково-практичний посібник / О. Г.Яновська. - К.: Прецедент, 2013. - 32с.

7. Кривонос І. С. Проблемні питання процесуального порядку відновлення досудового розслідування в контексті Кримінального процесуального кодексу України / І. С.Кривонос // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2013. - №1. - С.74- 81.

Матвієнко В'ячеслав Петрович,
*здобувач кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового
документування навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії
внутрішніх справ*

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОГО КАЗНАЧЕЙСТВА ТА ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНСПЕКЦІЇ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Належна організація взаємодії оперативних підрозділів із правоохоронними органами та органами контролю є актуальною, оскільки від цього залежить ефективна профілактика злочинів у бюджетній сфері.

Взаємодія сприяє підвищенню наступальності під час здійснення оперативно-розшукової профілактики цих злочинів, більш швидкому й повному виявленню причин та умов які сприяють вчиненню злочинів у бюджетній сфері, тощо.

Організація взаємодії оперативних підрозділів з органами Державного казначейства та Державної фінансової інспекції України при профілактиці злочинів у бюджетній сфері є комплексна діяльність, заснована на законах і підзаконних нормативних актах (відомчих інструкціях), не підлеглих один одному органів з організації та узгодження цілей, місця і часу спільних дій, з розподілом компетенції, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, на період формування, розподілу та використання бюджетних коштів, реалізації оперативної інформації, напрямів на виконання програм, рішень Президента та Уряду України щодо профілактики злочинів у бюджетній сфері.

Ефективна взаємодія оперативних підрозділів з органами Державного казначействата Державної фінансової інспекції України є запорукою успіху з досягнення так званого принципу «збігання інтересів» цих суб'єктів, які в межах своїх повноважень залучаються до заходів відповідно до ліній обслуговування та сфер повноважень. Стадіями взаємодії оперативних підрозділів з органами Державного казначействата Державної фінансової інспекції України, є: аналітична робота; планування; створення відповідних

умов, що забезпечують виконання запланованих заходів; контроль, корегування рішень у процесі їх виконання; облік, узагальнення, аналіз й оцінка результатів. Основні форми взаємодії оперативних підрозділів з органами Державного казначейства Державної фінансової інспекції України, це: 1) обмін інформацією; 2) участь службових осіб органів Державної фінансової інспекції України, уповноважених на проведення ревізій і перевірок, у їх проведенні як спеціалістів та безпосереднє здійснення контрольних заходів, ініціатором яких виступає оперативний підрозділ. За змістом роботи, яка виконується, така взаємодія є інформаційною, консультативно-методичною, функціональною та організаційною.

Отже, організація взаємодії оперативних підрозділів з органами Державного казначейства Державної фінансової інспекції України (ДКРС), при запобіганні злочинам у бюджетній сфері, є комплексна діяльність, заснована на законах і підзаконних нормативних актах, не підлеглих один одному органів з організації та узгодження цілей, місця і часу спільних дій, з розподілом компетенції, функцій, повноважень, взаємних обов'язків, що мають як тимчасовий характер, а саме на період реалізації оперативної інформації, так і з відпрацювання бюджетної сфери, напрямів на виконання програм, рішень Президента та Уряду України щодо запобігання злочинам у бюджетній сфері.

Мельник Владислав Ігорович,
*аспірант Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Боротьба зі злочинністю є одним із пріоритетних завдань нашої держави. Сьогодні особливого значення набуває проблема протидії злочинності в сільській місцевості. Стрімке зубожіння сільського населення, безробіття, алкоголізація сільських злочинних елементів є одними з основних факторів, що завдають суттєвого впливу на загальний стан криміногенної ситуації в Україні. Аналіз злочинності в сільській місцевості має важливе теоретичне і практичне значення. На нашу думку, головним напрямом боротьби зі злочинністю в сільській місцевості є комплексний підхід, адекватний новим соціально-економічним і політичним умовам. На жаль, дані офіційної статистики не повною мірою відображають об'єктивний стан злочинів у сільській місцевості. Очевидно, що характер і рівень соціального, економічного, демографічного й культурного розвитку окремих сільських територій впливає на стан, структуру, динаміку сільської злочинності, характерною особливістю якої є висока латентність.

Сільській злочинності притаманний яскраво виражений маргінальний характер, що виявляється в низькому освітньому рівні злочинців, високому ступені алкоголізації, низькому ціновому порозі крадіжок, паразитичному способі життя, відсутності будь-якої професії, постійного місця роботи.

Найчастіше у сільській місцевості вчиняються крадіжки, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, хуліганство, порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, неправомірне заволодіння автомобілем або іншим транспортним засобом без мети викрадення, побої, заподіяння шкоди здоров'ю, образа, вимагання, розбої, шахрайство, дії сексуального характеру, нанесення майнових збитків шляхом обману чи зловживання довірою.

З огляду на те, що в сільській місцевості переважають крадіжки у місцях проживання або прилеглих територіях на об'єктах підприємств агропромислового комплексу: склади ферми, гаражі та інші місця зберігання, а також літні вигули для великої рогатої худоби, пасовища, фермерські та присадибні ділянки громадян, можна стверджувати, що сільській злочинності характерна загальна корислива спрямованість. Предметами крадіжок в основному є сільськогосподарська продукція, малоцінні речі, предмети, інструменти. Викрадені речі здебільшого використовуються для власних потреб. Крадіжки в сільській місцевості у більшості випадків вчиняються у вечірній або нічний час.

Зауважимо, що більшість злочинів, що вчиняються в сільській місцевості, залишаються прихованими, як, наприклад, побої (ст. 126 КК України), жертвами яких часто є жінки або діти, а деякі діяння: хуліганство (ст. 296 КК України); тілесні пошкодження (ст.ст. 121-125 КК України); зґвалтування (ст. 152 КК України), - часто не реєструються в якості злочинів.

Більшість убивств, учинених у сільській місцевості, є не навмисними, а ситуативними. Найбільш розповсюджені мотиви вбивства - побутові та хуліганські, вчиняються переважно із застосуванням побутових предметів: кухонні ножі, сокири, молотки, викрутки і т. ін., інколи зброя, яка перебуває у фактичному володінні винуватого, найчастіше це мисливські рушниці.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що об'єктом злочинних посягань часто є пенсіонери, які не в змозі фізично захистити себе. Саме проблема захисту цієї категорії населення від злочинних посягань є сьогодні досить актуальною і потребує чимало зусиль у її вирішенні [1].

Факторами, які ускладнюють розслідування злочинів у сільській місцевості, є велика територія обслуговування, погані дорожні умови і відсутність належних транспортних зв'язків між населеними пунктами, віддаленість сільських поселень від районних центрів, місць дислокації основних сил і засобів правоохоронних органів.

Необхідно звернути увагу і на той факт, що розповсюдженням є безвідповідальне, байдуже ставлення до результативного розслідування злочинів з боку представників адміністрації сільськогосподарських підприємств.

На наше переконання, ефективна взаємодія суб'єктів запобігання злочинності в сільській місцевості є запорукою результативної боротьби з цим негативним явищем.

Доцільною вбачається співпраця підрозділів органів внутрішніх справ з іншими органами та установами (недержавними організаціями правового спрямування, засобами масової інформації, освітніми установами, службами у справах дітей, релігійними організаціями тощо). В процесі нейтралізації злочинності варто залучати до роботи усіх, хто може надати необхідну допомогу [2].

Розслідування злочинів, учинених у сільській місцевості, має свої особливості в частині тактики проведення слідчих дій, характер якої обумовлений відсутністю урбанізації на певних територіях. Визначені в Кримінальному процесуальному кодексі України слідчі дії мають провадитись з урахуванням такої специфіки. Слідчі та працівники оперативних підрозділів, які беруть участь у досудовому розслідуванні, повинні мати відповідну підготовку, яка дозволить їм діяти певною мірою автономно, що передбачає наявність у особи навичок криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу, насамперед, фіксації та процесуального оформлення доказів. Зазначені дії мають забезпечуватися заходами щодо охорони громадського порядку на певній території. Складність у реалізації завдань провадження кримінально- процесуальних дій та забезпечення громадського порядку полягає у недостатніх оперативних резервах та інформаційно-комунікаційних ресурсах.

Таким чином, максимальна універсальність у застосуванні правоохоронних засобів співробітниками органів внутрішніх справ є необхідною умовою розслідування злочинів, учинених у сільській місцевості.

Список використаних джерел:

1. Вирішення проблеми беззахисності самотніх пенсіонерів на селі можливе завдяки об'єднанню зусиль міліції та громадськості [Електронний ресурс] - Режим доступу :

http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/chc/en/publish/printable_article/

2. Шевчук Т. І. Напрямки координації превентивної діяльності ОВС у сільській місцевості / Т. І. Шевчук // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 30-31 берез. 2013 р.). - Ужгород, 2013. - С. 84102.

Михальчук Юрій Петрович,
викладач кафедри кримінального права та кримінального процесу Національної
академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук **Тарасюк**
Анатолій Васильович, співробітник Служби безпеки України

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПОСАДОВА АКТИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Засада публічності кримінального процесу знаходить свою реалізацію через застосування суб'єктами кримінального провадження норм кримінального процесуального права при виконанні ними своїх процесуальних функцій та повноважень. Питання вдосконалення правового регулювання засобів забезпечення засади публічності через виконання суб'єктами, які ведуть процес, функцій та повноважень є актуальними та становлять предмет науково-практичної дискусії.

Виділені Т. М. Добровольською в змісті принципу (засади) публічності активність і ініціатива органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес з метою забезпечення публічного інтересу, не втрачають актуальності і в даний час [4, с. 183]. З цього приводу також слід погодитись з думкою сучасного дослідника цієї проблеми Говорун Д. М., яка говорить, що публічність реалізується не лише шляхом встановлення певних обов'язків, а й наданням певних дискреційних прав, які своєю сукупністю і визначають межі активності суб'єктів реалізації принципу (засади) публічності [3, с. 179184].

Відповідно до імперативних вимог ч. 4 ст. 38 КПК України, орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Поняття ж правової активності вироблено загальною теорією права. Правова активність - поняття загальне, що характеризує діяльність всіх суб'єктів, які реалізують свої права. Вчені визначають внутрішній та зовнішній аспекти цього поняття: «Правова активність - це, з одного боку, властивість, змістовна характеристика особистості, що виражається в готовності до активної діяльності у сфері права на основі шанобливого ставлення до права, солідарності з його принципами і нормами (внутрішній аспект), а з іншого - позитивна, цілеспрямована, значною мірою творча та інтенсивна діяльність особи, що перевершує звичайні вимоги до можливої і належної поведінки, як передбаченого, так і не передбаченого нормами права, однак, їм не суперечить, об'єктивно спрямована на зміцнення демократії, законності і правопорядку (зовнішній її прояв)» [1, с. 9-13].

Оскільки правозастосовна діяльність виникає у процедурно-процесуальній формі, то, слід вважати, що правова активність владних

суб'єктів виступає у формі процесуально-посадової активності. Слід звернути увагу, що в літературі правова активність уповноважених осіб пов'язується з організацією здійснення правових норм у правовідносинах з владним впливом на зобов'язаних осіб. Зрозуміло, що процесуально- посадова активність щодо організації здійснення правових норм відрізняється від правової активності приватних осіб, які залучаються до кримінального провадження. Приватна особа, виступаючи суб'єктом кримінального процесу, проявляє активність на свій розсуд, а не на вимогу закону. Суб'єкта, що має свій особистий інтерес, не можна зобов'язати діяти активно. Від посадової особи, що виступає правозастосовувачем, активність у кримінальному провадженні, не може не вимагатися за законом.

У загальнотеоретичній літературі активність процесуальної діяльності виділяється як самостійний принцип юридичного процесу. Проте, в свій час С. А. Альперт слушно заперечував розуміння активності як самостійного принципу кримінального процесу, вважаючи, що активність - вираз принципу публічності [2, с. 55].

Поєднання посадової активності та ініціативності є тим, що називають діями екс ісію (в силу службового обов'язку). Тому посадову активність іноді розглядають як синонім поняття «офіційність». Наведена думка небезпідставна в тому сенсі, що активність знаходить своє відображення в організаційно-управлінських (офіційних) і процесуальних діях суб'єкта, необхідних для встановлення фактичних обставин події та їх юридичної оцінки, що, в свою чергу, не може не характеризувати якості правозастосування.

Однак термін «процесуально-посадової активності та ініціативності» прямо нормами кримінального процесуального закону непередбачений. Тим не менше, визначення такої активності як процесуально-посадової (Л. А. Названова) є правильним, оскільки у світлі засади публічності мова йде не про будь-яку посадову активність, а про активність у кримінальному провадженні.

Процесуально-посадова активність - це показник якості діяльності посадових осіб державних органів, що охоплюється засадою публічності.

Вимога процесуально-посадової активності як елемент у змісті засади публічності забезпечується різними правовими засобами. До засобів, що забезпечують процесуально-посадову активність суб'єкта, здійснюючого кримінальний процес, належать його владні повноваження, його процесуальні обов'язки, дискреційний розсуд і власна процесуальна ініціатива.

Прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування є посадовими особами і відповідно наділені певним обсягом процесуальних повноважень. Повноваження - вираз компетенції відповідного органу або посадової особи. Наявність процесуальних повноважень слугує істотною ознакою юридичної компетенції уповноваженого органу у конкретних правовідносинах. Лідируюча роль, процесуально-посадова активність

суб'єкта, що здійснює досудове кримінальне провадження забезпечується наявністю у неї владних повноважень, якими він наділяється кримінальним процесуальним законом, і відповідно право на власну процесуальну ініціативу і дискреційний розсуд.

Процесуально-посадова активність здійснює свій прояв в обов'язковому виконанні суб'єктом своїх владних повноважень при настанні відповідних умов. Цим ще раз підкреслюється публічний характер здійснюваної компетентними органами і посадовими особами кримінальної процесуальної діяльності. Повноваження - не просто право суб'єкта, а поєднання за типом «право+обов'язок». Саме в такій ролі воно виступає елементом механізму кримінально-процесуального регулювання, що надають публічний характер кримінально-процесуального провадження.

Дискреційний розсуд суб'єкта, по суті, також є повноваженням, реалізація якого, залежить від розсуду суб'єкта, який оцінює ту чи іншу ситуацію. Дискреційний розсуд набуває форму процесуальної власної ініціативи при настанні підстав, зазначених у законі. Особливість же дискреційного розсуду, як і власної ініціативи, в тому, що його реалізація залежить від волевиявлення суб'єкта. Дискреційний розсуд - «пом'якшений» вид владного повноваження, яке, як зазначалося вище, розуміється як певний синтез прав і обов'язків.

Кримінально-процесуальне законодавство прямо допускає здійснення дій суб'єктами досудового провадження за власною ініціативою. Як вже зазначалося, більшість авторів включають в зміст принципу (засади) публічності виконання процесуальних обов'язків посадовими особами, що ведуть кримінальний процес. Проти цього свого часу заперечував М. Л. Якуб. Він вважав, що посадові обов'язки суб'єктів кримінального процесу випливають з природи їх діяльності як державної, і в цьому сенсі діяльність названих суб'єктів нічим не відрізняється від діяльності інших державних органів. Тому «обов'язок виконувати свої обов'язки» не може формулюватися як принцип діяльності [6, с. 18-19]. З таким судженням можна погодитися частково. Виконання посадовою особою всіх або частини процесуальних обов'язків, як думається, не може визначатися як елемент принципу (засади) публічності. Виконання обов'язків - це діяльність. Однак формулу «обов'язок виконувати свої обов'язки» можна трактувати як вимогу активності, своєчасності та швидкості у виконанні процесуальних обов'язків. В цьому сенсі таку вимогу до виконання обов'язків правомірно розглядати як елемент у змісті засади публічності. Разом з тим традиційне тлумачення дій з обов'язку служби як обов'язків, виконання яких не залежить від волевиявлення приватних осіб, не здається логічним. Виконання обов'язків посадовою особою не може залежати від того, є чи немає волевиявлення приватних осіб, оскільки імперативно пропонуються законом. Проте це не повинно стосуватися кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

М. С. Строгович правильно зазначав, що принцип публічності виражається не в тому, що процес ведеться незалежно від волі і бажання осіб, що втягуються в процес, оскільки від їх волі і бажання залежить багато дій суду, прокурора та слідчого, а в тому, що ці суб'єкти не можуть відмовлятися від проведення дій, необхідних для правильного вирішення кримінальної справи, лише з тих підстав, що зацікавлена особа не звертається з відповідним проханням про це [5, с. 53-54].

Процесуальна ініціатива суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, впливає на напрямок і ефективність розслідування. Дана вимога знаходить вираз в оперативності та своєчасності проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, черговості процесуальних дій, у використанні тих чи інших тактичних прийомів, які забезпечуються шляхом реалізації суб'єктами своїх процесуальних обов'язків та процесуальних повноважень.

Таким чином, можна зробити висновок, що процесуально-посадова активність та ініціативність - це критерії якості процесуальної діяльності, в рамках якої відбувається правозастосування. Вони слугують для забезпечення реалізації суб'єктами, які ведуть процес, своїх повноважень і обов'язків для вжиття всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, а також їх спрямованістю на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставини кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень з метою захисту прав і законних інтересів інших учасників кримінального провадження. До засобів, що забезпечують процесуально-посадову активність суб'єкта, здійснюючого кримінальний процес, належать його владні повноваження, його процесуальні обов'язки, дискреційний розсуд і власна процесуальна ініціатива.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Проблемы теории права. - Свердловск, 1972. Т.1 - С. 169.
2. Альперт С. А. Принцип публичности (официальности) и его значение в деятельности советских органов предварительного расследования. // Ученые записки Харьковского юридического института. Вып. 9. - Харьков, 1957. - С. 55
3. Говорун Д. М. Активність слідчого судді при вирішенні питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження як засіб реалізації принципу публічності / Говорун Дар'я Миколаївна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. - К., 2013. - № 2. - С. 179—184.

4. Добровольская Т. М. Принципы советского уголовного процесса. - М. : Юридическая литература, 1974 - 198 с.

5. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. - М., 1958. - С. 78.

6. Якуб М.Л. Демократические основы советского уголовно-процессуального права: автореф. дис.... канд. юрид. наук. - М, 1956. - С. 1819.

*Моспанова Анастасія Олександрівна,
слухач 6-го курсу навчальної групи БСКР 24 Кіровоградського
відділення навчально-наукового інституту заочного навчання
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВО НА ЗАХИСТ ПІДОЗРЮВАНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (ч. 1 ст.59 Конституції України)[1] за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого або підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав і законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, а не тільки з кримінальних.

Право на кваліфіковану юридичну допомогу в разі виникнення підозри в учиненні кримінального правопорушення, незважаючи на його тяжкість, є невід'ємним елементом правового статусу особи, яке гарантовано як національним, так і міжнародним правом. Потреба в захисті прав людини полягає у природному бажанні кожного, щоб суспільство, держава захищали його права: право на життя, свободу й безпеку особистості, рівність перед законом, право на захист від незаконного арешту, затримання, позбавлення волі або вигнання, від рабства та підневільного існування, катувань, жорстокого поводження, будь-якого незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, а також інші невід'ємні права і свободи особи, які вона набуває з народження.

Право на правову допомогу можна визначити, як гарантовану Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги. У свою чергу, участь захисника у кримінальному провадженні є одним з найважливіших проявів реального забезпечення права обвинувачуваного, підозрюваного, підсудного на захист, гарантованого Конституцією України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 45КПК України захисником може бути тільки адвокат, який здійснює захист підозрюваного,

обвинуваченого, а також особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [2].

За ч. 3 ст. 42 КПК підозрюваний, обвинувачений має право: знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують; знати про свої права, передбачені КПК; на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого та перед кожним наступним допитом з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допиту та інших процесуальних дій, на відмову від послуг захисника в будь-який момент кримінального провадження; не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати; вимагати перевірки обґрунтованості затримання; у разі затримання - на повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; брати участь у проведенні процесуальних дій; під час проведення процесуальних дій ставити питання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, які заносяться до протоколу; з додержанням вимог КПК застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь [2].

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала); заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна та житла тощо; заявляти відводи; ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування після його закінчення; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК; вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердились; користуватись рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною мовою, або іншою мовою якою він володіє, та у разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави; вимагати відкриття матеріалів (ч. 3 ст. 45) [2].

Отже, аналіз КПК України свідчить, що законодавець поклав функцію захисту суто на адвоката-захисника у кримінальному провадженні, а також розширив та деталізував деякі права підозрюваного. В свою чергу, посадові особи, які здійснюють кримінальне переслідування, зобов'язані

забезпечувати законні інтереси підозрюваного шляхом створення умов для реалізації передбачених Конституцією України та КПК України прав. Адже кримінальне судочинство виконає своє призначення лише при неухильному дотриманні процесуальних норм, що забезпечують законність, обґрунтованість та неупередженість діяльності сторони обвинувачення при здійсненні кримінального переслідування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. №4651-УІ // Голос України. - 19.05.2012. - № 90-91.

*Моргун Надія Сергіївна,
викладач кафедри досудового розслідування навчально-наукового
інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та
кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ*

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ^у

У статті 21 Конституції України зазначено, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, однак, існують винятки, коли вони можуть бути обмежені. Перш за все, це стосується сфери кримінального провадження, де стикаються суспільні та особисті інтереси, виникають певні конфліктні ситуації, розв'язання яких потребує застосування відповідних процесуальних засобів, зокрема, процесуального примусу. Завдання кримінального провадження та дослідження всіх його обставин досягається, зокрема, під час проведення як слідчих (розшукових), так і негласних слідчих (розшукових) дій.

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій є не новим у кримінальному процесі. Він широко використовується у низці зарубіжних країн. Однак, лише з прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу (КПК) України 2012 року главою 21 було унормовано новий вид процесуальних дій - негласні слідчі (розшукові) дії, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Значний внесок у дослідження питань проведення негласних слідчих (розшукових) дій зробили такі вчені, як В. П. Бахін, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, О. М. Калачова, О. В. Капліна, Н. С. Карпов, Є. Г. Коваленко,

Є. Д. Лук'янчиков, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, Л. Д. Удалова, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько тощо, але всебічних досліджень щодо реалізації засади недоторканності права власності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, донині не проводилося. Важливим аспектом цього питання є нормативне врегулювання їх проведення, оскільки вони пов'язані з втручанням в особисте життя людини, обмеженням її конституційних прав, зокрема, можливими порушеннями засади недоторканності права власності особи.

Однією з негласних слідчих (розшукових) дій, проведення яких може супроводжуватись обмеженням чи позбавленням права власності, є *обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи*. Ця негласна слідча (розшукова) дія має винятковий характер, оскільки здійснюється лише у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (частина 2 статті 246 КПК України). Підставами для її проведення є відомості, що в конкретному публічно недоступному місці, житлі чи іншому володінні особи, можуть знаходитися: сліди вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речі і документи або можуть бути виготовлені з них копії, чи отримані відповідні зразки, переховуватися особи, що розшукуються, а також перебувати особа, аудіо-, відеоконтроль якої (її розмов, рухів, дій тощо) шляхом установа в цих місцях технічних засобів може призвести до виявлення й фіксації відомостей, які мають значення для досудового розслідування тяжких чи особливо тяжких злочинів.

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи неодмінно супроводжується обмеженням права власності. Окрім того, обмеження права власності може проявлятися в ході виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування (пункт 1 частини 1 статті 267 КПК України) та під час виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину (пункт 3 частини 1 статті 267 КПК України).

З реалізацією засади недоторканності права власності безпосередньо пов'язане *негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження*, передбачене статтею 274 КПК України. У частині 1 цієї статті Кодексу підставою проведення негласного отримання зразків для порівняльного дослідження визначено неможливість здійснення отримання зразків для експертизи в порядку статті 245 КПК України через загрозу завдання значної шкоди кримінальному провадженню: спричинить розкриття тих негласних слідчих (розшукових) дій, що проводяться або будуть проводитися, поставить під загрозу життя, здоров'я учасників кримінального провадження тощо. З метою попередити порушення засади недоторканності права власності законодавець у частині 3 статті 274 КПК України закріпив, що в клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне

отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати. Це ж саме стосується і випадку, коли отримання зразків для порівняльного дослідження здійснюється в межах проведення обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (пункт 2 частини 1 статті 267 КПК України).

До негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з обмеженням гарантованої Конституцією України недоторканності права власності, є також накладення арешту на кореспонденцію (стаття 261 КПК України), та огляд і виїмка кореспонденції (стаття 262 КПК України), а також проведення контрольованої та оперативної закупки як різновиду контролю за вчиненням злочину (стаття 271 КПК України). Процесуальний порядок їх проведення спрямований на те, щоб позбавлення або обмеження права власності відповідно до частини 1 статті 16 КПК України відбувалося без порушення конституційних прав громадян.

*Наголова Ірина Юрійвна,
слідчий слідчого відділення Краснолиманського МВ ГУМВС
України в Донецькій області*

ПОДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У
КРИМІНАЛЬНОМУ, КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА У КРИМІНАЛІСТИЦІ:
ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ

Метою доказування є встановлення об'єктивної істини, що можливе лише тоді, коли всі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, будуть встановлені з достатньою повнотою, достовірністю і належністю. Сукупність таких фактів і обставин утворюють предмет доказування.

Винятково важливого значення набуває чітке визначення предмета доказування у кримінальному провадженні, оскільки точне з'ясування встановлених у законі обставин події кримінального правопорушення сприятиме досягненню завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 КПК України, під час проведення необхідних процесуальних дій.

Частиною 1 статті 91 КПК України визначене коло обставин, включених до предмета доказування, всебічне, повне і неупереджене встановлення яких є фактично передумовою для прийняття слідчим правильних підсумкових процесуальних рішень. Адже закон вимагає, щоб встановлені обставини були відображені у повідомленні особі про підозру, обвинувальному акті та підсумковому судовому рішенні, складеному відповідно до статті 369 КПК України. Тож встановлення цих обставин

предмета доказування зумовлюють, насамперед, правильну кваліфікацію кримінального правопорушення, обрання належної методики його розслідування та, відповідно, прийняття рішення щодо кримінальної відповідальності конкретної особи та про подальший рух матеріалів кримінального провадження. Крім того, інформація про елементи предмета доказування, їх обсяг на певному етапі розслідування надають можливість слідчому висувати версії та планувати розслідування. Предмет доказування також зумовлює вибір необхідних процесуальних дій, проведення яких спрямоване на всебічне, повне і неупереджене розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Водночас, характерні ознаки події кримінального правопорушення, що закладаються у це поняття доктриною кримінального процесу, є складовою частиною такої категорії матеріального права, як об'єктивна сторона кримінального правопорушення. Якщо ж ці ознаки є для певного складу обов'язковими, вони набувають особливо важливого значення у контексті кримінального права. У цьому полягає відмінність значення даних ознак для кримінального права та кримінального процесуального права. Час, місце, спосіб вчинення кримінального правопорушення будуть предметом дослідження кримінального права лише у разі, якщо вони є обов'язковими ознаками. Натомість в межах кримінального процесу ці елементи є предметом обов'язкового дослідження під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, оскільки їх включено до складу такого елемента предмета доказування, як подія кримінального правопорушення. Тому докази, які стосуються цих елементів, підлягають виявленню, перевірці та оцінці навіть у випадку, якщо для конкретного складу кримінального правопорушення з точки зору кримінального права вони є факультативними.

Слід також зазначити, що визначення специфічних особливостей предмета доказування у кримінальному провадженні різних категорій знаходить своє відображення у криміналістичній характеристиці, що безпосередньо включає у себе окремі елементи предмета доказування (зокрема, спосіб вчинення кримінального правопорушення), доповнюючи їх обставинами, притаманними конкретному розслідуванню.

На нашу думку, встановлення змісту елементів криміналістичної характеристики носить більш рекомендаційний характер, що має на меті визначення конкретного кримінального правопорушення і вибір методики його розслідування.

Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, передбачені чинним КПК України, їх встановлення є обов'язковою умовою розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Така діяльність здійснюється, у тому числі, за допомогою точної кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення, визначення його основних елементів криміналістичної характеристики шляхом проведення відповідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших передбачених КПК України процесуальних дій (для

прикладу, затримання особи, тимчасового вилучення майна, його арешту, тимчасового доступу до речей і документів тощо).

Відсутність в цілому події кримінального правопорушення або, зокрема, її структурних елементів - часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення, є обставиною, що передбачає закриття кримінального провадження на підставі пункту 1 частини 1 статті 284 КПК України. Прийняття такого процесуального рішення тягне за собою відсутність потреби встановлення інших елементів предмета доказування, передбачених частиною 1 статті 91 КПК України, та стає безумовною підставою для подальшого скасування судового рішення під час провадження в апеляційному або касаційному порядку.

Враховуючи викладене, поняття події кримінального правопорушення і його окремих елементів існують одразу в декількох площинах, де вони отримують своє відмінне специфічне значення, мету існування та особливості дослідження. Так, поняття часу, місця, способу вчинення кримінального правопорушення досліджуються у кримінальному праві як елементи складу кримінального правопорушення, у кримінальному процесуальному праві - як елементи предмета доказування, а саме події кримінального правопорушення, у криміналістиці - як складові способу вчинення як важливого елемента криміналістичної характеристики, що включає у себе не лише дії з безпосереднього досягнення злочинного результату, а також з підготовки та способів приховання вчиненого кримінального правопорушення.

*Осауленко Олег Анатолійович,
начальник кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ НЕРОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Зважаючи на сучасні тенденції законотворчого процесу в Україні у сфері регулювання кримінальних процесуальних правовідносин та реалії процесуальної діяльності органів досудового розслідування важливе місце у сфері наукових досліджень з кримінального процесу посідає інститут забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування, регламентований ст. 222 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК). У науці кримінального процесу він розглядається як сукупність процесуальних норм, які забезпечують таємницю досудового розслідування, у зв'язку із чим сприяють досягненню завдань кримінального провадження [1, с. 4; 6, с. 76-78].

Процесуальних положень щодо забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування торкалися у свої працях чимало вчених, серед них: В.В. Вапнярчук, В.І. Галаган, Ю. М. Грошевий, Н.В. Жогін, Н.С. Карпов, В.С. Кузьмичов, А.В. Крилов, П.Г. Назаренко, В.П. Лавров, В.Г. Лісогор, Л.М. Лобойко, О.В. Капліна І.В. Смолькова, В.М. Тертишник та інші.

У зв'язку із багатогранністю перерахованих напрямів наукових досліджень, у науці кримінального процесуального права зверталась увага на те, що правовий інститут таємниці слідства та судочинства в Україні знаходиться лише на стадії формування [2, с. 157].

Нерозголошення відомостей досудового розслідування (таємниці досудового розслідування) у кримінальному процесуальному праві, як правило, розглядається у системі загальних положень досудового розслідування [3, с. 201].

Відповідно до положень ст. 222 КПК, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим.

Зважаючи на те, що до завдань кримінального провадження належать перш за все положення, які відображають результати кримінального провадження (наприклад, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження), то ст. 222 КПК, на наш погляд, повинна мати назву: «Таємниця відомостей досудового розслідування».

Як і будь-який кримінальний процесуальний інститут, правові положення визначені ст. 222 КПК, тісно взаємопов'язані з нормами КПК, які створюють механізми реалізації приписів про нерозголошення відомостей досудового розслідування. Водночас їх окремі елементи виступають процесуальними гарантіями забезпечення таємниці досудового розслідування.

Аналізуючи норми кримінального процесуального законодавства, на наш погляд, доцільно виділити наступні гарантії нерозголошення відомостей досудового розслідування: 1) нормативно-правові приписи та формулювання правових заборон розголошувати без дозволу органів досудового розслідування та прокурора інформацію, здобуту під час кримінального провадження, які викладені у нормах кримінального та кримінального процесуального законодавства; 2) процесуальна діяльність суб'єктів кримінального провадження, яка має на меті забезпечити режим таємниці досудового розслідування; 3) процесуальна форма документів, які складаються у зв'язку з попередженням учасників кримінального провадження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування під загрозою кримінальної відповідальності; 4) предмет та обсяг інформації отриманої під час досудового розслідування, щодо якої забезпечується режим нерозголошення; 5) процесуальний статус суб'єктів кримінального процесу, зокрема, їх процесуальний обов'язок не

розголошувати відомості досудового розслідування; 6) засади кримінального провадження, які визначають підґрунтя забезпечення таємниці досудового розслідування; 7) строки дії заборони розголошувати відомості досудового розслідування; 8) процесуальні можливості органів досудового розслідування та прокурора застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження з метою реалізації положень визначених ст. 222 КПК.

Забезпечуючи нерозголошення відомостей досудового розслідування, кримінальний процесуальний закон гарантує захист під час кримінального провадження відомостей з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні особою, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування (ч. 8 ст. 224 КПК). У зв'язку із цим варто погодитись із думками Р.В. Баранніка та П.Г. Назаренко, які зазначають що таємниця досудового розслідування належить до категорії професійних таємниць, оскільки вона впливає із змісту кримінально-процесуальної діяльності [4, с. 18].

Досліджуючи окреслену нами проблему А. О. Ляш пропонує доповнити ст. 222 КПК частиною 3 про те, що розголошення відомостей про приватне життя учасника кримінального процесу без його письмової згоди не допускається. Також не підлягають розголошенню виявлені під час проведення обшуку, огляду чи іншої слідчої (розшукової) дії обставини особистого життя осіб, які проживають або тимчасово перебувають у приміщенні або іншому місці де проводять такі дії [5, с. 10-11].

Вважаємо, що таке положення буде конкретизувати напрями реалізації засади невтручання у приватне життя, але його доцільно було б викласти у ст. 15 КПК, а не у ст. 222, яка на наш погляд має більш широкий (універсальний) характер і може у певних випадках стосуватися будь-яких відомостей, що отримані під час досудового розслідування. Крім того, відомості які становлять таємницю досудового розслідування отримуються не лише припровадженні слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / Лісогор В. Г. - К., 2003. - 20 с.

2. Остапенко О. Є. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування як гарантія охорони нотаріальної таємниці / О. Є. Остапенко // Митна справа. - № 1(91). - 2014. - Ч. 2; кн. 1. - С. 154158.

3. Якубова А. З. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування у кримінальному провадженні / А. З. Якубова // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Є. О. Дідоренка. - № 3. - 2013. - С. 199-209.

4. Бараннік Р. В. Особливості охорони інформації, що становить таємницю у кримінальному судочинстві / Р. В. Бараннік, П. Г. Назаренко // Адвокат. - № 4 (127), 2011. - С. 15-18.

5. Ляш А. О. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування / А. О. Ляш // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». - 2013. - № 1(7) : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13laovdr.pdf>.

6. Якубова А. З. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування у кримінальному провадженні / А. З. Якубова // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Є. О. Дідоренка. - № 3. - 2013. - С. 199-209.

*Павловська Ірина Вікторівна,
здобувач кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ЗАКОННОСТІ
ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ
ДІЗНАННЯ У 1919-1922 РР.

Актуальність дослідження питання забезпечення законності при провадженні досудового розслідування в історико-правовому аспекті, зважаючи на необхідність використання досвіду минулих часів при проведенні реформування ОВС України на сучасному етапі, є беззаперечною.

Проведений аналіз нормативно-правових актів періоду 1919-1922 рр., присвячених правовому забезпеченню дотримання законності органами міліції при провадженні дізнання надає можливість сформулювати основні результати роботи та зробити наступні висновки:

1. Радянську робітничо-селянську міліцію (РСМ) на території України було офіційно створено Декретом РНК України «Про створення міліції» від 9 лютого 1919 року. Цей документ передбачав, що метою її створення є охорона революційного порядку, особистої безпеки громадян та боротьба з кримінальними злочинними елементами [1].

2. Право провадження дізнань по кримінальним злочинам та проступкам було уперше надано органам міліції УСРР згідно з положеннями Інструкції по організації радянської робітничо-селянської міліції, яка була прийнята у березні 1919 р.

У документі зазначалося, що працівники міліції за скоєння злочинів по посаді (посадових злочинів - авт.) підлягали суду революційного трибуналу на однакових підставах з усіма громадянами республіки, при чому, за скоєний злочин вони несли більш високу міру покарання [2]. Під скоєними по посаді злочинами тогочасні нормотворці мали на увазі й злочини, безпосередньо пов'язані зі здійсненням дізнання по кримінальним справам [2].

3. Характерними для того часу порушеннями у сфері провадження дізнання були: «... випадки застосування насильства працівниками міліції при провадженні дізнання та допитів заарештованих» [3]; «нехтування правилами здійснення слідства та дізнання; те, що заарештовані по кілька днів не заносяться до книги заарештованих, при тому, що забезпечення на них виписується; матеріали по проведених службовцями комендатури та районних управлінь дізнаннях направляються по підсудності без перевірки з боку керівника чи його помічників; більшість книг та справ ведуться «халатно зі злочинною недбалістю»; неналежне поводження з речовими доказами виявляється, в тому числі, в тому, що більша частина речових доказів розподілялась між окремими службовцями карного розшуку»[4]. Існували й інші порушення. Зрозуміло, що на даному фоні нарікання населення на бездіяльність та халатність в діяльності карного розшуку носили справедливий характер [4].

4. Зважаючи на те, що в країні на той час не існувало кодифікованих правових актів, які врегульовували провадження попереднього розслідування, було видано цілий ряд правових актів різного рівня, спрямованих на забезпечення законності під час провадження дізнання. Наприклад, у 1920 році було прийнято наказ по Київській губерньській РСМ, яким до населення м. Києва та губернії доводилось, що обшуки законні лише при наявності в міліції ордеру. Піднімалось також питання необхідності присутності при цьому понятих [5]. У серпні 1920 року було прийнято чергову Інструкцію для карного розшуку, котра, поміж іншого, містила і положення, спрямовані на забезпечення дотримання вимог законності при здійсненні дізнання. Зокрема, вказувалось, що всім співробітникам карного розшуку забороняється здійснювати допити обвинувачених, потерпілих, свідків, давати довідки по справам, вести офіційні переговори у власних помешканнях і поза житловими приміщеннями місцевих органів. Винні за невиконання даної вимоги повинні заарештовуватись та притягуватись до відповідальності за скоєння посадового злочину [6].

5. Значні зміни у сфері забезпечення законності в діяльності міліції при провадженні дізнання відбулися у 1922 році. По-перше, це створення прокуратури, до завдань якої, зокрема, відносилось безпосереднє спостереження за діяльністю органів дізнання і слідства в сфері розкриття злочинів [7, с. 435-438]. По-друге, було введено в дію КПК УСРР [8, с. 260], який чітко регламентував порядок провадження дізнання.

6. Таким чином, можна говорити про те, що в період, який досліджується, здійснювались заходи, спрямовані на забезпечення законності серед працівників міліції під час провадження дізнання. Проте, в силу ряду причин, таких як відсутність належної нормативної бази, значний відсоток неграмотних осіб серед працівників міліції, загалом високий рівень злочинності в країні, вони виявились недостатньо ефективними. Вагомим кроком в подоланні даної проблеми стала кодифікація кримінально-процесуального законодавства, здійснена в 1922 році, а також створення прокуратури.

Список використаних джерел:

1. Об организации милиции : декрет РНК Украины от 5 февраля 1919 г. // Известия Временного Рабоче-Крестьянского правительства Украины и ХСРД. - 1919. - № 41 - 9 февр.
2. Вестник НКВД УССР. - 1919. - № 3.
3. ХОДА, ф. Р-203, оп. 1, спр. 131, арк. 17.
- 4 ЦДАВО України, ф.1893, оп.1, спр.127.
5. ЦДАВО України, ф. 1893, оп. 1, спр. 2а.
6. Советская Украина. - 1920. - № 2-3. - С. 50-52.
7. Борьба с преступностью в Украинской ССР. - Кн. 1. 1917-1925 гг. / [авт. очерка проф. П. П. Михайленко]. - К. : КВШ МООП УССР, 1966. - 832 с.
8. Михайленко П. П. Воплощение в жизнь ленинского учения о социалистическом правосудии (на материалах УССР) / П. П. Михайленко. - К., 1972. - 552 с.

Рожнова Вікторія Василівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУБ'ЄКТИ ЗАТРИМАННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 208 КПК УКРАЇНИ

Питання про правову природу та сутність затримання було і залишається одним із найбільш дискусійних у теорії кримінального процесуального права. Свого часу у процесуальній літературі затримання розглядалося і як захід кримінально-процесуального примусу, і як слідча дія, і як інтегроване поєднання елементів примусу та одержання доказової інформації. Ще у період дії КПК України 1960 року законодавець, нібито підводячи підсумок тривалій теоретичній суперечці щодо правової природи затримання, законом України від 21 червня 2001 року відніс затримання

підозрюваного до системи запобіжних заходів, назвавши його тимчасовим (ч. 2 ст. 149) [1, с. 147]. Надалі, в процесі реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України, інститут затримання також зазнав реформування і у нормах чинного КПК України 2012 року представ у значно оновлений нормативний моделі.

Як вказується в одному з науково-практичних коментарів КПК України, затримання особи у новому українському кримінальному процесі - це тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176 КПК), який має дві форми: 1) затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу (статті 187-191 КПК); 2) затримання особи без ухвали слідчого судді, суду (статті 207-213 КПК) [2, с. 431]. Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду є другою і основною формою (видом) тимчасового запобіжного заходу в українському кримінальному процесі, мета якого полягає у тому, щоб припинити кримінально протиправне діяння особи, попередити її уникнення від слідства і суду, запобігти фальсифікації нею доказів та іншим спробам завадити кримінальному провадженню [2, с. 452].

Тривалий час у процесуальній літературі затримання підозрюваного трактувалось як початковий етап тримання під вартою. Такий підхід, безперечно, розкриває сутність цього заходу, однак не вичерпує його за змістом. У системі кримінальної процесуальної діяльності по затриманню особи, підозрюваної у вчиненні злочину, позбавлення свободи такої особи виступає лише одним із її етапів. Як до, так і після поміщення особи в ІТТ виконується ряд дій, передбачених кримінальним процесуальним законом, які у своїй сукупності становлять окремий елемент кримінальної процесуальної діяльності, а норми, що регулюють їх виконання - правовий інститут затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Спроби дослідження системи кримінальної процесуальної діяльності по затриманню особи, підозрюваної у вчиненні злочину, здійснювались у процесуальній літературі (цим питанням присвячені роботи таких учених, як Д. Я. Мирський, В. М. Григор'єв, І. Л. Петрухін, Н. В. Глинська, О. Г. Шило, О. І. Білоусов, С. М. Смоков, А. К. Чернова та ін.). Не вдаючись до їх детального дослідження, можна зазначити, що усі вони засвідчують комплексність, системність відповідної діяльності, виконуваної різними суб'єктами.

Так, перш ніж помістити особу, підозрювану у вчиненні злочину, до ІТТ, вона має бути затримана (у випадках, передбачених законом), тобто фізично захоплена, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України). Суб'єктами вчинення цих дій є уповноважені службові особи (у визначенні ч. 3 ст. 207 КПК України ними є особи, яким законом надано право здійснювати затримання). Наряду із слідчим і прокурором, яким це право надане КПК України, правом затримувати осіб наділені й інші службові особи відповідно до Законів України «Про міліцію», «Про Службу безпеки

України» та ін. Система дій, що охоплюється цим етапом затримання і виконується відповідними суб'єктами затримання, включає в себе не тільки безпосередньо фізичне затримання особи, а й її поверхневий огляд (що здійснюється на підставі Законів України «Про міліцію», «Про Службу безпеки України» та ін., відповідні норми яких також є частиною кримінального процесуального законодавства України згідно із ч. 2 ст. 1 КПК України), вилучення зброї та інших предметів заборонених у вільному обігу та іншого майна відповідно до ст. 168 КПК України, а також доставлення до органу досудового розслідування. У правозастосовній практиці у переважній більшості випадків ці дії здійснюються не прокурором і слідчим, а іншими уповноваженими службовими особами (патрульними міліціонерами, оперуповноваженими, тощо).

Надалі коло суб'єктів затримання звужується, оскільки після доставлення особи до органу досудового розслідування і до складання протоколу затримання необхідно з'ясувати обставини суспільно небезпечного діяння, здійснити його кваліфікацію, з'ясувати дотримання умов затримання і у разі прийняття відповідного рішення скласти протокол затримання особи,

підозрюваної у вчиненні злочину. Такими повноваженнями наділені лише прокурор і слідчий. До обов'язків вказаних службових осіб входить також проведення перевірки у разі, якщо наявні підстави для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно (ч. 3 ст. 210 КПК України); повідомлення інших осіб, у тому числі орган (установу), уповноважену законом на надання безоплатної правової допомоги, про затримання (ст. 213 КПК України).

Список використаних джерел:

1. Рожнова В. В. До питання про реформування інституту затримання особи в кримінальному процесі / В. В. Рожнова // Проблеми застосування заходів кримінально-процесуального примусу під час досудового провадження: матеріали круглого столу (25 листопада 2011 р., м. Дніпропетровськ). - Дніпропетровськ: ДДУВС, 2011. - С. 147-149.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К. : Юстініан, 2012. - 1224 с.

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ЯК ПЕРШОЧЕРГОВА СЛІДЧА ДІЯ

Огляд місця події на практиці є першочерговою, невідкладною слідчою дією, в ході проведення якої збирається значна частина доказів у вказаному кримінальному провадженні. Огляд - досить специфічна слідча дія, яка має ряд відмінностей та особливостей у порівнянні з проведенням інших слідчих дій.

В першу чергу варто зауважити, що згідно ст. 214 КПК України огляд місця події визнається єдиною слідчою дією, яка може проводитися до моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Введення такої норми пояснюється кількома факторами: по-перше - невідкладне проведення огляду сприяє більш повному та ефективному досудовому розслідуванню та збиранні доказової бази; по-друге - до моменту проведення огляду часто неможливо встановити факт вчинення кримінального правопорушення вірно кваліфікувати його.

Другою особливістю, на яку варто звернути увагу в ході дослідження вказаної слідчої дії є п. 5 ст. 237 КПК України, в якому зазначається, що при проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Якщо питання, щодо вилучення предметів заборонених та обмежених в обігу, не виникає, то щодо вилучення предметів, які мають значення для кримінального провадження виникають деякі проблеми. Так, як огляд часто проводиться в якості першої слідчої дії, не завжди можливо однозначно визначити, чи матиме значення вилучене майно в ході досудового розслідування, чи буде воно визнане в подальшому речовим доказом і на якому етапі досудового розслідування буде встановлено значення вилученого майна. Саме у зв'язку з цією нормою часто виникають спори між власниками вилученого майна та слідчим, що проводив огляд місця події. Для вирішення даного питання було б доцільно здійснити більш широкую класифікацію майна, що підлягає вилученню з зазначенням строків його тимчасового вилучення.

Особливу увагу варто приділити п.2 ст. 237 КПК, в якій зазначається, що огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами зазначеними в КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Саме ця норма призводить до найбільшої кількості проблем в практичній діяльності слідчого. Для пояснення вказаної проблеми варто проаналізувати інші статті КПК України, що безпосередньо стосуються проведення огляду та обшуку. Так згідно ст. 233 КПК під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового

статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого

призначення тощо, які знаходяться у володінні особи. Так слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Таким чином складається ситуація, коли неможливо провести огляд місця події не порушивши вказані норми, тобто неможливо законним чином зібрати докази. Така ситуація може виникнути, коли в певному житлі незаконно (без договору оренди чи інших документів) проживають особи, а власник знаходиться за межами України і надходить повідомлення, що у вказаному житлі виявлено труп особи з ознаками самогубства. Для огляду трупу, та встановлення факту самогубства чи ймовірного умисного убивства необхідно терміново провести огляд місця події у вказаному житлі, а так як огляд житла проводиться за правилами проведення обшуку то без ухвали суду існує лише три вищевказаних підстави, коли слідчий може проникнути до житла без ухвали суду. А змодельована ситуація не підпадає ні під одну з передбачених законом підстав.

Крім того часто неможливо достовірно встановити чи є вказане приміщення житлом чи приміщенням, де надаються публічні послуги. Особлива актуальна ця проблема при проведенні огляду приміщень, що використовуються для організації грального бізнесу.

Основним шляхом вирішення вказаних проблем є більш широка класифікація підстав можливості проведення огляду, так як така максимальна демократизація норм КПК України призводить до ускладнення доказування в ході досудового розслідування.

Самодін Артем Володимирович,
доцент кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СИСТЕМА ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Якісне та ефективне виконання завдань кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування неможливе без належної організації і функціонування системи органів

досудового розслідування в Україні. У зв'язку із цим, на орган досудового розслідування кримінальний процесуальний закон покладає обов'язок застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування. Це питання завжди привертало увагу науковців-процесуалістів, але сьогодні, враховуючи вимоги та очікування суспільства щодо реформування усієї системи не тільки правоохоронних, а й судових органів, воно набуває особливої актуальності зважаючи на тенденцію інтеграції України у Європейське співтовариство.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК), у своїй ст. 38 визначає, що органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є: слідчі підрозділи: 1) органів внутрішніх справ; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів державного бюро розслідувань; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Проблемою у правозастосуванні положень КПК щодо системи органів досудового розслідування сьогодні залишаються питання пов'язані із процесуальною діяльністю таких органів досудового розслідування як: Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро України, а також слідчих підрозділів органів прокуратури України, які продовжують виконувати функцію розслідування кримінальних правопорушень у межах «Перехідних положень» КПК.

Водночас, з організаційно-правовими аспектами здійснення досудового розслідування органами внутрішніх справ; органами безпеки; органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства таких проблем не виникає - вони залишаються традиційними органами досудового розслідування як це було за часи чинності Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року. Ті перетворення, які відбувають у їх внутрішній структурі на рівні відомчого нормативного правового регулювання не впливають на їхню компетенцію (слідчість, гарантії процесуальної самостійності та незалежності тощо) у кримінальному процесуальному аспекті.

У контексті законодавства України станом на 2013 рік, у окремих консультантів Ради Європи, зокрема у М. Лінгбо виникали запитання щодо статусу, підпорядкованості, організації, штату Державного бюро розслідувань, а також чи буде також належати до його обов'язків розслідування випадків катування або дій правоохоронних органів? [2, с. 120]. Водночас, сьогодні у законопроектній роботі Державне бюро розслідувань визначається як центральний орган виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, віднесених до його компетенції (ст. 1 Проекту Закону України «Про Державне бюро розслідувань»), а його загальними завданнями у сфері кримінального судочинства мають бути виявлення, розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних з діяльністю

злочинних організацій, тероризмом, особливо тяжких насильницьких злочинів, за які Кримінальним кодексом України передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі та інше [3].

Національне антикорупційне бюро України розглядається як основний державний правоохоронний орган, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, відповідно до вимог підслідності, а також запобігання вчиненню нових корупційних правопорушень (ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України») [4], а окремі його підрозділи, відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України, набувають статусу самостійного органу досудового розслідування.

Конкретизація повноважень таких нових органів досудового розслідування перебуває у площині підслідності кримінальних правопорушень, визначених ст. 216 КПК, до якої у такому випадку необхідно буде внести відповідні зміни та доповнення щодо повноважень тільки Державного бюро розслідувань.

Щодо тимчасових повноважень окремих слідчих підрозділів органів прокуратури, то це питання буде вирішено шляхом передання кримінальних проваджень слідчим підрозділам Національного антикорупційного бюро України відповідно до п. 1 розділу XI КПК (Перехідні положення).

У ст. 38 КПК, передбачається й те, що при досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства. Проблемою у цьому напрямі залишається відсутність законодавчого врегулювання поняття та переліку кримінальних проступків у законодавстві України про кримінальну відповідальність.

Враховуючи викладене доцільно зауважити, що трансформування системи органів досудового розслідування в Україні має враховувати не тільки аспекти оптимальної європейської моделі загальних елементів системи органів кримінальної юстиції та найбільш ефективні напрями і форми досягнення завдань кримінального судочинства, а й запити та очікування суспільства щодо протидії злочинності в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-УІ від 13 квіт. 2012 р. : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Лінгбо М. Перспективи подальших реформ у сфері кримінальної юстиції в контексті відповідності Європейським стандартам / М. Лінгбо // Слово національної школи суддів України. - 2013. - № 4 (5). - С. 119-122.

3. Про Державне бюро розслідувань: Проект Закону України № 2114 від 12.02.2015 : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : БИРУ/ЛП .с 1 .rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54012.
4. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-УП : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

Симоненко Наталія Олександрівна,
*здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового
інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ПЕРЕХОВУВАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО ВІД ОРГАНІВ СЛІДСТВА ТА СУДУ ЯК ПІДСТАВА ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗГВАЛТУВАННЯ

Основним завданням досудового розслідування згвалтування є забезпечення швидкого розслідування обставин злочину, але виникають ситуації, які перешкоджають безперервному розслідуванню і викликають необхідність зупинення провадження за кримінальним правопорушенням. Однією з підстав зупинення досудового розслідування згвалтування є переховування підозрюваного в згвалтуванні від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та неможливість встановити його місцезнаходження (п.2 ч.1 ст. 280 КПК України).

Відповідно до вимог чинного КПК України, до зупинення досудового розслідування слідчий повинен провести всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, виконання яких необхідне та можливе, оскільки після його зупинення проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, що спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 2, 5 ст. 280 КПК України) [1]. Отже, потрібно в найкоротші терміни встановити всі обставини, спосіб та час вчинення статевого злочину. Великий розрив у часі між скоєнням згвалтування та початком розслідування істотно ускладнює можливість виявлення злочинця; у процесі проведення першочергових слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, перешкоджає встановленню джерел доказової інформації і кримінальному провадженню, а також дозволяє злочинцю вжити заходів щодо приховання слідів злочину.

Під час проведення першочергових слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій у процесі досудового розслідування згвалтування головна увага має бути приділена пошуку інформації про ознаки зовнішності злочинця; сліди і предмети, залишені на місці злочину, наявні на тілі та одязі злочинця та потерпілої особи; спосіб вчинення злочину. Значна частина такої інформації може бути отримана в ході бесіди з постраждалою особою, в

результаті огляду місця події та освідчення потерпілої особи, а також перевірки раніше засуджених за аналогічні злочини, в результаті взаємодії з психоневрологічними диспансерами, іншими лікувальними закладами та населенням. Ця інформація є вихідною для визначення напрямку подальшого пошуку злочинця та його викриття [3, а 157].

Також обов'язковою умовою зупинення досудового розслідування згвалтування є повідомлення про підозру. Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у разі неможливості такого вручення після виконання слідчим усіх можливих дій для виклику особи, після чого, вважаючи, що особа належним чином повідомлена про підозру та має статус підозрюваної, слідчий за згодою із прокурором має право зупинити досудове розслідування та оголосити особу в розшук. Після встановлення місця знаходження особи, слідчий повинен вручити останній повідомлення про підозру протягом 24 чотирьох годин [1].

І останньою умовою щодо зупинення досудового розслідування статевого злочину є оголошення розшуку підозрюваного. У законі відсутні строки проведення розшуку підозрюваного за зупиненим кримінальним провадженням. Розшук повинен вестися до моменту виявлення гвалтівника, закриття провадження у зв'язку із закінченням строків давності неможливе, якщо провадження за ним було зупинене у зв'язку з тим, що підозрюваний ухилився від органів досудового розслідування та суду. У таких випадках перебіг строків давності має бути зупинено, і поновлюється він лише за умови затримання підозрюваного або його смерті чи добровільного з'явлення до органів, що здійснюють кримінальне провадження (ч. 2 ст. 49 Кримінального кодексу України) [2].

Досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою прокурора або слідчого за погодженням з прокурором, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Копія постанови надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які мають право її оскаржити слідчому судді [2].

У випадку встановлення місцезнаходження підозрюваного зупинене досудове розслідування підлягає відновленню (ч. 1 ст. 282 КПК України). Слідчий, прокурор виносить відповідну вмотивовану постанову, відомості про яку вносяться до ЄРДР [2].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2012. - № 4651-УІ. (зі змінами та допов. за станом на 06 черв. 2015 р.). - К., 2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>

2. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26. - Ст. 49 (зі змінами та допов. ; за станом на 11 черв. 2015 р.). - К., 2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua>

3. Боголюбова Т. Правовая основа борьбы с насилием / Т. Боголюбова // Достижения и находки: кризисные центры России / отв. ред. Т. Ю. Забелина, Е. В. Израеля. - М. : Пресс-Соло, 1999. - С. 157-162.

Симчук Анатолій Степанович,
старший викладач кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досягнення завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень, а також охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження неможливе без належної правової регламентації початку досудового розслідування нормами чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК). Більшість дослідників і практичних працівників вважали цей інститут радянського кримінального процесу однією з гарантій прав і законних інтересів учасників кримінального процесу [5, с. 123].

Початок досудового розслідування відповідно до положень ст. 214 КПК, у загальному розумінні полягає тому, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР) та розпочати розслідування. Кримінальний процесуальний закон, також визначає й інші найбільш суттєві положення цього процесуального інституту (наприклад: особливості початку досудового розслідування у разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України; перелік відомостей, які носяться ЄРДР тощо).

Загалом, правове регулювання початку досудового розслідування викликає численні дискусії серед правозахисників, працівників правоохоронних органів, а також у науці кримінального процесуального права.

Наприклад, О. Ю. Татаров, веде мову про позитивність скасування у чинному КПК інституту «порушення кримінальної справи», адже відсутність інституту дослідчої перевірки дозволить уникнути повторного проведення деяких процесуальних дій, які необхідно проводити в рамках дослідчої перевірки (наприклад: опитування - допит; довідка спеціаліста - висновок експерта) [7, с. 24].

Діяльність з початку досудового розслідування, на погляд В. В. Вапнярчука, відповідає всім критеріям самостійного провадження (оскільки є системою процесуальних дій в межах кримінально-процесуальної форми досудового провадження, які обумовлюють виникнення певної сукупності процесуальних відносин, та які спрямовані на виконання єдиного завдання), й цілком правомірним є розуміння й дослідження цієї діяльності саме як самостійного провадження, яке може бути названо «провадженням щодо початку досудового розслідування» [2, с. 178].

На противагу цьому, у правовій літературі, існує і твердження про те, що встановлений новим КПК порядок відкриття кримінальних проваджень і початку досудового слідства є суттєвим регресом у питаннях захисту інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень взагалі і дуже серйозним інструментом протиправного тиску на бізнес [1, с. 436].

Розглядаючи питання про недосконалість правової регламентації початку досудового розслідування у нормах кримінального процесуального закону, правозахисниками вказується й на те, що на практиці трапляються непоодинокі випадки, коли заяви про злочин реєструються як звичайні звернення громадян, що взагалі виключає провадження за ними відповідно до норм КПК України, тому потерпілий стикається зі звичайною бездіяльністю органів досудового розслідування, яка виявляється у невнесенні заяви про злочин до реєстру. Ця проблема розкривається у тому разі, якщо заява про злочин навіть не потрапила до конкретного слідчого органу досудового розслідування, адже, хоча кодекс і надає право оскаржити таку бездіяльність слідчого, однак заявник зіштовхується з проблемою відсутності конкретного слідчого, чия бездіяльність слід оскаржити [6].

Така теза з частково вірною за наступних аргументів. Дійсно, на практиці трапляються випадки коли органи досудового розслідування безпідставно не реєструють очевидні звернення осіб про вчинені кримінальні правопорушення. Про такий стан протиправних дій правоохоронних органів свідчать відповідні дані Генеральної прокуратури, отримані у результаті нагляду за діяльністю органів досудового розслідування. зокрема за 3 місяці 2015 року було виявлено 1116 порушень Закону, допущених при реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення [3]. Однак, не призначення слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування керівником органу досудового розслідування, відповідно до положень ч. 1 ст. 214 КПК, не є перешкодою для оскарження відповідної бездіяльності у порядку визначеному статтями 303-308 КПК.

Аналізуючи процесуальну літературу, погляди практичних працівників

та правозахисників щодо початку досудового розслідування, варто звернути увагу на наступні напрями реформування цього процесуального інституту, зокрема, щодо: додаткової законодавчої регламентації понять «привід» та «підстава» для початку досудового розслідування»; зміст та форма заяви і повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення; оскарження дій і рішень органів досудового розслідування та прокурора щодо фактів внесення чи невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а також інших процесуальних дій; процесуального статусу учасників кримінального провадження (наприклад, в окремих випадках пропонується визначити статус особи, щодо якої внесено відомості до ЄРДР); розуміння поняття «джерело обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» у розумінні ч. 1 ст. 214 КПК; проведення процесуальних дій до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (наприклад, за своєю суттю крім огляду місця події уповноважена службова особа, може затримати особу у порядку ст. 208 КПК); додаткового встановлення підстав для відмови внесення відомостей до ЄРДР (наприклад, якщо заява не містить ознак кримінального правопорушення, а явно стосується сфери цивільно-правових відносин) тощо.

Список використаних джерел:

1. Бучинський Й. Початок досудового розслідування за ст. 214 КПК - узаконений протиправний тиск на бізнесову спільноту / Й. Бучинський // Юридична Газета. - № 42-43 від 9 груд. 2014. - С. 436-437.
2. Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України / В. В. Вапнярчук // Актуальні проблеми права: теорія і практика. - № 26. - 2013. - С. 177-186.
3. Звіт про роботу прокурора за 3 місяці 2015 року / Генеральна прокуратура України : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : БІР://[^]м[^]м[^]р[^]оу.іа/іа/8І8І2011.Біт1с=1[^]о.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-УІ від 13 квіт. 2012 р. : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
5. Маслій О. Філософія новелізації кримінального процесуального законодавства в Україні / О. Маслій // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2013. - № 2. - С. 121-125.
6. Песков В. Новий КПК очима практиків: перші підсумки застосування / В. Песков : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/343-novyy-kpk-ochyma-praktykiv-pershi-pidsumky-zastosuvannya>.
7. Татаров О. Ю. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України / О. Ю. Татаров // Програма конференції «Новації кримінально-процесуального законодавства» (6 лип. 2012 р., м. Дніпропетровськ) : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/KPK/material1.doc.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті 2 Кримінального процесуального кодексу України вказується на необхідність «забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини». Водночас законодавцем, все ж таки, допускаються випадки закриття кримінального провадження, зокрема коли не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України). Таким чином, за певних умов, опосередковано припускається можливість невиконання завдань, визначених ст. 2 КПК України.

Основними засобами, спрямованими на забезпечення достатності доказів у доведенні винуватості особи в суді, є процесуальні дії. Деякі із них призначені ще й прискорювати кримінальне провадження. До таких процесуальних дій, насамперед, належить проведення допиту, впізнання та опитування у режимі відеоконференції (ст.ст. 232, 336, 351, 354, 567 КПК України).

Аналіз ч. 1 ст. 232 та ч. 1 ст. 336 КПК України надає можливість визнати, що законодавцем розкриваються поняття «дистанційного досудового розслідування» та «дистанційного судового провадження». Так під дистанційним досудовим розслідуванням пропонується розуміти допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (ч. 1 ст. 232 КПК України), а під дистанційним судовим провадженням - судові провадження, здійснюване у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (ч. 1 ст. 336 КПК України). Таким чином як поняття дистанційного досудового розслідування, так поняття і дистанційного судового провадження виражаються завдяки словосполученню «режим відеоконференції». У положеннях КПК України даному словосполученню надається значення такого собі узагальнюючого терміну, котрий здатен, начебто, характеризувати увесь інститут дистанційного провадження, що видається невірним. Адже у ст. 232 КПК України передбачається можливість застосування не лише режиму відео-, а й телефонної конференції, який використовується задля забезпечення процедури опитування особи (ч. 11 ст. 232 КПК України). У свою чергу й само опитування не знайшло відповідного відображення у назві ст. 232 КПК України так, як інші процесуальні дії - допит, впізнання осіб чи речей.

Звернення до положень міжнародних нормативно-правових актів, якими врегульовується процедура дистанційного провадження, з одного боку надало змоги з'ясувати, що в них застосовуються терміни «відеоконференція» та «телефонна конференція», а з іншого - не розвіяло сумнівів з приводу коректної назви ст. 232 КПК України. Так у ст.ст. 9 та 10 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах Ради Європи (08.11.2001р.), ратифікованого Україною 01.06.2011р., вжито терміни «відеоконференція» (ст. 9) та «телефонна конференція» (ст. 10). При цьому зміст статей повністю відповідає їх назвам: у ст. 9 йдеться виключно про порядок та підстави проведення відеоконференції, а у ст. 10 - телефонної конференції.

Положеннями Другого протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах Ради Європи врегульовується процедура проведення лише такої процесуальної дії, як допит, при чому виключно судовим органом запитуваної сторони. Таким чином доцільність використання у назві ст. 232 КПК України терміну «відеоконференція», як узагальнюючого, який би охоплював й інший вид конференцій - телефонний, не підкріплюється міжнародною практикою. Тому варто вести мову про те, що у сфері кримінального судочинства передбачено проведення як відео-, так і телефонної конференції, а тому слід нормативно відображати ці два способи дистанційного провадження окремо один від одного. Слід зауважити й на тому, що і для судового провадження термін «режим відеоконференції» не є всеохоплюючим. Так, дійсно, у ст. 336 КПК України не передбачено проведення дистанційного судового провадження у режимі телефонної конференції. Це спонукає сприймати режим відеоконференції як єдину умову здійснення дистанційного судового провадження. Водночас ст. 567 КПК України закріплює можливість участі слідчого судді у допитах у режимі телефонної конференції в межах виконання запиту компетентного органу іноземної держави.

Враховуючи вимоги п. 10 ст. 3 КПК України під дистанційним кримінальним провадженням слід розуміти досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, які здійснюються дистанційно, зокрема у режимі телефонної або відеоконференції. Режим телефонної або відеоконференції є засобом подолання дистанційного чинника під час проведення процесуальних дій. Завдяки цьому режиму невідомість відстані між місцем перебування слідчого, прокурора або судді та місцем знаходження свідка, підозрюваного чи обвинуваченого (підсудного). У свою чергу дистанційне провадження є міжгалузевим правовим інститутом. Його основи закріплені низкою законодавчих актів, зокрема Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції». Саме вказаним нормативно-правовим актом передбачені доповнення до Господарського процесуального (ст. 74-1) та Цивільного процесуального

кодексів (ст. 158-1), Кодексу адміністративного судочинства (ст. 122-1), а також до низки положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

***Співак Олександр Володимирович,**
слухач 6-го курсу навчальної групи БСКР 24 Кіровоградського
відділення навчально-наукового інституту заочного навчання
Національної академії внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Результативність слідчих (розшукових) дій багато в чому залежить від умілого використання криміналістичних методів і засобів, призначених для фіксації її ходу, етапів, слідів, що виявляються при цьому, та інших речових доказів. З цією метою використовуються різні технічні засоби, зокрема, спеціально розроблені або пристосовані для виявлення, фіксації, вилучення слідів, предметів і речовин.

З огляду на це у ст. 103 КПК України, крім традиційних форм фіксації кримінального провадження, включені також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Умови застосування технічних засобів кримінального провадження визначені в ст. 107 КПК України. Очевидно, з метою усунення інформативної обмеженості протоколу як засобу фіксації процесуальних дій у п. 3 ч. 2 ст. 105 КПК України зазначається, що серед додатків до нього залучаються аудіо-, відеозаписи процесуальних дій.

Важко переоцінити роль технічних засобів фіксації інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема, у проведенні слідчих (розшукових) дій. Насамперед, їх змістом є процес отримання від особи інформації про обставини кримінального правопорушення.

Правову основу застосування технічних засобів фіксації складає сукупність правил і норм, що містяться в законах та підзаконних нормативних актах, які визначають як загальні засади та порядок проведення слідчих (розшукових) дій гласного і негласного характеру, так і порядок застосування конкретних науково-технічних засобів. Основною умовою правомірності отримання криміналістичної інформації застосуванням технічних засобів з метою встановлення обставин кримінальних правопорушень є використання кожного виду засобу й методу (в усіх без винятку випадках) у суворій відповідності до норм міжнародного та вітчизняного законодавства, яким регулюється діяльність у сфері кримінальних процесуальних відносин, а також вимог підзаконних (відомчих) нормативних документів.

КПК України містить низку нормативних положень щодо застосування додаткових засобів фіксації інформації. Зокрема, у ст. 99 КПК визначено, що протоколи вказаних дій та додатки до них є документами, тобто спеціально створеними з метою збереження інформації матеріальними об'єктами, які містять зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як докази факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. У ст. 105 КПК подано перелік додатків до протоколів, у числі яких фігурують фототаблиці, схеми та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу; встановлено необхідність належного виготовлення та засвідчення підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків; додатки до протоколу мають бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами осіб, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію. Ст. 106 КПК передбачає вимоги до часу підготовки протоколу та додатка.

На нашу думку, відеозапис, як один із способів фіксації, є найефективнішим доказом її беззаперечності. Така інформація передається в повному обсязі, забезпечує можливість об'єктивно сприймати джерело інформації всіма учасниками процесу, створює умови для повноцінного її збирання. Використання засобів аудіовізуальної фіксації істотно підвищує повноту, всебічність та об'єктивність слідчої дії, дозволяє відобразити об'єкти та інформацію, на матеріальному носії в їх первинному вигляді для наступного відтворення та аналізу.

Крім того, результати відеозапису дозволяють наочно сприймати обстановку та дії учасників кримінального провадження. Зокрема, у будь-який час можна, проглянувши відеозапис, впевнитися у достовірності та неупередженості зібраної інформації. Також, використання відеозапису дає змогу виявити тактичні та процесуальні помилки, які мають місце в практиці слідчих з метою їх подальшого усунення. Безперечним є й те, що матеріали, отримані із застосуванням відеофіксації слідчої (розшукової) дії, мають суттєві переваги над іншими способами відображення та збереження відомостей (протокольний опис, фотозйомка, аудіозапис), що використовуються у правоохоронній діяльності.

Як свідчить слідча практика, типовими помилками процесуального та технічного характеру, які допускаються під час досудового розслідування, є такі: відсутність зазначення у протоколі слідчої (розшукової) дії про використання технічних засобів фіксації; нехтування вимогами щодо безперервного відеозапису у разі відсутності понять; ігнорування вимог щодо ознайомлення особи з матеріалами - результатами застосування технічних засобів фіксації; відсутність відповідних навиків використання технічних засобів фіксації (у разі відсутності відповідного спеціаліста).

Отже, доводиться констатувати про досить обережне ставлення слідчих до використання технічних засобів фіксації у кримінальному процесі. Хоча тенденції зрушення в бік їх ширшого застосування (зокрема, цифрових), усе

ж простежується. Це, насамперед, визнання електронних носіїв інформації документами та заміна протоколу фонограмою.

*Старенький Олександр Сергійович,
стажист управління процесуального контролю
Головного слідчого управління Міністерства внутрішніх справ України*

**ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ
ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ЗБУТУ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ З
УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ**

Ефективність здійснення досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, в тому числі й щодо незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, безумовно, залежить від дотримання вимог міжнародних стандартів та практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ).

Результати аналізу архівних матеріалів кримінальних проваджень щодо незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, дозволяють зробити висновок, що правоохоронні та судові органи, здійснюючи досудове розслідування та судовий розгляд зазначеної категорії кримінальних правопорушень не дотримуються вимог міжнародних стандартів, порушуючи положення Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини (далі - Конвенція), зокрема ст. 5 «Право на свободу та особисту недоторканість», ст. 6 «Право на справедливий суд» та ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту».

Так, наприклад, ухвалою апеляційного суду Кіровоградської області від 23.10.2013 р. залишено без змін вирок Олександрійського міськрайонного суду від 21.06.2013, яким особу виправдано у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України, оскільки не доведено, що в її діях є склад кримінального правопорушення та що воно вчинене обвинуваченою. При цьому, суди обох інстанцій дійшли висновку, що працівники міліції спровокували злочин, вчинений обвинуваченим, оскільки жодних доказів того, що вона вчинила збут наркотичних засобів без втручання працівників міліції та осіб, які конфіденційно співпрацюють з ними, стороною обвинувачення встановлено не було.

З аналогічних підстав судами ухвалено виправдувальні вирoki у 2013 р. також у Полтавській, Вінницькій, Київській та Миколаївській областях. При цьому, основним порушенням Конвенції, на які звернуто увагу судами, є саме провокація вчинення злочину, та відсутність інших, окрім результатів оперативної закупки, доказів причетності особи до злочинної діяльності. Так, ухвалою апеляційного суду Вінницької області закрито кримінальне

провадження відносно обвинуваченої особи у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 307 та ч. 2 ст. 307 КК України, оскільки працівники міліції фактично не розслідували злочинну діяльність обвинуваченої, а лише своїми діями підбурювали останню до вчинення злочинів. При цьому жодних підстав вважати, що злочин було б вчинено обвинуваченою без втручання «підставної» особи судом не встановлено. До того ж відповідно до протоколу, оперативну закупку проведено у присутності понятих, які взагалі не приймали участь у проведенні процесуальній дії. Крім того, питання наявності наркотичних речовин у предметах вилучених в обвинуваченої не досліджувалось взагалі, оскільки на дослідження направлена речовина, опечатана особою, яка не приймала участь у оперативній закупці. Не досліджено вказані питання і у ході судового розгляду, оскільки вказані предмети до справи не долучені та їх місцезнаходження невідоме, а тому наявні у справі належні докази засвідчили про відсутність в діях обвинуваченої складів інкримінованих правопорушень.

Зустрічаються на практиці випадки, коли співробітники органів досудового розслідування порушують положення Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України), зокрема щодо початку досудового розслідування та проведення слідчих (розшукових) дій. Так, ухвалою Вишгородського районного суду Київської області від 07.15.2013 р. виправдано особу у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України, оскільки з матеріалів кримінального провадження вбачається, що рапорт старшого оперуповноваженого СБНОН про вчинення кримінального правопорушення надійшов до СВ Вишгородського РВ 22.02.2013 р., однак відомості внесені до Єдиного реєстру досудового розслідування (далі - ЄРДР) 27.02.2013 р., тобто через 5 днів після надходження, що є істотним порушенням вимог ч. 1 ст. 214 КПК України. Крім того, судом не прийнято в якості належних та допустимих доказів відповідні протоколи слідчих (розшукових) дій, оскільки вони були проведені до внесення відомостей до ЄРДР.

Варто зазначити, що ЄСПЛ, керуючись п. 1 ст. 6 Конвенції, неодноразово наголошував, що інформація, отримана в результаті проведеної оперативної закупки наркотиків, не повинна бути єдиним доказом, на якому ґрунтується обвинувачення. При цьому, практика ЄСПЛ, яке сформувалася в ході розгляду справи «Гейксейра де Кастро проти Португалії», свідчить про те, що агенти поліції можуть залучатися для здійснення оперативних закупок, але не займатися підбурюванням до злочинної діяльності. Докази, здобуті шляхом провокації, не можуть бути використані в судочинстві, оскільки це є порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположеннях свобод через порушення принципу справедливості.

Таку ж правову позицію ЄСПЛ висловив у рішеннях стосовно справ «Ваньян проти Російської Федерації» та «Худобін проти Російської Федерації», відповідно до яких за умови, коли у справі відсутні дані про те, що особа займалася збутом наркотичних засобів іншим особам, крім

легендованої, в органів досудового слідства та суду є достатні підстави підозрювати, що мала місце провокація. ЄСПЛ звертає увагу також на те, що проводити оперативну закупку слід лише за наявності об'єктивної підозри в причетності особи до злочинної діяльності або схильності до вчинення злочинів, яка повинна ґрунтуватися на матеріалах перевірки, у тому числі оперативними та оперативно-технічними заходами. Інформація про те, що особа мала намір вчинити злочин, має ретельно перевірятися. Правоохоронні органи зобов'язані довести, що в них були вагомі підстави для проведення такої операції. При цьому критерієм розмежування провокації (підбурювання) та наявності об'єктивної підозри ЄСПЛ вважає момент початку здійснення працівниками поліції відповідного заходу: чи вони просто приєдналися до вже вчиненого злочину, чи спровокували особу на його вчинення.

Практично аналогічні вимоги містяться у ст. 271 КПК України, відповідно до якої контроль за вчиненням злочину може здійснюватися лише у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин

Таким чином, практика проведення оперативних закупок наркотичних засобів та використання їх результатів у кримінальному провадженні потребує удосконалення з урахуванням прецедентної практики Європейського Суду з прав людини. Необхідно в КПК України чітко встановити правила допустимості доказів, отриманих від анонімних осіб, а також таємних агентів міліції, можливість і порядок допиту захистом таємних агентів із збереженням їх анонімності у випадку, якщо обвинувачення будується на свідченнях таких агентів і т.д.

При цьому у кожному провадженні про незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів співробітникам органів досудового розслідування необхідно проводити всі можливі та необхідні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на повне, всебічне та неупереджене встановлення обставин кримінального провадження. Й лише виключно за результатами отримання доказів, які свідчать про причетність особи до вчинення незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів, необхідно ініціювати питання про проведення контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки.

Столбовий Віктор Петрович,
доцент кафедри адміністративної діяльності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент Столбова Валентина Володимирівна, *доцент*
кафедри адміністративної діяльності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

АЛГОРИТМ ДІЙ ДІЛЬНИЧНОГО ІНСПЕКТОРА МІЛІЦІЇ ПІД ЧАС РЕАГУВАННЯ НА ЗЛОЧИНИ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

Мета дослідження- удосконалити алгоритм дій дільничних інспекторів міліції (далі - ДІМ) під час реагування на злочини, що відносяться до справ приватного обвинувачення.

Актуальність дослідження. Вивченням проблеми підготовки ДІМ до ефективного застосування чинного законодавства з питань реагування на злочини, що відносяться до справ приватного обвинувачення та вироблення шляхів удосконалення їх діяльності, у вітчизняній літературі досліджено недостатньо. Виконуючи свої функціональні обов'язки, дільничні інспектори міліції досить часто реагують на правопорушення, пов'язані з насильством в сім'ї. Очевидно, що матеріали про події і злочини, які не вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розглядають дільничні. За такі правопорушення передбачена не лише адміністративна, а й кримінальна відповідальність. Значна частина злочинів, пов'язаних з насильством в сім'ї, носить характер справ приватного обвинувачення. У КПК 1960 року таких статей було три. У новому КПК України 2012 року таких статей є 60 [1, с. 209-211].

Реагуючи на виклик, ДІМ не завжди знає обставини події, чи подія носить адміністративний характер, чи кримінальний злочин. Лише прибувши на місце події і з'ясувавши обставини, йому стає відомо про те, що у діянні є склад адміністративного правопорушення чи склад злочину.

Однак, виходячи із змісту ст. 478 КПК України [1, с. 211], право відкриття кримінального провадження належить виключно потерпілому або його законному представнику. У разі, коли потерпілий виявив бажання про притягнення особи до кримінальної відповідальності, то алгоритм дій ДІМ зрозумілий. Він роз'яснює для потерпілого зміст ст. 478 КПК України [1, с. 211] і у разі отримання такої згоди, негайно інформує оперативного чергового ОВС і просить направити на місце події слідчо-оперативну групу (далі - СОГ). У разі, якщо злочин пов'язаний з насильством в сім'ї, у результаті якого потерпілому завдані тілесні ушкодження, і на місці є слідові картини злочину (сліди крові, предмети, які використовувались у якості знаряддя злочину: ніж, інші предмети, в тому числі, і побутового призначення (чайник, качалка тощо)), ДІМ має діяти за таким алгоритмом:

надати першу медичну допомогу потерпілому, за необхідності іншим учасникам події; в залежності від характеру і ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, викликати швидку медичну допомогу, для надання більш кваліфікованої медичної допомоги, чи навіть госпіталізації потерпілого чи інших учасників події. Про ці обставини доповісти оперативному черговому ОВС і чекати на СОГ.

До прибуття СОГ ДІМ здійснює охорону місця події (слідові картину злочину), не дозволяє потерпілим, підозрюваним чи іншим особам порушувати слідові картину (витирати сліди крові, переміщувати з місця на місце предмети, що були знаряддям злочину тощо). Під час прибуття СОГ ДІМ доповідає про встановлені ним обставини старшому СОГ і далі діє за його вказівкою.

Однак, виходячи з вимог ст. 478 КПК України [1, с. 211] зовсім іншим буде алгоритм дій ДІМ, коли потерпілий, реалізуючи своє право, відмовляється від притягнення особи до кримінальної відповідальності навіть за наявності ознак злочину, що відноситься до категорії приватного обвинувачення. У цьому випадку ДІМ зобов'язаний:

1) роз'яснити для потерпілого зміст ст. 478 КПК України [1, с. 211] про те, що дане діяння відноситься до злочину приватного обвинувачення і що йому належить право притягувати особу до відповідальності або не притягувати і що це право він може реалізувати на протязі строку давності притягнення до кримінальної відповідальності;

2) роз'яснити у відповідності до вимог ст. 49 КК України та санкції статті вчиненого злочину, який строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, а також те, що потерпілий в межах зазначеного строку має право ініціювати притягнення особи до кримінальної відповідальності;

3) у разі відмови від притягнення особи до відповідальності, ДІМ здійснює наступні заходи:

3.1) приймає відповідну заяву від потерпілого;

3.2) приймає пояснення від потерпілого у якому має бути детально викладено обставини події і предмет доказування (час, місце, спосіб і обставини вчиненого злочину);

3.3) приймає пояснення від особи, яка вчинила злочин у якому має бути детально викладено обставини події і предмет доказування (час, місце, спосіб і обставини вчиненого злочину);

3.4) відповідно до вимог пункту 4 ст. 11 Закону України «Про міліцію» виносить особі, яка вчинила злочин, офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки;

3.5) у разі їх виявлення приймає пояснення від свідків, у якому має бути детально викладено обставини події і предмет доказування (час, місце, спосіб і обставини вчиненого злочину);

3.6) у разі, якщо є слідова картина злочину, фіксує її за допомогою фото-відео з телефона;

3.7) про обставини реагування на подію готує детальний рапорт, у якому викладає обставини події і предмет доказування. Правильне описання вчиненого злочину з чітким виділенням основних ознак об'єктивної сторони злочину(суспільна небезпечність діяння, наслідки та причинний зв'язок між ними, а також факультативні ознаки: час, місце, спосіб, обставини вчинення злочину), а також, за наявності слідової картини, про застосування фото- відео-фіксації;

3.8) у разі виклику швидкої медичної допомоги, фіксує характер тілесних ушкоджень і можливу ступінь тяжкості, повні дані лікаря, номер бригади та повну назву лікарняного закладу, контактні телефони;

3.9) роз'яснює потерпілому про необхідність лікування (амбулаторного, стаціонарного) з метою недопущення в подальшому негативних наслідків для здоров'я та можливість отримання акту судово-медичної експертизи про характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень за власною ініціативою та власні кошти, які в подальшому при виявленні бажання можуть бути використані у якості доказу;

3.10) доповідає матеріали оперативному черговому для реєстрації їх в журналі єдиного обліку;

3.11) після доповіді керівництву ОВС, отримує матеріали та у відповідності до вимог Закону України «Про звернення громадян» та вимог ст. 478 КПК України готує висновок про завершення розгляду матеріалів за відсутності бажання потерпілого;

3.12) готує письмову відповідь особі про результати розгляду заяви;

3.13) матеріали передає на зберігання до підрозділу документального забезпечення ОВС.

Отже, правильний алгоритм дій дільничних інспекторів міліції під час реагування на злочини, що відносяться до справ приватного обвинувачення, сприятиме ефективній роботі ОВС та захисту прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: текст відповідає офіц. станом на 1 лютого 2013 р. - К.: Національний книжковий проєкт, 2013.272.

*Сольонова Олександрія Олександрівна,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ
ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ

Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно

позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним та охороняється законом. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності [1].

Згідно чинного КПК України, потерпілими можуть виступати: фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Це можуть бути як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства; юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [2, с. 179]. Юридичні особи визначаються на підставі положень статей 80-112 Цивільного кодексу України.

В основі набуття фізичною чи юридичною особою статусу потерпілого у кримінальному провадженні лежить одночасна сукупність таких умов: фактичної (завдання кримінальним правопорушенням відповідної шкоди) та формальної (подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого). Перевірка розгляд та вирішення такої заяви законом не передбачаються, як це було раніше, тому статусу потерпілого особа набуває автоматично за наявності вказаних вище умов.

Право потерпілого на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди належить до найважливіших прав жертв злочинів, що підкреслюється у низці міжнародно-правових актів: у п. 8 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою, прийнятій Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/34 від 29.11.1985 р.; Європейській конвенції про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 23 листопада 1983 р.; Формами реалізації відповідного права потерпілого є отримання добровільного відшкодування з боку обвинуваченого, пред'явлення цивільного позову та компенсація за рахунок Державного бюджету України [3]. Слід зазначити, що даний спосіб відшкодування шкоди лише міститься в положеннях Кримінального процесуального кодексу України, однак законодавчо не врегульований спеціальним законом. Хоча, робочою групою вже підготовлений проект закону «Про відшкодування за рахунок держави шкоди фізичним особам, які потерпіли від кримінального правопорушення», який нажал так і залишається проектом.

За КПК 1960 р. цивільний позов міг бути пред'явлений лише щодо матеріальної шкоди, завданої злочином, то чинний КПК передбачає можливість відшкодування як матеріальної, так і компенсацію моральної шкоди.

Потерпілий має право, а не зобов'язаний давати або ж відмовитися від давання показань під час досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 95 КПК). У разі давання показань потерпілий зобов'язаний давати правдиві показання під загрозою кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 224 КПК, ст. 384 КК). Обов'язок доказування обставин, що складають предмет

доказування у кримінальному провадженні, у передбачених КПК випадках покладається також на потерпілого (ч. 1 ст. 92 КПК).

Особливість показань потерпілого полягає в тому, що потерпілий безпосередньо стикається з фактом злочину, або злочинцем. Найчастіше він очевидець злочину, тому сильніше від інших обізнаний з обставинами злочину, у результаті якого йому завдано шкоди; найчастіше являється особою, зацікавленою в результаті досудового розслідування. Звідси показання потерпілого може бути тенденційними і необ'єктивними.

В.М. Савицький і І.І. Потеружа, вважають, що припущення щодо явної зацікавленості потерпілого у результаті справи дещо перебільшені [4, с. 164]; під час з'ясування розміру заподіяної матеріальної шкоди, потерпілі з корисливих спонукань називають суму шкоди, яка перевищує насправді суму збитків. Свідчення потерпілого, як і показання інших учасників, немає заздальгідь встановленої доказової сили, вони підлягають перевірці поряд з іншими зібраними доказами й оцінці.

Отже, шкода заподіяна злочином має важливе як кримінально-правове так і кримінально-процесуальне значення, оскільки її розмір безпосередньо впливає на кваліфікацію злочину, його суспільну небезпечність та призначення покарання, а також на відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні.

Кримінально-процесуальний інститут відшкодування шкоди передбачає можливість забезпечення шляхом цивільного позову вимогу заявлену органам, які здійснюють кримінальне провадження, фізичної чи юридичної особи, якій завдано шкоду кримінальним правопорушенням, її представника, законного представника (на захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними), прокурора (у випадку необхідності пред'явлення цивільного позову в інтересах держави, а також громадян, які за станом здоров'я та інших поважних причин не можуть захистити свої права) до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння про відшкодування цієї шкоди, що вирішується судом разом у рамках кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - 141с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1/ О.М. Бандурка, Є.М. Блаживський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. - Х.: Право, 2012. - 768 с.

3. Новик В.А. Права потерпілого за новим Кримінально-процесуальним Кодексом України. Літописець: Збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історія і сьогодення» (м. Житомир, 6 грудня 2012 року). - Житомир, 2012. - С. 125-131.

4. Савицький В. М. Потерпілий у радянському кримінальному процесі / В.М. Савицький, І.І. Потеружа. - М., 1963. - 241 с.

Терещенко Юлія Василівна,
*старший викладач кафедри досудового розслідування навчально-наукового
інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної
міліції Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Забезпечення прав особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення у кримінальному провадженні покладено на прокурора, шляхом нагляду за додержанням законів. Зокрема у ст. 121 Конституції України закріплені функції прокурора, які він виконує у кримінальному процесі, а саме: функцію підтримання державного обвинуваченого і функцію нагляду за дотриманням законів органами розслідування, та положень Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК).

Не випадково, враховуючи закріплене положення в Конституції України, науковці в юридичній літературі під прокурором розуміють суб'єкта кримінального процесу, що бере участь у всіх його стадіях, здійснюючи при цьому нагляд за дотриманням законів і підтримуючи державне обвинувачення у суді [4, с. 169].

Безперечно, що в кримінальному процесі існують й інші визначення прокурора. Так, М. Й. Курочка та П. М. Каркач зауважують, що прокурор - це фізична особа, яка перебуває на постійній чи тимчасовій службі в органах прокуратури, приймається на службу відповідно до Закону «Про прокуратуру» і виконує посадові обов'язки, що передбачені тим же законом і наказами вищого прокурора [3, с. 3].

Якщо звернутися до КПК, а саме до п. 15 ч. 1 ст. 3, то там чітко прописано, хто є прокурором, зокрема під прокурором в кримінальному провадженні слід розуміти Генерального прокурора України, першого заступника, заступників Генерального прокурора України, їх старших помічників, помічників, прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурорів міст і районів, районів у містах, міжрайонних та спеціалізованих прокурорів, їх перших заступників, заступників прокурорів, начальників головних управлінь, управлінь, відділів

прокуратур, їх перших заступників, заступників, старших прокурорів та прокурорів прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених КПК України

Якщо звернутися до історії, то ще судова реформа 1864 р. змусила органи прокуратури відмовитися від участі у проведенні досудового розслідування. Таку ж позицію підтримували і вчені ще за радянських часів. Так, В. В. Гаврилов наполягав на тому, щоб за прокурором залишили право наглядати протягом розслідування тільки за законністю дій, за законністю актів. «Зніміть усі зайві хомути з прокурора, - закликав він, - залиште за ним нагляд, дайте йому зайнятися повністю тим, до чого він призначений» [1, с. 34].

У 2001 році були внесені зміни до Закону України «Про прокуратуру», в результаті чого у органів прокуратури були забрані функції досудового розслідування, які були визначені у ст. 5 [2, с. 5].

Проте законодавець, обмежуючи процесуальну діяльність слідчого все ж таки повернув органам прокуратури вищезазначену функцію. Так, у ч. 2 ст. 36 КПК України спостерігаємо, що прокурору гарантована головна та визначальна роль під час досудового розслідування, від його процесуальних дій та рішень залежить успіх всього провадження, з певними обмеженнями, встановленими в КПК.

Тобто у КПК закріплено право прокурора як самому приймати процесуальні рішення, проводити будь-які слідчі(розшукові), процесуальні дії, так і брати участь в усіх діях, які проводить слідчий в рамках кримінального провадження.

При цьому слід відмітити, що ч. 4 п.2 ст. 36 КПК чітко зазначає, що прокурор особисто проводить слідчі (розшукові) та процесуальні дії, тобто сам готує все необхідне для проведення слідчих (розшукових) дій, безпосередньо проводить їх, забезпечуючи дотримання прав та належне виконання обов'язків усіх її учасників, фіксує рішення або результати у відповідному процесуальному акті, засвідчуючи їх відповідними підписами учасників та своїм власним підписом, складає постанови, повідомлення про підозру, тощо.

Проте не слід забувати і практичну сторону, адже теорія без практики суха, так враховуючи власний досвід роботи на посаді слідчого, слід відмітити, що слідчі ОВС на даний час не тільки складають клопотання та інші процесуальні документи, які потребують погодження з прокурором, вимушені витрачати левову частку робочого часу на очікування прокурорів для здійснення процедури «погодження», після чого спілкуватись зі слідчим суддею у зв'язку з розглядом цих же погоджених клопотань, а також готувати повідомлення про підозру, постанови про проведення освідування, об'єднання, виділення, тощо, тобто виконувати ту роботу, що повинні за чинним КПК здійснювати прокурори.

Отже, при приведенні норм КПК у відповідність до закономірностей розвитку правової держави необхідно оптимізувати і повноваження

прокуратури України, які повинні бути направлені на здійснення функції нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування слідчим у кримінальних провадженнях.

Тому на нашу думку необхідно все ж таки внести зміни до КПК, відібравши у органів прокуратури функцію досудового розслідування, а залишити їм функцію прокурорського нагляду, яка є одним із основних повноважень, як це передбачено у інших країнах, які вже пережили часи змін та реформування.

Список використаних джерел:

1. Гаврилов В. В. Сущность прокурорского надзора в СССР / В. В. Гаврилов. - Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1984. - 146 с.
2. Закон України «Про прокуратуру»: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 квіт. 2011 р.: [офіц.текст]. - К.: ПАЛИВОДА А. В., 2011. - 32 с.
3. Курочка М. Й. Прокурорський нагляд в Україні: Підручник /М. Й. Курочка, П. М. Каркач ; за ред. проф. Е. О. Дідоренка. - Луганськ : Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України, 2004. - 424 с.
4. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина) / В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, Я. Ю. Конюшенко, І. В. Чурікова, О. Є. Омельченко, Д. П. Письменний, М. Я. Никоненко, К. Г. Горелкіна, О. Ю. Хабло, О. Г. Яновська. - К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. - 280 с.
5. Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.pk.gov.pl/upload_doc/000000165.doc

Удовенко Жанна Володимирівна,
*професор кафедри криміналістичних експертиз навчально-наукового
інституту підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ВІД ВТРУЧАННЯ В
ОСОБИСТЕ І СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ**

Положення частини 2 статті 15 КПК щодо заборони збирання, зберігання, використання та поширення інформації про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК, є похідним від

загального правила про невтручання в приватне життя в процесі кримінального провадження.

Разом з тим зазначена частина статті конкретизує, що йдеться саме про інформацію, отриману в ході кримінального провадження, а також звертає увагу на можливість винятків з цього правила у випадках, передбачених КПК. КСУ, даючи офіційне тлумачення частин 1, 2 статті 32 Конституції України, зазначив, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) - це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування.

Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. За загальним правилом, збирання, зберігання, використання та поширення інформації про приватне життя може мати місце лише за згодою особи.

Разом з тим у статті йдеться про можливість обмеження зазначеного припису. Системний аналіз положень Конституції України, міжнародно-правових актів, КПК та інших законів України дозволяє зробити висновок, що це може відбуватися при наявності сукупності двох умов: а) застосовуються лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини, а також для запобігання заворушенням чи злочинам; б) ці випадки повинні бути передбачені в КПК, тобто визначені підстави та встановлений порядок обмеження права на недоторканність приватного життя.

Кримінальне провадження спрямовано на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, що дозволяє запровадити в КПК значну кількість норм, що регламентують випадки втручання в приватне життя особи. Насамперед це застосування заходів забезпечення кримінального провадження (глава 10 КПК), проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (глави 20, 21 КПК) та інших процесуальних дій.

Предбачивши випадки обмеження права на втручання в приватне життя, законодавець у частинах 3 та 4 статті 15 КПК встановив певні гарантії захисту отриманої інформації від її несанкціонованого розголошення. Йдеться про те, що навіть коли відомості про приватне життя особи отримані

на законних підставах і в порядку, передбаченому КПК, вони можуть бути використані за умови, що спрямовані на забезпечення виконання завдань конкретного кримінального провадження. Загальні завдання кримінального провадження зазначені у статті 2 КПК. Відповідне положення розширеному тлумаченню не підлягає. Тому не може бути використана інформація про приватне життя особи, отримана в ході досудового розслідування та судового провадження, в інших сферах суспільного життя.

У частині 4 статті 15 КПК визначається, що кожний, кому наданий доступ до інформації про приватне життя особи в рамках кримінального провадження, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації. Зазначене положення конкретизується в статті 222 КПК, де йдеться про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування, зокрема й тих, в яких є дані про приватне життя особи; у статті 254 КПК визначені заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, в інших статтях. Установлене правило забезпечується певними санкціями, зокрема, кримінально-правовими (статті 182 КК «Порушення недоторканності приватного життя»); цивільно-правовими (можливість подання позову про відшкодування шкоди внаслідок незаконних дій органів досудового розслідування або позову про відшкодування моральної шкоди за поширення недостовірної інформації або інформації, що порочить честь, гідність, ділову репутацію) та ін.

Таким чином, право на захист від втручання в особисте і сімейне життя треба розуміти як недоторканність середовища життя людини, захист її від свавільного втручання державних органів та будь-яких інших сторонніх осіб, у тому числі і членів сім'ї.

Харечко Надія Володимирівна,
*науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

**ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ
АТО: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.**

13 квітня 2014 року Рада національної безпеки і оборони України оголосила про початок проведення антитерористичної операції у східній частині України. Рішення було прийняте у відповідь на проросійські заворушення у містах Донецької і Луганської областей, зокрема, на спроби незаконних збройних груп захопити адміністративні будівлі і силові структури. Початок антитерористичної операції в Україні став справжнім

випробуванням для всієї правоохоронної системи незалежної України. Антитерористична операція це - комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності (ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

З метою унормування проблем, які виникли у зв'язку із початком проведення АТО на території нашої держави, до чинного законодавства було внесено зміни та доповнення, завдяки яким, спеціальні підрозділи та підрозділи особливого призначення, що безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, з метою виконання покладених на них завдань (у ситуаціях, пов'язаних із вчиненням або загрозою вчинення терористичного акту), отримали додаткові права та повноваження. Так, наприклад: 1) проникати на захоплений терористами об'єкт; 2) фізично затримувати терористів, а у випадках, коли їх дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб,

- знешкоджувати терористів;

3) випереджувати дії терористів, які можуть призвести до техногенно-небезпечних наслідків; 4) звільняти заручників; 5) забезпечувати зберігання речових доказів, документів, речей, цінностей; 6) роззброювати та охороняти осіб, затриманих під час проведення антитерористичної операції; 7) право здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години тощо. Також, Кримінальний процесуальний кодекс України був доповнений новим розділом, яким закріплено особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. Сутність цих доповнень полягає в тому, що на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 163, 164, 234, 235, 247 та 248 КПК, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 377-379, 437-444

Кримінального кодексу України, повноваження виконує відповідний прокурор. Закон України «Про прокуратуру» також було доповнено положеннями щодо утворення військових прокуратур. Зокрема, до військових прокуратур належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах обласних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури, прирівняні до прокуратур міст і районів. У військових прокуратурах, прирівняних до прокуратур міст, у разі необхідності можуть утворюватися відділи за рахунок штатної чисельності цих прокуратур. У разі якщо в силу виключних обставин на певних адміністративно-територіальних одиницях не діють органи прокуратури

України, які мають здійснювати там нагляд, за рішенням Генерального прокурора України виконання їх функцій може покладатися на військові прокуратури (ст. 13). Військовими прокурорами і слідчими призначаються громадяни з числа офіцерів, які проходять військову службу або перебувають у запасі і мають вищу юридичну освіту. Але в окремих випадках, за наказом Генерального прокурора України на посади прокурорів та слідчих військових прокуратур, можуть бути призначені особи, які не є військовослужбовцями і не перебувають у запасі та відповідають загальним вимогам до осіб, які призначаються на посади прокурорів і слідчих. Однак, наряду із іншими проблемами, виникли також проблеми із визначенням підсудності та підслідності, у зв'язку із відсутністю належного регулювання територіальних меж проведення АТО. Це питання також стало предметом нормативного регулювання Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» (від 12.08.14 р.).

Слід зазначити, що навіть поверхнєве ознайомлення із новим законодавством дає можливість зробити висновок, що під час правозастосовної діяльності у практичних працівників будуть виникати численні проблеми. Це по-перше, пов'язано із тим, що можуть виникати труднощі правозастосовного характеру. Крім того, доповнення КПК новою статтею 615 не вирішило всіх проблем, які існують в цьому напрямку, адже закон не передбачає дійсно «особливого режиму досудового розслідування». Особливість полягає тільки в тому, що частина повноважень слідчого судді вимушено та тимчасово передається прокурору.

Відтак, проблеми, які виникають перед слідчими та прокурорами під час проведення досудового розслідування виникають вже на першопочатковому етапі - під час внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Відтак, вважаємо за доцільне приведення розділу КПК «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» у відповідність із його назвою та закріплення в ньому положень, які спростять слідчим процедуру досудового розслідування, усунуть зайвий формалізм, але разом з тим дозволять не порушувати під час досудового розслідування діюче законодавство, та не перетворити закон на беззаконня. Такі зміни можуть торкатися, зокрема, збільшення строків перевірки інформації, з якої стало відомо про вчинення злочину; збільшення строків досудового розслідування;

спрощення процедури приєднання до матеріалів кримінального провадження речових доказів та інших змін, які мають практичне значення.

*Хахуцяк Ольга Юріївна,
доцент кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Підстави та порядок затримання врегульовано не лише на конституційному рівні та міжнародно-правовими актами, а й у новому КПК. Затримання вважається тимчасовим запобіжним заходом (ст. 188-192, 207213) [2].

Незважаючи на короткочасність затримання, за характером обмежень прав і свобод воно є одним з найбільш суворих запобіжних заходів. Адже застосування затримання безпосередньо пов'язане з обмеженням права людини на свободу та особисту недоторканність. Тому не випадково процесуальні норми, що регламентують порядок і строки затримання, закріплено Конституцією України та низкою міжнародно-правових актів, зокрема Загальною декларацією прав людини (1948 р.), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (1966 р.), конвенціями ООН проти катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження та покарання (1984 р.), про права дитини (1989 р.) та ін. [3].

Кримінальне процесуальне затримання слід відрізняти від інших примусових заходів, зокрема: доставляння особи до правоохоронного органу на строк до однієї години у порядку, передбаченому законодавством про адміністративні правопорушення, а також затримання особи (до трьох годин) в адміністративному порядку.

Аналіз норм КПК України дозволяє виокремити такі види затримання:

- 1) на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 187-191);
- 2) без ухвали слідчого судді, суду (ст. 207, 208).

Ці види затримання розрізняються за цільовим призначенням, суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком застосування.

За загальним правилом, ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду (ч. 1 ст. 207 КПК). Утім, затримання допускається без такої ухвали уповноваженою на те службовою особою (ст. 208 КПК) та будь-якою іншою особою (ст. 207 КПК) при наявності визначених в законі підстав.

Відповідно до ст. 187 КПК слідчий суддя, суд після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі, призначає дату судового засідання і здійснює судовий виклик.

Якщо слідчий, прокурор подав разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, слідчий суддя, суд приймає рішення згідно зі ст. 189 КПК.

У разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про існування поважних причин, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана.

В цілому приймаючи рішення про задоволення клопотання щодо застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді затримання слідчі судді дотримувалися вимог КПК.

Відповідно до ст. 209 КПК особа є затримана з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатись поряд із уповноваженою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Тому відлік 60 годин, протягом яких затримана особа повинна бути доставлена до суду, необхідно відрховувати з моменту фактичного затримання особи, а не з години, яка зафіксована у протоколі. Слідчий суддя, встановивши порушення зазначеної норми, зобов'язаний вжити заходів, передбачених чинним законодавством. При цьому необхідно враховувати, що відповідно до ч. 5 ст. 208 КПК про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому а також надсилається прокурору.

Клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу має відповідати вимогам ст. 188 КПК і бути розглянуто слідчим суддею, судом негайно після одержання цього клопотання в закритому судовому засіданні за участю прокурора (ч.ч. 1, 2, 3 ст. 189 КПК).

Згідно із вимогами ч. 4 ст. 189 КПК слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також є достатні підстави вважати, що: 1) підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду; 2) одержавши відомості про

звернення слідчого, прокурора до суду із клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу і зазначені у ст. 177 КПК.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України чинне законодавство з 19 листоп. 2012 р. - К. : ПАЛИВОДА А. В., 2012. - 382 с.

2. Положення про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу

- тримання під вартою під час кримінального провадження : спільний наказ МВС України, Міністерства юстиції України від 26 березня 2013 року № 289/540/5.

3. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт)/ [О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, З. М. Саїдова та ін.]. - К. : ФОП Москаленко.

- 2013. - 40 с.

Чуб Антон Володимирович,
*здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ (МІЖНАРОДНА СУДДІВСЬКА ПРАКТИКА)

Заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінально-процесуального примусу) - це передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, для запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження.

Підставами для застосування заходів забезпечення кримінального провадження КПК визначає: існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального

провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

При цьому слід враховувати, що обов'язок доведення існування зазначених обставин КПК України покладає на слідчого, прокурора, який звертається із відповідним клопотанням.

З огляду на те, що поняття «обґрунтована підозра» не визначене у національному законодавстві та зважаючи на положення, закріплені у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», слідчим суддям слід враховувати позицію Європейського суду з прав людини, відображену, зокрема у пункті 175 рішення від 21 квітня 2011 року у справі «Нечипорук і Йонкало проти України», відповідно до якої термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 року, п. 32, Series A, № 182). Мета затримання для допиту полягає в сприянні розслідуванню злочину через підтвердження або спростування підозр, які стали підставою для затримання (див. рішення у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 року, п. 55, Series A, № 300-A). Однак вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри (див. рішення у справі «Чеботарі проти Молдови», № 35615/06, п. 48, від 13 листопада 2007 року)).

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються.

За результатами розгляду клопотання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження слідчий суддя вправі постановити ухвалу про: 1) задоволення клопотання; 2) відмову у задоволенні клопотання; 3) повернення його для усунення недоліків, якщо клопотання подано слідчому судді без додержання вимог, визначених відповідною нормою КПК. Зокрема, прокурору повертається клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом та про відсторонення від посади, якщо воно подано без додержання вимог ст.ст. 150 та 155 КПК відповідно (ч. 3 ст. 151, ч. 2 ст. 156 КПК), прокурору чи цивільному позивачу, якщо клопотання про арешт майна не відповідає вимогам ст. 171 КПК (ч. 3 ст. 172 КПК).

За клопотанням прокурора слідчий суддя відповідно до строку досудового розслідування може продовжити застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема відсторонення від посади, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом та запобіжні заходи. Останні, зокрема, можуть бути продовжені у межах строку досудового розслідування до шести місяців - у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості та до 12 місяців - щодо тяжких та особливо тяжких злочинів.

При вирішенні питання про застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження слід враховувати, що рішення про фіксацію розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування приймає слідчий суддя, суд. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим.

Також при розгляді аналізованої категорії клопотань слідчим суддям варто зважати на те, що відсутність обов'язку фіксування процесу розгляду таких клопотань за допомогою технічних заходів не позбавляє секретаря судового засідання обов'язку вести журнал судового засідання. Однак результати аналізу судової практики свідчать про існування випадків фіксування розгляду слідчим суддею клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження у протоколі, а також застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження без відповідного клопотання про це.

СЕКЦІЯ 2. КРИМІНАЛІСТИКА

Александренко Олена Віталіївна

*професор кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

Зарубей Вікторія Володимирівна

*заступник начальника інституту з навчально-методичної та наукової роботи
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для експертно-
криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО СЕРІЙНІ ВБИВСТВА

Уміння слідчого тактично правильно і ефективно провести допит здатне дати слідству відчутне просування вперед, чого не можуть дати інші слідчі дії й навіть їх комплекс. За належного тактичного уміння допит видається найбільш простим і, що є важливим на першочерговому етапі розслідування, швидким способом одержання криміналістично-значущої інформації.

За своїми особливостями серійні сексуальні вбивства вимагають копіткої роботи зі збирання і ретельної оцінки наявної інформації, з метою швидкого вибору правильного напрямку розслідування задля встановлення злочинця і всіх обставин серії вбивств. Важливе значення у цьому має знання слідчими тактичних особливостей допиту як свідків і потерпілих, які залишилися в живих, так і підозрюваних.

Незважаючи на чималу кількість наукових досліджень і робіт з тактики проведення допиту та достатню кількість з розслідування серійних сексуальних вбивств, тактичні особливості допиту при розслідуванні останніх залишилися поза увагою науковців. В основному автори говорять про допит підозрюваних, зводячи тактику допиту до наведення загальних рекомендацій, що підходять до будь-якого допиту, і переліку питань, які складають його предмет. «...Обговорення обставин скоєння злочину (замаху на злочин) може викликати хворобливу реакцію у потерпілих., бурхливі сльози, небажання продовжувати бесіду., витиснення з пам'яті важливих для слідства деталей.,- може привести до зриву допиту, а також завдати додаткової шкоди психіці потерпілого» [1, с. 185]. Або наводяться рекомендації загального характеру, без урахування особливостей даної категорії вбивств: «потрібно ретельно перевіряти показання, у яких підслідний визнає свою провину., слідчі повинні знати ознаки

неправильного визнання (самообмови) і використовувати цю інформацію для найбільш ранньої його діагностики...» [2, с. 333-334]. Також наводяться тактичні прийоми виявлення і викриття самообмови, неправдивих свідчень, говориться про необхідність досягнення психологічного контакту з допитуваним. Лише в окремих джерелах зазначено, що «тактика допиту серійних вбивць досить складна і малорозроблена, для цього потрібна висока професійна майстерність, уміле використання тактичних прийомів допиту, знання психології підслідного» [2]. Таким чином, більше говориться про те, «що» треба виконати, а не «яким чином» цього досягти, що є більш важливим завданням. Окремі згадування в літературі про особливості допиту свідків і потерпілих не можна вважати повноцінними тактичними рекомендаціями [2]. Можна констатувати, що роботи з тактики допиту у справах зазначеної категорії практично відсутні.

Проведений аналіз існуючої літератури з вказаних питань, особливостей скоєння серійних вбивств, демографічних, соціальних, психологічних особливостей особистості вбивць та їх жертв, свідків дозволяє сформулювати основні рекомендації щодо проведення допиту по таких справах.

1. Всі допити повинні проводити лише слідчі, оскільки вони краще обізнані і володіють прийомами встановлення психологічного контакту і тактикою допиту, що є невластивним оперативним працівникам, які часто застосовують незаконні методи одержання показань, що призводить до обмови (самообмови), ускладнює встановлення істини і здатне надовго уповільнити розслідування.

2. Перший же допит підозрюваного повинен проводити досвідчений слідчий, витриманий, з урівноваженим характером. Він повинен сприймати, як йому викладаються обставини справи, ретельно оцінюючи як самі показання, так і те, як саме вони викладаються допитуваними, з метою вчасно помітити ознаки давання неправдивих показань, оскільки внаслідок погроз і насилля затримані можуть зізнатися у скоєнні злочинів, що не вчинялися ними. Як це сталося з О. Кравченком, який визнав себе «винуватим» у вбивстві - першому з серії вбивств, вчинених Чикатило. Цей злочинний епізод згодом був виключений судом з обвинувачення, оскільки належним чином не була доведена причетність до нього Чикатило.

3. Жертвами серійних злочинців часто стають діти, отже, вони можуть допитуватися як свідки. Досвід слідчої роботи, знання особливостей давання показань неповнолітніми і спілкування з ними дає можливість слідчому вчасно помітити щось важливе в їх показаннях. Саме така поінформованість, разом з досвідом роботи допомогла помічникові прокурора Одинцовського району Підмосков'я Н. Смолєєвій при опитуванні школяра одержати ім'я і прізвище справжнього злочинця: «Дядько Сергій Головкін з нашого селища» [3, с. 143].

Натомість, відсутність вказаних знань і навичок може призвести до небажаних наслідків. У вказаній справі неповнолітній свідок повідомив, що

бачив злочинця і навіть докладно описав татуювання на його руці. Надалі було встановлено, що в такий спосіб підліток просто прагнув привернути до себе увагу, тому все вигадав [4, с. 63-69].

4. Як свідчить практика, з дітьми і підлітками-свідками, з дорослими жінками легше розмовляти слідчим-жінкам; з дорослими свідками- чоловіками - слідчим-чоловікам. Допит потерпілих, які залишилися в живих (малолітніх, неповнолітніх, жінок і чоловіків) краще доручити слідчому- жінці. Якщо ж чоловік став жертвою злочинця-гомосексуаліста, найкраще він розповість про це слідчому-чоловіку. Стосовно ж допиту підозрюваних справа інша. Слід враховувати категорію їх жертв: діти (дівчинки, хлопчики або обох статей), лише дорослі (жінки і/або чоловіки), або всі зазначені особи. Виходячи з цього, допитувати злочинців у всіх випадках повинні саме досвідчені слідчі-чоловіки.

Список використаних джерел:

1. Барыгина А. А. Организация расследования серийных сексуальных убийств: [науч.-практич. пособие] / А. А. Барігіна, В. И. Майоров. - М. : Юрлитинформ, 2011. - С. 185.
2. Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве: [Научно-методическое пособие] / под ред А. И. Дворкина. - М.: Издательство «Экзамен», 2003. - 362 с.
3. Кузьменко П. УДАВ или мальчики кровавые в глазах / П. Кузьменко.- М. :«НТВ», «Изограф», 1997. - 160 с.
4. По следу маньяка / О. П. Дубягина, Ю. П. Дубягин, М. В. Евтеев, А. И. Титанов. - М.: Бизнес-Пресс: Дежавю, 2007. - 122 с.

Арешонков Віталій Володимирович,
*провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*
Кравчук Олег Вікторович
*заступник начальника центру - начальник відділу криміналістичної експертизи
Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС України в
Хмельницькій області, кандидат юридичних наук*

КОМПЛЕКСНІ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРАВОВІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ
ПРОБЛЕМИ

Досить часто в практиці розслідування злочинів та послідуючого розгляду кримінальних проваджень в суді виникає потреба у вирішенні

питань на які один фахівець не може надати відповіді, оскільки не володіє в повній мірі всіма необхідними знаннями. В даному випадку виникає потреба в проведенні такого різновиду судової експертизи, як комплексна. На сьогодні можливості такої експертизи досить широкі. Часто саме цей різновид судових експертиз стає надійним засобом доведення чи спростування вини підозрюваного та обвинуваченого у вчиненому злочині.

На сьогодні важливість проведення комплексних експертиз не викликає сумнівів, проте, до цього часу її статус у кримінальному процесі окремо не визначений, що варто віднести до серйозних прогалин діючого кримінально-процесуального законодавства. На законодавчому рівні поняття «комплексна експертиза» передбачено тільки в Цивільному процесуальному кодексі України (статті 143 та 149) та Кодексі адміністративного судочинства України (стаття 149), хоча чіткого визначення даного поняття в них також не міститься. Необхідно також зауважити, що такий різновид судових експертиз не передбачений і Законом України «Про судову експертизу».

В новому Кримінальному процесуальному кодексі України (далі - КПК України) законодавець взагалі не передбачає проведення такого різновиду експертизи як «комплексна», а положення статті ст. 101 КПК України більше відносяться до комісійних експертиз, які виконуються експертами однієї спеціальності. При проведенні ж комплексної експертизи експерти не повинні надавати самостійні висновки, бо поставлене питання може бути вирішене лише шляхом інтеграції різних спеціальних знань і формулювання спільного висновку.

Отримання комплексними судовими експертизами відповідного процесуального статусу шляхом внесення доповнень в діючий КПК України, а також прийняття Закону України «Про судово-експертну діяльність», на нашу думку, збільшить кількість комплексних експертиз та, відповідно, сприятиме підвищенню ефективності проведення досудового слідства та судового розгляду кримінальних проваджень.

Наступне питання, яке потребує свого розгляду, пов'язане з методичним забезпеченням комплексних досліджень. Так, комплексні експертизи мають виконуватися на основі спільно визначеної для даної конкретної експертизи методики експертного дослідження.

За процедурою, передбаченою у «Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595, раніше впроваджені в експертну практику методики вважаються такими, що пройшли атестацію, та підлягають державній реєстрації - після розгляду і схвалення Координаційною радою з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, методиці присвоюється відповідний реєстраційний номер і до Реєстру заносяться відповідні дані.

На сьогоднішній день у Реєстрі методик проведення судових експертиз, розміщеному на офіційному сайті Міністерства Юстиції України, за реєстраційними кодами та за видами експертиз (з 0.1.01 по 0.1.17) наявні

відповідно 17 офіційно зареєстрованих методик проведення комплексних експертиз. Враховуючи ту обставину, що тільки в розробленій у Харківському НДІСЕ загальній методиці призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконується комісією експертів (зареєстрована за кодом 0.1.16 у згадуваному Реєстрі), наведено 48 різновидів комплексних досліджень, то можна констатувати недостатнє методичне забезпечення цього напрямку.

Отже, розробка методологічних засад комплексних криміналістичних досліджень має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки спрямована на повне і всебічне дослідження об'єктів (груп взаємопов'язаних між собою об'єктів) і вирішення складних експертних завдань. Саме цьому, щоб закрити це питання, зусилля експертних установ в галузі наукових розробок повинно бути особливо зацентовано на цьому напрямку.

Однією з проблем на яку потрібно звернути увагу, і яка також потребує свого законодавчого вирішення це проблема допиту експертів у суді у випадку проведення ними комплексної експертизи. Оскільки в статті 356 («Допит експерта в суді») КПК України з цього приводу нічого не зазначено, а пунктом 4 передбачено тільки те, що суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження. Тобто є незрозумілим, яким чином необхідно надавати роз'яснення чи доповнення з приводу проведеної комплексної експертизи, чи то шляхом виклику до органу, який призначив експертизу, одного з членів комісії, чи викликається вся комісія експертів, або голова комісії, що проводила комплексну експертизу.

Окрім проблем правового та методичного характеру існують і певні проблеми організаційної спрямованості. Частина з них пов'язана з питаннями призначення комплексних експертиз. Так, під час призначення такого роду експертиз слідчі та суди в постановках та ухвалах не завжди чітко визначають, де потрібна комплексна експертиза, а де - комісійна експертиза. Часто має місце необгрунтоване призначення комісійних експертиз у провадженнях, які не потребують комісійного дослідження [1, с. 108].

Окрім цього, досить часто особи, які здійснюють досудове розслідування кримінальних проваджень ставлять на вирішення експертизи питання, які виходять за межі компетенції судових експертів або навпаки - суттєво звужують перелік питань, які можуть бути вирішені такою експертизою.

Окрім цього в організаційному плані в практиці роботи окремих експертних установ інколи зустрічаються деякі ускладнення, пов'язані з реєстрацією матеріалів в структурних підрозділах, організацією роботи експертів з різних відомств, відповідним відображенням у статистичних звітах за напрямками роботи підрозділів та виставленням рахунків за проведення експертиз.

Отже вирішення вказаних проблем, на нашу думку, надасть змогу повноцінно захищати права громадян, покращить організацію роботи експертів та буде сприяти успішному виконанню завдань правосуддя в цілому.

Список використаних джерел:

1. Трофименко Н. С. Питання призначення та проведення деяких видів судових експертиз (за матеріалами узагальнення експертної практики) / Н. С. Трофименко // Вісник Академії митної служби України. Серія: "Право". - 2013. - №1 (10). - С. 107-112.

Бабиц Неля Василівна,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА

Жодне розслідування злочинів проти безпеки виробництва не проводиться без використання спеціальних знань.

Визначення поняття спеціальних знань прямо не передбачене КПК України, утім, ст. 71 КПК України зазначено, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розслідування з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

У літературі спеціальні знання визначають як систему теоретичних знань та практичних навичок у галузі конкретної науки або техніки, мистецтва та ремесла, які здобуваються шляхом спеціальної підготовки чи професійного досвіду та необхідні для вирішення питань, що виникають у процесі кримінального провадження.

Що стосується розслідування злочинів проти безпеки виробництва, то потреба у використанні спеціальних знань часто зумовлена специфікою обстановки та способу їх вчинення.

Зазвичай допомога спеціаліста потрібна у роз'ясненні змісту окремих нормативно-правових актів, відомчих інструкцій, положень, правил тощо. Під час проведення огляду місця, де стався нещасний випадок спеціаліст надає допомогу у огляді складного виробничого обладнання, машин, механізмів, підготовці схем, креслень, ескізів тощо. Консультативна допомога спеціаліста сприяє підвищенню ефективності проведення інших

слідчих (розшукових) дій, насамперед, допитів службових осіб підприємства, потерпілих, свідків; слідчого експерименту та ін.

Важливу роль у розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва відіграють судові експертизи, які є основною формою використання спеціальних знань (поряд із залученням спеціалістів, допиту експертів, їх консультацій тощо).

Проведення судової експертизи регламентовано Законом України «Про судову експертизу», ст. 69, 242, 243, 332 КПК України, Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та ін.

Ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає судову експертизу як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування та суду.

Відповідно до ч.1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва за допомогою експертизи вирішується низка важливих завдань розслідування, встановлюються найбільш складні обставини порушення встановлених законодавством правил та вимог охорони праці.

Як свідчать результати вивчення слідчої практики, у кримінальних провадженнях призначають наступні види експертиз:

1. Експертиза з безпеки життєдіяльності і охорони праці - для встановлення механізму здійснення небезпечного фактору, причин настання нещасного випадку, а також для визначення вимог нормативно-технічних документів, невиконання яких перебуває у причинному зв'язку з нещасним випадком.

2. Будівельно-технічна - для визначення технічного стану будівель, споруд та інженерних мереж, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів; визначення відповідності розробленої проектно-технічної документації вимогам нормативно-правих актів у галузі будівництва; визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій виробів та матеріалів) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правих актів.

3. Пожежно-технічна - для визначення причин, умов та процесів виникнення пожежі; визначення часу та шляхів розповсюдження пожежі; встановлення обставин виникнення та розповсюдження пожежі; відповідності технічного стану об'єкта протипожежним нормам.

4. Гірнотехнічна - з метою верифікації виду техногенної аварії на гірничому підприємстві; встановлення її причин та обставин, а також ступеня тяжкості матеріально-технічних та екологічних наслідків;

з'ясування причин порушень технологічного гірничого процесу; визначення відповідності фактичних умов експлуатації гірничих машин, механізмів, обладнання, інструментів вимогам нормативно-технічної документації, їх технічного стану й придатності для виконання конкретних технологічних та технічних операцій.

5. Електротехнічна - з метою дослідження роботи електромережі та електрообладнання, причин виникнення в них аварійних режимів.

6. Почеркознавча - для ідентифікації виконавця рукописного тексту, цифрових записів та підпису. Для вирішення не ідентифікаційних завдань - встановлення факту виконання рукопису в незвичайних умовах або незвичайному стані виконавця, навмисне зміненим почерком із піддробкою (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної вікової групи.

7. Технічна експертиза документів - для встановлення фактів і способів внесення змін до документів; визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів та ін.

Отже, можливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва вельми широкі, а правильність та ефективність такого використання залежить від обізнаності слідчого про підстави та умови цієї діяльності, досягнення та рівень сучасного експертного знання.

Базір Станіслав Станіславович,
*здобувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

**ТИПОВА СЛІДОВА КАРТИНА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З
ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СУДДЯМИ ПРИ
ВИКОНАННІ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ**

Поряд з наведеними елементами криміналістичної характеристики до них примикає і така, що іменується «типовою слідовою картиною».

Основним компонентом слідової картини є комплекс найтиповіших слідів, наявність яких засвідчує про вчинення злочину. Ті чи інші сліди, що є наслідком злочину, найчастіше виявляються під час огляду місця події. Однак поняття «місце події» стосовно такого злочину, як хабарництво, має свої особливості, оскільки в криміналістичному плані місце події полягає у наявності матеріальних змін, пов'язаних з подією злочину. У вчиненні хабарництва його учасники, зазвичай, не спричиняють матеріальних змін на місці, і тому місця події у загальноприйнятому розумінні цей злочин не має. Проте це не унеможливує виявлення окремих слідів, властивих слідчому огляду, до яких зачисляють передусім сліди пальців рук на предметах

неправомірної вигоди чи в приміщенні, сліди взуття в приміщенні й на місцевості тощо.

З позиції методики розслідування злочинів встановлення часу набуває великого значення для визначення тривалості злочинних дій. Встановлення часу важливе не тільки для з'ясування багатьох обставин, що сприяють розслідуванню злочинів, а й розглядається як необхідна умова вивчення причинно-наслідкових зв'язків і взаємовідносин між елементами криміналістичної характеристики.

До поняття «слідової картини» звичайно включають обстановку злочину, що майже в усіх випадках носить відбиток діяльності злочинця.

Сліди хабарництва можуть мати речовий, документальний та ідеальний характер. Найбільш типовими слідами, що складають «слідову картину» при розслідуванні хабарництва, можуть бути такі: гроші та цінні речі, передані набувачу вигоди; чеки, товарні ярлики, етикетки від предметів, переданих набувачу вигоди; сліди рук хабародавця на окремих предметах обстановки кабінету набувача вигоди при його заяві про те, що вказана особа ніколи не була в його кабінеті; сліди в транспортних засобах осіб, що брали участь у передачі або одержанні неправомірної вигоди.

Сліди хабарництва можуть мати речовий і документальний характер. Останні мають місце за таких обставин, коли передача неправомірної вигоди відображається у певних документах, які відбивають незаконну діяльність (дії) посадової особи. До таких документів, що розглядаються як сліди в широкому значенні, можуть бути віднесені: ощадні книжки, поштові перекази, квитанції комісійних магазинів, листи про купівлю цінних картин тощо як дій, що свідчать про передачу неправомірної вигоди; протоколи засідань, посвідчення про відрядження, що відображають факти незаконних дій, виконаних за неправомірною вигодою; рахунки ресторанів, готелів, документи про одержання путівок, у тому числі закордонних, що відображають рівень стосунків хабародавця і набувача вигоди; документи, що фіксують одержання квартири, кредиту, одержання або купівлю автомашини тощо (так звані реєстраційні документи); розпорядження, кредити, протоколи засідань про надання монопольного права торгівлі електроенергією, нафтопродуктами (управлінські документи); документи, що відображають дії хабародавця в інтересах набувача вигоди і зафіксовані в бухгалтерських документах про одержання незаконної премії, заробітної платні, видачі путівки для відпочинку (бухгалтерські документи); особисті записи хабародавця і набувача вигоди, що фіксують ті чи інші обставини, пов'язані з одержанням або даванням неправомірної вигоди (листи, записки тощо).

Ідеальні сліди злочину містяться у показаннях свідків (наприклад тих, хто працює разом з суддею, родичів особи, яка давала неправомірну вигоду, посередників тощо).

Отже, найтипівішими слідами, що становлять слідову картину при розслідуванні одержанням неправомірної вигоди службовою особою, можуть

бути: а) гроші й коштовні речі, передані набувачу вигоди; б) чеки, товарні ярлики, етикетки від предметів, переданих набувачу вигоди; в) сліди речовин з предмета неправомірної вигоди на одязі набувача вигоди - мікрочастинки, що відокремилися, пушинки, волосся, нитки (в одному випадку були виявлені на одязі хабарника частки волосся переданої як неправомірна вигода ведмежої шкіри); г) сліди рук хабародавця на окремих предметах обстановки кабінету набувача вигоди при його заяві, що названа особа ніколи не відвідувала його кабінету; д) сліди пальців рук на предметі неправомірної вигоди хабародавця й набувача вигоди, при їх заяві, що вони не перебувають ні в яких взаємовідносинах; е) сліди в транспортних засобах осіб, які брали участь у передачі й одержанні неправомірної вигоди - у машині хабародавця або набувача вигоди при запереченні подібної зустрічі й передачі неправомірної вигоди; ж) сліди взуття на місцях зустрічі, транспортних засобів, слини на залишених недопалках сигарет.

Сліди одержанням неправомірної вигоди службовою особою можуть мати також і упредметнений та документальний характер. Останнє має місце за обставин, коли передача неправомірної вигоди знаходить своє відображення в певних документах, що підтверджують незаконну діяльність (дії) посадової особи або вуалюють певні протизаконні дії за надані послуги чи вигоди.

Бишевець Олена Володимирівна,
*асистент кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ОСНОВНІ ВИДИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ, ЩО ПРИЗНАЧАЮТЬСЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ^у

У процесі розслідування злочинів у сфері службової діяльності, як правило, призначаються такі види судових експертиз, як: судово-економічна - для перевірки фінансових і господарських операцій підприємства, організації або окремих посадових осіб; судово-товарознавча - для встановлення якості готових промислових і продовольчих товарів, їхньої сортності, вартості; судово-технічна - для з'ясування причин порушень технологічних процесів; криміналістична - для дослідження документів (почеркознавчі, авторознавчі, техніко-криміналістичні експертизи документів).

Узагальнення слідчої, судової та експертної практики свідчить, що при проведенні судово-економічної експертизи (СЕЕ) з усієї системи спеціальних

економічних знань найчастіше необхідно застосовувати такі науки, як бухгалтерський облік, економіка фінансів і кредиту.

СЕЕ пропонується класифікувати на такі види: судова бухгалтерська експертиза; судова фінансово-кредитна експертиза; комплексні та комісійні СЕЕ [1, с. 9].

Поділ СЕЕ на зазначені види не тільки дозволяє визначити предмет, об'єкт і завдання СЕЕ кожного роду, але виступає відправним пунктом для її подальшої класифікації.

Предметом судової товарознавчої експертизи (СТЕ) є встановлення фактичних даних, що підтверджують або спростовують відповідність характеристик досліджуваних об'єктів базовим (нормативним) значенням, а також встановлення дефектності виробів та обставин, за яких відбулося зниження їх якості. Об'єктом СТЕ є різні предмети матеріального світу - об'єкти товарного походження (вироби): вироби різних товарних груп та їх частини; упаковка (тара); матеріали кримінальних проваджень і цивільних справ (документи), що містять інформацію про товарні характеристики і обставини, що стосуються операцій, пов'язаних з товаром (виробом) з умовами упаковки, транспортування, зберігання, приймання, експлуатації [2, с. 56].

Техніко-криміналістична експертиза документів проводиться з метою встановлення способу виготовлення і підробки документа і використаних для цього технічних засобів, відновлення утримання пошкоджених документів, дослідження матеріалів документів. Вона поділяється на такі види: дослідження реквізитів документів, відбитків друкованих форм і матеріалів документів. Експертиза реквізитів документів проводиться з метою: визначення способу і давності виготовлення документа або його фрагмента; встановлення факту і способу зміни його змісту; виявлення слабо видимих і невидимих записів. При цьому вирішуються питання діагностичного характеру, що дозволяють встановлювати спосіб виготовлення документа, використані для цього технічні засоби. Вирішення питань ідентифікаційного характеру дозволяє ототожнити конкретні технічні засоби, використані для виготовлення документів, і виявити виконавця машинописного тексту.

До інших видів експертиз, що призначаються в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності належать: трасологічні,
дактилоскопічні експертизи, матеріалознавчі тощо.

Криміналістична експертиза - вид судової експертизи, що досліджує сліди - відображення людей і речей для вирішення ідентифікаційних (якою конкретно особою або конкретним предметом залишено сліди), діагностичних (встановлення природи чи стану об'єктів, якими утворено сліди) або ситуаційних (встановлення механізму та умов слідоутворення) завдань.

Проведення усіх вищезазначених експертиз вимагає застосування спеціальних знань, а спеціальні знання - це навички та вміння, набуті суб'єктом їх застосування шляхом спеціальної підготовки або професійного

досвіду і використовуються ним на основі сучасних досягнень у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, що застосовуються при розкритті та розслідуванні злочинів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню, в випадках і порядку, визначених чинним законодавством.

Цілями застосування слідчим спеціальних знань в ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності є безпосереднє виявлення, фіксація, попереднє вивчення, оцінка та використання доказів, вирішення питання про їх належність та допустимість, правильна кваліфікація скоєного, визначення предмета і меж доказування, якісне проведення процесуальних дій тощо.

Види спеціальних криміналістичних пізнань, що застосовуються при розслідуванні злочинів у сфері службової діяльності наступні: навички та вміння здійснення криміналістичної фото- і відеозйомки; навички та вміння застосовувати техніко-криміналістичні засоби і методи в ході збирання (пошуку, виявлення, фіксації, вилучення) та дослідження (попереднього, експертного) слідів людини; слідів знарядь, інструментів, виробничих механізмів; слідів транспортних засобів; навички та вміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів в ході збирання (пошуку, виявлення, фіксації, вилучення) та дослідження (попереднього, експертного) різних документів, а також матеріальних слідів їх зміни; навички та вміння застосування техніко-криміналістичних засобів і методів для фіксації зовнішнього вигляду людини, а також збирання і дослідження (попереднього, експертного) даних про зовнішній вигляд людини.

Під час розслідування службових злочинів практикуються такі форми застосування спеціальних знань: непроцесуальна: проведення попереднього дослідження об'єктів, консультування слідчого у спеціалістів, проведення ревізій та документальних перевірок; процесуальна: залучення фахівців для участі в окремих слідчих (розшукових) діях; призначення судових експертиз.

Таким чином, основною метою використання спеціальних знань у ході розслідування службових злочинів є отримання повної та об'єктивної інформації про обставини злочину, що забезпечується фахівцями (спеціалістами, експертами) шляхом сприяння слідчому в застосуванні експертно-криміналістичних методів і засобів при збиранні, вивченні (дослідженні), перевірці, оцінці та використанні доказів.

Список використаних джерел:

1. Івакін Е. О. Теоретичні та методичні питання неідентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Едуард Олександрович Івакін. - К., 2003. - 16 с.
2. Лысенко В. В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений / В. В. Лысенко. - Х. : Консум, 1997. - С. 161.

Брисковська Оксана Миколаївна,
*старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
досудового розслідування навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА ФАКТАМИ ПРОТИПРАВНИХ ПОГЛИНАНЬ ТА ЗАХОПЛЕНЬ ПІДПРИЄМСТВ

Приймаючи заяву (повідомлення) про факт неправомірного захоплення підприємства, потрібно в заявника, з'ясувати всі відомі йому обставини. Найбільш значимими запитаннями є: з якого часу став учасником, акціонером, засновником даного підприємства; якою кількістю акцій (долею) володіє, які права у зв'язку з цим має, як відбувається їх реалізація; які взаємини з колективом, особливо з керівниками компанії; за яких обставин стало відомо про зміни в реєстрі акціонерів; які факти свідчать про перешкоду заявникові в управлінні організацією, від кого надходить протидія (якщо відомо), які її причини, на думку заявника; як здійснювалося оповіщення про дату, місце і час проведення загальних зборів; чи були факти фізичного перешкоджання доступу акціонерів до місця проведення загальних зборів за надуманими приводами та інші порушення; як проходили загальні збори (хто з'явився, хто вів збори, хто виступав, яким був порядок денний, які рішення були прийняті і як вони приймалися, як організували голосування, і хто вів протокол загальних зборів); чи проводилися повторні збори, якщо так, то з яких причин; які зміни сталися в статусі заявника у зв'язку з такими подіями (рішенням загальних зборів, зміни в реєстрі і так далі); які права заявника були порушені, чи завдана йому шкода (яка саме), в чому вона виражається (її розмір); які саме вимоги висуває заявник.

У разі, якщо заявник додає до заяви певні матеріали, наприклад, аудіо- чи відеозапис розмови про неправомірне захоплення підприємства (фальсифікацію правовстановлюючих документів, фальсифікацію протоколу загальних зборів акціонерів, складання завідомо недостовірного списку осіб, які мають право на участь у загальних зборах, завідомо недостовірний облік бюлетенів для голосування, блокування фактичного доступу акціонера до голосування, використання «паралельного» реєстру та ін.) про це він зазначає у заяві, яку він подає, або в протоколі роблять відмітку з поясненням заявника про проходження матеріалів, умови запису, технічні засоби, що використовувалися під час виготовлення аудіо- або відеодокументів.

Всі ці пояснення, вивчення обстановки при організації розслідування узагальнюються для витребування документів і матеріалів, щоб знайти ознаки злочину (для вивчення і аналізу використовується метод зустрічної перевірки документів, а саме такий чином можуть бути встановлені

кримінальні ознаки, що вказують на вчинення або готування до злочину, а саме незаконний захват майнових комплексів юридичних осіб):

1. Свідцтво про державну реєстрацію, засновницькі документи вивчаються з метою здобуття відомостей про засновників, про місце і час створення організації, про органи, що управляють нею, повноваження установчих зборів і керівника, процедуру голосування і ухвалення рішень, кількість і номінальну вартість акцій (долю, або частку), їх власників і так далі. Криміналістичне значення може мати інформація, що міститься, про внесення у вказаних документах змін, доповнень, у тому числі і про зміну керівника виконавчого органу товариства, співзасновників.

А також витребуванню підлягають копії засновницьких документів, що мають відомості вказані в ст. 9 Розділі 2 Закону «Про акціонерні товариства».

2. У визначених випадках вивчаються і аналізуються копії звітних документів, що направляються у фіскальну службу і регіональні відділення.

3. Доцільно подати запити до Державної реєстраційної служби України реєстру, щоб отримати відомості про юридичних осіб для зіставлення даних, що містяться в засновницьких документах і внесених до державного реєстру.

4. Обов'язково в провадженнях тих, що стосуються незаконного захвату майна юридичної особи, подають запити, щодо роздруковки реєстру акціонерів, документації, що використовувалася реєстратором для ведення реєстру (відомості про зареєстровані особи, передавальні, заставні і інші розпорядження) на певну, звітну дату, на момент вчинення можливого порушення, у день здійснення перевірки. Запрошують копії реєстраційного журналу (що містить інформацію на певну дату, відображає всі проведені операції з акціями і є прошитою книгою, на відміну від реєстру) дані журналу вхідних документів, анкети зареєстрованої особи. Запит про витребування вище перелічених документів виконується у письмовій формі, ставиться підпис посадової особи і відповідне друкування. У запиті відображається перелік затребуваної інформації, і підстави її отримання. Відомості за запитом з реєстру надаються у перебігу певного терміну.

Проаналізувавши реєстр засновників (акціонерів), можна отримати відомості: про емітент - повне найменування; аббревіатура; державний орган, що здійснив реєстрацію емітента; дату і номер державної реєстрації емітента; місце знаходження, поштову адресу; розмір статутного капіталу; номери телефону, факсу; інформацію про керівника виконавського органу емітента; ідентифікаційний номер платника податків; про цінні папери емітента - дата державної реєстрації і державний номер випуску цінних паперів, реєструючий орган, що здійснив державну реєстрацію випуску цінних паперів; вигляд, тип цінних паперів; розмір дивіденду або відсотка; про особовий рахунок зареєстрованої особи - дані, що містяться в анкеті зареєстрованої особи; інформація про кількість цінних паперів, вигляд, тип, державний реєстраційний номер випуску цінних паперів, що враховуються на особовому рахунку зареєстрованої особи, у тому числі обтяжених обставинами і відносно яких здійснено блокування операцій; список операцій

- частина реєстраційного журналу, що містить зведення по особовому рахунку зареєстрованої особи.

Дані з реєстру перевіряються шляхом зіставлення з відомостями, наявними в регіональному відділенні по фінансовим ринкам.

Аналізу підлягають і документи, що супроводжують ухвалення рішень: про проведення первинних зборів, особливо вивчаються рішення і процедури проведення повторних зборів, оголошення, запрошення, порядок денний, протокол зборів акціонерів, копії рішень, рішення, листування з акціонерами і інші документи, що мають значення для ухвалення рішення про відкриття кримінального провадження. Найбільше значення для криміналістичної оцінки мають протоколи загальних зборів учасників господарського товариства, на яких було прийнято рішення про обрання нових керівників підприємства. Обов'язковому вивченню підлягають протоколи зборів і всі супутні йому документи.

Після того, як отримані і проаналізовані всі вказані документи, проводиться опитування учасників господарського товариства про ті обставини, які мають значення для провадження: хто, коли вступив в організацію, коли і скільки акцій придбав, яка номінальна вартість цих акцій, яка була кількість емісій, як було організовано керівництво підприємством, як організовувалися загальні збори, хто, якими способами оповіщали учасників зборів про час, місце їх проведення, хто і як перевіряв явку учасників зборів, як і хто вів протокол зборів, як і хто проводив підрахунок голосів, які порушення процедури голосування були відмічені і допускалися.

Наступний комплекс заходів проводиться відносно суб'єкта захвату - фізичної або юридичної особи, який здійснює незаконний захват. Перш за все, необхідно встановити дані про особу, з метою виявлення ознак вчинення злочину. Перевірка проводиться шляхом вилучення і аналізу документів, отримання пояснень, призначення перевірочних заходів. Засновницькі документи, звітні документи, що направляються до фіскальних органів, службові документи на право надання консультативної або іншої допомоги підлягають пошуку і вилученню.

Може з'явитися необхідність проведення аудиторських перевірок, документальних перевірок, у тому числі зустрічних перевірок документів і інших перевірочних дій. Якщо встановлюється факт незаконного захвату і розпорядження активами і іншим майном об'єкту захвату, то проводиться ще один комплекс заходів, який включає перевірку всіх укладених операцій. Для цього здійснюється пошук, вилучення, аналіз документів: документи, що підтверджують перехід права власності на цінні папери і долі (частки) в ТОВ (договір міні, купівлі-продажу, дарування, спадкування та інші); акти, що свідчать про укладення договору або наявність іншого юридичного факту, що встановлює перехід права власності на цінні папери; передаточні розпорядження; договір, додатки до нього, протоколи про наміри по операціях з активами і майном об'єкту захвату; свідоцтво про державну реєстрацію прав на нерухоме майно і операцій з ним.

Вказані документи витребуються в організації - об'єкті незаконного захвату, в осіб у яких перейшло право власності, сторін укладених договорів. Відповідні довідки запрошуються у реєстроутримувача і в реєструючого органу права на нерухоме майно і операцій з ним. За з'ясованими обставинами проводиться опитування знаючих осіб. Для запобігання злочинним діям до установ прямує повідомлення про припинення реєстрації змін в засновницьких документах, якщо вона ще не здійснена.

Якщо в ході перевірки буде встановлено, що документи сфальсифіковані і на їх підставі внесені зміни про юридичних осіб в Єдиний державний реєстр, проводиться криміналістичне дослідження підписів і друку.

Таким чином, вся інформація і всі відомості, отримані в ході проведення різних перевірок, аналізуються з точки зору виявлення криміналістичних ознак злочинів, і характеризуються як незаконний захват.

При розслідуванні кримінального провадження про рейдерський захват доводиться мати справу з нестандартною ситуацією, до якої не можна підходити з типовими шаблонами.

Перелік слідчих дій залежить від тих обставин, які необхідно встановити. В більшості випадків головними завданнями першочергового етапу розслідування є виявлення, огляд ст. 237, вилучення п.5 ст. 237 КПК і забезпечення збереження документів і інших носіїв інформації.

Бульба Тарас Миколайович,
*заступник завідувача спеціальної кафедри № 2 Інституту
Управління державної охорони України Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ ОЗНАКИ ТА ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАСІДОК НА КОРТЕЖ ОХОРОНЯЄМОЇ ОСОБИ

Зазвичай напади на охороняємих осіб відбуваються в той час, коли вони переміщаються між будинком і роботою. Підвищена небезпека загрожує охороняємії особі, коли вона сідає в машину або виходить з неї. Як правило, охоронців намагаються усунути в першу чергу. Засада може увінчатися успіхом, коли особа, що охороняється не вживає додаткових заходів безпеки, а охоронці «розслаблені». Оскільки більшість злочинних або терористичних груп мають у розпорядженні зібрані розвіддані, активні і добре підготовлені охоронці можуть відвернути увагу злочинців і зруйнувати їхні плани. Як правило, засідки складаються переважно з п'яти-шести нападників, хоча підтримувати їх можуть ще шість-дванадцять чоловік: водії, розвідники, спостерігачі та ін. [1].

Злочинці завжди ретельно вивчають роботу служби безпеки і розпорядок дня особи, що охороняється, перш ніж вчинити напад. Важливо щоб співробітники служби безпеки вивчали тактику злочинців і використовували її в своїй підготовці [2]. Оскільки злочинці ретельно вивчають об'єкт нападу, охоронці повинні уважно спостерігати за обстановкою, щоб вчасно виявити стеження. Водій, керівник служби безпеки та інші співробітники зобов'язані мати при собі пристрої зв'язку, щоб у разі необхідності відразу продиктувати номери і опис машин, що здалися їм підозрілими, а також передати опис людей, що спостерігають за охоронюваною особою, офісом або маршрутом руху [3]. Після порівняння записів можна зробити деякі висновки, виявивши машини або людей, які потрапили в поле зору охоронців більше одного разу.

Добре організовані засідки мають певні ознаки та принципи, а саме:

1. Блокуються всі шляхи до відступу. Це вимагає значних витрат сил, оскільки потрібно не тільки зуміти зупинити основний автомобіль, але і заблокувати всі шляхи для відступу.

2. Засідка планується в глибині. Для цього також потрібні значні сили, оскільки необхідно блокувати всі шляхи до відступу і влаштувати допоміжні засідки, щоб не допустити можливої підтримки правоохоронних органів, відповідним чином розміщуються блокуючі автомобілі, щоб основний автомобіль не міг покинути зону ураження.

3. Подавляючий (шквальний) вогонь. Злочинці, що знаходяться в засідці, добре озброєні і вміють користуватися зброєю. Вони користуються досить важкою зброєю, здатною пробити броню основного автомобіля. Її розміщують таким чином, щоб вона не становила небезпеки для самих учасників засідки.

4. Злочинці, які беруть участь у засідці, зосереджені й дисципліновані. Мова йде не тільки про вогневу дисципліну, але й про дисципліну спілкування. Ці люди діють за строго узгодженим планом і в разі необхідності проявляють виняткову жорстокість.

5. Засідка ретельно планується і опрацьовується заздалегідь. Керівник злочинної групи вибирає об'єкт (ціль), проводить необхідну розвідку і збирає розвіддані. На підготовку засідки виділяється достатня кількість часу. Злочинці мають у розпорядженні надійні джерела інформації, заздалегідь готують безпечні укриття та місця розміщення зброї і машин, вивчають дорожній рух уздовж маршруту, а також порядок руху кортежу особи, що охороняється. Щоб повністю убезпечити себе під час відступу, часто доводиться задіяти кілька машин. Організовується хороша система зв'язку, розробляються радіо і телефонні коди.

6. Учасники подібної операції підбираються дуже ретельно, щоб максимально знизити ймовірність провалу. Участь у засідці приймають чітко проінструктовані особи, а їх дії заздалегідь відрепетовані, але не на реальному місці, оскільки це може зірвати всю операцію. Окрім ключові деталі не розголошуються до останньої хвилини.

7. Засада організовується у відповідному для цього місці. Ретельно аналізуються маршрути руху, щоб максимально ефективно використовувати природні перешкоди. Основна увага приділяється аналізу дорожнього руху у визначеному місці. Найбільш ефективні засідки, влаштовані в найменш очевидних місцях. Місце розташування групи, порядок пересувань об'єкта (цілі) визначають заздалегідь. Усуваються всі перешкоди, які можуть перешкодити успішному проведенню операції.

8. Для розташування учасників засідки, груп блокування та зберігання зброї вибираються зручні укриття. Використовуються відволікаючі маневри.

9. Вичікують найбільш сприятливий для дій момент. Для засідок вибираються люди, що володіють ідеальним терпінням, спокійні і неемоційні. Деякі з них здатні тижнями вичікувати зручного моменту для вчинення злочину.

10. Заздалегідь оцінюються можливі шляхи до відступу, розташування патрулів, місця проведення ремонтних робіт, тунелі не використовуються. Якщо людей вистачає, заздалегідь звільняється зворотній шлях відступу. Учасники засідки добре знають всі шляхи до відступу - основний і допоміжний.

11. Часто для відволікання сил правоохоронних органів та інших переслідувачів використовуються диверсії, а також дезінформація.

12. Заздалегідь готуються місця укриття - основне і запасні.

Список використаних джерел:

1. Засада на транспортну колонну. Портал Современная армия. 19 .06. 2012 [Електронний ресурс] - Режим доступу:

<http://www.modernarmy.ru/article/182>.

2. Контрзасадные действия на марше. Портал Современная армия. 08.06.2013 [Електронний ресурс] - Режим доступу:

<http://www.modernarmy.ru/article/270>.

3. Маленькие секреты в работе водителей-телохранителей основной машины и машины сопровождения [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://bodyguardsonline.com/tactics/1031-malenkie-sekrety-v-rabote-voditelej-teloxranitelej> -osnovnoj -mashiny-i-mashiny-soprovozhdeniya.html.

ПОРЯДОК ЗАЛУЧЕННЯ (ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ) ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на захист - передбачена Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК), Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Законом України «Про безоплатну правову допомогу», рядом міжнародно-правових актів - правова можливість для підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), виправданого, засудженого, захищати себе від висунутої підозри або обвинувачення, пом'якшення покарання, а також захисту своїх особистих інтересів як особисто використовуючи всі передбачені законом права, так і за допомогою захисника і (або) законного представника.

У вітчизняному законодавстві існує ряд норм, у яких закріплено імперативну вимогу до слідчого, прокурора та суду щодо забезпечення ними дійсної реалізації підозрюваним, обвинуваченим, а також засудженим та виправданим гарантованого їм законодавчими актами права на захист. Так, згідно статті 49 та 52 КПК слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити залучення захисника у кримінальне провадження щодо визначених у цих статтях осіб [1].

Залучення захисника здійснюється через Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги шляхом винесення відповідної постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді, суду про залучення захисника для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії (ч.6 ст.19 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу»). Це процесуальне рішення є обов'язковим до негайного виконання, в результаті чого центром призначається адвокат, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом. У разі неможливості надання допомоги зазначеним суб'єктом, видається доручення адвокату з реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, із яким укладено відповідний контракт (договір) (ч.1 ст.21, ч.1 ст.22 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу») [2]. Захисник повинен бути залучений з моменту відкриття та на усіх етапах кримінального провадження, що передбачає його участь не лише під час досудового розслідування, але й під час судового розгляду, апеляційного та касаційного оскарження.

Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги також забезпечує безперервність надання правової допомоги, підготовку стратегії захисту та наділяє адвоката повноваженнями щодо проведення будь-яких заходів з особою з метою його захисту (побачення в режимних об'єктах, збирання доказів, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження,

підготовку апеляційних скарг, тощо). При цьому, в матеріалах кримінального провадження обов'язково повинна міститися інформація щодо винесення постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням, та відповідна зворотна інформація - про його призначення, а також відповідне доручення центру або ордер адвоката.

Згідно п.4 ч.1 ст.23 та ч.4ст. 23 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» доручення вважається виконаним, якщо особа використала всі засоби національного правового захисту або якщо адвокат виконав всі умови, визначені дорученням чи контрактом [2]. Отже, незалежно від моменту (часу) вступу захисника до кримінального провадження у справі щодо особи визначеної у ст.ст. 49, 52 КПК, за дорученням центру захисник має здійснювати захист до його завершення, тобто до вичерпання національних засобів захисту.

Також вартим уваги, є питання реалізації особою свого права на захист під час письмового касаційного провадження. Так, ст. 435 КПК закріплює особливий порядок проведення касаційного розгляду - це письмове касаційне провадження, умовою якого є клопотання усіх учасників судового провадження про здійснення провадження за їх відсутності.

Слід зазначити, що відповідно до ч. 3 ст. 427 КПК лише на особу, яка подає касаційну скаргу, покладено обов'язок, в разі її небажання брати участь в касаційному провадженні, зазначити про це у касаційній скарзі. В іншому випадку, навіть якщо особа нічого не зазначила щодо своєї участі в судовому засіданні суд касаційної інстанції не може розцінювати таке «мовчання» скаржника як його небажання брати участь у касаційному розгляді і зобов'язаний повідомити їй про місце, дату та час касаційного розгляду.

Якщо ж засуджений входить до кола осіб, визначених у ч.2 ст.52, ч.1 ст.49 КПК, тобто будучи в обов'язковому порядку представленим захисником у судах першої та апеляційної інстанції звернеться з касаційною скаргою особисто, де поміж іншого, зазначить про своє небажання брати участь у касаційному провадженні, суд касаційної інстанції має, незважаючи на наведене, повідомити захисника про місце, дату та час касаційного розгляду, як учасника судового провадження. В разі не з'явлення останнього в судові засідання, за наявності інших підстав, суд вправі ухвалити судові рішення за результатами письмового касаційного провадження.

У випадку коли така особа за наведених вище обставин заявляє клопотання про своє бажання мати захисника на цій стадії судового провадження та проведення касаційного розгляду за його участю, - суд касаційної інстанції, беручи до уваги практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та керуючись положеннями КПК, має забезпечити участь захисника на цій стадії судового процесу. Приймаючи відповідне рішення суд має брати до уваги позиції ЄСПЛ викладені зокрема у рішеннях «Максименко проти України» від 20 грудня 2011р. [3], «Довженко проти України» від 12 січня 2012р.[4], «Іглін проти України» від 12 січня 2012 р.[5]

тощо, де відмова суду касаційної інстанції (ВСУ) у задоволенні клопотання щодо забезпечення участі захисника на відповідному етапі судового процесу, стало підставою для констатації ЄСПЛ порушення права на захист.

Варто зауважити, що особа яка подає заперечення на касаційну скаргу відповідно до ч. 3 ст. 431 КПК повинна зазначити чи бажає вона брати участь у касаційному розгляді чи ні. Якщо ж така особа нічого не зазначила у своєму запереченні, суд вправі розцінити таке «мовчання» особи, як її небажання брати участь в судовому засіданні суду касаційної інстанції.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України прийнятий Верховною Радою України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Закон України »Про безоплатну правову допомогу» прийнятий Верховною Радою України від 2 червня 2011 року № 3460-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

3. Рішення Європейського суду з прав людини, справа «Максименко проти України», від 20 грудня 2011 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/974_785

4. Рішення Європейського суду з прав людини, справа «Довженко проти України» від 12 січня 2012 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/974_845

5. Рішення Європейського суду з прав людини, справа «Іглін проти України» від 12 січня 2012 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_780

Вязмікін Сергій Анатолійович,
*начальник управління протидії злочинності у сфері економіки
Міністерства внутрішніх справ України в Житомирській області*

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Вивчення характеристики особи, яка вчиняє злочини в бюджетній сфері, дозволить визначити оперативно значущу поведінку як взаємопов'язану сукупність суб'єктивно та об'єктивно зумовлених актів поведінки, що становлять механізм злочинної діяльності, які відображені в об'єктивній дійсності та використовуються для належної оперативно-профілактичної діяльності в бюджетній сфері. Оперативно-значуща поведінка вимагає розроблення стосовно різних видів злочинів у бюджетній

сфері, різних категорій осіб, які готують чи вчиняють ці злочини, на підставі чого будуються різнобічні оперативно-розшукові характеристики злочинів.

Результати дослідження свідчать, що дані про особу, яка вчиняє злочини в бюджетній сфері, та їх характеристику оперативно-розшукова наука бере з кримінологічної характеристики. Саме кримінологія та віктимологія вивчають особу злочинця та жертви, зв'язки, що існують між ними.

Віктимологія в буквальному перекладі - «вчення про жертву» (від лат. *viktima* - жертва і грец. *logos* - вчення). Метою оперативно-розшукової віктимології є всебічне, повне, глибоке вивчення особистості жертви, її ролі в механізмі конкретного злочину та віктимізація, тобто процес перетворення на потерпілого від злочину.

Результати дослідження показали, що жертвою злочину в бюджетній сфері, на нашу думку, насамперед виступає держава, оскільки вона не доотримує той результат, на який розраховувала, виділяючи бюджетні кошти. насамперед втрачається репутація самої держави, її державних інституцій, збільшується рівень недовіри населення до органів державної влади тощо.

Водночас державні інституції не завжди на належному рівні вчасно усувають причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів у бюджетній сфері. Наприклад, це проблеми нормативно-правового характеру, наслідком яких є незаконне збагачення розпорядників бюджетних коштів за рахунок отримання хабарів за вирішення цілої низки питань, пов'язаних з розподілом та використанням бюджетних коштів.

У криміналістиці та ОРД особу, яка вчиняє злочин, вивчають у двох аспектах: як елемент характеристики злочину та як об'єкт тактичного впливу при розкритті й розслідуванні злочинів.

Аналіз причинно-наслідкових зв'язків, обумовлений вчиненням суспільно небезпечних порушень бюджетної дисципліни, свідчить про те, що корислива мотивація у службових осіб - порушників бюджетної дисципліни - стимулюється станом різкої соціально-економічної нерівності в суспільстві, що виникла внаслідок викривлень при здійсненні соціально-економічних реформ.

Водночас недоліки в підборі й розстановці кадрів державного й управлінського апарату сприяють доступу на державну службу, керівні посади тих, хто сприймає службове становище як засіб вирішення особистих питань.

Недоліки в діяльності правоохоронних органів і тих, що здійснюють контроль та перевірку, створює передумови для застосування службовими особами - порушниками бюджетної дисципліни - схем привласнення бюджетних коштів.

Головною причиною злочинів у бюджетній сфері є деформація моралі розпорядників бюджетних коштів як наслідок процесів, що відбуваються в діяльності управлінського апарату. Це призводить до специфічних

соціальних відхилень поведінки службових осіб, аж до зловживання чи перевищення службових повноважень, учинення інших протиправних дій, у тому числі порушень бюджетної дисципліни.

У цьому разі значну роль відіграє бажання до вигоди, яке виявляє свою криміногенну сторону в умовах суперечностей між базовими цінностями, що декларуються суспільством, і складнощами щодо їх досягнення під впливом правомірної поведінки з боку працівників управлінського апарату.

Така деформація запускає аналітичний механізм оцінки ситуації, що пов'язана з використанням бюджетних коштів, наслідок якої і може спонукати до ризикованих дій у формі вчинення злочину в бюджетній сфері з перспективою безкарності за вчинені злочинні дії.

Етично-психологічні ознаки, які відображають ставлення індивіда до соціальних і духовних цінностей, свідчать про те, що злочинній поведінці цієї категорії осіб властива полімотивованість, яка виявляється в тому, що зазвичай вони шляхом здійснення злочинних діянь у сфері своєї діяльності прагнуть миттєво досягти зміцнення своїх статусних позицій у суспільстві, в його елітарному соціальному прошарку або закріпити вже досягнуті тут результати.

Провідною психологічною особливістю злочинів у бюджетній сфері є те, що вони ґрунтуються переважно на девіантній поведінці (різноманітні відхилення від норми). Тобто вони не містять у собі виключно делінквентного (злочинне поводження) та аддиктивного компонентів (пов'язаний з різними залежностями чи зловживанням психотропних речовин). Отже, ці злочини вчиняють здебільшого психічно здорові люди, виключно з меркантильних міркувань, цілком усвідомлено, з прямим неприхованим умислом.

Отже, у злочинній діяльності в бюджетній сфері економіки панує соціально схвалене гасло на кшталт *«у держави красти не соромно, не грішно й не осудно, а іноді - й почесно»*. Унаслідок цього бюджетні злочини належать до категорії психологічно виправданих діянь, а також таких, що свідомо виправдовуються і не засуджуються як самою особистістю, так і громадою.

При цьому реальна загроза суспільству і державності відходить на другий план та залишається поза межами громадського контролю й осуду.

До психологічних якостей, що є притаманними для осіб, девіантна поведінка яких спрямована саме на вчинення злочинів у бюджетній сфері, належать: ігнорування соціальних норм (демонстративне, усвідомлене нехтування чинних правил людського поводження в соціумі); соціальний цинізм (скептичне ставлення до суспільства чи громади, презирство та неповага до соціального укладу, влади, державного устрою тощо); виражений егоцентризм, індивідуалізм (загострена зацікленість на собі, гіперпозиціонування власного «Я»).

Головними провокуючими та сприятливими соціально-психологічними чинниками, що спонукають людей до вчинення злочинів у бюджетній сфері

економіки, є індивідуальна озлобленість окремих осіб на державу, владу, державний лад, соціальний устрій, суспільний уклад та громаду взагалі, а також латентний «конфлікт між державою і народом».

Серед рис, властивих суб'єктам аналізованих злочинів, виокремимо такі: належний рівень знання законодавства у сфері регулювання бюджетних стосунків і підпорядкування своїм злочинним бажанням досягнень економічного лібералізму; наявність схильності до поєднання законних і протиправних методів та способів керівництва при здійсненні своїх посадових обов'язків; цільова життєва установка на збагачення і володіння владою за будь-яку ціну, незважаючи на засоби; підвищені життєві (матеріальні) стандарти; наявність атрибутів зовнішньої респектабельності і доброчесності, що створюють сприятливе враження і формально мають на увазі законослухняність, а також передбачають високий статус суб'єкта, його приналежність до елітного соціального прошарку суспільства; наявність у гіпертрофованій формі специфічних іманентних особових якостей - енергійності, значної зарозумілості, самовпевненості (за відсутності або наявності незначною мірою сумнівів у досягненні поставлених цілей), твердого прагнення до володіння владою, цинізму стосовно до інших людей тощо.

На формування і вияв особових характеристик суб'єктів цієї категорії істотний вплив справляють: початкова налаштованість службовців на використання своєї роботи в особистих корисливих інтересах; наявність в їх середовищі осіб з високим рівнем матеріального добробуту, досягнутого за рахунок злочинної діяльності; деяке зниження вже досягнутого раніше рівня матеріальної забезпеченості особи і бажання підняти його за допомогою вчинення злочинів; орієнтованість на високі стандарти життя, досягнуті товаришами по службі; наявність дорогих звичок й інтересів.

На основі аналізу етично-психологічних ознак, що відображають ставлення індивіда до соціальних і духовних цінностей, запропонуємо таку типологію особи суб'єктів, які вчинюють злочини в бюджетній сфері: а) особи, які вчинили злочини через випадковий збіг обставин (корпоративність, бажання надати фінансову допомогу через дану раніше обіцянку та ін.), при загальній позитивній орієнтації особи; б) особи, які вчинили злочини через вимушені обставини (суб'єкти, втягнуті у вчинення злочинів внаслідок несприятливої ситуації або впливів носіїв антигромадських поглядів; складні життєві обставини тощо), при загальній позитивній орієнтації особи; в) особи, які вчинили злочин під впливом сукупності зовнішніх чинників (нестійка моральна й етична орієнтація особи; ситуація безконтрольності тощо), при одночасній наявності загалом позитивній орієнтації; г) особи, готові вчинити злочин, використавши обстановку, що склалася, й умови, але зазвичай не схильні до активних дій; д) особи, які вчинили злочини внаслідок переважання антигромадської корисливої орієнтації з використанням сприятливих зовнішніх умов,

створених ними; е) особи, які мають стійку орієнтацію на вчинення злочинів за будь-яких обставин.

*Голоколосова Алла Сергіївна,
науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ*

ПОПЕРЕДНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ

Методику експертного дослідження холодної зброї утворює сукупність застосовуваних у визначеній послідовності найбільш ефективних наукових прийомів криміналістичного дослідження холодної зброї.

Встановлення виду конкретного зразка холодної зброї, як самостійний вид експертизи, складається з певних визначених стадій. Найбільш загальним «кроком» дослідження є процес збирання та підготовки матеріалів. Цей процес охоплюється такою стадією дослідження, як підготовка експерта до дослідження. Метою попереднього дослідження є підготовка до детального дослідження. В більшості випадків кінцевий результат експертизи залежить від якості проведення попереднього дослідження.

В підготовчій стадії експертизи визначаються задачі дослідження, прийоми і послідовність їх виконання. Ретельна підготовка до дослідження багато в чому визначає її кінцевий результат. В експертизі з метою дослідження холодної зброї задача даної стадії визначена в наступному: 1) усвідомити завдання; 2) вивчити обставини кримінального провадження, визначити, чи повно надані на дослідження матеріали, перевірити, чи відповідають надіслані об'єкти зафіксованим в процесуальних документах; 3) визначити стан наданих на дослідження об'єктів; 4) виявити в ході експертного огляду сліди на досліджуваній зброї, вивчити стан леза і інших частин, котрі підлягають дослідженню; 5) з'ясувати умови зберігання холодної зброї, вид змін в період, що передував дослідженню; 6) побудувати загальні експертні версії з урахуванням даних огляду об'єктів і вивчити обставини кримінального провадження; 7) визначити послідовність

подальшої роботи, намітити, які прийоми і засоби варто застосувати.

Дослідження починається з перевірки упакування холодної зброї, з тим щоб переконатися в її наявності та цілісності, необхідно перевірити наявність перерахованих в постанові речових доказів, їхніх номерів, маркувальних позначень якщо такі є, відповідність холодної зброї даним зазначеним в постанові або супровідному документі.

Характер завдання й об'єм досліджень з'ясовуються шляхом ознайомлення з постановою про призначення експертизи, що містять питання, які ставляться на вирішення. При цьому вирішуються такі основні питання, наприклад:

1) Чи є об'єкт, що надійшов на дослідження холодною зброєю, якщо так, то до якого виду (типу, моделі) він відноситься, конструктивні особливості, які маркувальні позначення він має (слід виявити всі маркувальні позначення та номери, якщо такі маютьесья)?

2) Заводського, кустарного або саморобного виготовлення дана холодна зброя?;

3) Який вид (характер) пошкоджень, знаряддям якого виду (типу) вони залишені?;

4) Які групові ознаки зброї, що залишили пошкодження: форма, розміри клинка, наявність одностороннього або двостороннього заточення леза?;

5) Чи немає на зброї ознак, які можуть вказувати на те, що зброя підлягала змінам наприклад (заміна леза, руків'я)?;

6) Чи могло бути пошкодження нанесене зброєю, наданою на дослідження (при вирішенні цього питання особлива увага приділяють мікрослідам на зброї: волокна тканини, об'єкти біологічного походження)?

Часто, поряд з питаннями, що відносяться до дослідження холодної зброї, вирішуються класифікаційні задачі, і експерту-криміналісту ставляться питання, що відносяться до компетенції судово-медичної або судово-біологічної експертизи.

В більшості випадків разом з речовими доказами експерту надходять тільки постанови про призначення експертизи, які містять короткий виклад обставин кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження. Нерідко в постановах лише загальною викладається фабула. Зрозуміло, що глибоко усвідомити обставини за таких постанов неможливо.

Експертам слід ширше використовувати, коли це необхідно, права, надані їм процесуальним законом (ст. 77 КПК України, ст. 13 ЗУ «Про судову експертизу»). В необхідних випадках слід запросити матеріали, що містять інформацію про факти, які відносяться до експертизи, їхній стан, умови зберігання холодної зброї.

Вивчивши обставини кримінального провадження, експерт може судити про те, наскільки повно йому надані речові докази та чи усі питання поставлені на вирішення даного виду експертизи.

Після вивчення обставин експерт приступає до огляду досліджуваної холодної зброї. Оглядом встановлюється конструкція холодної зброї, її розміри, комплектність складових частин, спосіб кріплення рукоятки до клинка, матеріал, з якого виготовлені частини зброї, його колір, міцність, характер поверхні, форма клинка, заточка леза (лез) і кінця клинка, ступінь гостроти заточки; пружність клинка, наявність поздовжніх заглиблень (долів) на клинку, ребер жорсткості, обмежувача на рукоятці, маркувальних позначень, клейм, написів, пошкоджень. В процесі огляду предметів для вивчення наявних на них слідів і сторонніх часток використовуються оптичні прилади (мікроскопи серії «МБС» (МБС-10), іноді - лупи).

Таким чином, розглянувши питання криміналістичного дослідження

холодної зброї, можна зробити висновок, що у даний час розкриття та розслідування злочинів значною мірою залежить від широкого та тактично грамотного використання спеціальних знань експертом при дослідженні холодної зброї. При цьому він повинен ефективно використовуватись науково-технічні засоби, правильно організовувати та здійснювати взаємодію різних учасників, чия діяльність у тій чи іншій мірі направлена на боротьбу зі злочинністю.

Успіх роботи при дослідженні холодної зброї, залежить від багатьох чинників, серед яких основний, це одержання інформації при виявленні та вилученні холодної зброї (у підозрюваних осіб) в процесі огляду місця події, а також інформації яка дозволяє встановити факт використання певного виду холодної зброї.

*Греченко Сергій Юрійович,
ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ*

ВИКОРИСТАННЯ МОНІТОРІНГА В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Моніторинг - комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль (стеження) за станом та тенденціями розвитку природних, техногенних та суспільних процесів. Моніторинг (от лат. monitor - той, хто нагадує, попереджає). Моніторинг виконує наступні організаційні функції: виявляє стан критичних явищ або явищ, що знаходяться в стані зміни навколишнього середовища, у відношенні яких буде вироблений курс дій на майбутнє; встановлює відношення зі своїм оточенням, забезпечивши зворотній зв'язок, відносно попередніх успіхів і невдач певної політики або програм; встановлює відповідність правилам і контрактним зобов'язанням[1].

Існують наступні види моніторингу.

Залежно від методології:

динамічний - аналізуються дані про динаміку розвитку або зміни об'єкта, явища або певної характеристики. Це найпростіший спосіб моніторингу, який використовується для аналізу відносно простих систем: цін, доходів і витрат населення, зайнятості громадян тощо. Основною метою такого дослідження є встановлення тенденцій, а не виявлення їх причин чи передумов;

конкурентний - паралельно за єдиною методологією досліджуються одна, декілька ідентичних або подібних систем. Дає можливість оцінити і порівняти показники систем, виявити різницю між ними, встановити переваги та недоліки;

порівняльний - порівнює окремі показники або результати більш комплексних досліджень, проведених за ідентичними критеріями, декількох систем одного рівня або вищих і нижчих систем. Такий підхід дає можливість рандомізувати показники, виявити причини, що збільшують або зменшують різницю між ними;

комплексний - поєднує в собі методи дослідження, що використовуються у різних видах моніторингів.

Залежно від цілей:

інформаційний - полягає у структуризації, накопиченні і розповсюдженні інформації;

азовий (фоновий) - виявляє нові проблеми, небезпеки, тенденції до того, як вони стануть осмисленими на рівні управління. За об'єктом моніторингу організовується постійне спостереження з періодичним вимірюванням показників;

проблемний - з'ясування закономірностей, процесів, небезпек, проблем, які вже відомі і розуміння, усунення, коригування яких є важливим з погляду управління [1].

Існують певні системи моніторингу. Під структурою систем моніторингу розуміється спосіб встановлення взаємодії джерел інформації та об'єкта моніторингу і його блоків, а саме: формування циклу опитування джерел початкової інформації; прийом первинних даних та їх перетворення; редагування пошкоджених даних; розподілення даних за функціями обробки; обробка інформації; підготовка даних до видачі; контроль якості даних.

Для нормального функціонування системи моніторингу, що обслуговує великомасштабний об'єкт спостереження, необхідно мати в її складі забезпечуючі підсистеми. До забезпечуючих слід віднести підсистеми: методологічного, наукового, математичного, інформаційного, технічного, програмного, організаційного, кадрового, правового та метрологічного забезпечення. А проектування технологічного процесу моніторингу варто починати з вивчення самого об'єкту і процесу його ефективного функціонування [2, с. 45].

Переліки вимірювальних величин, що одержує система моніторингу можна називати вхідними даними, а переліки вимірювальних величин, про які система моніторингу видає інформацію системі управління об'єкту називаються переліками вихідних вимірюваних величин.

Може здійснюватися і така процедура як рандомізація. Це - процедура одержання еквівалентних груп, вирівнювання складу груп за будь-якими критеріями.

При формуванні технологічного процесу моніторингу необхідно вирішити важливі і складні проблеми, а саме: розробити структурні моделі системи моніторингу; розробити методологію побудови комунікаційних і інформаційно-обчислювальних мереж системи моніторингу; розробити прийоми і алгоритми ущільнення записів інформації.

Наша сучасність характеризується значними науково-технічними досягненнями, які, з одного боку, сприяють економічному прогресу, поліпшенню добробуту населення, з другого, спричиняють небажані зміни у природному середовищі, що негативно позначаються на загальному стані органічного життя, включаючи і життя людини. Сьогодні, моніторинг щільно увійшов до усіх сфер нашого життя. Без нього неможливо представити сучасність та майбутнє. Він проводиться у різних сферах життя людини: GPS моніторинг, моніторинг в економіці, моніторинг акваторій, моніторинг довкілля, моніторинг ЗМІ, фінансовий моніторинг, бюджетний моніторинг, моніторинг органів внутрішніх справ [1].

Отже, моніторинг різних сфер життя нашого суспільства - це необхідні дії без яких неможливе нормальне функціонування та існування суспільства тому що у своїй діяльності ми не можемо не використовувати статистичні, порівняльні, дослідницькі та інші дані. Без аналізу та збору певної інформації не може функціонувати жодна сфера діяльності людини, тим паче і правоохоронні органи. Обов'язково повинен здійснюватися контроль за виконавчою та обліково-реєстраційною дисципліною у підрозділах ГУМВС, УМВС, ДАІ. На наш погляд, використання моніторингу продиктоване саме суспільною необхідністю, потребою вдосконалення процесів життєдіяльності суспільства тощо.

Список використаних джерел:

1. Моніторинг - матеріал из Википедии[Електронний ресурс]. - Режим доступу:

БІР://т.ікіре&a.o^/дакі/Моніторинг.

2. Никифорчук Д.И. Мониторинг. Понятие и использование для жизни общества / Д. И. Никифорчук, С. Ю. Греченко // Право и политика. - 2012. - № 2. - С.44-46.

Грибовський Олександр Віталійович,
*здобувач кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового
документування навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії
внутрішніх справ*

ПРАВОВОЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС ВІЯВЛЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Одним із послідовних кроків законодавця у реформуванні системи кримінальної юстиції України стала розробка та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, який визначатиме порядок кримінального провадження на її території. Вказаний документ є принципово відмінним від попереднього кримінально-процесуального закону, оскільки містить багато нових та незвичних для українського права положень. Зокрема главою 21 цього документу закріплено систему негласних слідчих дій, що фактично забезпечує злиття до цього часу двох окремих видів державно-владної діяльності: оперативно-розшукової та кримінально- процесуальної.

Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій у оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил та засобів, якими послуговується оперативно-розшукова діяльність.

Отже, виникає необхідність проаналізувати негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи з позиції практики їх застосування і запропонувати деякі шляхи їх вдосконалення.

Необхідно усунути розбіжності між Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», КПК України і відомчими наказами у визначенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Автором, сформульовано рекомендації, що спрямовані на подальше вдосконалення законодавства та відомчих нормативно-правових актів, які визначають порядок проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема: а) потребує нового визначення поняття «оперативно-розшукова діяльність», яке повинно більш чітко розкривати форми її реалізації, а також за змістом включати не тільки проведення оперативно-розшукових заходів, але й негласних слідчих (розшукових) дій, і роботу з негласним апаратом; б) оперативно-розшукову діяльність доцільно розділити на декілька стадій: пошуку первинної оперативно-розшукової інформації; її перевірки; провадження в оперативно-розшукових справах; і

проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Запропоновано на законодавчому рівні усунути існуючу правову колізію, через яку сьогодні неможливо чітко розмежувати права оперативних підрозділів та оперативно-розшукові заходи і негласні слідчі (розшукові) дії, які вони можуть застосовувати.

Для цього необхідно: а) дати визначення поняття оперативно-розшукових заходів; б) закріпити виключний перелік оперативно-розшукових заходів, провести їх класифікацію на ті, що можуть застосовуватися до і після заведення оперативно-розшукових справ; що здійснюються за ініціативою оперативного працівника і не потребують дозволу слідчого судді, прокурора, керівника органу чи оперативного підрозділу, а не відсилення на порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які здійснюються виключно в кримінальному провадженні; потребують дозволу керівника органу внутрішніх справ, оперативного підрозділу; потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора; в) законодавчо закріпити право оперативних підрозділів самостійно звертатися до суду із клопотанням про проведення оперативно-розшукових заходів у межах оперативно-розшукових справ.

Проведене дослідження надало можливість запропонувати визначення поняття «оперативно-процесуальна дія фіксації неправомірної вигоди» - форма діяльності уповноважених суб'єктів (оперативного працівника, слідчого), яка врегульована Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», відомчими нормативно-правовими актами з метою своєчасного виявлення, припинення, забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування кримінального правопорушення і забезпечення відшкодування завданих злочином збитків державі та потерпілій особі.

*Давиденко Валерій Степанович,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Українського державного університету фінансів та
міжнародної торгівлі, кандидат юридичних наук,
доцент*

РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Відповідно до ст. 214 КПК України, початку досудового розслідування передують отримання суб'єктом розслідування повної інформації про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення ним з будь-яких джерел таких даних про обставини злочину. Отже вже на стадії внесення

відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування, слідчий володіє конкретною інформацією про обставини кримінального правопорушення, або про особу, яка може бути причетна до його вчинення й переходується. Саме тому слідчому належить без зволікань оптимально спланувати, ефективно та оперативно провести необхідний комплекс відповідних слідчих (розшукових) дій, одним із головних завдань яких має бути розшук та затримання підозрюваного.

Оперативно-розшукові дії можуть бути найбільш ефективними саме на початковому етапі розслідування злочину, що обумовлює доцільність їх здійснення саме у цей період досудового розслідування з метою отримання від таких заходів максимум їх можливостей [1, с. 51].

Типовою особливістю початкового етапу розслідування військових злочинів є відсутність достатньої інформації про обставини кримінального правопорушення, а часто й про місце перебування (переховування) розшукуваного підозрюваного. За таких умов розшукова діяльність слідчого може бути більш ефективною за погодженої взаємодії з оперативними працівниками органів внутрішніх справ, військової контррозвідки Служби безпеки України, військовослужбовцями Військової служби правопорядку, командуванням військової частини, військовою громадськістю, цивільними особами, які можуть володіти інформацією про обставини вчинення злочину.

Важливим джерелом інформації про кримінальне правопорушення, а водночас й про вірогідне місце перебування (переховування) підозрюваного, є огляд місця події, який відповідно до п. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках, може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Серед завдань цієї слідчої (розшукової) дії не менш важливим є розшук та виявлення розшукуваного за «гарячими слідами», чому сприятиме поглиблений аналіз матеріальних та ідеальних слідів-відображень на місці події та побудова розшукових версій. До таких завдань належить й встановлення часу вчинення злочину, в подальшому ця обставина буде визначальною щодо доцільності та особливостей розшуку злочинця за «гарячими слідами».

Отже, результати огляду місця події слід вважати інформаційною основою подальшого розшуку підозрюваного. Наявність інформації про поранення розшукуваного, або наявність на його тілі, вбранні особливих прикмет, пошкоджень тощо, значно полегшать умови розшуку злочинця. А отже, у ході слідчого огляду, доцільно з'ясувати, які сліди, пов'язані з механізмом і обставинами вчинення злочину, могли залишитись на тілі чи вбранні розшукуваного. Отриманню такої інформації сприятиме попереднє до експертне дослідження слідів та знарядь злочину безпосередньо на місці його вчинення [2, с. 24, 27-28].

Підвищенню ефективності оперативно-розшукових заходів за «гарячими слідами» сприятиме й застосування службової собаки. Нюховий аналізатор розшукових собак здатний визначити понад 2500 різноманітних

запахових слідів, що дозволяє виявити сліди розшукуваної особи більше ніж через 24 години їх прокладення та переслідувати підозрюваного десятки кілометрів [3, с. 7; 4, с. 11].

За сучасних обставин залучення Збройних Сил України до виконання специфічних завдань в складних умовах бойових дій чи військового конфлікту, неабияке значення матиме виважене прогнозування розвитку умов та наслідків розшуку військовослужбовця - підозрюваного у вчиненні злочину. Доцільно спланувати комплекс невідкладних розшукових заходів задля блокування маршрутів втечі і загалом пересування підозрюваного. У ході його розшуку та затримання необхідно передбачити й можливість застосування ним вогнепальної зброї чи спеціальних засобів, військової техніки, а отже розшукові заходи слідчому доцільно планувати сумісно з військовослужбовцями Військової служби правопорядку, яка відповідно до ст.ст. 3, 8 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» зобов'язана сприяти у межах своєї компетенції органам досудового розслідування [5].

Під час розслідування військових злочинів розшуковим заходам сприятиме оперативне витребування у командування інформації про особу підозрюваного, достатньої для його всебічної характеристики, прогнозування можливої поведінки, побудови розшукових версій тощо.

Також в органах військового управління варто отримати останні дані про оперативну обстановку в місцях дислокації підрозділів військової частини. Це дозволить слідчому оптимально планувати свою діяльність, не піддавати членів слідчо-оперативної групи зайвому ризику та своїм втручанням не заважати командуванню та їх підлеглим у виконанні бойових завдань.

Отже розшук військовослужбовця за «гарячими слідами» складається із таких заходів: обстеження всіх приміщень військової частини, базового польового військового табору та прилеглої території; безпосереднє переслідування підозрюваного військовослужбовця; оточення та прочісування певних ділянок місцевості; організація спостереження та засідок в місцях вірогідного перебування підозрюваного; спрямування орієнтувань на затримання розшукуваного в органи внутрішніх справ, спеціальні комендатури, блокпости [6, с. 441-442].

Типовою особливістю, яка ускладнює перебіг слідчих ситуацій початкового етапу розслідування є відсутність підозрюваного військовослужбовця. Така особливість може бути обумовлена переховуванням злочинця від правоохоронних органів.

Типовою залишатиметься й протидія командування та інших заінтересованих осіб розслідуванню військових злочинів. Насамперед це виявляється у приховуванні злочинів серед підлеглих (на думку 59 % опитаних працівників військових прокуратур), тиск на підлеглих командирів та кругова порука (53 % респондентів). На думку 54 % опитаних, також мають місце спроби командування самостійно з'ясувати обставини справи і

через непрофесійність таких заходів губиться ефективність розшуку за «гарячими слідами», втрачаються докази, несвоєчасно починається досудове розслідування.

Непоодинокими є й випадки, коли, через корупційні стосунки, командування навмисно відправляє правопорушника у тривале відрядження.

Відповідно до ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук. Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Здійснення розшуку може бути доручено оперативним підрозділам. Також відповідно до п. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», такі підрозділи зобов'язані виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді, суду і запити повноважних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів [7].

До постанови про розшук підозрюваного приєднуються копії повідомлення про початок досудового розслідування, письмового повідомлення про підозру, ухвали про обрання запобіжного заходу. До постанови також доцільно приєднати довідку про зовнішність розшукуваної особи, її одяг, звички, особливі прикмети, родинні та інші зв'язки, останнє місце роботи, місце ймовірного перебування, паспортні дані, фотографії [8, с. 615].

Таким чином розшук підозрюваного стає головним завданням в діяльності слідчого, під яким належить розуміти одну із його процесуальних функцій, спрямовану на виявлення розшукуваного, місцезнаходження якого невідоме і тим самим створення умов для завершення досудового розслідування [9, с. 7].

Розшукова діяльність слідчого є цілеспрямованою складовою у ході організації та виконання також і негласних слідчих (розшукових) дій, відповідно до положень статей 246, 250, 253-255, 258-275 КПК України, головним завданням яких є встановлення місця перебування та затримання військовослужбовця, підозрюваного у вчиненні злочину.

Підставами для проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування військових злочинів є наявність відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, які потребують перевірки для їх підтвердження або спростування за умови, що в інший спосіб, ніж шляхом проведення таких дій, це зробити неможливо [10, с. 10].

Варто підкреслити, що результативність та інформативний рівень саме негласних слідчих (розшукових) дій, в умовах складних та несприятливих слідчих ситуацій, може бути набагато більшим, ніж за звичайних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. - 72 с.
2. Лавров В. П. Расследование преступлений по горячим следам: учеб. пос. / В. П. Лавров, В. Е. Сидоров. - М.: ВЮЗШ МВД СССР, 1989. - 57 с.
3. Малахов А. В. Собака на службе и дома: Сведения об основных породах собак и их использовании человеком / А. В. Малахов, П. Е. Афанасьев. - М. : Граница, 1993. - 248 с.
4. Крушинский Л. В. Служебная собака: Руководство по подготовке и содержанию служебных собак / [Л. В. Крушинский, И. Е. Израилевич, С. А. Ильинский и др.]. - Д. : ВАП, 1994. - 576 с.
5. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : закон України від 7 березня 2002 року // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 32. - Ст. 225.
6. Маликов С. В. Военно-полевая криминалистика / С. В. Маликов. - М. : За права военнослужащих, 2008. - Вып. 86. - 512 с.
7. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: [наук.-практ. комент.] / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є.Шумила. - К. : Юстініан, 2012. - 1328 с.
9. Боголюбская Т.В. Деятельность следователя органов внутренних дел по розыску скрывшихся обвиняемых: учебное пособие / Т. В. Боголюбская. - М.: МВШМ МВД СССР, 1986. - 56 с.
10. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: [навч.-практ. посіб.] / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. - Х.: «Оберіг», 2013. - 344 с.

*Дуфенюк Оксана Михайлівна,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету з підготовки фахівців для підрозділів слідства
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент, **Кунтій Андрій Ігорович,**
викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету з підготовки фахівців для підрозділів слідства
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ТИПОВІ СЛІДЧІ ВЕРСІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

На всіх етапах кримінального провадження від моменту одержання відомостей про кримінальне правопорушення і до прийняття остаточного процесуального рішення слідчий, прокурор оперують ймовірними знаннями та припущеннями про подію, що знаходить відображення у версіях. В. М. Глібко, А. Л. Дудніков та В. А. Журавель стверджують, що розумова і процесуальна діяльність слідчого відбувається в умовах, коли невідомі природні причинні зв'язки, знищені або замасковані сліди, зв'язок між речами і подіями нерідко постає в перекрученому вигляді, сутність явищ у деяких випадках є викривленою [1, с. 209]. З огляду на це, не викликає сумніву важливість наукових розробок, спрямованих на оптимізацію діяльності щодо побудови та перевірки версій. Теоретичні напрацювання щодо версій та їх ролі у реалізації кримінального судочинства були представлені працями видатних вчених-криміналістів: Р.С. Белкіна, В. О. Коновалової, А.А. Корчагіна,

І.М. Лузгіна, А.Р. Ратинова,

В. Ф. Робозерова та інших. Проте важливо результати наукових дискусій проектувати у практичну площину, зокрема розглянути типові слідчі версії при розслідуванні вбивств, вчинених в стані сильного душевного хвилювання.

З приводу розслідування умисних вбивств професор В.О. Коновалова справедливо відзначає, що кожне вчинене вбивство має свої особливості і тому загальні схеми, які б вони не були досконалі, не можуть замінити індивідуального підходу до вирішення розумових завдань у стандартних ситуаціях, виконуючи тільки допоміжну функцію [2, с. 9]. Тому при побудові системи версій у кримінальному провадженні про вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, вони повинні враховувати конкретні обставини злочину, типові характеристики ситуації розслідування.

Для побудови класифікації версій дослідники визначають цілу низку критеріїв. Зокрема, російським вченим А. А. Корчагіним запропоновано такі підстави для класифікації слідчих ситуацій: в залежності від обставин, що підлягають з'ясуванню: загальні та часткові (окремі) версії; в залежності від

суб'єкта висунення: слідчі, оперативно-розшукові, експертні та судові; що стосується визначеності: типові (орієнтуючі) та конкретні (є детальна інформація про вчинення злочину); за складністю: прості (пояснюють окремий факт) та складні (пояснюють групу фактів та їх зв'язок); за етапом висунення: версії перевірки, першопочаткові та наступні; в залежності від значення для встановлення істини: основні та контрверсії [3, с. 512]. Слід звернути увагу на версії «захисту», які були виділені вищевказаним дослідником. Так, згідно з думкою вченого, слідчий, серед обставин, що підлягають встановленню, зобов'язаний вести активний пошук доказів, які як підтверджують, так і спростовують вину підозрюваного. До таких належать: версія правильності, алібі, версія про вчинення злочину іншою особою, версія про нещасний випадок, версія про місце необхідної оборони та версія про те, що мало місце вчинення злочину в стані сильного душевного хвилювання [3, с. 248-262]. Власне даного роду версії слід використовувати слідчому протягом усього процесу розслідування кримінального провадження про умисне вбивство, тобто із версіями про хуліганські, корисливі чи політичні мотиви, слід висувати версії про необхідну оборону та вбивство в стані сильного душевного хвилювання.

Деякі науковці заперечують можливість використання версій на початковому етапі розкриття неочевидних злочинів. Так, В.Ф. Робозеров пише: щодо неочевидних злочинів, з урахуванням дефіциту інформації про злочин і злочинця, версії... не можуть бути основою планування розслідування, оскільки в початковий період неможливо чітко визначити завдання, послідовність і терміни проведення слідчих дій, їх сполучення з оперативно-розшуковими заходами, порядок використання науково-технічних засобів, допомоги громадськості [4, с. 24].

Дійсно, на початку розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, слідчий у переважній більшості випадків володіє мінімальною, найчастіше суперечливою інформацією, як про подію, її учасників, так і характер, локалізацію матеріальних слідів та носіїв ідеальних слідів, а тим більше і про наявність чи відсутність власне стану сильного душевного хвилювання під час вчинення вбивства, що обумовлює істотні труднощі під час розробки версій. Однак повністю заперечувати організуючу роль версій на початковому етапі розслідування неочевидних злочинів в цілому, і вбивств, вчинених в стані сильного душевного хвилювання, зокрема, не можна, оскільки це пов'язано з недооцінкою значення типових версій. Такі версії мають відмінну від конкретних версій фактичну базу формування, у зв'язку з чим займають особливе місце в пізнавальній діяльності слідчого, судді, експерта [5, с. 200]. Враховуючи сказане, можна стверджувати важливість продовження наукових досліджень, присвячених більш докладному висвітленню типології, значення та організаційно-тактичних особливостей версіювання під час розслідування вбивств, вчинених в стані сильного душевного хвилювання.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: підручник / В.М. Глібко, А.Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. - К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. - 684 с.
2. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія / В.О. Коновалова. - Х.: Факт, 2000. - 311 с.
3. Корчагин А.А. Криминалистическая методика предварительного расследования и судебного разбирательства по делам об убийствах (проблеми теорії і практики): монографія / А. А. Корчагин ; поднауч. ред. докт. юрид. наук, проф. В.К. Гавло. - М.: Юрлитинформ, 2013. - 512 с.
4. Робозеров В.Ф. Раскрытие преступлений совершенных в условиях неочевидности / В.Ф. Робозеров. - Л.: Ин-ту соверш. следств. работников при Прокуратуре СССР, 1990.- 140 с.
5. Синчук В.Л. Функції типових версій у методики розслідування вбивств / В. Л. Синчук // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи. матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22-23 квітня 2004 р.); Редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. - Х.: «Юрінком Інтер», 2004. - С. 200-202.

Ємець Олег Миколайович,
*старший викладач кафедри спеціальної техніки та оперативно-
розшукового документування навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ВИЯВЛЕННЯ ФАКТІВ ВВЕЗЕННЯ, ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБУТУ І РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

Запорукою сталого розвитку країни є підтримка високого рівня культури та духовності, що має забезпечуватись кожним громадянином. Як раніше, так і тепер особливим об'єктом захисту з боку держави та громади виступає моральність. Сьогодні докладається багато зусиль щодо протидії ввезенню, виготовленню, збуту і розповсюдженню порнографічних предметів, особливо дитячої порнографії. Нажаль, подібні злочини продовжують вчинюватись у нашій країні, але оперативні підрозділи органів внутрішніх справ України постійно проводять заходи щодо їх виявлення та припинення [1, с. 243].

За змістом статті 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [3], віднесено до завдань оперативно-розшукової діяльності. У нас за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження

порнографічних предметів відповідальність передбачена статтею 301 КК України [3]. Виявлення таких протиправних діянь входить до компетенції оперативних підрозділів органів внутрішніх справ.

Робота органів внутрішніх справ щодо виявлення конкретної протиправної діяльності має свої особливості, а об'єкти оперативного пошуку окремого злочину визначаються в залежності від специфіки його вчинення. На нашу думку, виявлення фактів ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів доцільно проводити за такими напрямками: отримання заяв або повідомлень про ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження порнографічних предметів від громадян, яким стало відомо про такі факти, а також здійснення перевірки по ним; пошук фактичних даних про ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження порнографічних предметів у мережі Інтернет; робота з негласними штатними та позаштатними працівниками, спрямована на встановлення конкретних фактів та обставини ввезення, виготовлення, збуту або розповсюдження порнографічних предметів; співробітництво з іншими правоохоронними органами та закордонними колегами з метою отримання від них та подальшої перевірки інформації про ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження порнографічних предметів; взаємодія з неурядовими організаціями, у сферу діяльності яких входить протидія ввезенню, виготовленню, збуту або розповсюдженню порнографічних предметів, з метою отримання від них відповідної інформації та подальшої її перевірки; моніторинг повідомлень у засобах масової інформації про ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження порнографічних предметів, а також перевірка результатів журналістських розслідувань у цій сфері; спостереження за діяльністю туристичних і транспортних фірм, агенцій працевлаштування, найму, ескорт- агенцій та шлюбних бюро з метою отримання інформації про ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження порнографічних предметів; опрацювання повідомлень, які надходять на гарячі лінії, спрямовані на допомогу потерпілим від торгівлі людьми, сексуального насильства тощо; робота з особами, раніше засудженими за ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження порнографічних предметів, а також торгівлю людьми або інші злочини проти моральності, щодо отримання інформації про раніше не встановлені факти та обставини ввезення, виготовлення, збуту або розповсюдження порнографічних предметів; опрацювання та перевірка інформації, отриманої від вже встановлених потерпілих від злочинів, пов'язаних з сексуальною експлуатацією, або їх близьких і родичів про ще не виявлені факти та обставини ввезення, виготовлення, збуту або розповсюдження порнографічних предметів; пошук інформації про ще не встановлені факти та обставини ввезення, виготовлення, збуту або розповсюдження порнографічних предметів при розслідуванні інших кримінальних проваджень.

Викладені нами думки можуть послужити основою для подальших наукових розробок у цій сфері. Оприлюднені особливості виявлення фактів

ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів можуть бути використані оперативними працівниками в практичній роботі, а також для підвищення рівня обізнаності зацікавлених осіб, які приймають участь у протидії цьому злу.

Список використаних джерел:

1. Ємець О. М. Взаємодія оперативних підрозділів МВС України з неурядовими організаціями у протидії ввезенню, виготовленню, збуту і розповсюдженню порнографічних предметів / О. М. Ємець // Науковий вісник НАВС.-2014.- № 3. - С. 243-254.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ //Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 1992.- № 22. - ст. 303.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-ІІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2001. - № 25-26.- ст. 131.

Заруцький Вадим Анатолійович,
*здобувач кафедри криміналістичних експертиз навчально-наукового
інституту підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів
Національної академії внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Проблема полягає в тому, що не організувавши належним чином інформаційні потоки, неможливо забезпечити постійне і безупинне отримання необхідних відомостей про досліджувані об'єкти, ефективно ними керувати, планувати і прогнозувати їх подальший розвиток. На сьогодні, відсутні комплексні дослідження науково-організаційних, теоретичних проблем пошуку, збирання і оброблення саме експертної інформації, створення системи інформаційного забезпечення судових експертиз.

Тому, метою даної статті є аналіз методологічних і методичних питань формування та створення системи інформаційно-довідкового забезпечення судових експертиз.

Проблематика використання досягнень науково-технічного прогресу у кримінальному судочинстві, інформатизації судово-експертної діяльності міститься у розробках зарубіжних та вітчизняних науковців Т. В. Аверьянкової, Л. Є. Ароцкера, А. Ф. Аубакірова, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, К. І. Белякова, П. Д. Біленчука, С. Ф. Бичкової, В. В. Бірюкова, А. І. Вінберга, М. С. Вергузаєва, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, Г. Л. Грановського, Л. Г. Еджубова, О. О. Ейсмана, Н. І. Клименко,
І. П. Красюка, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Ю. О. Мазніченка,

Д. Я. Мірського, В. С. Митричева, З. С. Меленевської, Ю. О. Пілюкова, М. С. Польового, О. Р. Росинської, О. О. Садченка, М. В. Салтевського, М. Я. Сегає, І. Я. Фридмана та інших вчених. Однак, зміни законодавства, науково-технічний прогрес, реорганізації судово-експертної системи породжують нові проблеми, розв'язання яких потребує нових зусиль науковців.

На думку О. М. Яковлева, інформаційне забезпечення судово-експертної діяльності - це реалізація єдиних заходів в галузі створення нормативно-правового, інформаційного, програмно-технічного організаційного забезпечення діяльності державних судово-експертних установ на основі використання нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, формування єдиних стандартів і профілів [1, с. 21].

Дослідник сформулював цілі інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності: комплексна інформатизація експертних установ на основі єдиного методичного, інформаційного, програмного, технічного і організаційного забезпечення; створення єдиних міжвідомчих банків даних для забезпечення повної інформаційної підтримки проведення експертиз і досліджень; впровадження ефективної інформаційної взаємодії державних судово-експертних установ на основі сучасних телекомунікаційних технологій і програмних засобів; розроблення і підтримка в актуальному стані автоматизованих робочих місць (АРМ) експерта; виконання завдань забезпечення безпеки судово-експертної діяльності [1, с. 22].

М. Я. Сегає зауважував, що інформаційне забезпечення судової експертизи має являти собою науково організований і безперервний процес накопичення, підготовки й надання систематизованої науково-технічної інформації, необхідної для виконання судово-експертних завдань. Відомості, що є в інформаційній системі, повинні бути актуальними, тобто відображати сучасний стан науки й техніки в певній галузі. Повнота інформації забезпечується охопленням усіх необхідних даних [2, с. 9].

Є. Д. Лук'янчиков розглядає інформаційне забезпечення судово-експертної діяльності як систему виявлення, дослідження, фіксації і вилучення інформації передбаченими законом засобами з метою формування на їх основі судових доказів і використання для встановлення істини у кримінальній справі [3, с. 116].

Як окреме криміналістичне вчення визначає інформаційно-довідкове забезпечення розслідування В. В. Бірюков, на думку якого предметом цього вчення є знання про організацію та функціонування інформаційних систем незалежно від їх основного призначення та відомчої належності, порядок отримання облікової інформації та особливості її використання в розслідуванні [4, с. 6].

К. В. Капустник та І. В. Губанова наголошують, що загальна мета інформаційного забезпечення судової експертизи - створення впорядкованої системи збирання, збереження, передавання та використання даних у судовій експертизі взагалі та конкретних експертизах, зокрема. Ці системи

дозволяють експерту вірно описувати, класифікувати об'єкти, що підлягають дослідженню, визначати напрями подальших дій, обирати для застосування відповідні методики, обґрунтовувати та формулювати експертні висновки [5, с. 463].

Незважаючи на різноплановість наведених визначень потрібно зауважити спільний підхід авторів, які розглядають інформаційне забезпечення як діяльність з отримання певної інформації з подальшим її використанням при проведенні судових експертиз.

На нашу думку, інформаційно-довідкове забезпечення судових експертиз необхідно розглядати у двох аспектах: як діяльність з отримання інформації, вагомої для використання під час проведення судової експертизи, та як сукупність матеріальних об'єктів, яка містить інформацію, що може бути використана в ході здійснення судово-експертної діяльності.

Таким чином, до змісту структури інформаційного забезпечення судових експертиз, поряд з іншими, слід віднести: вихідну інформацію, тобто, відомості які необхідні для виконання судових експертиз, що містяться у наведених джерелах інформації, яку можна розглядати як експертну інформацію, а саме як джерела експертної інформації; методичні питання створення системи інформаційно-довідкового забезпечення; цілі і принципи.

Інформаційно-довідкове забезпечення судово-експертної діяльності - це комплекс організаційних, управлінських, правових заходів щодо відбору, зосередження і систематизації необхідних відомостей з різних галузей знань і джерел експертної практики, і формування на цій основі інформаційних ресурсів, які є змістом інформаційних систем, результатом функціонування яких являється видача суб'єктом судово-експертної діяльності відомостей необхідних для виконання експертних завдань.

Список використаних джерел:

1. Яковлев А. Н. Проблемы информационного обеспечения деятельности государственных судебно-экспертных учреждений / А. Н. Яковлев // Судебная экспертиза. - 2005. - № 2. - С. 21-27.
2. Сегай М. Я. Типология экспертных задач / М. Я. Сегай // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 1988. - Вып. 37. - С. 9-18.
3. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : [монограф.] / Є. Д. Лук'янчиков. - К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. - 323 с.
4. Бірюков В. В. Аналіз інформації баз даних сучасних інформаційних систем - реальний резерв удосконалення розкриття злочинів / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2011. - № 3. - С. 6-9.
5. Капустник К. В. Інформаційне забезпечення судово-економічних експертиз / К. В. Капустник, І. В. Губанова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. - 2010. - Вып. 9. - С. 462-465.

Кірізлєєв Семен Миколайович,
*здобувач кафедри криміналістичних експертиз навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів
Національної академії внутрішніх справ*

ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

На сьогодні, питання криміналістичної класифікації протиправних посягань на культурні цінності не були предметом дослідження в юридичній літературі, а тому є актуальними і потребують розроблення.

Аналіз наукових публікацій дозволив нам в якості підстав криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень у сфері обігу культурних цінностей визначити елементи криміналістичної характеристики та виділити такі групи:

- *кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом привласнення знайденого або такого, що випадково опинилося в певній особі, чужого майна, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність (ст. 193 КК України).* Таким кримінальним правопорушенням притаманні наступні спеціальні криміналістичні ознаки:

1) предметом такого правопорушення є: а) майно, яке є чужим для винного; б) майно, яке знайдено ним, чи випадково опинилося в нього; в) майно, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність чи являється скарбом. М. О. Міщенко, досліджуючи проблеми кримінально-правової охорони культурних цінностей в Україні наголошує, що законодавчо визначене поняття «скарб» не повною мірою відображає його сутність і потребує змін, оскільки: у чинному ЦК України основною визначальною рисою є його вартість; не враховано те, що скарби можуть мати не майнову цінність - становити інтерес для науки або мистецтва; позбавлена конкретики вказівка на належність скарбу до «інших цінностей» [1, с. 10];

2) спосіб вчинення правопорушення полягає у привласненні - тобто звернення такого предмета на свою користь, приховування факту його знайдення, тримання винним, з подальшим його використанням на свою користь;

3) слідова картина привласнення знайденого майна, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність відображає : сліди пальців рук, сліди інструментів, листування, документи про дозвіл на вивіз предметів, товарні чеки з антикварних магазинів, різного роду мікрооб'єкти;

4) особа правопорушника - осудна особа, яка досягла 16 річного віку.

- *кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом порушення встановленого порядку переміщення історичних та культурних цінностей через митний кордон України (ст. 201 КК України).* Вказаному виду кримінального правопорушення притаманні такі криміналістичні ознаки:

1) предметом протиправного посягання є історичні та культурні цінності. За дослідженням яке провів Я. В. Фурман, предметами контрабанди можуть бути : предмети нумізматики; рукописні та друковані книги, художні побутові прилади, музичні інструменти, годинники, твори декоративно-прикладного мистецтва (ікони, культовий посуд, побутові предмети); унікальні вироби з коштовних та інших металів (статуетки, посуд) [2, с. 6];

2) спосіб контрабанди культурних цінностей полягає у використанні тайників, інших засобів, що утруднюють виявлення предметів контрабанди під час митного контролю; переміщення предметів контрабанди в супроводжуваному та несупроводжуваному багажі; переміщення предметів контрабанди безпосередньо людиною (твариною), шляхом надання одним предметам вигляду інших; надання митному органу як підстави для переміщення через митний кордон України підроблених документів, документів, що одержані незаконним шляхом або таких, які містять неправдиві відомості, документів, котрі є підставою для переміщення інших предметів; шляхом фізичної (матеріальної) фальсифікації документів;

3) слідова картина контрабанди культурних цінностей, зазвичай, відображає: «сліди відображення» (сліди пальців рук, сліди інструментів та знарядь, сліди виробничих механізмів); «сліди-предмети» (листування, записи по розрахункам із співучасниками або клієнтами, різного роду мікрооб'єкти, дозвіл на вивіз предметів мистецтва, товарні чеки з антикварних магазинів;

4) особа правопорушника, в залежності від ролі в організованій групі, може бути: скупником, зберігачем предметів контрабанди, замовником, кур'єром, виконавцем; контрабанду культурних цінностей здебільшого вчиняють правопорушники від 20 до 40 років.

- *кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом порушення встановлених законом правил та порядку здійснення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини (ст.ст. 298, 298^і КК України).* Дана група правопорушень об'єднана за наступними спільними криміналістичними ознаками:

1) предметом незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини є пам'ятки - об'єкти культурної спадщини, що відносяться до пам'яток історичної або культурної або ж до археологічної спадщини. Пам'ятками - об'єктами культурної спадщини є предмети, які характеризуються такими рисами. Вони є: а) матеріальними об'єктами (споруди, комплекси (ансамблі), визначні місця, які належать до археологічних, історичних, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних видів культурної спадщини, будинки, укріплення, мости, залишки стародавніх поселень, місця битв, предмети одягу, ритуальні речі, зброя, статуї, письмові акти, кіно-, фото документи, тощо); б) становлять собою художню, історичну, етнографічну, наукову чи іншу культурну цінність; в) взяті державою під спеціальну

охорону (свідченням чого є рішення компетентного органу (щодо нерухомих пам'яток - це рішення про занесення до державного реєстру національного культурного надбання), а також охоронні знаки встановлені на самих об'єктах чи поблизу них);

2) спосіб кримінального правопорушення - незаконне проведення пошукових робіт на об'єктах археологічної спадщини, шляхом проведення археологічних розвідок, розкопок інших земляних чи підводних робіт (ч. 2 ст. 298 КК України передбачає діяння - незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин). Знищення об'єкта культурної спадщини, на думку В. В. Базелюка, це незаконне діяння, яке призводить до ліквідації, припинення його існування, тобто незворотного приведення об'єкта культурної спадщини в повну непридатність для використання за цільовим призначенням [3, с. 12]. Руйнування об'єкта культурної спадщини це незаконні діяння, які призводять до значного пошкодження об'єкта чи його частини, внаслідок чого об'єкт суттєво втрачає свої властивості, цінність та естетичний вигляд, але може бути відновлений без значних затрат. Пошкодження об'єкта культурної спадщини це незаконні діяння, які призводять до незначної негативної зміни об'єкта чи його частини, внаслідок чого він не суттєво втрачає свої властивості і цінність і може бути відновлений без значних затрат;

3) слідова картина незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини (знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини) є сліди-відображення, сліди-підготовки до вчинення правопорушення, сліди-знарядь розкопок, інструменти, сліди-предмети (археологічні карти, листування, записи про розрахунки із співучасниками);

4) особа правопорушника - характеризується його поведінкою, зазвичай, такі правопорушення вчиняються організованою групою, до її складу відносять: замовників; виконавців; скупників; кур'єрів; вчених, які володіють відомостями про місцезнаходження об'єктів археологічної спадщини і надають цю інформацію правопорушникам. Правопорушення вчиняють особи, які досягли 16 років, суб'єктом правопорушення передбаченого ч. 5 ст. 298 КК України може бути службова особа, яка має певні повноваження щодо об'єктів культурної спадщини, а також службова особа, до кола службових повноважень якої хоча і не входить виконання певних функцій з управління об'єктами культурної спадщини але яка, завдяки своєму службовому положенню, має можливість вжити необхідних заходів для їх вчинення іншими особами.

- *кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом розграбування національних цінностей на окупованих територіях (ст. 438 КК України).* Вказаному виду кримінального правопорушення притаманні такі криміналістичні ознаки:

1) предметом злочинного посягання є будь-яка власність, що є загальнонаціональною, державною, або власністю окремих юридичних та

фізичних осіб, і щодо яких, державою встановлено особливий охоронний режим, у тому числі, культурні цінності (пам'ятки архітектури, мистецтва, історії, тощо);

2) спосіб розграбування національних цінностей на окупованій території полягає у виявленні майна, яке може бути пам'яткою культури, окупаційною владою, накладання арешту на культурні цінності, огляд таких предметів, вилучення їх і обертання на користь окупантів, історичні або художні цінності, які не цікавлять ворога, знищуються;

3) слідова картина розграбування національних цінностей - відображає накази, директиви, протоколи огляду культурних цінностей, транспортні документи, опис предметів, доповіді посадових осіб окупаційній владі, пакувальні матеріали, транспортні засоби перевезення, фотозображення колекцій, акти прийому-передач культурних цінностей;

4) особа правопорушника, в залежності від ролі в організації розграбування культурних цінностей, може бути - військовослужбовець, службова особа, яка за своїми повноваженнями може видавати накази, які стосуються розграбування культурних цінностей. Накази про ці порушення можуть видаватися не тільки військовим, а й політичним керівництвом окупаційної влади.

Отже, розроблення класифікаційних систем дозволить: а) скласти цілісне уявлення про ієрархічну, вичерпну структуру системи елементів виділину при розділенні обсягу поняття кримінальних правопорушень, пов'язаних з культурними цінностями; б) розглянути їх в якості об'єктів спеціальних криміналістичних досліджень; в) виявляти серед них недостатньо вивчені об'єкти, які потребують першочергової уваги дослідника; г) визначати закономірні місця кожного елемента розділення, його зв'язки і співвідношення.

Список використаних джерел:

1. Міщенко М. О. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М. О. Міщенко ; НАВС. - К., 2014. - 21 с.

2. Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Я. В. Фурман ; Київський нац. ун-т внутр. справ. - К., 2009. - 21 с.

3. Базелюк В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. В. Базелюк ; Нац. універ. «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». - Х., 2012. - 22 с.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ІНШИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я

Поява та розвиток криміналістичної методики загалом та окремих методик розслідування зокрема нерозривно пов'язана із цілеспрямованим системним збором, дослідженням та узагальненням матеріалів слідчої практики - основного джерела розробки методичних положень і рекомендацій. Внаслідок синтезу практичної та наукової діяльності створюють різні за своїм предметом характеристики злочинів, що містять опис закономірних ознак злочину.

Кримінально-правова характеристика - опис ознак, які відрізняють злочин від проступку, класифікація злочинів за видами, ступінь небезпеки тощо. Кримінологічна характеристика - опис генезису злочину, його причин, умов вчинення, частоти повторюваності, розподілення злочинів за іншими ознаками, наприклад, віком, часом тощо. Криміналістична характеристика взаємопов'язана з елементами інших характеристик та використовує їх. Зокрема, предмет безпосереднього посягання включає кримінально-правову характеристику предмета, а опис особи злочинця у більшості методик межує з кримінологічною характеристикою. Криміналістичну характеристику складає опис властивостей та ознак, які мають значення для розкриття механізму злочину, характеру слідів, що залишились, умов вчинення злочину та характеристики особи злочинця.

Проте криміналістична характеристика злочинів ширша за їх кримінально-правову та їх кримінально-процесуальну характеристики, оскільки містить не лише систему обставин, які мають кримінально - правове значення, а й ряд інших чинників. Отже, конкретизація кримінально - правової характеристики здійснюється за рахунок виділення елементів (наприклад механізму, способу, обстановки злочину тощо), які мають вирішальне значення для розкриття злочину.

Таким чином, криміналістичну характеристику злочинів можна визначити як систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що проявляються в способі і механізмі діяння, обстановці його скоєння, особі суб'єкта злочину, інших обставинах, закономірний взаємозв'язок яких слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розкриття і розслідування злочинів.

Злочини проти життя та здоров'я особистості - це збірне поняття, що охоплює: різні види умисних і необережних вбивств, доведення до самогубства, спричинення тілесних ушкоджень, побой, мордування, катування, погроза вбивством, зараження венеричною хворобою, незаконне

проведення абортів, залишення в небезпеці, ненадання допомоги медичними працівниками, неналежне виконання професійних обов'язків медичними працівниками, насильницьке донорство тощо.

Для розкриття вбивств велике має значення сукупність відомостей про типові сліди, що залишаються на місці здійснення злочину. Сліди, що залишаються в результаті вчинення вбивства, за формою свого вираження можна підрозділити на матеріальні й ідеальні. До матеріальних слідів відносяться: труп потерпілого, сліди, що залишилися на трупі, сліди застосування знаряддя вбивства, самі знаряддя злочину, сліди перебування на місці злочину й т.і. Сліди виявлені на місці події можуть дати важливі відомості. Наприклад, сліди ніг людини, виявлені на місці події, досвідченому слідчому можуть сказати багато чого: стояла людина або бігла, ніс важку нашу, кульгав і т.п. Одержання таких даних має велике значення для побудови пошукових версій. Ідеальні сліди - це відображення, що виникають у пам'яті учасників й очевидців у зв'язку зі сприйняттям ними обставин вчинення вбивства, а також у пам'яті інших осіб, які мають відомості, що мають значення для справи.

Особа вбивці володіє комплексом ознак, специфічних для кожного виду вбивств, оскільки відображає мотиви скоєння злочину, спосіб вчинення, особливості характеру і темпераменту, навички, що використовуються в буденному житті (педантичність, охайність, неохайність) і професійні навички (лікаря, м'ясника, фельдшера, хіміка - при розчленуванні частин трупа; електрика, підричника при використанні з метою вбивства електричних приладів і вибухових пристроїв і т. п.).

В криміналістичній характеристиці вбивств особливе місце відводиться особі потерпілого. У випадках вбивств залежність між злочинцем і потерпілим визначається даними про останнього, точніше його особовими якостями, поведінкою, у ряді випадків становищем в суспільстві, службовими, особистими відносинами із злочинцем.

Основними носіями інформації на місці заподіяння тілесних ушкоджень є: фізичні сліди, залишені потерпілим, нападаючим (сліди боротьби, сліди рук, ніг, тіла, сліди використання знаряддя злочину, сліди транспортного засобу); можливі виділення людського організму (слина, кров, сеча, елементи пошкоджених органів потерпілого та ін.); різноманітні предмети потерпілого або нападаючого (носіальні предмети, елементи одягу, взуття тощо); предмети навколишнього середовища (пляшки, залишки цигарок, частини ґрунту, фарби, мастило тощо).

Як показують статистичні дані МВС України, кількість потерпілих у результаті заподіяння тілесних ушкоджень складають від 4 до 5 тисяч осіб щорічно.

При цьому необхідно зазначити, що вищеперераховані елементи криміналістичної характеристики злочинів не можуть розглядатися як єдина і незмінна система для всіх видів злочинів цієї групи. Це найбільш типовий вибір криміналістично-значущих ознак, покликаних забезпечувати

прикладну функцію криміналістичної характеристики. Щодо окремих видів злочинів цей набір може видозмінюватися, скорочуватися і розширюватися. Так, при зґвалтуванні не буде предмета посягання в «чистому вигляді», а те, що пов'язане з жертвою злочину знайде відображення у характеристиці способу вчинення злочину або в додатковому елементі - характеристиці особи потерпілого (потерпілої). При формуванні методики розслідування вбивств на замовлення важливим буде наступний додатковий елемент криміналістичної характеристики - мотив вчинення злочину тощо.

*Коман Іван Іванович,
слухач 6 курсу Закарпатського відділення
навчально-наукового інституту заочного навчання
Національної академії внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ АГІТАЦІЇ

Виборчий процес та процес проведення референдуму є невід’ємним демократичним інститутом в переважній більшості країн світової спільноти. Без належного проведення виборів та референдуму ставиться під сумнів легітимізації відповідних органів державної влади, які формуються при цьому та прийняття відповідних загальнонаціональних та місцевих рішень які виносяться на обговорення. Одним з етапів виборчого процесу (процесу проведення референдуму) є передвиборча агітація (агітація референдуму). Свобода такої агітації є одним із головних принципів виборчого та референдного процесів.

Відповідно до виборчого законодавства, передвиборна агітація - це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата на виборну посаду або партію - суб’єкта виборчого процесу. Агітація референдуму - це здійснення будь-якої діяльності, яка спонукає учасників всеукраїнського референдуму голосувати на підтримку чи проти питання референдуму, у тому числі будь-які не заборонені законами України друковані, усні, звукові та аудіовізуальні види і форми ідейного впливу на людей, що прямо або опосередковано привертають увагу до питання референдуму, сформувати у суспільстві та у свідомості громадян позитивне або негативне ставлення до питання референдуму або спрямувати політичну поведінку громадян і соціальних груп у їх ставленні до суб’єктів процесу референдуму, у тому числі інформаційні повідомлення про заходи, що проводяться або підтримуються із зазначеною метою.

Передвиборна агітація та агітація референдуму може здійснюватися в будь-яких формах і будь-якими засобами, що не суперечать Конституції

України та законам України. Порушення законодавчо встановленого порядку проведення якої може суттєво вплинути на результати виборів або референдуму в цілому. Нормою в якій представлена відповідальність за порушення порядку проведення передвиборчої агітації є ст. 160 Кримінального кодексу (далі - КК) України.

В ч. 3 ст. 160 КК України передбачена кримінальна відповідальність за здійснення передвиборної агітації (агітації референдуму) шляхом надання підприємствам, установам, організаціям неправомірної вигоди або надання безоплатно товарів, робіт, послуг. Вказана редакція ст. 160 КК України була викладена відповідно до Закону України від 14 жовтня 2014 р. №1703-18 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян», тобто є порівняно новою в тексті КК України. Вказана обставина і обумовлює необхідність розкриття власного розуміння змісту окремих положень ч.3 ст. 160 КК України.

Так, під наданням в ч.3 ст. 160 КК України слід розуміти передавання підприємству, установі, організації неправомірної вигоди для здійснення передвиборчої агітації або агітації під час проведення референдуму. При цьому способи вчинення цих дій можуть бути різними та на кваліфікацію не впливають - безпосередньо, через посередника, поштою, переказом грошей на банківський рахунок та ін. Відповідно до ст. 160 КК України під неправомірною вигодою слід розуміти кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати, які надають підприємствам, установам, організаціям для здійснення передвиборчої агітації.

Відповідно до ст. 74 Закону України від 17 листопада 2011 р. № 4061-УІ«Про вибори народних депутатів України» забороняється проводити передвиборну агітацію, що супроводжується наданням виборцям, закладам, установам, організаціям безоплатно чи на пільгових умовах товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення назви, символіки, прапора партії, за умови, що вартість таких товарів не перевищує три відсотки розміру мінімальної заробітної плати), послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерейних білетів, інших матеріальних цінностей. Така передвиборна агітація або надання виборцям, закладам, установам, організаціям коштів або безоплатно чи на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерейних білетів, інших матеріальних цінностей, що супроводжується закликами або пропозиціями голосувати за або не голосувати за певну партію чи кандидата у депутати або згадуванням назви партії чи імені кандидата, є непрямым підкупом виборців. Відповідні положення знайшли своє відображення в ст. 76 ЗУ від 6 листопада 2012 р. № 5475-УІ«Про всеукраїнський референдум», ст. 643У від 5 березня 1999 р.№ 474-ХІУ«Про вибори Президента України», ст. 53 ЗУ від 10 липня 2010 р.№ 2487-VI «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Порушення

вказаних вимог щодо здійснення непрямого підкупу утворює склад злочину передбачений ч. 3 ст. 160 КК України.

*Комаринська Юлія Борисівна,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ СЛІДЧИМИ ТА ІНШИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТЯЖКИХ ЗЛОЧИНІВ

Питання налагодженої взаємодії між слідчим, оперативним та іншими працівниками правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень на сьогоднішній день не втрачає своєї актуальності. Враховуючи реалії сьогодення, зміни у законодавстві, реформування правоохоронних органів, створення Національної поліції, що буде виконувати функції патрульної служби та автомобільної інспекції, неврегульоване на сьогодні матеріально-технічне забезпечення правоохоронної діяльності та інше, проблемними питаннями стають психологічна сумісність працівників органів внутрішніх справ, які залучені до процесу правосуддя, їх професійне ставлення до діяльності з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, сприйняття керуючої функції слідчого.

Адже основоположним є принцип єдиного керівництва й організуючої ролі слідчого, який закріплено у кримінальному процесуальному законі (ст. 40 КПК України) [1]. Організуюча роль слідчого, його процесуальна самостійність, - на думку В.М. Тертишника і С.В. Слінька, - невід'ємні елементи процесуального статусу слідчого, який зумовлений його функцією в кримінальному судочинстві, і разом з тим одна з тих умов, що забезпечують всебічність і об'єктивність розслідування. Саме слідчий установлює необхідність проведення тієї або іншої слідчої дії (у тому числі призначення і проведення судової експертизи) та необхідність участі осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками, у процесі їхнього проведення [2, с.47]. Саме слідчий несе відповідальність за дотриманням таких принципів процесуального законодавства, як законність, своєчасність провадження процесуальних дій та розумність строків. Від кваліфікованого керівництва, вмінь та досвіду щодо організації розслідування з перших його кроків залежить результат розслідування в цілому.

Такі принципи взаємодії як комплексне використання засобів і методів, що є у розпорядженні слідчого та оперативного працівника і принцип оптимального та раціонального використання можливостей взаємодіючих

суб'єктів, стосується не лише питання організації взаємодії між слідчим та оперативними працівниками, а й між слідчими та працівниками патрульної служби, адже саме останні першими виявляють та прибувають на місце події. У кожній конкретній ситуації взаємодія повинна здійснюватися у всіх можливих видах, формах і напрямках і становити єдиний безперервний процес встановлення істини у справі. Але у плануванні спільних дій, важливим моментом є орієнтація на реально припустиму економію сил, часу і засобів досягнення цілей взаємодії [3, с.

26]. Саме дотримання працівниками правоохоронних органів даного принципу дозволяє дотримуватись таких засад кримінального провадження як розумність строків.

Інструментом створення зацікавленості між слідчим та іншими працівниками правоохоронних органів є психологічний аспект зазначеної взаємодії. Ігнорування ж психології суб'єктів взаємодії може спричинити виникнення конфліктних ситуацій, що негативно вплине на спільну діяльність. Співвідношення професійних і морально-психологічних рис людей, що визначає категорію соціально-психологічної сумісності, є важливою умовою створення безконфліктної атмосфери, узгодженої діяльності взаємодіючих суб'єктів [4, с.134].

Соціально-психологічна сумісність працівників органів внутрішніх справ на сьогодні є актуальною, так як переважна більшість працівники нової патрульної служби не мають практичного досвіду, не достатньо розуміють значення та важливість саме першочергових дій з розслідування кримінальних правопорушень, зокрема забезпечення охорони місця події, збирання попередньої інформації про обставини події, виявлення можливих свідків, тощо, нездатні адекватно сприймати вказівки та розпорядження слідчого та прокурора.

У процесі вивчення психологічної сумісності також варто звернути увагу на дещо інший аспект проблеми психології взаємодії - на можливість взаємного впливу взаємодіючих суб'єктів, що позначається на правильності прийнятих ними рішень. Слідчий не повинен обмежувати ініціативу інших працівників, нав'язувати свою думку тощо. Мається на увазі ініціативу в плані не процесуальної діяльності, а стосовно організації розслідування, зокрема у висуванні криміналістичних версій. Адже психологічне не сприйняття слідчими новоприбулих працівників внутрішніх справ, заважає адекватно оцінювати надану ними інформацію, заперечуючи їх кваліфікацію та здатність сприймати ситуацію, що склалась.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2-12 року: (офіц. текст). - К.: Поливода А.В., 2012. - 382 с. - (Кодекси України).

2. Тертышник В. М. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений / В. М. Тертышник, С. В. Слинько. - Х. : Ун-т внутр. дел, 1995. - 66 с.

3. Яковчук С. В. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні серійних вбивств : дис. ...канд.юрид.наук : спец. 12.00.09 / С. В. Яковчук. - К., 2013. - 252 с.

4. Тертышник В. М. Тайное становится явным: взаимодействие следователя, оперативного работника и эксперта-криминалиста при раскрытии и расследовании преступлений : Учебное пособие / В. М. Тертышник, С. В. Слинько. - Х.: ИКФ «Гриф», 1997. - 168 с.

*Кузьменко Олександр Петрович,
здобувач кафедри правосуддя юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ВІД МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ефективність розслідування масових заворушень цілком залежить від своєчасності та повноти отриманої інформації про вчинені масові заворушення від такої категорії учасників кримінального провадження, як потерпілі. Як правило, допит потерпілих відноситься до невідкладних слідчих (розшукових) дій та проводиться у перші 2-4 доби після вчинення злочину досліджуваної категорії.

Потерпілими (ст. 55 КПК України) є фізичні особи, яким кримінальним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. У злочинах про масові заворушення ними є представники іншої, конфронтуючої організації, особи, що брали участь у припиненні масових заворушень: посадові особи органів державної влади і управління, члени різних громадських організацій, співробітники правоохоронних органів (служби охорони, постової служби, ДАІ), збройних сил, служби безпеки, пожежної охорони, представники Міністерства з надзвичайних ситуацій. Враховуючи положення ч. 2 ст. 55 КПК України, їх допит як потерпілих можливий лише з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. З урахуванням специфіки проваджень розглядуваного виду, частина потерпілих у момент необхідності їх допитів може знаходитися в медичних установах. У низці випадків для участі в допитах таких осіб необхідно залучати фахівця-медика, а для фіксації ходу і результатів допиту застосовувати аудіо-, відеотехніку.

У потерпілих під час допитів потрібно з'ясувати, коли і де виникли масові заворушення, що послужило безпосереднім приводом до їх

виникнення, хто був організатором, активним учасником (виконавцем) підбурювачем, пособником кожного окремого епізоду протиправних дій (масових заворушень чи інших правопорушень); максимально повну інформацію (у тому числі прикмети) про злочинців, які знаряддя використовувалися в кожному конкретному протиправному епізоді, які факти допитуваний сприймав особисто (і за яких умов), а що йому стало відомо опосередковано, в останньому випадку – джерело інформації.

Можливе зниження процесуальної активності потерпілих, навіть незважаючи на завдану їм шкоду, у випадках, коли люди не вірять у здатність представників влади забезпечити їх безпеку, адже сам факт масових заворушень, що були вчинені, підриває віру потерпілих у силу влади.

Ефективність допитів, зокрема, залежить також від того, наскільки діяльність слідчо-оперативної групи з розслідування відповідає особливостям обстановки, що складається, і правильній оцінці слідчої ситуації, тобто наскільки населення регіону, міста, району поділяє ідеали учасників заворушень: чи це конфлікт на політичному, міжнаціональному (міжетнічному) ґрунті чи це дії з хуліганських мотивів. Для перших характерна обстановка, коли досить велика частина населення може підтримувати вимоги учасників заворушень, що призводить до ускладнень в роботі по встановленню винуватців осіб у організації та активній участі у заворушеннях.

Не можна виключати з боку підозрюваних осіб активної протидії розслідуванню. Тому, виходячи з конкретних умов, потрібно подбати і про власну безпеку як правоохоронного чи іншого державного органа в цілому, так і кожного свідка, потерпілого. Тому співробітникам СОГ варто ретельно продумувати і предметно організовувати виклик на допит. Особливо на початковому етапі розслідування може знадобитися збройний супровід потерпілих від місця проживання (перебування) до місця проведення слідчої (розшукової) дії і назад. Часто допити потерпілих провадяться в польових умовах: на евакуаційних пунктах, у таборах біженців, що знаходяться під збройною охороною міліції чи армії. З огляду на можливу евакуацію з місцевості, де відбулися масові заворушення, в осіб для забезпечення їх можливих повторних допитів, необхідно з'ясовувати, фіксуючи в протоколі допиту, куди найбільше ймовірно вони планують від'їхати з даної території, яким чином (за якими адресами, телефонами, через яких осіб) їх можна буде розшукати в разі потреби.

Процесуальна позиція того, хто допитує, при будь-якому допиті – це позиція представника влади. У ході допиту не слід вступати з допитуваним у можливу непродуману і непередбачену полеміку на політичній, релігійній, історичній основі; предметом допиту повинні бути елементи предмета доказування і предмета дослідження з того чи іншого конкретного епізоду кримінального правопорушення. Пам'ятаючи ці положення, необхідно наполегливо, послідовно домагатися реалізації мети кожного допиту.

Добре зарекомендувала себе демонстрація в ході допитів потерпілих відеозаписів масових заворушень.

Показання потерпілого, як і свідка, є одним із видів доказів, на підставі яких встановлюються обставини, що мають значення для кримінального провадження. Проте, на відміну від свідка, потерпілий зацікавлений у відповідних наслідках вирішення кримінального провадження, оскільки йому заподіяна шкода. І, даючи показання, він не тільки сприяє правильному розв'язанню питання про винуватість підозрюваних, але й одночасно домагається реалізації своїх інтересів у кримінальному процесі.

У разі смерті потерпілого, або внаслідок стану, що унеможливило подання нею відповідної заяви, процесуального статусу потерпілого набуває, як правило, хтось із його близьких родичів чи членів сім'ї (відповідно до ч. 6 ст. 55 КПК України). При допитах зазначених осіб звичайно з'ясовуються біографічні дані потерпілого, відомості про його оточення, спосіб життя та ін.

Іншу групу потерпілих становлять особи, що одержали тілесні ушкодження під час масових заворушень. У першу чергу це працівники органів внутрішніх справ, які приймали участь у заходах щодо наведення громадського порядку під час безпорядків; військовослужбовці у разі залучення їх до цих же дій.

Ще одну групу складають потерпілі з числа працівників організацій, підприємств, комерційних структур (в тому числі їх власники), а також державних установ або організацій, які були піддані погромам. Вони, безумовно, володіють інформацією про обставини погромів та інших дій активних учасників та організаторів масових заворушень і досить часто є очевидцями подій.

Окрему категорію потерпілих складають особи, які є володільцями автомашин; підприємці, чие майно постраждало під час заворушень, але вони не є очевидцями цих подій. Тому слідство переважно під час допитів отримує дані щодо збитків, які спричинені таким особам діями активних учасників заворушень.

Треба мати на увазі, що після погромів частина потерпілих вимушена залишати місця постійного проживання. Суттєву роль відіграє постійна загроза повторних заворушень (особливо, коли йдеться про безпорядки, що виникли під час міжнаціонального, міжетнічного конфлікту). Тому такі особи виїжджають за межі району, області.

Необхідно, щоб потерпілі мали можливість для дачі розгорнутих показань вже після ознайомлення з обстановкою на місці погромів (коли об'єктом погромів були дома, квартири, майно потерпілого): про вкрадене, зникле, знищене або пошкоджене майно та ін.

Тому є підстави для ствердження, що допит свідків, потерпілих, як і деякі слідчі (розшукові) дії за участю цих осіб, можна віднести до невідкладних, від яких залежить успіх розслідування даної категорії провадження.

*Кузьмічов Ярослав Володимирович,
доцент кафедри економіко-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ І ПРИЙОМИ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ

У процесі розкриття злочину на стадії досудового розслідування компетентними особами можуть застосовуватися такі види дій і заходів: слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії, розшукові заходи, оперативно-розшукові заходи, превентивні заходи слідчого у кримінальному провадженні тощо.

Тактико-криміналістичний засіб виражається у формі процесуального і організаційно-тактичного здійснення оптимальних і допустимих окремих прийомів, способів дій чи лінії поведінки слідчого, а також комплексів слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, об'єднаних для вирішення конкретного завдання розслідування [1, с. 4-6].

Коло тактико-криміналістичних засобів, які використовує слідчий під час розкриття злочинів, є досить широким і включає систему внутрішньо організованих і узгоджених прийомів та засобів, поєднаних спільною метою - виконання певних тактичних завдань, з'ясування обставин кримінального провадження та встановлення у ній істини [2, с. 299-306].

Але не кожний із способів здійснення процесуальної дії може бути визнаний тактичним прийомом. Для цього необхідно встановити його відповідність наступним вимогам.

По-перше, тактичний прийом має відповідати діючому законодавству, тобто бути законним. У широкому розумінні, законність тактичних прийомів - це їх правомірність, що виключає можливість порушення прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. У вузькому сенсі законність тактичних прийомів полягає у безумовному і точному дотриманні конкретних норм закону і підзаконних нормативних актів, пов'язаних із рекомендованим способом дій у процесі розкриття і розслідування злочинів.

По-друге, тактичний прийом має бути ефективним, дієвим, давати практично корисний результат для встановлення істини при розкритті злочинів. Ефективність тактичних прийомів полягає не лише в їх потенційній раціональності, але й правильному застосуванні слідчим у процесі роботи під час кримінального провадження.

По-третє, необхідною умовою є обґрунтованість тактичного прийому (його наукова і практична значущість). Розроблювані криміналістичною тактикою способи реалізації дій слідчого мають базуватися на відомих закономірностях, встановлених відповідними галузями наукового знання.

По-четверте, тактичні прийоми мають бути етичними і гуманними. У діяльності з розкриття злочинів недопустимі обман, залякування, фізичне або психічне насилля тощо. Водночас тактичні прийоми неможливі без слідчої винахідливості, розрахунку, допустимого ризику й відповідних хитрощів для попередження й подолання протидії з боку осіб, які вчинили злочин [3, с. 16]. Слідчий не має права застосовувати обман, але він може визначити міру і послідовність ознайомлення учасників процесу з зібраними доказами, встановлювати послідовність допиту та порядок використання доказів у провадженні, момент проведення обшуку і затримання тощо.

По-п'яте, тактичні прийоми мають бути конкретними. Конкретизація тактичних прийомів починається із встановлення загальних правил, умов і способів підготовки і проведення дій слідчого при розкритті злочинів і деталізується стосовно різних способів їх виконання.

При розробці і застосуванні тактичних прийомів слід керуватися конституційними нормами: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3 Конституції України). Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28 Конституції України). Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість. Ніхто не може бути заарештованим або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, визначених законом (ст. 29 Конституції України). Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і не встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачиться на її користь (ст. 62 Конституції України). Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений, підсудний має право на захист (ст. 63 Конституції України).

Отже, тактичні прийоми досягають мети лише у разі, якщо реалізується в сукупності з іншими тактичними прийомами. Нині дослідження проблем комплексного використання тактичних засобів є актуальним науковим завданням, обумовленим потребами практики.

Список використаних джерел:

1. Якушин С. Ю. Тактические средства расследования преступлений: понятие и соотношение/ С. Ю. Якушин //Российскийследователь. - 2004. - № 10. - С. 4-6.
2. Черноус Ю. М. Тактико-криміналістичні засоби розслідування злочинів / Ю. М. Черноус// Науковий вісник Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. - Дніпропетровськ, 2006. - № 3 (29). - С. 299-306.

3. Журавлев С. Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. Ю Журавлев. - Н. Новгород, 1992. - 18 с.

*Кулик Марина Йосипівна,
викладач кафедри криміналістичних експертиз навчально-наукового
інституту підготовки фахівців для експертно-криміналістичних
підрозділів Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВІДКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ РОЗКРАДАНЬ

При розслідуванні розкрадань однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій є допит свідків. Підставою для допиту свідка є фактичні дані про те, що цій особі відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження.

За результатами допитів слідчий отримує інформацію щодо: 1) незаконних дій підозрюваних; 2) викраденого майна або цінностей [1, с. 42];

3) обставин здійснення незаконних дій (наприклад, випуску, використання не облікованої продукції, приховування недостач або надлишків); 4) відносин допитуваного щодо оцінки факту вчиненого розкрадання тощо [2, с. 159]; 5) встановленого в конкретній організації порядку роботи й відомі свідку відхилення від нього; 6) використання підроблених документів; 7) умов, способу життя й поведінки підозрюваного [3, с. 137]; 8) наявності в їх розпорядженні документів, неофіційних записів, що підтверджують показання; 9) інших фактів незаконних дій [4, с. 52].

Деякі тактичні особливості допиту свідків під час розслідування розкрадань залежать від причетності свідка до підприємницької діяльності, їх стосунків із конкретними особи. Тому в криміналістиці виділяють групи свідків за даною категорією злочинів. Зокрема А. Ф. Волобуєв у кримінальних провадженнях щодо розкрадань виділяє такі категорії свідків: посадові особи суб'єктів підприємницької діяльності (керівники підприємств, головні бухгалтери та ін.). Ця категорія свідків має схильність замовчувати певні факти, що пов'язані з неправомірною поведінкою самого свідка при здійсненні господарчої діяльності;

службовці суб'єктів підприємницької діяльності (рядові працівники бухгалтерій, секретарі-референти, продавці, водії тощо). Їх поведінка під час розслідування злочину багато в чому визначається залежністю від

роботодавця та його посадових осіб. Тому вони можуть знаходитися під впливом позиції, вказівок своїх керівників;

посадові особи банківських установ, що обслуговують підприємницькі структури (керівники, головні бухгалтери, начальники відділів тощо). Ця категорія свідків займає таку позицію на допиті, яка залежить від ролі банку в механізмі вчинення розкрадання та інших злочинів. Тому вона може коливатися від позиції надання повної інформації з питань, що цікавлять слідство, до позиції утаювання фактів, що компрометують банк та його керівників;

службовці банківських установ (працівники бухгалтерії, економісти, оператори ЕОМ тощо). Їх поведінка багато в чому визначається залежністю від роботодавця та його посадових осіб. Однак, їх негативна позиція може бути викликана і прагненням приховати і свої дії, які тим чи іншим чином сприяли здійсненню злочину;

посадові особи і службовці органів державної влади, де реєструвалося підприємство, видавався патент, ліцензія тощо. Поведінка цієї категорії свідків залежить від того, чи були порушені ними певні правила при виконанні своїх службових обов'язків;

інші категорії свідків (члени сімей підозрюваних, їх знайомі, сусіди тощо). Найчастіше показання цих свідків стосуються фактів перебування підозрюваного в певному місці, способу життя, поведінки тощо [5, с. 263].

Г. А. Матусовський свідків у кримінальних провадженнях за даною категорією злочинів поділяє на такі групи: 1) колеги; 2) особи, які працювали на даному підприємстві до вчинення розкрадання і ті, які замінили обвинувачених; 3) працівники вищестоящих установ (керівних, виробничих, фінансових підрозділів тощо); 4) працівники контрольно-ревізійних органів, інспекцій тощо; 5) особи, які реалізовували викрадене й забезпечували розкрадачів сировиною, які не працюють на даному підприємстві; 6) особи, які знають підозрюваних за місцем проживання, місцем знаходження гаражів, дачних і садових ділянок, за колом різноманітних інтересів тощо; 7) покупці, замовники тощо [4, с. 52].

Досить влучним є розподіл свідків на дві основні категорії, запропонований М.В. Джигією, О. С. Подшибякінін, А. М. Ухалем.

До першої категорії належать особи, які володіють інформацією про службову діяльність підозрюваного. Частина з них навіть могла здійснити певні дії в інтересах підозрюваних, не знаючи про їх злочинну діяльність. Це працівники, зайняті у виробництві, які давали дозвіл на виконання окремих операцій, видавали певні документи (наряди, довіреності, перепустки); облікові й бухгалтерські працівники, працівники складів, транспорту, охорони тощо. Допит цих осіб проводять якомога швидше, щоб завадити впливу на них підозрюваними або їх зв'язками, які можуть намагатися схилити їх до дачі неправдивих показань [1, с. 42]. Під час допиту цим особам можна роз'яснити, що їх дії, навіть якщо вони сприяли розкраданню,

не є злочинними й відповідальності за це вони нести не будуть, якщо в них відсутній склад іншого злочину чи іншого правопорушення.

Друга категорія свідків - ті, хто сприяв викриттю підозрюваного. Це ревізори, вахтери, представники громадськості, які брали участь у перевірках і затриманні [1, с. 44]. Необхідність невідкладного допиту таких свідків обумовлена тим, що їх показання при вмілому використанні слідчим можуть здійснити сильний психологічний вплив на підозрюваних. За допомогою таких показань слідчому нерідко вдається на початку розслідування переконати підозрюваних або деяких з них у безглуздість подальшого заперечення своєї вини [6, с. 59].

На нашу думку, при розслідуванні розкрадань слід виділяти три основні категорії свідків: 1) особи, які мають інформацію про службову діяльність підозрюваного; 2) ті, хто сприяв викриттю підозрюваного; 3) знайомі та родичі підозрюваного.

Список використаних джерел:

1. Джига М. В. Розслідування посадових злочинів і вимагательства / М. В. Джига, О. С. Подшибякін, А. М. Ухаль. - Ужгород : Поличка карпатського краю, 1998. - 156 с.

2. Когутич І. І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів : [текст лекцій] / І. І. Когутич. - Львів : Тріада плюс, 2006. - 456 с.

3. Чичиркіна С. П. Організація і тактика розслідування службових підроблень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Чичиркіна Світлана Павлівна. - К., 2011. - 265 с.

4. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. - Х. : Консум, 1999. - 480 с.

5. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. . доктора юрид. наук : 12.00.09 / Волобуєв Анатолій Федотович. - Х., 2001. - 426 с.

6. Филиппов А. Г. Первоначальные следственные действия при расследовании хищений государственного или общественного имущества, совершённых путем присвоения, растраты или путем злоупотребления служебным положением : [учеб. пособ.] / А. Г. Филиппов; под ред. проф. Г. Г. Зуйкова. - М. : ВШ МВД СССР, 1972. - 67 с.

ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ

Великий ріст злочинності, розширення її технічних можливостей, сприяють посиленню протидії розкриття і розслідування злочинів. У зв'язку з цим, розвиток криміналістики набуває особливого значення, адже саме їй належить - вивчення, узагальнення, розроблення найбільш ефективних шляхів вирішення проблем практичної спрямованості, що пов'язано із виявленням, розслідуванням та попередженням злочинів.

Проблеми слідчої практики розкриття, розслідування і попередження різних видів злочинів зумовили виникнення окремих криміналістичних методик, важливою складовою яких є криміналістична характеристика злочинів.

Так, необхідною передумовою ефективного розслідування злочинів являється наявність об'єктивної інформації про властивості та якості, що отримані в умовах криміналістичної характеристики злочинів.

Вперше криміналістична характеристика як наукова категорія була запропонована наприкінці 60-х - на початку 70-х років вченим О. Н. Колесніченком і до сьогодні залишається актуальною базовою системою пізнання злочинів, їх різновидів, ознак та специфіки вчинення. Криміналістична характеристика злочину, на думку О. Н. Колесніченка - це система відомостей про криміналістично значимі ознаки злочинів даного виду, яка відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування¹, с. 30].

Головною особливістю криміналістичної характеристики, на думку Л.А. Сергєєва, є те, що вона - в межах кожного виду злочинів - виділяє ознаки способів, слідів злочинних зв'язків і тому подібне, типових для окремих груп і видів злочинів. Саме вони і є основою для побудови приватних криміналістичних методик.

Питання криміналістичної характеристики злочинів розглядалися у роботах

В.П. Бахіна, П.Д. Біленчука, Р.С. Белкіна, В.К. Весельського,
А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, А.В. Іщенка, О.М. Колесніченка,
В. О. Коновалової, М. В. Салтєвського, В.Ю. Шепітька, та інших вчених.

Аналіз наукових поглядів щодо структури криміналістичної характеристики злочинів дозволяє виділити основні її елементи: предмет злочинного посягання; обстановка вчинення злочину; механізм вчинення злочину; спосіб вчинення злочину; особа злочинця; особа потерпілого. Враховуючи те, що у кожному конкретному виді злочинів структура

криміналістичної характеристики може конкретизуватися, ми виділили її основні елементи.

Отже, елементи криміналістичної характеристики злочинів нерозривно пов'язані між собою та є взаємозалежними. Тому що, наприклад спосіб вчинення злочину, обставини, при яких було вчинено злочин, сліди, які були залишені злочинцем, особа потерпілого, дає змогу визначити невідомий елемент - особу злочинця.

Відзначимо, що інформація, отримана з аналізу закономірних зв'язків структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів, поряд з вихідною інформацією є основою для висування слідчих версій.

Криміналістична характеристика злочинів є важливою науковою самостійною понятійною категорією криміналістики, що має значення як для її загальної теорії, так і для практичної слідчої діяльності й особливо методики розслідування злочинів. Іноді цю характеристику називають типовою інформаційною моделлю злочину, що не міняє сутності цього поняття [2, с.60].

Однозначно можна стверджувати, що від криміналістичної характеристики злочинів залежать всі інші структурні елементи методики розслідування, а також і особливості рекомендацій по успішному виявленню, розслідуванню і розкриттю злочинів.

Зауважимо, що криміналістична характеристика злочинів є основним інформаційним джерелом для побудови й перевірки слідчих версій. «У цьому і тільки в цьому, - наголошує Р. С. Белкін, - полягає практичне значення криміналістичної характеристики» [12, с. 180].

Підсумовуючи все викладене вище, зазначимо, що криміналістична характеристика злочинів є основою для побудови криміналістичної методики, розробки тактичних прийомів, технічних засобів, що використовуються для виявлення та розслідування злочинів, а також має виражену пізнавальну і прогностичну функцію, що сприяє формуванню знань про вчинене суспільно-небезпечне діяння та практичну направленість при здійсненні слідчої та оперативно-розшукової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений / А. Н. Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / под ред. В. К. Лисиченко. - К., 1988. - С. 29-42.
2. Криминалистика : [учебник] / Отв. ред. Н.П. Яблоков. - [3-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Юристь, 2005. - 781 с.

Мельник Роман Володимирович,
головний експерт відділу експертизи зброї та трасологічної експертизи
Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОГЛЯД МІСЦІ ПОДІЇ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Сучасні умови розвитку суспільства нажаль не зменшують навантаження на правоохоронні органи у підтриманні правопорядку та забезпеченні конституційних прав і свобод громадян. Значний обсяг роботи правоохоронців пов'язаний з розслідуванням злочинів, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, при чому ефективність цього процесу залежить від належного рівня експертного забезпечення [1].

При огляді місця події вирішуються такі питання: встановлення обставин і місце вчинення злочину; вилучення куль, гільз і інших частин патрона; вилучення основних і додаткових слідів пострілу; вилучення вогнепальної зброї та її частин.

Дані, отримані в процесі огляду місця події, дозволяють: встановити факт, обставини і місце застосування вогнепальної зброї; визначити тип, а в ряді випадків і вид вогнепальної зброї, з якої проведено постріли; встановити кількість, напрям і дистанцію пострілів, а також кількість одиниць зброї з якого проводилися постріли на місці події [2].

Завданням огляду є виявлення, фіксація, вилучення зброї, боєприпасів, слідів пострілу і дослідження їх на місці події, визначення виду, системи, калібру зброї, кількості пострілів, дистанції, напрямку і місця, з якого було зроблено постріл.

Огляд вогнепальної зброї на місці події відіграє чи не найважливішу роль, а без знання заходів безпеки провести якісний огляд зброї не можливо.

При огляді знайденої вогнепальної зброї потрібно виконувати заходи безпеки не тільки для того щоб виключити знешкодження слідів, але перш за все, для того щоб не відбувся не передбачений постріл (зброя може бути заряджена і знаходитись на бойовому взводі) [3].

Брати для огляду зброї потрібно лише тоді, коли його положення точно зафіксовано і сфотографовано. При цьому з самого початку потрібно знайти сліди пальців рук. Це необхідно робити у всіх випадках, не залежно від виду злочину (вбивство, самогубство, нещасний випадок і т.і.)

Для того щоб не пошкодити наявні сліди або залишити нові сліди, потрібно оглядати в резинових рукавицях. Якщо вони відсутні, потрібно тримати за ті місця, де менше всього могли залишитися сліди рук, придатні для ідентифікації (рельєфні частини руків'я або ложі, антабки, кути дульного зрізу і руків'я, скоби спускового гачка).

Крім слідів рук на частинах зброї можуть знаходитись мікрочастинки у вигляді волосся, потожирового виділення. На дульному зрізі можуть бути

виявлені сліди крові, частинки кісток, волоси. Тому зброю потрібно оглядати лише після фіксації і вилучення цих слідів або при умові їх збереження.

Для того щоб запобігти падінню зброї її потрібно міцно тримати в руках і вести себе з нею впевнено. Особливу увагу при огляді зброї потрібно звертати на те щоб не було випадкового натиснення на спусковий гачок.

Тримати зброю потрібно стволом вверху, не направляючи на себе і оточуючих. Вниз зброю не опускати щоб не висипались не згорівші порошинки.

Не потрібно піднімати зброю шляхом введення в ствол або спускову скобу металевих предметів, олівців, вітки дерева. Це може привести до падіння зброї, забруднення каналу ствола і утворення в ньому нових слідів, висипання з каналу ствола не згорівших порошинок [4].

Дійсно, як свідчить судово-слідча й експертна практика, при огляді зброї забороняється її розбирати, перевіряти взаємодію частин та механізмів зброї, в тому числі проводити експериментальну стрільбу. Зазначені особливості зумовлюють необхідність проведення на місці події роботи по виявленню, вивченню, фіксації та вилучення вогнепальної зброї.

Список використаних джерел:

1. Наукові статті працівників експертної служби ДНДЕКЦ МВС України. - 2003. - Вип 1. - К. - 115 с.
2. Согор Т.Е. Особенности осмотра места происшествия по факту использования огнестрельного оружия / Т.Е. Согор //Криміналістичний вісник. - 2002. - Вип. № 4. - 196 с.
3. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (Затверджена рішенням секції судової балістики та трасології НКМР МЮ України. Протокол від 03.06.2005). - Київ, 2005. - 31 с.
4. Разумов Э.А. Осмотр места происшествия /Э. А. Разумов, Н. П. Молибога. - К. : РИО МВД Украины, 1994. - 443 с.

ТАКТИЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРАДІЖОК ІНДИВІДУАЛЬНОГО МАЙНА, ВЧИНЕНИХ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Загальні положення тактики слідчого огляду включають у себе тактичні прийоми, способи та етапність огляду, а також принципи фіксації його результатів. Нами було виділено наступні тактичні умови, що спрямовані на ефективне проведення огляду місця події у провадженнях по крадіжкам індивідуального майна, вчинених у сільській місцевості, зокрема: збереження цілісності обстановки до початку огляду; своєчасність та невідкладність його проведення; повнота, об'єктивність та послідовність огляду; керівна роль слідчого під час проведення огляду; обов'язкова участь не менше двох понять; добровільна згода власника або ухвала слідчого судді на проведення огляду у житлі чи іншому володінні особи; застосування необхідних технічних засобів; своєчасне використання знань спеціаліста; проведення огляду виявлених об'єктів на місці проведення слідчої дії; використання у необхідних випадках службово-розшукової собаки.

Розглянемо детальніше зазначені вище умови, необхідні для ефективного розслідування крадіжок індивідуального майна, вчинених у сільській місцевості.

Збереження цілісності обстановки до початку огляду. Це одна із основних вимог для проведення огляду, оскільки забезпечує збереження інформації, що міститься у матеріальних слідах. Із-за незнання важливості збереження обстановки вчинення злочину до приїзду слідчо-оперативної групи, потерпілий та інші особи, які з'явилися на місці вчинення злочину, шляхом затоптування знищують слідову картину злочину. Тому при отриманні повідомлення про вчинений злочин, оперативний черговий пояснює заявникові про необхідність здійснення охорони місця події. Після прибуття на місце події слідчий також діє по можливості збереження слідової картини, визначивши межі огляду та виставивши охорону.

Своєчасність та невідкладність проведення огляду. Вказана умова обумовлена змінністю зовнішнього світу і неможливістю точного відтворення тієї ж обстановки. Законодавством також врахована ця особливість, передбачивши ч. 3 ст. 214 КПК України, що огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, яке здійснюється негайно після завершення огляду. Під невідкладними слід розуміти такі випадки, коли зволікання з оглядом може призвести до негативних наслідків для кримінального провадження - зникнення слідів кримінального

правопорушення, об'єктів, які можуть стати згодом речовими доказами, зміни обстановки тощо [1, с. 604].

Повнота, об'єктивність та послідовність огляду. Повнота передбачає максимальне виявлення, фіксацію, вивчення та оцінку фактичних даних з урахуванням усіх можливих версій. Об'єктивність огляду означає, що висновки і судження слідчого не підлягають фіксації в протоколі огляду. Всі дії слідчого відображаються в протоколі огляду місця події у тій послідовності, в якій проводився сам огляд, та у тому вигляді, в якому виявлене спостерігалось на момент огляду.

У провадженнях по крадіжкам індивідуального майна, вчинених у сільській місцевості, місце вчинення злочину, на відміну від крадіжок, вчинених у місті, нерідко має більшу за площею територію, на якій локалізуються сліди злочину (ділянки дороги, вулиці, подвір'я і т.п.). З метою ефективного проведення огляду витрачається велика кількість часу, тому необхідно дотримуватися як раціональної достатності, так і ретельності та повноти у вивченні інформації та її оформленні.

Керівництво слідчо-оперативною групою на місці події здійснює слідчий. Згідно норм кримінального процесуального законодавства огляд місця події здійснюється слідчим. Оперативні працівники мають право проводити огляд за письмовим дорученням слідчого (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України). Під час виконання доручень слідчого співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України). Слідчий визначає порядок проведення огляду, його вказівки мають бути спрямовані на забезпечення повноти, всебічності й об'єктивності огляду і є обов'язковими для всіх осіб, що присутні чи беруть участь у ньому.

Обов'язкова участь не менше двох понять під час проведення огляду незалежно від застосування технічних засобів фіксування вказаної слідчої дії. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження (ч. 7 ст. 223 КПК України). Однією із важливих проблем у сільській місцевості є залучення понять при огляді місця події. Це пов'язано із особливостями демографії населення, їхніми мікросоціальними зв'язками, малонаселеністю чи взагалі безлюдністю. У таких випадках необхідно ще до виїзду на місце події подбати про участь понять у слідчій дії. Також слід залучати потерпілих до проведення огляду, оскільки вони зможуть допомогти у визначенні змін, внесених у обстановку в результаті вчинення крадіжки, кількісно-якісні характеристики викраденого майна, належність виявлених слідів на місці вчинення злочину до самої події.

Добровільна згода особи, яка володіє житлом чи іншим володінням, або ухвала слідчого судді на проведення огляду (ч. 1 ст. 233 КПК України). У законі не вказана, у якій формі має бути викладена добровільна згода особи, яка є володільцем житла. Уявляється, що така форма згоди має бути

письмовою. Також можна зазначити про добровільну згоду особи у протоколі огляду, засвідчивши згоду підписом власника [1, с. 589].

Своєчасне використання знань спеціаліста. Ч. 3 ст. 237 КПК України зазначає, що «з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів» [2]. Як спеціалісти в умовах сільської місцевості можуть залучатися криміналіст, біолог, агроном, зоолог, ветеринар та ін.

Застосування необхідних технічних засобів. Одним із важливих умов ефективного розслідування являється застосування учасниками слідчо-оперативної групи належних засобів криміналістичної техніки. Це дозволить вирішувати задачі огляду місця події, та проводити попередні експрес-дослідження на цьому місці.

Проведення огляду виявлених об'єктів на місці проведення слідчої дії. Сліди злочину, інші речі та документи, виявлені при огляді, повинні бути негайно оглянуті на місці, про що зазначається в протоколі. Водночас законодавець зазначає, що у разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування (ч. 5 ст. 237 КПК України).

Використання у необхідних випадках службово-розшукової собаки. Перед початком детального огляду необхідно застосовувати службово-розшукову собаку для визначення шляху підходу та відходу злочинця, для його розшуку «за гарячими слідами», також для виявлення речей та інших предметів, що містять запахові сліди злочинця.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. - Х. : Право, 2012. - 768 с.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (станом на 14.05.2015 р.) // [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

*Панчишин Михайло Ярославович,
здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 272 КК УКРАЇНИ

У юридичній літературі неодноразово зазначалося, що потерпілий - одна з центральних фігур досудового розслідування, від повноти вивчення його особи часто залежить вирішення питань, пов'язаних з кваліфікацією злочину, підставами для початку досудового розслідування, та висуненням слідчих версій, встановленням справжніх мотивів протиправних дій, вибором найбільш ефективних тактичних прийомів під час проведення слідчих (розшукових) дій, виявленням конкретних причин і умов, що сприяли учиненню злочину.

Вивчення особи потерпілого при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 272 КК України становить інтерес у двох аспектах: перший - це особистісні та соціальні характеристики особи (стать, вік, освіта, стан здоров'я, зв'язки із оточуючими, спосіб життя тощо); другий - найважливіший - це характеристики потерпілого як учасника виробничої діяльності (професійна діяльність, досвід роботи, стан медичних показників, які дозволяють виконання робіт з підвищеної небезпекою, ставлення до праці, взаємини з керівництвом та іншими представниками трудового колективу, наявність заохочень, стягнень, поведінка до, в момент та після настання нещасного випадку тощо).

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень засвідчило, що потерпілими від злочину переважно є чоловіки (89 %), віком від 25 до 45 років (67 %), які працюють на підприємстві, де виконувались роботи із підвищеною небезпекою (93 %), мають профільну освіту (32 %), мають досвід виконання робіт з підвищеною небезпекою (46 %), проходили спеціальне навчання (підготовку) (38 %), позитивно характеризуються за місцем проживання (98 %).

Ознайомлення з емпіричними даними засвідчило, що вивчення особи потерпілого та висновки про його професійні та особистісні якості, які можуть мати значення для оцінки можливості їх впливу на настання нещасного випадку, часто базуються на підставі відомостей, які надаються у виробничих (професійних) характеристиках або довідках з місця роботи.

Такі документи містились практично у кожному з вивчених матеріалів кримінальних проваджень (91 %). Криміналістичний аналіз цих документів, а також висновків, які формували слідчі за результатами вивчення виробничих характеристик дозволив виявити низку проблем та недоліків, пов'язаних із інформативною якістю цих документів та аналітичною роботою слідчих

щодо вивчення та оцінки їх змісту, подальшого (додаткового) отримання інформації, необхідної для встановлення відомостей про особу потерпілого.

Так, типовими недоліками виробничих характеристик є:

1) необ'єктивність (53 %); 2) не інформативність (68 %). Що стосується роботи слідчих, то встановлено, що слідчі: 1) не завжди зіставляють відомості, одержані з виробничих характеристик з іншими матеріалами кримінального провадження (38 %); 2) не встановлюють та не уточнюють під час проведення слідчих (розшукових) дій додаткові відомості та дані про особу потерпілого, якщо є сумніви у об'єктивності виробничої характеристики (56 %); 3) не витребують додаткові документи у випадках коли це потрібно для оцінки об'єктивності характеристики або обсяг відомостей є недостатнім (48 %). Відтак, можна констатувати, що слідчими не надається належної уваги вивченню особи потерпілого за матеріалами виробничої характеристики, така робота подекуди виконується формально, що призводить до зниження якості розслідування.

У виробничих характеристиках зазвичай наводяться наступні дані та відомості: 1) прізвище, ім'я, по-батькові потерпілого; 2) найменування та адреса організації, у якій працює потерпілий; 3) посада; 4) строк роботи; 5) морально-вольові якості (добросовісність, відповідальність, стосунки у колективі та ін.).

Відтак, на перший погляд, виробнича характеристика - інформативний документ, який дозволяє визначити суттєві дані та відомості про особу, якій таку характеристику надано. Проте, це не завжди так. Встановлено, що у низці випадків такі характеристики не можна вважати об'єктивними, оскільки існує конфлікт інтересів роботодавця (який видає таку характеристику) та потерпілого, який має претензії до роботодавця у зв'язку із заподіяною йому шкодою внаслідок настання нещасного випадку.

Не врахування цих обставин на практиці призводить до помилкової, необ'єктивної та неповної оцінки відомостей про особу потерпілого і, як наслідок, слідчих помилок.

Роботодавець, надаючи характеристику працівнику керується певними судженнями про нього та повинен діяти у межах свої посадових обов'язків. Роботодавець (часто суб'єкт злочину, зацікавлена особа) і потерпілий, зазвичай є членами одного трудового колективу, їх пов'язують професійні інтереси, потреби виробничої діяльності, ділові та особистісні стосунки та ін., відтак завжди існує ризик подання необ'єктивної інформації про працівника, якщо роботодавець у цьому зацікавлений як, наприклад, у разі кримінального провадження щодо нього. Тому, зазвичай, вкрай негативна характеристика - перша ознака того, що роботодавець надав недостовірну, викривлену або неповну інформацію про потерпілого. Дефіцит об'єктивної інформації у цьому разі може бути компенсований за рахунок інших матеріалів, що містяться у кримінальному провадженні, а також проведення слідчих (розшукових) дій, наприклад, допитів інших членів трудового

колективу, які працювали разом з потерпілим, працівників кадрової служби та ін.

Якщо цього не достатньо і слідчий має сумніви щодо об'єктивності одержаних відомостей (це може бути у випадку конфлікту потерпілого та роботодавця та побоювання інших членів трудового колективу повідомити не вигідну роботодавцеві інформацію), позитивний результат може забезпечити одержання довідки (виробничої) характеристики з попереднього місця роботи потерпілого та допит керівництва та колег, з якими потерпілий працював раніше.

Існують також випадки, коли слідчий вивчає вже наявні у потерпілого характеристики (довідки), які були надані йому раніше або які він надає слідству за власною ініціативою, а можливість безпосереднього уточнення даних і відомостей, які наведені у цих документах відсутня. У таких випадках, об'єктивно оцінити наявну інформацію про особу потерпілого вкрай складно.

Залежно від обставин провадження, обсяг необхідної інформації про особу потерпілого може суттєво різнитись. Так, якщо обставини нещасного випадку очевидні, особа, яка допустила порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпечністю визнала свою вину, немає суперечок у показаннях обвинуваченого (підозрюваного), свідків, потерпілого та інших протиріч, убачається, що у детальному вивченні особи потерпілого немає потреби і достатніми можна визнати відомості, одержані, наприклад, з виробничої характеристики.

Проте, у разі гострого конфлікту порушника та потерпілого, неоднозначності позиції останнього у кримінальному провадженні, існуванні підстав вважати, що на потерпілого може вчинятися тиск з метою надати неправдиві показання або інших обставин, що мають значення для об'єктивності розслідування, криміналістична характеристика особи потерпілого повинна бути більш детальною.

До найбільш значущих відомостей про особу потерпілого, які можуть мати вплив на виникнення та розвиток небезпечної ситуації, характер та спосіб порушення правил безпеки, формування показань учасників кримінального провадження належать наступні:

1. Характеристика потерпілого як виконавця трудових функцій.
2. Характеристика потерпілого як члена трудового колективу.
3. Стан додержання дисципліни.
4. Стосунки з керівництвом та іншими представниками трудового колективу.

Отже, нами визначено та розглянуто найбільш суттєві складові криміналістичної характеристики особи потерпілого під час розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України. Наведені результати являють узагальнення емпіричних даних, а тому мають універсальний характер і можуть використовуватись у практичній діяльності під час вивчення криміналістичної характеристики особи потерпілого незалежно від виду

робіт з підвищеною небезпекою. Обрання потрібних елементів може відбуватись у будь-якій послідовності та комбінаціях залежно від конкретних умов та потреб розслідування.

*Патик Леся Леонідівна,
старший викладач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук*

ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ДОКУМЕНТІВ, НАДІЛЕНИХ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ ЗАХИСТУ

Наявність експертних помилок негативно впливає не лише на хід та результати проведеного дослідження, але й досудове слідство в цілому, а також підриває авторитет експертної служби взагалі. Однак вони трапляються в силу тих чи інших причин, і фахівці змушені приділяти увагу для їх викорінення.

Відтак, зосередимо увагу на понятійному апараті розглядуваної категорії проблемних питань. Так, під експертною помилкою вважають ненавмисні неправильні судження, дії чи бездіяльність судового експерта під час проведення дослідження, що реалізуються у його письмових висновках через неправильне отримання і переробку інформації, джерелом яких можуть бути психічні, соціальні, біологічні якості експерта як фахівця у певній галузі знань [1, с. 7].

Недостатня уважність експертів при перевірці документів, представлених на дослідження, призводить до неточностей, затягування досудового розслідування, а поверхнєве вивчення обставин кримінального провадження може призвести до експертної помилки, що у свою чергу переросте у помилку судову [2, с. 12-13].

На жаль, на сьогодні можна сформувати низку недоліків у висновках експертів, які породжували помилки, а саме: 1) недостатньо сформульовані питання, покладені на вирішення експертизи; 2) порушення експертної методики; 3) недоліки опису дослідження, формування висновків і оформлення проведених результатів.

Наведені вище недоліки пов'язані із конкретними причинами, які з року в рік залишаються актуальними, і в силу певних обставин не можуть викоринитися. Зокрема слід назвати такі основні причини: 1) велике навантаження працівників експертних підрозділів; 2) відсутність повної та належної навчально-методичної літератури з усіх видів експертних досліджень; 3) небажання експертів, особливо з великим стажем роботи, здійснювати повну описову частину дослідження; 4) некомпетентність молодих експертів-криміналістів тощо.

Класично експертні помилки поділяють на: 1) об'єктивні (представлення експерту неповноцінного вихідного матеріалу, порушення строків проведення експертизи, відсутність розроблених методик дослідження, відсутність відомостей про ознаки досліджуваних об'єктів та критеріїв їх оцінки, недостатня укомплектованість криміналістичною технікою експертних підрозділів); 2) суб'єктивні (професійна некомпетентність та упущення експерта - халатне ставлення до роботи, проведення поверхневого дослідження тощо, неналежна кваліфікація експерта тощо) [1, с. 8-9; 3, с. 6-8].

Для прикладу, при дослідженні підписів, трапляються випадки близької їх подібності, а дрібні розбіжні графічні ознаки недостатньо чітко виражені, в результаті чого при дослідженні їм не приділяється увага і вони невірною оцінюються. У таких умовах експерт здійснює помилки і формує висновки про справжність підпису лише на основі схожих графічних ознак.

Експертні помилки, при дослідженні документів, наділених спеціальними засобами захисту, пов'язані із сукупністю таких негативних фактів: 1) неволодіння окремих експертів інформацією щодо наявності та технології нанесення тих чи інших засобів захисту; 2) неповне дослідження; 3) відсутність зразків документів для проведення порівняльного дослідження; 4) формування недостатньо обґрунтованих висновків; 5) неналежним чином сформульовані питання експерту [4, с. 98-100].

Не можна не погодитися з думкою Н.І. Клименко, що підвищення наукового рівня і запобігання експертних помилок залежить не лише від якості поданих експертові об'єктів, а й від професійної підготовки, кваліфікації й досвіду експерта, інших його суб'єктивних якостей, які зведуть до мінімуму вплив суб'єктивних факторів і вироблять об'єктивні критерії оцінювання виявлених ознак [5, с. 12].

Як бачимо, перелічені фактори породжують експертні помилки і підривають авторитет працівників правоохоронних органів, ставлять під сумнів можливості судової експертизи. Тому, слід постійно вести роботу щодо встановлення причин та механізму виникнення експертних помилок та удосконалення методів їх попередження.

Список використаних джерел:

1. Абрамова В. М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / В. М. Абрамова. - К., 2005. - 18 с.

2. Кулагин П.Г. Криминалистическое исследование документов, удостоверяющих личность / [под общ.ред. В. Н. Рощина]. - М.: типография им. Воровского, 1959. - 95 с.

3. Скрипилева Н. А. О некоторых причинах совершения ошибок при производстве экспертиз и возможностях их предотвращения / Н. А. Скрипилева / Российский следователь. - 2003. - № 3. - С. 6-8.

4. Ляпичев В.Е. Некоторые проблемы производства судебнотехнической экспертизы документов, снабженных специальными защитными средствами / В. Е. Ляпичев, А.В. Досова, А.Г. Задоров // Вісник Луганського державного інституту внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ. - 2008. - Спец. випуск № 5, Ч. 2. - С. 96-101.

5. Клименко Н. І. Поняття і види експертного дослідження / Н. І. Клименко // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС України; КНУВС; [голов. ред. Є. М. Моїсєєв та ін.]. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. - № 2(6). - С. 10-17.

Погрібніченко Яна Олегівна,
*здобувач кафедри криміналістичних експертиз навчально-наукового
інституту підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів
Національної академії внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ БІОЛОГІЧНИХ СЛІДІВ НА МІСЦІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Вагомий внесок у дослідження концептуальних засад розслідування, його криміналістичного забезпечення, особливостей застосування досягнень науки і техніки, спеціальних знань, ідей унікальності, індивідуальності і органічної цілісності людини як об'єкта пізнання, дослідження біологічних слідів зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: А. І. Аістова, В. Д. Басай, Р. С. Белкін, В. Г. Гончаренко, Н. М. Д'яченко, Н. І. Клименко, , С. Є. Кісляк, Є. І. Майорова, В. А. Мамурков, О. М. Надоненко та інші. Однак, у зв'язку із розвитком науки, зміною законодавства, узагальненням нових даних судової та слідчої практик, виникла потреба виокремлення та систематизації криміналістичних правил та засобів пошуку і фіксації біологічних слідів на місці вчинення кримінального правопорушення.

Після виявлення та огляду слідів біологічного походження розпочинається наступний етап роботи - фіксація [1, с. 216]. Фіксація доказів - один з елементів доказування під час збирання доказів, другий важливий етап роботи із вже знайденими на місці події речовими джерелами криміналістично значущої інформації. Тільки належним чином зафіксовані фактичні дані посилюють силу доказів у кримінальному провадженні. З ґносеологічної точки зору фіксація доказів - це відображення їх змісту в процесуальній формі. З криміналістичної точки зору «фіксація доказів - це система дій зі збереження у встановлених законом формах фактичних даних, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження, а також умов, засобів і способів їх виявлення і закріплення» [2, с. 91].

Для використання фактичних даних як доказів, результат відображення повинен давати максимально повне уявлення про відображений об'єкт,

передавати відповідним чином його властивості і ознаки, які і перетворюють його на доказ [3, с. 165]. Проте на практиці при роботі з речовими джерелами криміналістично значущої інформації повне відображення не встановлюється, оскільки цілі дослідження носять вибірковий характер і передбачають часткове відображення і збереження лише тієї інформації, яка є необхідною для суб'єкта фіксації і відповідає вимозі ст. 86 КПК України (допустимості). В результаті фіксації речових доказів виникає вторинне відображення; сам прояв кримінального правопорушення в зовнішньому середовищі є первинним.

З інформаційної точки зору суть фіксації слідів біологічного походження полягає: а) в збереженні у біологічному матеріалі інформації для її подальшого експертного дослідження і отримання експертних висновків; б) в частковому перекодуванні доказової інформації, що міститься в матеріальному носії, і її перенесенні на засіб фіксації (причому матеріальне вираження отримує не уся інформація, що міститься в слідах біологічного походження, а тільки та, що відноситься до предмета доказування, допускається кримінально-процесуальним законодавством і суттєва, з точки зору предмета доказування); в) у збереженні не лише доказової інформації, але й шляхів її отримання як необхідного елементу допустимості.

Фіксація слідів біологічного походження є системою певних цілеспрямованих дій, що виражені в процесуальній формі і проявляються в матеріальній обстановці місця події, по фізичному збереженню цих слідів, на основі подальших досліджень, в ході яких можливе встановлення наслідків обставин, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення.

Існує декілька форм фіксації слідів біологічного походження. Основна форма фіксації таких слідів на місці події - *вербальна*, або словесна. Інформація, що стосується об'єктів біологічного походження, відображається в протоколі огляду місця події. Виявлені слідчим або іншими учасниками огляду сліди біологічного походження описуються в протоколі чітко, точно і послідовно. Протокол не повинен містити пояснень, тлумачень, викладів уявлень слідчого з приводу механізму утворення і приналежності слідів біологічного походження. У протоколі описуються тільки ті біологічні сліди, які мають безпосереднє відношення до обставин події. Крім того, в ньому вказується розташування цих слідів в обстановці місця події, їх морфологія, кількість, характерні особливості, що виникли при конкретній події, дії з їх виявлення і фіксації, у тому числі технічні засоби і використані методи, умови, при яких ці сліди були виявлені. У протоколі огляду місця події вказується на факт проведення попередніх досліджень на місці події, зокрема, зі слідами біологічного походження, і їх результати. У завершальній частині протоколу перераховуються і описуються об'єкти (у тому числі біологічного походження), вилучені і залучені до провадження, а також характер їх упаковки і напису на цих упаковках; відзначається, куди вони спрямовані; міститься заява спеціаліста, пов'язана з виявленням, фіксацією і

вилученням доказів; відмічаються зауваження понятих з приводу виконаних дій; фіксується час початку і закінчення огляду; робляться відмітки про додатки до протоколу (плани, схеми, зліпки, відбитки слідів тощо). Протокол підписується слідчим, понятими й іншими учасниками слідчої (розшукової) дії.

Значимим для з'ясування обставин події є характер розподілу слідів біологічного походження в обстановці місця події, ретельне вивчення якої може дати уявлення про характер того, що сталося.

Таким чином, слідство може дійти до орієнтовних висновків, які згодом потребують перевірки, проте, мають важливе розшукове, а після проведення судово-медичної експертизи і доказове значення.

Особливого значення набуває *предметна* форма фіксації, при якій відбувається вилучення слідів біологічного походження цілком як з об'єктом, так і без нього для проведення експертних досліджень і отримання доказової інформації [4, с. 357-365]. При виявленні великих кількостей рідких біологічних речовин (крові) у вигляді калюж тощо, можливе вилучення безпосередньо біологічного матеріалу без предмета-носія, а також перенесення частини рідкої біологічної речовини на марлю, згорнуту в декілька шарів, з подальшим висушенням при кімнатній температурі.

Для використання у кримінальному провадженні слідів біологічного походження як речових доказів, необхідно їх не лише виявити і зафіксувати, але і зберегти, по можливості в первинному вигляді, в якому вони були виявлені на місці події. Їх збереження багато в чому залежатиме від способу і якості упаковки, яка зберігає сліди біологічного походження від можливих зовнішніх дій (забруднення, зволоження тощо).

При графічній формі фіксації відображається топологія слідів біологічного походження, забезпечується наочність для сприйняття. Ця форма фіксації передбачає складання масштабних планів, креслень, замальовок, які допомагають визначити механізм утворення слідів біологічного походження для встановлення механізму вчинення правопорушення [5, с. 140-148].

Незважаючи на переваги розглянутих методів фіксації, вони мають свої недоліки, які виражаються в неможливості досягнення точного і повного відтворення деталей зовнішньої будови, елементів складу і структури матеріальних об'єктів. Застосування техніко-криміналістичних методів фіксації забезпечує можливість доповнення наявних в протоколах пропусків, уточнення відображених в них даних, а також підсумовування доказової інформації.

До спеціальних методів фіксації відносяться - фотографування, звукозапис, відеозйомка, лазерне сканування. Їх застосування сприяє отриманню наочного, ілюстративного, доказового і орієнтуючого матеріалу, а також виявленню таких об'єктів, слідів і фактів, які знаходяться за межами порогу чутливості органів зору і слуху, і не сприймаються звичайним

способом. Крім того, ці засоби зберігають інформацію, яка не може зберігатися в природному вигляді. Так, фотографування обстановки місця події, виявлених слідів і т.ін. доповнює їх опис в протоколі, дає наочне уявлення про ситуацію, з якою зіткнулися слідчий та спеціаліст.

Отже, дотримання слідчим, прокурором криміналістичних рекомендацій викладених у даній статті дозволить ретельно зафіксувати сліди біологічного походження, застосовуючи при цьому належні засоби фіксації.

Список використаних джерел:

1. Судебные экспертизы : [пособ.] / В. В. Колтукин, С. М. Зосимов, Л. В. Пустовалов и др. - М. : Юрлитинформ, 2000.
2. Руководство для следователей : [пособ.] / под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова. - М., 1998.
3. Белкин Р. С. Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы / Р. С. Белкин. - М., 1987.
4. Балинян Т. Є. Розв'язування діагностичних і ситуаційних (ситуалогічних) завдань судово-біологічної експертизи / Т. Є. Балинян, Л. М. Дереча // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць. - Х. : Право, 2009. - Вип. 9.
5. Пеленева М. В. Использование метода экспертного исследования почвенных включений с целью изучения материала искусственных горизонтов сконструированных почв / М. В. Пеленева, О. Б. Градусова, О. В. Семенюк // Труды кафедры криминалистики и судебной медицины. - М., 2010. - № 2 (27).

Семенов Віктор Васильович,
*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового
інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПІДСТАВИ КЛАСИФІКАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ ПОМИЛОК СЛІДЧОГО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ^У

У діяльності слідчого з розслідування злочинів досить чітко простежуються два основні напрями збирання доказової інформації. Таку інформацію слідчий одержує при проведенні, з одного боку - слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення матеріальних слідів злочину, речових доказів і документів, з іншого боку - проведення слідчих дій, спрямованих на одержання й перевірку показань. Отримані докази можна згрупувати з урахуванням існуючого розподілу в теорії доказів на особистісні (суб'єктивного характеру) і речові (об'єктивного характеру).

Наявність у справі речових доказів, що вказують на суб'єкти злочину, або інакше - наявність «німих свідків», дозволяє об'єктивізувати процес доведення. Обшук у системі слідчих дій займає особливе положення, пов'язане з можливістю отримання матеріальної інформації.

Досягнення успішності проведення слідчих дій полягає в реалізації комплексу дій, що є складовими (аспектами, елементами), притаманними кожній слідчій дії. Значна частина вчених криміналістів виділяє наступні елементи слідчої дії: кримінально-процесуальний; морально-етичний; психологічний; організаційно - тактичний.

Стосовно організаційної частини, то до неї відносяться дії, що сприяють найбільш раціональному проведенню розслідування, його плануванню, підготовки, та проведенню слідчих дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей, використанню технічних засобів, взаємодії суб'єктів розслідування.

У тактичній частині розглядаються дії, спрямовані на розв'язання безпосередньо завдань розслідування, прийняття тактичних рішень і визначення своєчасності проведення слідчих дій, оцінка необхідності здійснення запланованих заходів з урахуванням слідчої ситуації, що склалася.

Грунтуючись на класифікації помилок у діяльності людини можна зазначити, що здійснюючі діяльність з розслідування злочинів через проведення слідчих (розшукових) дій, слідчий може чинити помилки, зазначені як організаційно-тактичні, чинені з вини слідчого при проведенні слідчої дії, відповідно - обшуку.

Слідчі помилки і їх система вивчаються в рамках декількох юридичних наук: кримінального права, кримінального процесу, криміналістики. При цьому об'єктом вивчення в криміналістичній науці виступають, перш за все, помилки що мають організаційно-тактичний характер.

Тактична помилка - це вибір і (або) проведення дій в рамках розслідування злочину, що не узгоджуються із слідчою ситуацією, що склалася, або без врахування перспектив її розвитку (а в типовій ситуації - і в протиріччі з науковими рекомендаціями), або відмова від необхідних дій в конкретній слідчій ситуації.

Організаційно-тактичні помилки можна класифікувати за різними підставами. Зокрема, залежно від етапу проведення слідчих дій; залежно від міри значущості дій, залежно від наслідків, які потягла за собою помилка.

Найчастіше організаційно-тактичних помилок слідчі допускаються на етапі підготовки обшуку, та на етапі проведення безпосередньо слідчої дії - обшуку. Досягнення завдань при проведенні обшуку здійснюється через завдання етапу слідчої дії.

Підготовки до проведення слідчої дії: Підготовчий етап умовно ділиться на дві стадії:

Підготовчі заходи, що проводяться слідчим з моменту прийняття рішення про проведення обшуку до прибуття на місце.

На зазначеному етапі проведення такої слідчої дії, як обшук, найбільш поширеними є такі організаційно-тактичні помилки.

Часто, слідчий підтримуючи та розвиваючи типову версію, нехтує іншими можливими варіантами розвитку подій, що призводить до упущення важливих моментів, важливої інформації, доказів; дії спрямовуються на пошуки предметів (осіб), що мають менше значення для розслідування кримінального правопорушення, а важливіші докази упускаються.

Наступною доцільно зазначити організаційно-тактичну помилку, якої припускається слідчий при проведенні обшуку - не запрошення фахівців на місце проведення обшуку, присутність яких є обов'язковою, тому що могла б полегшити роботу та допомогти при проведенні слідчої дії.

Також до тактичних помилок можна віднести не застосування технічних засобів.

Слід забезпечити раптовість та планомірність проведення обшуку.

Планомірність обшуку полягає в дотриманні вірної послідовності слідчого пошукових дій на всіх етапах. Проте слідчі інколи нехтують цими особливостями, тим самим даючи змогу злочинцю втекти, або переховати (знищити) докази.

Робочий етап складається з оглядової і пошукової стадій.

На даному етапі реалізується намічений план і вирішуються (не завжди) ті завдання, які ставив перед собою слідчий. Це етап застосування тактичних прийомів та перевірки версій шляхом підтвердження або спростування зроблених з них висновків.

На даному етапі тактичні помилки, як правило, витікають із слідчих помилок, що сталися на попередніх етапах (стадіях).

Оцінка отриманих результатів, визначення їх значимості для розслідування заключна стадія слідчої дії. Аналіз роботи, виконаної при проведенні слідчої дії та отриманих результатів, необхідний як для перевірки достовірності добутої інформації, так і для вирішення питання про її значимість для доведення провини підозрюваного і шляхи подальшого використання. На цій стадії виявляються помилки, допущені при проведенні слідчої дії, оцінюються їх можливі результати, вирішується питання про доцільність повторного проведення даної дії.

Остання стадія є найважливішою, оскільки тут аналізується проведена робота, аналізуються слідчі дії, дається змога віднайти допущені помилки та по можливості їх виправити. Проте слідчі легковажно відносяться до цієї стадії, тим самим ускладнюючи роботу на наступних етапах провадження слідства.

*Сергєєва Діана Борисівна,
доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат
юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент*

ПРОБЛЕМИ ПРОВАДЖЕННЯ ДОПИТУ В РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ

Запровадження новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі - КПК України) інституту провадження допиту в режимі відео конференції, що передбачений ст. 232, суттєво збільшує можливості сторін у кримінальному процесуальному доказуванні, а саме розширює можливості отримання нових доказів у кримінальному провадженні та перевірки вже наявних.

Закон визначає випадки, у яких допит може бути проведений у режимі відео конференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування), зокрема: 1) у разі неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) у разі необхідності забезпечення безпеки допитуваних осіб; 3) для проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) у разі необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; 5) за наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Як видно із вищевказаних положень закону, слідчий, прокурор можуть прийняти рішення про проведення допиту в режимі відео конференції, керуючись, в першу чергу, організаційно-тактичними міркуваннями. Разом з тим, закон чітко не встановлює про які «інші поважні причини» йдеться у п. 1 ч. 1 ст. 232 КПК та «інші підстави, визначені слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми» у п. 5 ст. 232 КПК України.

В режимі відеоконференції може бути проведений допит будь-якого учасника кримінального провадження (потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого, експерта), одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, а також допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

Рішення про проведення допиту в режимі відеоконференції приймається слідчим, прокурором самостійно, а в разі допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні у режимі відеоконференції - слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження.

У разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти проведення допиту в режимі відеоконференції, слідчий, прокурор, слідчий суддя може прийняти рішення про його здійснення у формі вмотивованої постанови (ухвали), обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Рішення про проведення допиту в режимі відеоконференції, в ході

якого дистанційно перебуватиме підозрюваний, не може бути прийняте, якщо він проти цього заперечує.

Використання під час проведення допиту в режимі відеоконференції технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам допиту повинна бути забезпечена можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у допиті дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Особа, якій забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо було б упізнати.

Одна із процесуальних відмінностей допиту особи в режимі відеоконференції від допиту в загальному порядку, що регламентується ст. ст. 225-227 КПК України, полягає в необхідності залучення службової особи органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого перебуває приміщення, в якому знаходиться допитувана особа чи місто, в якому він розташований, для вручення допитуваній особі пам'ятки про її процесуальні права, перевірки її документів, що посвідчують особу, та перебування поряд з нею до закінчення допиту.

Якщо допитувана особа знаходиться у приміщенні, розташованому поза територією, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або поза територією міста, в якому він розташований, слідчий, прокурор своєю постановою доручає в межах компетенції органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, на території юрисдикції якого перебуває така особа, Національному антикорупційному бюро України або Державному бюро розслідувань, вручити допитуваній особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення допиту. Копія постанови може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Службова особа органу, що отримав доручення, за погодженням зі слідчим, прокурором, що надав доручення, зобов'язана в найкоротший строк організувати виконання зазначеного доручення. Якщо допитувана особа утримується в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, вищезазначені дії здійснюються службовою особою такої установи.

Законом чітко не встановлено, де повинен перебувати захисник особи під час її дистанційного допиту, перекладач, інші особи, що можуть (або зобов'язані) брати участь у проведенні допиту. Якщо вони знаходяться не у приміщенні, де знаходиться допитувана особа, то необхідно надати можливість для їх попереднього спілкування. Таке спілкування може надати підстави допитуваній особі реалізувати своє право на відвід, а особі, що залучається до допиту - право на самовідвід у встановлених законом випадках. Якщо особою, що допитується дистанційно є неповнолітній, то

його законний представник, педагог або психолог, лікар повинні перебувати в одному приміщенні з неповнолітнім.

Хід і результати допиту, проведеного у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису та у протоколі допиту, що складається слідчим, прокурором, що проводили цю слідчу (розшукову) дію у режимі відеоконференції.

Сизоненко Антон Степанович,
*начальник навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів
Національної академії внутрішніх прав, кандидат юридичних
наук **Пустова Ганна Олександрівна,** курсант 303 н.г.
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для
експертно-криміналістичних підрозділів Національної
академії внутрішніх прав*

ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відповідно до ст. 91 КПК збирання доказів є обов'язковим елементом процесу доказування, а відтак й сам термін «збирання доказів» слід вважати процесуальним. Проте у науковій літературі, присвяченій доказуванню, часто можна зустріти й термін «формування» доказів.

М. Є. Шумило обґрунтовано підтримує думку вчених щодо умовності застосування в законодавстві терміна «збирання доказів», так як готових доказів у природі не існує. Тому суб'єкт доказування у ході проведення слідчих (розшукових) дій, відшукуючи інформацію (сліди злочину), формує докази, а процес їх формування складається з пошукових, пізнавальних, посвідчувальних та правозабезпечувальних заходів [1, с. 249].

Натомість Р. В. Костенко одним із структурних елементів процесу доказування вважає «збирання» будь-яких відомостей про обставини і факти, які мають значення для правильного вирішення справи, оскільки докази можуть з'явитись лише тоді, коли вони відповідно до припису кримінально- процесуального закону належним чином зафіксовані (процесуально закріплені) в матеріалах кримінального провадження [2, с. 16].

М. М. Михеєнко вживає обидва терміни - збирання (формування) [3, с. 1116]. Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський вважали, що термін «збирання» доказів є тотожним терміну «формування» доказів [4, с. 50]. Але з етимологічної точки значення цих термінів дещо різняться. Так, «збирання» означає зосереджувати щонебудь в одному місці; брати щонебудь із різних місць від різних осіб; певним чином компонувати матеріали, відомості і т. ін.; зосереджувати увагу на

певних фактах, наприклад: збирати інформацію [5, с. 332]. «Формування» - створювати, надаючи певної структури; набувати якогось вигляду, форми або якості; утворюватись якоїсь структури; починати існувати; складатися, створюватися внаслідок суспільного розвитку, соціальних змін того [5, с. 907].

Разом з тим, спір щодо позначення того чи іншого елемента доказування буде марним без дослідження його змісту відповідно до чинного законодавства. Тож спробуємо проаналізувати відповідні положення чинного КПК.

Кримінальний процесуальний закон виділяє такі способи збирання доказів: 1) слідчі (розшукові) дії; 2) негласні слідчі (розшукові) дії; 3) витребування речей, відомостей, висновків експертів та інших документів; 4) отримання речей, відомостей, висновків експертів та інших документів; 5) ініціювання, шляхом подання відповідних клопотань, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій; 6) здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Способи збирання доказів розмежовані за суб'єктами доказування (сторони обвинувачення і захисту, потерпілий). Повноваження сторін під час реалізації цього припису закону не рівнозначні, право на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій належить виключно стороні обвинувачення, сторона захисту може лише ініціювати їх проведення.

Як вбачається з норм КПК, докази спочатку потрібно зібрати (виявити), застосовуючи способи, передбачені ст. 93 КПК, зафіксувати їх у відповідному протоколі (ст. 104 КПК), додатках до протоколу (ст. 105 КПК) чи іншому документі, потім перевірити шляхом проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій й оцінити. За результатами збирання й перевірки доказів можуть бути сформовані окремі докази, а після оцінки всієї сукупності доказів можна вести мову про формування окремих видів доказів, наприклад, обвинувальних і виправдувальних, прямих і побічних тощо. Після цього докази використовують (застосовують) під час прийняття й обґрунтування відповідних процесуальних рішень і проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні.

З огляду на такий процесуальний порядок доказування слушною є пропозиція В. М. Тертишника розглядати процес доказування в аспекті практичної діяльності, умовно поділяючи його на кілька взаємопов'язаних ланцюгів, першим з яких є збирання, що полягає у пошуку, виявленні, вилученні і закріпленні доказів [6, с. 64]. Правильною слід вважати й точку зору

А. І. Вінберга, який вважає процес збирання доказів поняттям комплексним, що включає дії з виявлення, фіксації, вилучення і збереження доказів [7, с. 29]. Мабуть тому цьому терміну надають перевагу і він є домінуючим у кримінально-процесуальній теорії.

Отож, у чинному КПК терміном «збирання доказів» позначаються дії, які спрямовані на пошук, виявлення, витребування, прийняття, одержання та процесуальне закріплення доказової інформації з дотриманням встановленої законом процесуальної форми, а також забезпечення збереження доказів та їх процесуальних джерел до вирішення кримінального провадження по суті.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.
2. Костенко Р. В. Оценка уголовно-процессуальных доказательств: монография / Р.В. Костенко. - М.: «Юрлитинформ», 2010. - 152 с.
3. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. - К.: Вища школа, 1984. - 134 с.
4. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. - К.: КНТ Вид. Фурса С. Я., 2006. - 272 с.
5. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. - Х.: Школа, 2009. - 1008 с.
6. Тertiшник В. М. Теория доказательств: учеб. изд. / В. М. Тertiшник, С. В. Слинько. - Х.: Арсис, 1998. - 256 с.
7. Белкин Р.С. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы) / Р.С. Белкин, А. И. Винберг. - М.: Изд. «Юридическая литература», 1969. - 215 с.

*Сьоміна Наталія Анатоліївна,
науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового
розслідування навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

ПРОФІЛАКТИКА ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Серед відомих на сьогодні злочинів, вчинених в мережі Інтернет, значну загрозу для суспільства становить інтернет-шахрайство.

Одним із факторів поширення шахрайства в Інтернеті - це його доступність і демократичність. Все більше прогнозується впровадження Інтернету в повсякденну діяльність кожної людини, при одночасному зниженні вартості наданих послуг. Інтернет стає все більш доступним для різних верств населення. У цьому закладено великий потенціал для вчинення шахрайських дій.

Нові інформаційні технології значно підвищили ефективність існуючих інформаційних систем, незалежно від форм їх функціонування. Сучасні комп'ютерні мережі дозволяють здійснювати обмін значними обсягами інформації в різних сферах соціальної діяльності людини (банківські операції, пошта, міжнародні конференції тощо).

Збільшення кількості інтернет-магазинів, створення систем банківських послуг, розвиток платіжних систем, сприяють тому, що все більше людей довіряють безготівковим розрахункам, забуваючи про існування різноманітних шахрайських схем у мережі Інтернет.

Причиною розвитку інтернет-шахрайства можна також назвати розвиток, так званої, інтернет-комерції. Чим більше можливостей у сфері електронного бізнесу надає нам Інтернет, тим витонченішими і різноманітнішими стають прийоми шахраїв, спрямовані на заволодіння матеріальними благами громадян.

На сьогодні в мережі Інтернет зареєстровано безліч сайтів, що пропонують продаж продукції різного виду, приваблюючи покупців цінами. Цим і зловживають шахраї.

Також набули великої популярності сайти в мережі Інтернет, які надають послуги напряму від постачальника. Однак, обіцяного товару після оплати, зазвичай, люди не отримують, при цьому не маючи можливості вказати на конкретну особу, яка зловживаючи довірою вчинила шахрайські дії. На жаль, громадян не насторожує відсутність «юридичної адреси» інтернет-магазину, відсутність можливості оплати товару готівкою в момент доставки, внаслідок чого вони попадають в злочинні пастки.

Схема вкладення капіталу полягає в тому, що через Інтернет поширюються інвестиційні пропозиції нібито з низьким рівнем ризику і високим рівнем прибутку. Як правило, інвесторам пропонується вкласти свої кошти в придбання, як цінних паперів, так і товарів різного роду - нерухомість, землю, страхування життя і т. п.

Слід зазначити, що дії інтернет-шахраїв не тільки завдають шкоди бізнесу, а й громадянам, які користуються сучасними інформаційними технологіями, що в свою чергу сприяють недовірі у суспільстві.

Зазвичай, людей спокушає обіцянка заробити великі прибутки, зробивши один платіж та залучивши інших, які також стануть дистриб'юторами послуги (продукту). Як правило, схема не передбачає справжньої послуги чи продукту. Послуга (продукт) може взагалі не існувати або продаватися в межах пірамідальної схеми. Тому, споживачів легко ввести в оману щодо їхніх прав, способів вирішення оплати чи фінансових наслідків.

Боротьба зі злочинністю в Інтернеті вимагає рішучих заходів. Саме тому, вважаємо за необхідне, насамперед, удосконалити законодавство щодо реєстрації сайтів у мережі Інтернет, шляхом підвищення вимог, таких як: наявність ліцензії, сертифікату, витяг з реєстру тощо. Зазначений перелік, який буде розміщений на сайті, буде одним із способів гарантування законного існування інтернет-сайту.

Зауважимо, що багато громадян взагалі не приділяють достатньої уваги питанням захисту персональної інформації, тим самим полегшуючи доступ до неї шахраям.

У тому числі необхідно відзначити і той факт, що сучасні форми шахрайства змінюються і набувають нових механізмів, способів їх вчинення. Вони настільки відрізняються один від одного, що потребують необхідності окремих досліджень шахрайських схем, поширених у різних сферах економічної діяльності.

Враховуючи вищевикладене, до профілактичних заходів, слід віднести: інформування громадян за допомогою засобів масової інформації щодо масштабів поширення шахрайства в мережі Інтернет; інформування населення щодо найпоширеніших існуючих та нових способів вчинення шахрайських дій в мережі Інтернет; зобов'язання власників інтернет-сайтів ознайомлювати користувачів ресурсу з можливими шахрайськими схемами в мережі; проведення різного роду науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів за участю теоретиків та практичних працівників щодо розглядуваної проблеми.

Отже, висока латентність сучасного шахрайства, високий рівень професіоналізму, майстерність сучасних шахраїв вимагають віднести профілактику інтернет-шахрайств до пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів. І саме вдосконалення нормативно-правової бази та правозастосовчої практики є успішним кроком для посилення боротьби з шахрайством в мережі Інтернет.

*Ткач Ольга Василівна,
здобувач кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МАТЕРІАЛЬНІ ТА ІДЕАЛЬНІ СЛІДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕНЬ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

Ніхто не може зазнавати обмеження права на недоторканність приватного життя, за виключенням випадків, які передбачені чинним законодавством України. Втручання у сферу приватного життя людини без її дозволу є суспільно небезпечним і протиправним діянням, адже призводить до порушення прав і свобод, які закріплені і гарантовані Конституцією України. В свою чергу забезпечення прав і свобод людини та громадянина є головним обов'язком держави, який закріплений в Конституції України, згідно до положень якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю та передбачено захист інформації про приватне і сімейне життя [1]. У зв'язку із зазначеним, пріоритетним напрямом наукових досліджень є розробка криміналістичної характеристики порушень недоторканості приватного життя з метою забезпечити працівників правоохоронних органів

ефективними криміналістичними засобами, прийомами й методами розслідування вказаних злочинів та запобігання їм. Водночас криміналістична характеристика будь-якого злочину розкривається через висвітлення сутності її окремих елементів, особливе місце серед яких належить слідовій картині та її елементам, оскільки саме за слідами злочинних дій можна встановити особу злочинця і спосіб вчинення злочину.

Дослідження матеріальних та ідеальних слідів злочину має важливе значення для розслідування будь-якого злочину, оскільки вони є первинним джерелом інформації про вчинення злочину та складовими елементами його слідової картини, яка знаходиться в кореляційних зв'язках з іншими елементами криміналістичної характеристики, зокрема особою злочинця, обстановкою та способами його вчинення і відіграє важливу роль, оскільки має організаційне і тактичне значення в процесі розслідування.

Злочин є подією матеріального світу, про що свідчить наявність певної сукупності слідів, які виникають в результаті змін в органічній та неорганічній природі. В криміналістичній науці такі відображення поділяються на матеріальні (виникають як результат взаємодії різних об'єктів) та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини) [2, с. 180].

На нашу думку, типовими матеріальними слідами даної категорії злочинів є такі: 1) особисті документи потерпілого, що містять конфіденційну інформацію; 2) комп'ютерна інформація; 3) сліди рук, ніг, транспортних засобів; 4) обладнання, яким користувалися злочинці в процесі спостереження за потерпілим тощо.

Матеріальні та ідеальні сліди, як елементи слідової картини злочину, мають важливе значення, оскільки вивчення слідів дає змогу визначити спосіб та механізм вчинення та приховання злочину, особу злочинця (в тому числі наявність організованої злочинної групи), знаряддя вчинення злочину, в тому числі встановити ряд обставин під час розслідування злочину, викрити неправдиві показання свідка або злочинця, приховані ним речові докази злочину [3, с. 105-108].

При розслідуванні порушення недоторканності приватного життя суттєвою є інформація, яка утворює ідеальні сліди, тобто інформація, яку запам'ятали потерпілі та свідки про обставини вчинення злочину, і яка зберігається у їх пам'яті у вигляді уявних образів. Інакше кажучи, ідеальними є сліди у пам'яті потерпілого та свідків - випадкових очевидців вчинення злочину.

Як свідчить практика, порушення недоторканності приватного життя не є раптовим злочином, а отже, ймовірність отримання чіткої та правдивої інформації про злочин та особу злочинця від потерпілих чи свідків є дуже високою.

Необхідно наголосити, що на формування матеріальних слідів таслідової картини порушень недоторканності приватного життя в цілому, впливає спосіб вчинення цих злочинів.

Зважаючи на викладене вище, можна дійти висновку ,що визначення сутності слідової картини як елементу криміналістичної характеристики порушення приватного життя, через дослідження матеріальних та ідеальних слідів, має важливе значення для його розслідування, оскільки є первинним джерелом інформації, яка має важливе організаційне і тактичне значення в процесі розслідування. Однак, такий елемент криміналістичної характеристики, як типова слідова картина порушень недоторканності приватного життя, її складові елементи потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 1996. - № 30. - 49 с.
2. Салтевський М. В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики / М. В. Салтевський, В. Г. Лукашевич, В. М. Глібоко. - К. : ВПОЛ, 1994. - 180 с.
3. Топорецька З. М. Слідова картина, як джерело первинної інформації про вчинення злочинів у сфері грального бізнесу / З. М. Топорецька // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 29-30 вересня 2011р.). - Одеса: у 2-х частинах. - Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2011. -ч. 2. - С. 105-108.

Томма Роман Павлович,
*доцент кафедри економічної безпеки
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Застосування прихованої інформації задля маніпулювання психікою населення, реклами іноземних товарів і послуг, створення позитивного іміджу іноземних держав, окремих політичних діячів, підприємств - далеко не повний перелік можливостей використання інформації для погіршення стану економічної безпеки та рівня політичної стабільності в Україні, що використовуються зараз проти її населення. Різноманітність та розгалуженість засобів надання інформації практично унеможливило повне знешкодження негативного впливу супротивників незалежної України.

Інформаційна безпека - це захищеність інформаційних систем і інформаційних ресурсів від зовнішніх і внутрішніх загроз, що ускладнюють ефективне використання інформації суспільством, державою, окремими індивідуумами.

Причини недосконалості вітчизняних систем інформаційної безпеки пояснюється тим, що: інформація як матеріальна цінність у порівнянні з будь-якою іншою матеріальною цінністю відносно просто копіюється, модернізується або знищується; широкомасштабний розвиток та впровадження обчислювальної техніки і телекомунікаційних систем у рамках територіально розподіленої мережі, перехід на цій основі до безпаперової технології (електронним документам), збільшення обсягів і структурованості оброблюваної інформації, розширення кола її користувачів приводить до ускладнення можливості контролю та запобігання несанкціонованого одержання та використання інформації.

Інформаційна безпека повинна вирішувати наступні завдання: виявлення, оцінка і запобігання загроз інформаційним системам і інформаційним ресурсам; захист прав юридичних і фізичних осіб на інтелектуальну власність, а також збір, нагромадження і використання інформації; захист державної, службової, комерційної й особистої таємниці.

Концепція безпеки повинна в загальному вигляді відповідати на три базових питання: що захищати? від чого (кого) захищати? як захищати?

З питанням «що захищати» пов'язане поняття «об'єкт захисту». За сформованою в міжнародній практиці думкою, об'єктами захисту з урахуванням їх пріоритету є: людина; інформація; матеріальні цінності.

Тому загальна проблема безпеки містить у собі: фізичну безпеку, під якою розуміється забезпечення захисту від зазіхань на життя людей; матеріальну безпеку, що забезпечує збереження матеріальних цінностей.

Зважаючи на зазначене під інформаційною безпекою слід розуміти такий стан інформаційного середовища (інформації, інформаційної системи, інформаційного ресурсу), при якому гарантується розвиток цього середовища та його використання в інтересах людини, суспільства та держави, а також захищеність від відповідних загроз.

Узунова Ганна Юрївна,
*старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
досудового розслідування навчально-наукового інституту підготовки
фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

**НЕЗАКОННЕ ЗАХОПЛЕННЯ МАЙНОВИХ КОМПЛЕКСІВ
(РЕЙДЕРСТВО): ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ**

Серйозною загрозою для гарантованої Конституцією України недоторканності права власності є незаконні захоплення майнових

комплексів юридичних осіб, які отримало в засобах масової інформації, а також у спеціальній літературі назву - рейдерство.

Це протиправне явище пов'язане з такими загрозами економічній безпеці, як збільшення корумпованості державних службовців та представників суддівського корпусу, підвищення рівня безробіття, монополізація ряду сегментів ринку, втрата конкурентоспроможності, руйнування і падіння виробництва, дискредитація представників влади, правоохоронних органів і судів, погіршення інвестиційного клімату.

Відсутність нормативно закріпленого поняття рейдерства, а також те, що кримінально-правова кваліфікація даних діянь здійснюється за різними статтями Кримінального кодексу України, не дозволяє належним чином визначити реальний стан даної злочинності. Тому обсяги рейдерства оцінюються приблизно. Проблема рейдерства в нашій країні нерозривно пов'язана з проблемою корупції. На жаль, в усіх органах державної влади частина осіб, які мають державно-владні повноваження, використовує їх для лобіювання інтересів окремих фінансово-промислових структур, а також для силових підтримок рейдерських дій.

У розслідуванні злочинів, пов'язаних з рейдерством, є істотні недоліки. До них слід віднести наступні: нечітке визначення особливостей предмета доказування; відсутність встановлення усіх злочинів, вчинених підозрюваними, неувага до їх злочинних зв'язків; особливості складності та багатоаспектності даної злочинної діяльності. Додаткові труднощі з виявлення, розкриття та розслідування злочинів викликані і тим, що члени організованих злочинних груп, які здійснюють свою протиправну діяльність в цьому секторі економічної діяльності, володіють великими матеріальними ресурсами, високою технічною оснащеністю, що забезпечує вдосконалення кримінальних способів недружнього поглинання і відповідний рівень конспірації своєї діяльності. Говорячи про організацію розслідування рейдерських захоплень, слід розуміти, що кожен раз при розслідуванні рейдерського захоплення доводиться мати справу з нестандартною ситуацією, до якої не можна підходити з типовими шаблонами.

Перелік слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування буде залежати від тих обставин, які необхідно встановити. У більшості випадків головними завданнями початкового етапу розслідування є виявлення, огляд, вилучення і забезпечення збереженості документів та інших носіїв інформації. Основними способами збирання документів, що несуть доказову інформацію, є слідчі (розшукові) (обшук, огляд) та інші процесуальні дії (подання та витребування документів, тимчасовий доступ до документів). З метою виявлення слідів злочину, встановлення інших обставин, що мають значення для кримінального провадження, проводиться огляд приміщень, речей і документів. Велике значення на початковому етапі розслідування мають допити громадян та представників юридичних осіб, які були причетні до діяльності «загарбника» і яким було завдано шкоди.

З усього переліку питань відчуження цінних паперів та переобрання керівних органів необхідно, з пред'явленням документів, детально допитати потерпілих і підозрюваних. Слід допитати всіх учасників юридичної особи, співробітників, які брали документи та здійснювали реєстраційні дії, в разі необхідності допитати нотаріуса, який засвідчував договір купівлі-продажу, статутні документи, доручення. Необхідно звернутись до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем. Найближчим часом після захоплення необхідно врегулювати ситуацію з пропуском режимом на підприємство (організацію). У приватного охоронного підприємства, що здійснює охорону підприємства, необхідно перевірити (і копіювати для кримінального провадження) договір про здійснення охоронних функцій, наявність ліцензії на приватну охоронну діяльність, встановити, наприклад, на якій підставі не допускаються на територію колишні керівники (копію документа про це також долучити до матеріалів кримінального провадження). На даному етапі необхідно встановити особу, підозрювану у вчиненні «рейдерського» захоплення, наявність в діях ознак складу того чи іншого злочину.

На наступному етапі розслідування злочину важливим моментом залишається організація взаємодії всіх підрозділів і служб правоохоронних органів, проте ініціатива виходить від слідчого, який здійснює кримінальне провадження. Після встановлення особи, яка вчинила злочин, вживаються заходи щодо притягнення її до кримінальної відповідальності як підозрюваного, допиту і застосування до неї запобіжного заходу. У цей період слідства за необхідності можуть бути призначені судово- бухгалтерська або судово-економічна експертизи. В окремих випадках (наприклад, коли в ході «рейдерського» захоплення здійснюється підробка, виготовлення підроблених документів, штамів, печаток) на наступному етапі розслідування потрібне проведення слідчого експерименту з метою перевірки та уточнення показань підозрюваного про спосіб виготовлення підроблених документів, печаток штамів шляхом відтворення дій, обстановки та інших обставин події злочину. Таким чином, організація початкового і наступного етапів розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним захопленням майнових комплексів, як і інших злочинів, має свої особливості і специфіку. Протягом усього розслідування важливим моментом виступає активна взаємодія всіх служб і підрозділів, що є запорукою успішного розслідування злочинів.

ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Під час розслідування економічних злочинів у слішого, прокурора часто виникає потреба у застосуванні спеціальних знань для вирішення певного питання у кримінальному провадженні. Суб'єктом, що володіє такими знаннями, є експерт, який проводить судову експертизу за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Найчастіше в ході розслідування економічних злочинів слідчий, прокурор потребують залучення експертів для з'ясування мети і предмету діяльності підприємства (передбачені в установчих документах і фактичні); виду діяльності, що здійснює підприємство, чи передбачена вона його установчими документами; якими основними й оборотними засобами володіє підприємство, джерела їх придбання, а також джерела фінансування його діяльності, наявність на підприємстві працівників (персоналу) для виконання передбачених установчими документами видів діяльності; джерел формування фінансових ресурсів підприємства; дотримання правил нарахування і термінів сплати податків й інших обов'язкових платежів; дотримання визначених законодавством правил фінансування й кредитування; платоспроможності підприємства (здатності виконувати зобов'язання перед постачальниками, кредиторами, державою, трудовим колективом і власниками підприємства); дотримання законодавства про зовнішньоекономічну діяльність; чи за призначенням використовувались кредитні кошти та інші завдання. Для встановлення цих та інших необхідних обставин кримінального провадження проводять експертизи: судово-бухгалтерську, судово-економічну експертизи та судову фінансово-кредитну та фінансово-економічну експертизи.

З метою встановлення інших обставин вчинених економічних злочинів проводять техніко-криміналістичне дослідження документів, судово-почеркознавчу експертизу, комп'ютерно-технічну; судово-товарознавчу, дактилоскопічну, судово-психіатричну та інші види експертиз.

Разом з тим, із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, процесуальна дія щодо ініціювання проведення відповідного виду експертиз, набула деякої трансформації, що негативно відображається на правозастосовчій діяльності як правоохоронних, так і правозахисних органів.

Так, за КПК України 1960 р. єдиним способом ініціювання проведення експертизи у кримінальній справі було призначення експертизи слідчим, що

передбачалося ч. 2 ст. 196 КПК 1960 р. «Порядок призначення експертизи». Юридичною підставою для проведення експертизи була виключно вмотивована постанова слідчого про призначення експертизи.

Чинний КПК України 2012 року передбачає інших порядок, називаючи його «залучення експерта» (ст. 243 «Порядок залучення експерта», ст. 244 «Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта» та ін.). У ч. 1 ст. 242 КПК наголошується, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду.

Отже, можна зробити висновок, що експертиза проводиться за «призначенням», «зверненням», «залученням» та «дорученням». На наш погляд, виходячи із засади змагальності сторін у кримінальному провадженні (ст. 22 КПК України), як сторона обвинувачення, так і сторона захисту, а також слідчий суддя та суд повинні залучати експерта для проведення експертизи. При цьому юридичною підставою є відповідні процесуальні документи - постанова слідчого, прокурора, ухвала слідчого судді або суду та договір про надання послуг між представником сторони захисту та експертною установою (експертом).

На підтвердження такої точки зору виступають й упорядники науково-практичного видання «Процесуальні документи у кримінальному провадженні: Зразки. Роз'яснення» (за заг. ред. професорів М. А. Погорельського та О. П. Кучинської), які представили у збірнику серію процесуальних документів слідчого - зразок постанови про залучення експерта.

На наш погляд, залучення експерта є процесуальною дією, що має виключно організаційний характер та не є слідчою (розшуковою) дією. Процесуальною дією, що має пошуково-розшукову та посвідчувальну сутність, є засобом отримання нових доказів у кримінальному провадженні та перевірки раніше отриманих доказів, а отже відповідає сутнісним ознакам слідчих (розшукових) дій, є безпосереднє проведення експертизи.

З метою підвищення ефективності розслідування економічних злочинів, доказування обставин їх вчинення, а в підсумку вирішення завдань, зазначених у ст. 2 КПК України, враховуючи те, що у вивчених нами 450 кримінальних провадженнях про економічні злочини було призначено й проведено понад 1000 судових експертиз, необхідно привести чинне кримінальне процесуальне законодавство, що регулює правові й організаційні питання судово-експертної діяльності в межах кримінального провадження, у відповідність до положень КПК України 2012 року. Подальших наукових розробок потребує також встановлення сутності таких процесуальних дій, як залучення експерта, отримання зразків для експертних досліджень та проведення експертизи.

ОЦІНЮВАННЯ ВИСНОВКУ СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Результати проведення експертом-товарознавцем досліджень викладаються у висновку, що є одним із джерел доказів у кримінальному провадженні. Згідно норм кримінально-процесуального закону, висновок експерта-товарознавця підлягає перевірці й оцінюванню за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, слідчого-судді. Оцінювання доказів є сукупністю логічних дій слідчого, прокурора, слідчого судді або суду, що спрямоване на їх детальне дослідження та здійснюється з метою визначення якісного змісту окремого джерела доказу шляхом порівняння його з іншими доказами зібраними у кримінальному провадженні.

Кожен висновок експерта-товарознавця, незалежно від того, на якій стадії процесу проводилася судово-товарознавча експертиза, від виду, змісту та методів дослідження, має бути обов'язково оцінений слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом. Основні елементи такої оцінки передбачені ст. 94 КПК України.

Оцінка висновку експерта-товарознавця у повному обсязі породжує певні труднощі в слідчого й суду, з огляду на те, що експертом при дослідженні використовувалися спеціальні товарознавчі знання, якими ні слідчий, ні прокурор, ні слідчий суддя, ні суд не володіють. У літературі неодноразово підкреслювалося, що на практиці слідчі й суди формально підходять до оцінки висновку експерта, звертаючи основну увагу на висновки експерта й оцінюють, зазвичай, повноту висновку, «перевіряючи чи на всі поставлені питання дав відповідь експерт і який характер цих відповідей - категоричний чи ймовірний» [1, с. 283].

Іноді значення висновку експерта перебільшують, оскільки вважають, якщо він ґрунтується на використанні спеціальних наукових знань, то не може бути сумнівів у їх правильності. Однак, для повної, всебічної і об'єктивної оцінки висновку експерта необхідно врахувати не тільки його формальну сторону, а також його зміст, що викликає в слідчого й суду найбільші труднощі. Це не являє труднощів для оцінки правозастосувачем формальної сторони висновку експерта, що включає в себе вирішення питань встановлення компетенції експерта, наявності його особистої зацікавленості, дотримання процесуального порядку призначення експертизи, правильності оформлення висновку.

Серед елементів, що стосуються змісту висновку, виділяються наступні: доступність досліджуваних об'єктів, правомірність використання в конкретній ситуації експертної методики, її наукової обґрунтованості,

обґрунтованість висновків, їх правильність і визначення доказового значення [2, с. 162].

Вивчаючи зміст висновку експерта-товарознавця слідчий, прокурор, слідчий суддя має особисто ознайомитися з об'єктом судово-товарознавчої експертизи, методикою товарознавчих досліджень, науково-технічною та довідковою літературою, ДСТУ, ГОСТ, технічними умовами й іншими документами, які використовував у своїх дослідженнях експерт-товарознавець.

Важливим на цьому етапі є оцінювання використаної експертної методики, це найскладніше для слідчого, прокурора, слідчого судді, оскільки вони не є фахівцями в галузі товарознавства. Іноді, нова методика суперечить використовуваним раніше. Практики стандартизації та паспортизації методик у галузі товарознавчих експертиз немає, її формування лише розпочалося [3], тому те, що є правильним для товарознавчої оцінки [4], непридатне для судово-товарознавчих досліджень. Такі обставини ускладнюють оцінювання наукової обґрунтованості експертної методики та правомірність її використання. З метою розв'язування такої ситуації доцільно провести допит експерта-товарознавця, який проводив дослідження (ст. 356 КПК України). В процесі допиту експерта: з'ясовують результати дослідження; уточнюють данні про ознаки та властивості товарів; уточнюють відповідність окремих досліджень загальним його результатам; встановлюють, яка методика використовувалась під час дослідження товарів; з'ясовують причини розбіжності висновків експерта-товарознавця з іншими доказами у провадженні.

В теорії судових експертиз розроблені рекомендації для правозастосувачів, які роз'яснюють можливості судових експертиз, вказують на особливості їх призначення і проведення, оцінку і використання експертних висновків на досудовому розслідуванні. Це дозволяє значною мірою зорієнтувати осіб, які призначили експертизу в галузі товарознавства і переключити їх увагу з формального боку оцінки висновку експерта на його сутнісні характеристики.

Оцінювання висновку експерта слідчий має здійснювати з дотриманням правил визначених законом і слідчо-процесуальною практикою: 1) слідчий здійснює оцінювання висновку експерта-товарознавця за внутрішнім переконанням; 2) внутрішнє переконання слідчого, прокурора, слідчого судді має бути обґрунтованим; 3) при оцінці висновку експерта-товарознавця, слідчий має чітко дотримуватися вимог закону; 4) оцінка висновку експерта-товарознавця здійснюється методом аналізу та синтезу змісту висновку; 5) оцінка висновку експерта проводиться шляхом співставлення висновку експерта-товарознавця з іншими джерелами доказів, що стосуються одних і тих самих фактів провадження; 6) висновок експерта немає для суб'єктів оцінки наперед встановленої сили.

Слід зазначити, що на законодавчому рівні питання оцінки висновку експерта поки що не вирішено. Між іншим очевидно, що визначення чітких

умов і ознак, якими слід керуватися правозастосувачу при оцінці висновку експерта і дозволить активно використовувати досягнення науки у судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Энциклопедия судебной экспертизы / под ред Т. В. Аверьяновой и Е. Р. Россинской. - М. : Юристъ, 1999. - 552 с.
2. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : [монограф.] / Б. В. Романюк. - К. : НАВСУ, 2002. - 196 с.
3. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : Постанова КМ України від 02.07.2008 р. № 595 // Офіційний вісник України. - 2008. - № 49. - Ст. 1585.
4. Товарознавство. Терміни та визначення. Видання офіційне : Державний стандарт України 3993-2000. - К. : Держстандарт України 2000. - 24 с.

Юнацький Олександр Володимирович,
*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА КОМПЕТЕНЦІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Судова експертиза є ефективним засобом встановлення обставин, що підлягають доказуванню і дає змогу використовувати в процесі розслідування й судового розгляду весь арсенал останніх досягнень у галузі науки і техніки, тому висновок експерта посідає провідне місце в системі доказів у кримінальному провадженні.

Згідно зі ст.ст. 84, 94, 101 КПК України [1], висновок експерта є одним з процесуальних джерел доказів. Це докладний опис досліджень, проведених експертом та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, що поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Оскільки жоден доказ не має наперед встановленої сили, тому і висновок експерта не має переваг перед іншими доказами, а фактичні дані, що містяться у ньому, оцінюються за загальними правилами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством.

Відзначимо, що експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність. Це означає, що експерт має право дати висновок, лише якщо він переконаний в правильності зроблених ним досліджень.

Принцип внутрішнього переконання лежить в основі концепції висновку експерта [2].

Проблеми впливу суб'єктивного фактора в експертній діяльності, в тому числі, на формування об'єктивних висновків у спеціальній літературі розглядалися багатьма вченими.

Так, А.І. Вінберг та Н.Т. Малаховська одним з напрямків в системі судової експертології називають вчення про суб'єкта судової експертизи, в рамках якого визначають основні якості «ідеального» експерта [3, с. 41]. В.Г. Гончаренко і В. Є. Бергер характеризують особистісні якості, що притаманні експерту-криміналісту [4, с. 112]. Ф.М. Джавадов дає досить повну характеристику соціально-моральних, професійних, психологічних і психофізіологічних якостей судового експерта, що обумовлені специфічними завданнями експертизи [5, с. 234-239] і пропонує професіограму визначення необхідних суб'єктивних якостей для виконання експертної роботи.

Також зазначимо, що питання про суб'єкта судової експертизи як професійної діяльності, сьогодні розглядається в різних аспектах: з точки зору його психологічних якостей, етики експертної діяльності, загальних питань професійної підготовки.

Таким чином, різні характеристики судового експерта можна умовно розподілити на дві групи: питання професійних якостей судового експерта і питання структури його спеціальних знань, які є основою компетентності та компетенції судового експерта.

Для того, щоб розібратися у питаннях компетентності та компетенції судового експерта, перш за все, необхідно розглянути співвідношення цих понять. Так, компетентність експерта можна визначити як суб'єктивну характеристику здібностей конкретного експерта вирішувати поставлені перед ним завдання і ступінь володіння ним теорією, методами і методиками експертного дослідження. Вона базується на досвіді експерта, його базовій освіті та рівні спеціальної підготовки.

В свою чергу, компетенція експерта - це коло його повноважень, наданих експерту процесуальним законом і обсяг спеціальних знань, яким повинен оволодіти експерт для вирішення завдань певного роду експертизи [6, с. 21].

Зазначимо, що сьогодні більшість експертних закладів йде шляхом поглиблення спеціалізації експертів при проведенні різних видів досліджень. Безумовно, що спеціалізація експертів - це ефективний шлях поглиблення їх знань та підвищення професійної майстерності, створення надійних гарантій обґрунтованості висновків експертів, як висококваліфікованих фахівців в рамках своєї наукової компетенції. Таку характеристику експерта, його компетенцію, можна розглядати у двох аспектах: спеціальному і процесуальному. Коли мова йде про наукову компетенцію експерта, мається на увазі саме спеціальний аспект - спеціалізація експерта в рамках наявних експертних профілів. Компетенція експерта в процесуальному значенні передбачає окреслений законом комплекс прав експерта, який він реалізує в

ході здійснення своєї процесуальної діяльності. Саме даний аспект встановлює межі застосування експертом спеціальних знань, не допускаючи перевищення своїх повноважень і вихід їх за межі процесуальної компетенції.

Щодо компетентності судового експерта, підкреслимо, що Кримінальний процесуальний закон не встановлює перелік умов, що визначають компетентність судового експерта. Однак, у ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» [7] перераховані професійні та кваліфікаційні вимоги, що пред'являються до судових експертів державних спеціалізованих установ, серед яких: наявність вищої професійної освіти, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, проходження підготовки з відповідної експертної спеціальності в державних спеціалізованих експертних установах, атестації та отримання кваліфікації судового експерта у порядку, передбаченому ст.ст. 17, 21 Закону.

Ці ж положення поширюються і на фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і мають на меті здійснювати експертну діяльність. Крім того, передбачено порядок підтвердження кваліфікації судового експерта.

Але, на практиці органи, що призначили експертизу іноді не в змозі оцінити якість наданих експертних послуг державних і недержавних експертів. При конкуренції цих висновків, суд змушений на власний розсуд оцінювати вірогідність і наукову обґрунтованість висновків експертів з урахуванням їх компетенції, яка в ряді випадків документально підтверджується свідоцтвами на право провадження експертиз, а в деяких випадках - наявністю наукового ступеня, публікацій тощо, що є не завжди ефективним.

Ще один спосіб вирішення цієї проблеми зазначений у ст. 356 КПК України, що регламентує допит експерта у суді. Суд має право викликати експерта для допиту з метою роз'яснення висновку, а також призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження.

Такий підхід до вирішення проблеми оцінки висновку експерта підкреслює особливості встановлення компетентності експерта в умовах змагальності сторін кримінального провадження, а також залучає до нього елемент гласності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України станом на 06.06.2015 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. - 2012. - № 4651-УІ. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>.
2. Арсеньев В.Д. К вопросу о внутреннем убеждении судебного эксперта // Сб. науч. трудов ВНИИСЭ МЮ СССР / В.Д. Арсеньев. - М., 1982.- Вып. 5. - С. 147; Пустовалов Л.В. Внутреннее убеждение судебного

эксперта при даче заключения // Сб. науч. трудов ВНИИСЭ МЮ СССР / Л.В. Пустовалов, Ю. И. Соседко. - М., 1988. - С. 183.

3. Винберг А.И. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз) / А.И. Винберг, Н. Т. Малаховская. - Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. - 184 с.

4. Гончаренко В.И. Криминалистика и криминалисты / В. И. Гончаренко, В. Е. Бергер. - Київ : Вища школа, 1989. - 124 с.

5. Джавадов Ф.М. Концептуальные основы развития судебной экспертизы в современных условиях : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Ф.М. Джавадов. - Баку, 2000. - 306 с.

6. Клименко Н.І. Судова експертологія: Курс лекцій : навчальний посіб. для студ. / Н.І. Клименко. - К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. - 528 с.

7. Про судову експертизу станом на 01.04.2015 р. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України; Закон від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

Янкова Христина Геннадіївна,
*здобувач кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ*

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ВЧИНЕНИХ ЖІНКАМИ

Офіційні статистичні дані свідчать, що кількість засуджених жінок перевищує 11 %, тобто проблема «жіночої» злочинності залишається актуальною. Жінки найчастіше вчиняють посягання на життя й здоров'я і злочини проти власності. При вчиненні вбивств або заподіяння тяжкого або середньої тяжкості шкоди здоров'ю жінки, як правило, не ховаються від правоохоронних органів, тому що такі діяння вони вчиняють спонтанно, без ретельної підготовки, при умислі, що раптово виник, а в ряді випадків, -і в стані сильного душевного хвилювання (афекту). Таким чином, ми можемо констатувати той факт, що особа, яка вчинила злочин відома вже при його виявленні. За результатами наших дослідженнях цей показник у кримінальних провадженнях щодо вбивств склав 78,4 %, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю - 82,6 %, а середньої тяжкості - 83,1 %. Але зустрічаються випадки, коли жінки інсценують вчинення злочину. В кримінальних провадженнях про вбивства це має місце в 3,4% випадках від загальної кількості вбивств, вчинених жінками.

У зв'язку з тим, що жінки рідко планують не тільки вчинення, але й приховання слідів злочину проти особи, то в процесі досудового

розслідування на допитах вони дають, як правило, правдиві показання. Дана обставина не означає, що слідчий при цьому не стикнеться з певними труднощами. Вони обумовлені психологічними якостями жінки як суб'єкта злочину. Після вчинення такого роду злочинів, переважно більшість жінок впадають у депресію, іноді досить глибоку, так що їм може знадобитися психологічна допомога. Тому, особливо на початку розслідування, при допиті підозрюваної доцільно вдаватися до допомоги спеціаліста-психолога або навіть психіатра. Як ми вже відзначали, жінки звичайно не планують способи вчинення злочинів, а тим більше не підшукують, не підготовляють знаряддя злочину. Так, при аналізі матеріалів кримінальних проваджень про злочини проти особи, вчинених жінками, встановлено, що знаряддями, як при вчиненні вбивства, так і заподіяння тяжкої й середньої тяжкості шкоди здоров'ю, у більшості випадків були предмети, які в момент злочинного діяння перебували поруч.

Щодо особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики злочину, то найчастіше, як показують вивчені нами матеріали кримінальних проваджень, жінки вчинюють злочини проти життя й здоров'я у віці: 30-49 років - 52 %; 25-29 років - 18 %; 18- 24 роки - 15,7 %; 50 років і більше 9 %, до 18 років - 5 %. Відносно освіти злочинниць, то частка жінок з вищою, незакінченою вищою освітою, склала у середньому - 7,4 %. Частка жінок із середньою і середньо-спеціальною освітою становить у середньому - 34 %.

Типовими особливостями особистості жінок, які вчинюють злочини проти життя й здоров'я, є підвищена емоційна чутливість, замкнутість, ранимість, відсутність агресивності як особистісної риси. Злочини проти життя й здоров'я вчиняються, зазвичай, за місцем проживання, у квартирі або домоволодінні. Рідше в інших місцях, де опинилися жінка і жертва, проти якої вчинено правопорушення. Предметом посягання в розглянутих випадках виступає життя й здоров'я людини.

Важливу криміналістичну інформацію містить у собі обстановка вчинення злочину. Важливо виявити, зафіксувати й вилучити сліди, залишені злочинцями-жінками. Що ж стосується соціального стану жінок, притягнутих до кримінальної відповідальності, проведене нами дослідження показало, що воно виглядає в такий спосіб: жінки робочих спеціальностей 68,9 %; жінки, які працюють у сільському господарстві 5,5 %; жінки службовці в державних установах, комерційних організацій, приватні підприємці у середньому - 11,9%; жінки без певних занять, у тому числі й безробітні (за дані роки відповідно становлять: у середньому 6,8 %.

Характеризуючи рецидив злочинів, вчинених жінками, слід зазначити, що у жінок він вище, ніж у чоловіків. Закінчуючи розгляд особливостей криміналістичної характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених жінками слід зазначити, що жінки, в ряді випадків, даючи спочатку неправдиві свідчення, потім навіть при пред'явленні інших незаперечних доказів їхньої участі в вчиненні злочинів не бажають давати правдивих показань. Зокрема, із проаналізованих нами кримінальних проваджень жінки

не бажали змінювати свої показання у 23 випадків, що становить ледве більше 30%. На наш, погляд це пояснюється особливостями жіночої психології. З опитаних нами засуджених жінок на питання: чи визнають вони свою провину у вчиненому злочину, 72% відповіли ствердно. Вважаємо, що слідчому цю особливість необхідно враховувати при розслідуванні кримінальних проваджень, вчинених жінками.

На підставі викладеного, можна сформулювати деякі висновки: жінки переважно вчинюють злочини насильницької й корисливої спрямованості й жіноча злочинність в 7-8 разів менше чоловічої; має місце тенденція до зросту злочинів, вчинених жінками; зміни жіночої злочинності пов'язані із соціальною динамікою їхнього життя й рольових функцій; жінки вчинюють злочини переважно у віці 30-49 років і незначна кількість до 17 років; є певна залежність між видами злочинів, вчинених жінками, їхнім походженням, освітою і територією проживання.

СЕКЦІЯ 3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Андрушко Андрій Васильович,
*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та міжнародного кримінального права
Ужгородського національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОТЕРПІЛИЙ ВІД НЕЗАКОННОГО ПОМІЩЕННЯ В ПСИХІАТРИЧНИЙ ЗАКЛАД

Серед злочинів проти волі, честі та гідності особи, кримінальна відповідальність за які передбачена розділом III Особливої частини КК України, незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151) займає особливе місце. Потерпілий від вказаного злочину не тільки позбавляється конституційного права вільно обирати місце свого перебування, права розпоряджатися собою, обирати коло свого спілкування, він відчуває також глибокі фізичні та моральні страждання. Зважаючи на місце, куди незаконно поміщається особа, її глибоке моральне приниження (зокрема, через вимушене перебування там із людьми, що справді хворіють на тяжкі психічні захворювання), усвідомлення власної безпорадності, можна стверджувати, що при незаконній госпіталізації особи в психіатричний заклад страждає також її гідність. А з огляду на упереджене і навіть негативне ставлення у суспільстві до осіб, які лікувалися в психіатричній лікарні, при вчиненні цього діяння страждає й честь особи [1, с. 173-174]. Підсумовуючи сказане, варто погодитися з професором М. І. Хавронюком, який вважає, що «незаконне поміщення в психіатричний заклад і подальше утримання людини у ньому можна розглядати як форму жорстокого поводження» [2, с. 385].

Проблемам кримінально-правової протидії незаконному поміщенню особи в психіатричний заклад у юридичній літературі приділяється небагато уваги. Відтак дискусійними на сьогодні є більшість питань кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад. Стосується сказане й питання про те, хто може бути потерпілим від вказаного злочину.

В ч. 1 ст. 151 КК України вказано, що кримінально караним є поміщення в психіатричний заклад *завідомо психічно здорової особи*. Однак у доктрині кримінального права питання про потерпілого від незаконного поміщення в психіатричний заклад вирішується неоднозначно.

Окремі дослідники, вказуючи на те, що потерпілим від розглядуваного злочину може бути лише психічно здорова особа, не акцентують увагу на тому, що вона повинна бути *завідомо* психічно здоровою, не пишуть про доцільність визнання злочинним поміщення в психіатричний заклад особи,

яка страждає на психічний розлад, але не потребує обов'язкової госпіталізації до психіатричного закладу [3, с. 120; 4, с. 123].

Відповідна позиція, на наш погляд, не зовсім відповідає законодавчим вимогам, закріпленим в ч. 1 ст. 151 КК України, а також в Законі України «Про психіатричну допомогу».

Аналіз положень Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. дозволяє зробити висновок, що самої лише наявності в особи психічного розладу для її госпіталізації недостатньо. У ст. 14 вказаного Закону підкреслюється, що «особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність» [5]. Таким чином, виходячи з наведених положень, потерпілим від незаконного поміщення в психіатричний заклад є особа, яка: 1) не страждає на психічний розлад; 2) страждає на психічний розлад, але не потребує обов'язкової госпіталізації до психіатричного закладу, тобто її обстеження або лікування можливі не лише в стаціонарних умовах.

До такого ж висновку дійшов М. І. Хавронюк: «Не обов'язково, щоб особа була цілком психічно здоровою, тим більше, що межа між окремими психіатричними і неврологічними захворюваннями (скажімо, такими як органічне і епілептичне слабоумство, корсаковський і епілептичний психоз) є надто тонкою. Головне, щоб стан особи не вимагав поміщення її в психіатричний заклад (наприклад, за обставинами справи її обстеження та/або лікування цілком можливі були і не в стаціонарних умовах)» [2, с. 384].

Розглядаючи питання про потерпілого від незаконного поміщення в психіатричний заклад, доцільно звернути увагу на позицію російського законодавця, який у ст. 128 КК передбачив відповідальність за незаконну госпіталізацію до медичної організації, що надає психіатричну допомогу в стаціонарних умовах. У диспозиції ч. 1 цієї статті не сказано, що особа, яку незаконно госпіталізують до психіатричного закладу, повинна бути психічно здоровою (диспозиція ч. 1 ст. 128 КК РФ дослівно повторює назву вказаної статті - «Незаконна госпіталізація особи до медичної організації, що надає психіатричну допомогу в стаціонарних умовах»). Така позиція законодавця РФ отримала схвальні відгуки науковців. Так, професор А. В. Наумов відзначає: «Стаття 128 КК РФ розширює та посилює кримінально-правові гарантії охорони свободи людини і пов'язує кримінально-правову заборону не тільки з поміщенням в психіатричний лікувальний заклад психічно здорової людини, але й з незаконним поміщенням туди будь-якої особи, оскільки незаконним воно може бути і для деяких категорій психічно

хворих» [6, с. 118]. Насправді ж для з'ясування змісту розглядуваного діяння доводиться звертатися до спеціального закону, який регулює питання надання психіатричної допомоги, оскільки сама по собі вказівка в кримінальному законі на незаконність госпіталізації особи до відповідного закладу не дозволяє однозначно сказати про те, яка ж госпіталізація буде незаконною.

В КК України ситуація інша: текст диспозиції ч. 1 ст. 151 КК не повторює назву вказаної статті («Незаконне поміщення в психіатричний заклад»). Шляхом тлумачення розглядуваної норми, можемо зробити висновок, що під незаконним поміщенням в психіатричний заклад на увазі мається поміщення до вказаного закладу *завідомо* психічно здорової особи.

Вказівка вітчизняного законодавця на те, що кримінальна відповідальність настає за поміщення в психіатричний заклад *завідомо* психічно здорової особи, тобто особи, яка для суб'єкта відповідного діяння є явно, очевидно психічно здоровою, має важливе значення. Однак серйозною прогалиною, на наше переконання, є відсутність в аналізованій статті вказівки на караність незаконного поміщення в психіатричний заклад осіб, які страждають на психічний розлад, але не потребують обов'язкової госпіталізації до психіатричного закладу. Тому вважаємо за доцільне доповнити диспозицію ч. 1 ст. 151 КК України вказівкою на те, що потерпілим від цього злочину є не лише психічно здорова особа, а й психічно хвора особа, яка не потребує госпіталізації до психіатричного закладу в примусовому порядку. Це дозволить привести у відповідність дану норму до положень Закону України «Про психіатричну допомогу», а також усуне її різночитання представниками юридичної науки та практики.

Список використаних джерел:

1. Андрушко А. В. Об'єкт незаконного поміщення в психіатричний заклад / А. В. Андрушко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. - 2014. - Випуск 7. - С. 170-174.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - К.: Юридична думка, 2012. - 1316 с.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. - Т. 2: Особлива частина. - Х.: Право, 2013. - 1040 с.
4. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. - К.: «ВД «Дакор», 2013. - 786 с.
5. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. № 1489-III // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>
6. Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т. 2. Особенная часть / А. В. Наумов. - М.: Юрид. лит., 2004. - 832 с.

*Бабаніна Вікторія Вікторівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА ПРОЕКТАМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2001 РОКУ

При дослідження основних засад, що закладалися в проекти Кримінальних кодексів України (проект КК України № 1029 від 12 травня 1998 року [1] та проект КК України № 1029-1 від 15 травня 1998 року [2]), як відомо, в підсумку, в 2001 році був прийнятий проект № 1029, а тому його положення й знайшли своє відображення в чинному КК України, тоді як альтернативний проект КК України № 1029-1 не знайшов належної підтримки, на наш погляд доцільно було б окремо зупинитися на системі покарань.

Вона є досить відмінною за проектами КК України і ця відмінність по суті є однією із відмінностей у концептуальних засадах цих проектів. Цілком логічно, що проект КК України № 1029-1, яким пропонувалося визнавати суб'єктом злочину (суб'єктом кримінальної відповідальності) не тільки фізичну, але й юридичну особу, визначає систему покарань із можливості їх застосування до юридичних осіб. У відповідності з цим, проектом КК України № 1029-1 пропонувалося розділити покарання на дві групи: до першої мали вийти покарання, що могли застосовуватися до фізичних осіб (9 видів покарань); до другої - покарання, які могли застосовуватися тільки до юридичних осіб (5 видів покарань). При цьому спектр покарань, які могли застосовуватися до фізичних осіб включав такий вид покарання як смертну кару. Крім того, до фізичних осіб пропонувалося застосовувати такі покарання: а) кримінальна реституція; б) позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю; в) штраф; г) конфіскація майна, знарядь і засобів вчинення злочину; д) вислання іноземця за межі України; е) обмеження по службі військовослужбовця; є) направлення військовослужбовця у дисциплінарну частину; ж) позбавлення волі. Водночас, до юридичних осіб пропонувалося застосовувати такі види покарань як: а) кримінальна реституція; б) штраф; в) конфіскація знарядь і засобів вчинення злочину; г) заборона здійснювати певну діяльність; д) оголошення юридичної особи злочинною організацією та її ліквідація з конфіскацією майна.

На противагу цьому, проектом КК України № 1029, система покарань передбачалася тільки із урахуванням можливості їх застосування до фізичних осіб. Незважаючи на це, спектр кримінальних покарань, за цим проектом, виявився ширшим і охоплював 11 видів покарань: 1) штраф; 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю; 4) виправні роботи; 5) службові обмеження для військовослужбовців; 6) конфіскація майна; 7) арешт; 8) обмеження волі; 9) в тримання дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 10) позбавлення волі на певний строк; 11) довічне позбавлення волі. Із цього випливає, що за проектом КК України № 1029, найбільш суворим покаранням пропонувалося визнати довічне позбавлення волі, тоді як проектом не передбачається покарання у вигляді смертної кари. Разом із цим, слід констатувати, що за проектом КК України № 1029, пропонувалося передбачити досить широке коло видів покарань, які зокрема стосуються громадських робіт, виправних робіт, арешту та обмеження волі.

Утім, спільними рисами системи покарань, за проектами КК України є принцип її побудови, а саме розташування видів покарань від менш суворого до більш суворого. Також спільним є включення до системи покарань таких видів покарань як: штраф, позбавлення права, направлення військовослужбовця в дисциплінарний батальйон (дисциплінарну військову частину) та позбавлення волі (позбавлення волі на певний строк). При цьому визначальними рисами системи покарань, за проектом КК України 1029-1, є наявність низки покарань, притаманних кримінальному законодавству зарубіжних країн, зокрема країн континентальної Європи. Такими покараннями, зокрема, є кримінальна реституція та вислання іноземця за межі України, які передбачаються в КК Королівства Нідерланди [3] та Кримінальному законодавстві Королівства Норвегія [4]. Однак, не зважаючи на таку спрямованість положень вказаного проекту та сприйняття ним окремих підходів, які використовуються в кримінальному законодавстві європейських країн, тут простежується і абсолютно протилежна тенденція - існування покарання у вигляді смертної кари. Натомість, характеристика системи покарань, яка закладалася в проєкт КК України № 1029, полягає в певній обмеженості майнових видів покарань, у порівнянні із системою кримінальних покарань за законодавством європейських країн.

Також значимою концептуальною відмінністю розглядуваних проєктів КК України є визначення особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Зокрема, у проєкті КК України № 1029, такі особливості визначаються в окремому розділі (розділ XVI) Загальної частини, тоді як особливості кримінальної відповідальності чи покарання неповнолітніх, за проектом КК України № 1029-1, або взагалі не визначаються, або визначаються в загальних нормах про сутність того чи іншого виду покарання.

Список використаних джерел:

1. Проект Кримінального кодексу України підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України № 1029 від 12.05.1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу :

http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=3865&pf35401=3898.

2. Проект Кримінального кодексу України № 1029-1 від 15 травня 1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу :

http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=3885&pf35401=3917.

3. Уголовный кодекс Голландии / Науч. ред. Б. В. Волженкин. пер. с англ. И. В. Мироновой. 2-е изд. - СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. - 510с.

4. Уголовное законодательство Норвегии. - СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. - 375 с.

Бурак Марія Василівна,
*науковий співробітник наукової лабораторії з проблем кримінальної міліції
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів
слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

«Держава - це акціонерне товариство для спільного захисту і
взаємодопомоги» (Г. Спенсер)

Стаття 2 Конституції встановлює, що суверенітет України розповсюджується на всю її територію. Територія України в межах існуючих кордонів є цілісною і недоторканою. Відповідно до ст. 17 Конституції захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної й інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [1]. Одним із засобів такого захисту виступає кримінально-правова охорона. У зв'язку з військовими подіями на Сході країни та анексією Автономної Республіки Крим, 19 червня 2014 року Верховною Радою України був прийнятий Закон № 1533-УП «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму», а саме, Кримінальний кодекс України доповнено ст. 110-2 КК України (Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України) [2, с. 1125].

Тому в Кримінальному кодексі України статті про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України у політичній сфері подані в першому розділі Особливої частини, до яких відносять: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України); посягання на територіальну цілісність

і недоторканність України (ст. 110 КК України); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України) [3].

Родовим об'єктом злочинів, передбачених у цьому розділі, є суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України: її конституційного ладу, суверенітету, територіальної недоторканності, обороноздатності. Іншими словами, родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави.

Основним безпосереднім об'єктом кожного окремого злочину є національна безпека у політичній сфері. Злочин, передбачений ст. 112 КК України, має, крім того, додатковий об'єкт - життя людини.

З об'єктивної сторони розглядувані злочини характеризуються переважно суспільно небезпечними діями. При цьому законодавець конструює більшість з них як злочини з формальним складом, тому вони вважаються закінченими з моменту здійснення самого діяння, незалежно від настання фактичної шкоди основам національної безпеки України (наприклад, фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України). Деякі з цих злочинів конструюються як усічені склади - момент їх закінчення переноситься на попередні стадії здійснення злочину - готування чи замах. Так, наприклад, змова про вчинення злочину, передбаченого ст. 109 КК України (готування), розглядається як закінчений злочин; посягання на життя державного чи громадського діяча, відповідно до ст. 112 КК України вважається закінченим фактично з моменту замаху на вбивство.

Висока небезпека цих злочинів виражається і в їх суб'єктивних ознаках. Досліджувані злочини здійснюються умисно і, як правило, з прямим умислом, за якого особа бажає заподіяти шкоду основам національної безпеки України у політичній сфері. Характерною є і мета - заподіяння шкоди цьому об'єкту: особа діє з метою зміни чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, заподіяння шкоди суверенітету, обороноздатності України, зміни її території, ослабленню держави, фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, встановленого Конституцією України.

Мотиви злочинів проти основ національної безпеки України не є обов'язковими ознаками цих злочинів. Вони можуть бути різними і мають кримінально-правове значення переважно як обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання (статті 66 і 67 КК України). Винятком є злочин, передбачений ст. 112 КК України: мотивом посягання на життя державного

чи громадського діяча є бажання припинити діяльність певної особи як державного чи громадського діяча або помста за таку діяльність.

Суб'єктами злочинів проти основ національної безпеки України можуть бути осудні особи, які досягли 16-річного віку (суб'єктом злочину, передбаченого ст. 112 КК України, - 14-річного).

Кваліфікуючою ознакою злочинів, передбачених статтями 109 і 110 КК України, є вчинення їх спеціальним суб'єктом - представником влади; статті 110-2 КК України - є вчинення цього злочину: повторно, з корисливих мотивів, за попередньою змовою групою осіб, у великому розмірі або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди.

Особливо кваліфікуючою ознакою злочину, передбаченого статтею 1102 КК України є вчинення злочину: організованою групою, фінансування в особливо великому розмірі, а також заподіяння інших тяжких наслідків.

Варто зазначити, що специфічною відзнакою злочинів проти основ національної безпеки України є те, що вони не мають суміжних адміністративних правопорушень.

Переважає більшість цих злочинів, як уже зауважувалось, є тяжкими й особливо тяжкими, а тому відповідно до ст. 3 Закону України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 6 травня 2014 року N 1246-VII, застосування амністії до осіб, засуджених за їх вчинення (а саме за вчинення особливо небезпечних злочинів проти основ національної безпеки України) не допускається [4].

Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого статтею 110-2 КК України може застосовуватися до будь-якої особи, за винятком керівника злочинної організації, яка вчинила злочин, передбачений цією статтею і в діях якої відступний склад іншого злочину. Умовами звільнення є вчинення хоча б однієї із таких дій: а) добровільне повідомлення про те, що сталося правоохоронному органу, службова особа якого уповноважена повідомляти про підозру особі яка вчинила фінансування; б) інше сприяння припиненню діяльності із фінансування чи діяльності із зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України або зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; в) запобігання злочину, вчинення якого фінансувала особа. При цьому вчинення однієї із цих дій обов'язково повинно передувати повідомленню особи про підозру у вчиненні цього злочину.

Подальший розвиток відповідальності за злочини проти основ національної безпеки відбувається відповідно до суспільних процесів, які мають місце у державі. Нові кримінально-правові норми спрямовані на активізацію діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, юридичних та фізичних осіб, щодо захисту основ конституційного устрою, прав та свобод

людини і громадянина, забезпечення цілісності та національної безпеки держави, виявлення та ліквідації причин та умов, що сприяють посяганням на національну безпеку, а також попередження, виявлення та зупинення такої злочинної діяльності й ліквідації її наслідків.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. - 1996.— № 30.

2. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму. Закон України від 19.06.2014 р. № 1533-УП.// Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2014.— № 32. — ст. 1125.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001, редакція від 31.10.2014 Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. - 5-те вид., допов. — Х.: Право, 2013. — Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін., 2013. — 1040 с.

4. Про застосування амністії в Україні. Закон України №1533-УП від 1 жовтня 1996 року. Режим доступу:

http://search.1igazakon.ua4_doc2.nsf/1ink1/Z960392.htm1.

Боднар Василь Євгенович,
*здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Протидія корупції є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн є надзвичайно важливою і складною справою. Це повною мірою стосується й України, для якої корупція стала чинником, що реально загрожує національній безпеці і конституційному ладу держави [1, с. 80].

Протидія корупції є безпосереднім виразом антикорупційної політики, яка визначає ідеологію і стратегію антикорупційних заходів. Зміст і спрямованість антикорупційної політики як складової антикриміногенної (кримінально-правової) політики держави визначається багатьма факторами об'єктивного і суб'єктивного характеру, у тому числі: 1) особливостями соціально-економічної формації, політичної системи (а в рамках неї - різними підходами), в яких вона здійснюється; 2) рівнем, структурою та динамікою корупційних процесів, зокрема і криміногенних процесів загалом; 3) економічною ситуацією (характером економічних відносин, рівнем «тіньової» економіки, основними тенденціями економічного розвитку);

4) вибором стратегічного напрямку протидії корупції; 5) наявністю науково обґрунтованих програм декриміналізації економіки, політики, інших соціальних сфер, протидії найбільш небезпечним та найбільш поширеним корупційним проявам, насамперед злочинного характеру; 6) станом антикорупційного законодавства; 7) станом правоохоронної системи; 8) наявністю сильної незалежної судової влади; 9) рівнем розвитку демократичних інститутів суспільства; 10) культурними і політичними особливостями суспільства; 11) наявністю політичної волі щодо протидії корупції та характером її вияву.

Таким чином, антикорупційна політика є своєрідною реакцією на ті корупційні процеси, які мають місце у даний період в державі та/або які прогнозуються у майбутньому. Ефективність здійснення антикорупційної політики, а отже, і антикорупційної діяльності залежить від наукового розуміння соціальної та правової сутності корупції, соціальних передумов корупції, причин та умов корупційних діянь, правильного визначення змісту основних корупційних процесів, закономірностей їх розвитку, а також від адекватності обраних засобів протидії корупції.

Залежно від характеру та основної мети застосування антикорупційних заходів можна виділити такі основні напрями протидії корупції: 1) запобігання корупції; 2) виявлення, розслідування, розгляд фактів корупційних діянь, забезпечення передбаченої законом відповідальності за корупційні правопорушення у всіх випадках їх вчинення; 3) вдосконалення антикорупційного законодавства; 4) поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь [2, с. 306].

Як будь-який інший вид діяльності в сфері соціального управління протидія корупції потребує відповідної координації та здійснення за нею контролю з боку держави та суспільства.

Отже, протидія корупції є складною і багатоаспектною діяльністю в сфері соціального управління. Вона має свої цілі, завдання, напрями, об'єкт, суб'єкти, засоби, принципи. Їх правильне визначення є запорукою ефективності і дієвості цієї діяльності.

Список використаних джерел:

1. Севрук В. Г. Деякі аспекти протидії корупції в Україні / В. Г. Севрук // Актуальні питання протидії корупції: стан, проблеми та перспективи на майбутнє : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 17 жовт. 2014 р.). - Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. - С. 80-81.
2. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: дис. ... канд. д-ра наук : спец. 12.00.01 «12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія, кримінально-виконавче право» / Микола Іванович Мельник. - Київ: Національний університет внутрішніх справ, 2002. - 506 с.

Вознюк Андрій Андрійович,
*начальник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА ІНШІ ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНІ ОСОБЛИВОЮ ЧАСТИНОЮ КК УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ

Забезпечення безпеки суспільства є одним з головних завдань правової та соціальної держави. Фактично усі протиправні діяння, що посягають на права та свободи людини в тій чи іншій мірі несуть у собі загрозу суспільству в цілому та окремим його членам. У зв'язку з цим громадська безпека - це один з пріоритетних об'єктів кримінально-правової охорони.

Громадська безпека є родовим об'єктом злочинів¹, передбачених ст. 255-270-1 КК України. Чи не найбільший вклад у розроблення її проблемних питань в площині кримінального права зробив В. П. Тихий. Без перебільшення слід констатувати, що вчений займається цією проблематикою протягом декількох останніх десятиліть. За цей час злочини проти громадської безпеки набули якісного нового змісту: у 2001 р. було прийнято новий КК України і як наслідок - з одного боку звужено, з другого розширено, а з третього змінено юридичні підстави кримінальної відповідальності за ці протиправні діяння.

Злочини проти громадської безпеки вперше були виокремлені в окремий розділ лише з прийняттям КК України 5 квітня 2001 р. У КК України 1960 р. значна частина протиправних діянь цієї групи перебувала у главі Х «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я». Як слушно відмічає І М. Даньшин у результаті розміщення в одній і тій же Х главі КК кримінально-правових норм про відповідальність за громадську безпеку і громадський порядок, а також ще і за посягання на народне здоров'я був порушений принцип систематизації норм Особливої частини, відповідно до якого в кожній главі (розділі) мають бути поміщені норми-заборони, що передбачають відповідальність за посягання на один і той же родовий об'єкт [1, с. 25-26]. Водночас у цій главі було три самостійних родових об'єкти.

Якщо у КК України 1960 р. було лише 16 статей, які передбачали відповідальність за злочини проти громадської безпеки, то нині розділ IX

¹ Родовим об'єктом злочину є сукупність однорідних чи тотожних суспільних відносин на які посягає злочин заподіюючи їм шкоду чи створюючи загрозу заподіяння шкоди. Він є спільним для злочинів, розміщених у певному розділі Особливої частини КК України. На його основі побудовано систему Особливої частини КК України.

Особливої частини КК України 2001 р. «Злочини проти громадської безпеки» суттєво збільшений і налічує 25 статей.

Відтак, актуальним є дослідження такої кримінально-правової категорії як громадська безпека. Для цього насамперед варто проаналізувати семантичне значення понять, що утворюють досліджуваний термін - «громадський» і «безпека».

У тлумачному словнику безпека визначається як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [2, с. 70]. Відтак ключовим у цьому понятті є загроза комусь і від чогось. Слід лише з'ясувати кому і що загрожує.

Водночас громадський має декілька значень: прикметник до громада; який виникає, відбувається в суспільстві або стосується суспільства, пов'язаний із ним; суспільний; громадський обов'язок; належний усій громаді, усьому суспільству; колективний; призначений для загального користування; в якому бере участь весь колектив; який добровільно обслуговує різні аспекти життя колективу; який любить товариство, компанію; товариський, компанійський [2, с. 262].

Синонімами терміну «громадський» є публічний (призначений для загального користування, відвідування), суспільний (який виникає в суспільстві, стосується суспільства), спільний, загальний, колективний, народний (який належить усій громаді).

Таким чином, виходячи з буквального тлумачення цих термінів громадська безпека це безпека громади, суспільства чи колективу.

Громада означає групу людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів і т. ін.; об'єднання людей, що ставлять перед собою певні спільні завдання; організацію; з історії в Україні та Білорусі - поземельне селянське об'єднання, а також збори членів цього об'єднання; організацію української ліберально-буржуазної інтелігенції в 60-90-х рр. 19 ст.; щось велике за розміром; предмет, споруду великих розмірів; велику кількість чого-небудь [2].

Суспільство тлумачать як сукупність людей, об'єднаних певними відносинами, обумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ; певний економічний лад, а також відповідна надбудова; усі жителі певного краю, міста і т. ін.; товариство, оточення; у біології група рослинних або тваринних організмів, що постійно чи тимчасово співіснують де-небудь; угруповання.

Колектив розглядають як сукупність людей, об'єднаних спільною діяльністю, спільними інтересами; групу людей, зв'язаних спільною працею в одній організації, установі, на підприємстві тощо [2].

Очевидно що суспільство є більшим об'єднанням людей, порівняно з громадою і колективом. Злочини, що посягають на громадську безпеку загрожують не стільки певній громаді чи колективу, скільки суспільству в цілому та окремим його членам. Це свідчить про те, що злочини проти громадської безпеки посягають на безпеку суспільства, а не обмежуються громадою чи колективом.

Суспільний є синонімом громадського і має такі значення: стосовний до суспільства; який виражає відносини, становище людей у суспільстві; створений, нагромаджений суспільством у процесі виробництва; який являє собою спільне надбання; який має, відчуває потребу жити в суспільстві, в колективі; який живе у великій групі; те саме, що суміжний [2].

Одна з основних відмінностей термінів «громадський» і «суспільний» полягає в тому, що суспільний завжди стосується суспільства, а громадський – може охоплювати більш обмежене коло суб'єктів, зокрема громаду і колектив. Водночас злочини проти громадської безпеки посягають на невизначене коло осіб як членів суспільства. Вони не пов'язані з певною громадою чи колективом людей. З огляду на це, оскільки термін суспільство охоплює усе суспільство і не обмежується меншими групами, то для позначення досліджуваної групи злочинів доцільно було застосовувати саме його. Відтак, цю групу злочинів логічно було б назвати «злочини проти суспільної безпеки».

Проаналізувавши семантичне значення терміну громадська безпека слід констатувати, що його вживають у широкому і вузькому значенні.

У широкій соціолого-правовій постановці безпека, на думку Л. Н. Герасина – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх погроз [3, с. 39]. Більш обмежено тлумачить безпеку В. Ю. Нікіфоров, який стверджує, що безпека є широким узагальнюючим поняттям і містить у собі суспільну безпеку (безпека будь-якої не персоніфікованої особистості – її прав і свобод, тобто суспільства – його матеріальних і духовних цінностей) і національну безпеку (під якою розуміється безпека держави – її конституційного ладу та територіальної цілісності) [4].

Очевидно, що безпеку у юридичній науці варто розглядати триєдиною – як безпеку особи, суспільства та держави.

Громадська ж безпека це безпека суспільства. Її розглядають у широкому і вузькому значенні.

М. І. Даньшин вважає, що громадська безпека в самому широкому значенні слова означає безпеку суспільства і його членів від різноманітних потенційних джерел небезпеки. В кримінально-правовому аспекті – це сукупність суспільних відносин, що забезпечують нормальне існування і розвиток суспільних і особистих благ, які усувають можливі для них загрози [1, с. 25]. Фактично вчений не достатньою мірою провів розмежування громадської безпеки у широкому і кримінально-правовому розумінні, оскільки назвав однієї й ті ж визначення, але у різних площинах.

В. П. Тихий відмічає, що суспільну безпеку у широкому значенні слова і більш розгорнутому виді можна визначити як стан суспільних відносин, що попереджає загрозу спричинення їм шкоди і забезпечує в такий спосіб їх нормальне функціонування [5, с. 23]. Водночас у вузькому значенні слова як об'єкт злочину вона є певною системою суспільних відносин, що забезпечують запобігання і усунення суспільної небезпеки насильного

спричинення шкоди право охоронюваним інтересам в цілому, гарантуючи тим самим їх стійкість і надійність [5, с. 25]. Не можна погодитись з В. П. Тихим в тому що шкода у злочинах проти громадської безпеки має виключно насильний характер.

Громадська безпека у широкому значенні означає стан відсутності будь-яких загроз для суспільства або це стан захищеності суспільства від усіх загроз. Водночас у вузькому кримінально-правовому значенні це стан, коли суспільству не загрожують визначенні у КК загрози. Цими загрозами є різного роду джерела небезпеки.

Громадська безпека це конгломерат найбільш важливих цінностей поставлених під кримінально-правову охорону. Це фактично чи не єдиний розділ Особливої частини КК України де факультативним об'єктом може бути практично будь-яка сфера суспільних відносин, що охороняється кримінальним законом за винятком громадської безпеки.

У теорії кримінального права набула поширення позиція згідно якої громадська безпека, про яку йдеться в розділі IX Особливої частини КК України, є загальною громадською безпекою (як зазначає О. О. Дудоров - безпекою для всіх). Поряд з цим виділяють спеціальні самостійні види громадської безпеки - виробничу, транспортну, безпеку людства [6, с. 655; 7, с. 189; 8, с. 427; 9, с. 40; 10, с. 461]². О. В. Кириченко пропонував навіть уточнити назву цього розділу, виклавши її в такій редакції: «Злочини проти загальної громадської безпеки» [7, с. 189; 11, с. 4].

Водночас у літературі існує й інша точка зору, згідно з якою громадська безпека не повністю включає в себе безпеку виробництва; ці поняття перетинаються за змістом; спільним для них є механізм спрямування загрози на індивідуально невизначене коло осіб, однак є низка принципових відмінностей, які не дозволяють визнавати безпеку виробництва частиною громадської безпеки [12, с. 53].

Підтримуючи останню позицію слід констатувати, що крізь призму безпеки можна розглядати практично усі об'єкти кримінально-правової охорони, зокрема безпеку життя та здоров'я особи, довкілля, власності, господарської діяльності тощо, однак це не означає, що вони є складові громадської безпеки.

У теорії кримінального права громадську безпеку вважають складовою національної безпеки [13, с. 15; 10, с. 461; 14, с. 50]. Однак якщо буквально тлумачити поняття громадської безпеки та основи національної безпеки, то можна зазначити, що громадська безпека охоплює безпеку такого об'єднання людей як нація, що охороняється КК. Відтак можна сказати що у найбільш загальному вигляді громадська безпека охоплює національну безпеку. Водночас якщо проаналізувати зміст злочинів, які передбачені у розділі злочини проти основ національної чи громадської безпеки, то ця позиція є помилковою, оскільки злочини проти основ національної безпеки посягають

² О. В. Кириченко вважає виробничу та транспортну безпеку є видовими об'єктами кримінально-правової охорони [7, с. 189].

на безпеку держави, а злочини проти громадської безпеки - на безпеку суспільства.

Важливе значення має встановлення ознак відмежування злочинів проти громадської безпеки від інших протиправних діянь, передбачених Особливою частиною КК.

По-перше у будь-якому злочині одним із джерел небезпеки завжди є особа, яка вчиняє злочин. Поряд з цим окремі злочини мають додаткові об'єкти небезпеки. Так, у злочинах проти громадської безпеки різні і водночас особливі додаткові джерела небезпеки. Їх умовно поділити на такі групи:

1) злочинні об'єднання (злочинні організації, банди, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування) та їх діяльність (ст. 255-257, 260 КК України);

2) терористична діяльність (ст. 258-258-5 КК України);

3) завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України);

4) предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення: предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК України); вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини чи радіоактивні матеріали (ст. 262 КК України); зброя, бойові припаси або вибухові речовини (ст. 263 КК України); вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини чи вибухові пристрої (ст. 263-1 КК України); вогнепальна зброя або бойові припаси (ст. 264 КК України); радіоактивні матеріали (ст. 265, 266 КК України); ядерний вибуховий пристрій чи пристрій, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 265-1 КК України); вибухові, легкозаймисті та їдкі речовини або радіоактивні матеріали (ст. 267 КК України); продукти харчування рослинного і тваринного походження, промислова або інша продукція, тварини, риба, рослини або будь-які інші об'єкти переміщенні будь-яким способом за межі зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення без надання передбаченого законом дозволу або проведення дозиметричного контролю (ст. 267-1 КК України); відходи і вторинна сировина (ст. 268 КК України); вибухові або легкозаймисті речовини (ст. 269 КК України);

5) порушенні встановлені законодавством вимоги пожежної безпеки (ст. 270 КК України);

6) знищенні або пошкодженні об'єкти житлово-комунального господарства (ст. 270-1 КК України).

У переважній більшості випадків джерело підвищеної небезпеки за своєю кримінально-правовою природою є предметом злочину.

По-друге, у злочинах проти громадської безпеки та інших злочинах різні основні безпосередні об'єкти злочину. Хоча подекуди зустрічаються спільні об'єкти, наприклад, життя, здоров'я, власність, проте у злочинах проти громадської безпеки вони є додатковим обов'язковим чи факультативним об'єктом злочину, а в інших злочинах - можуть бути будь-

яким різновидом безпосереднього об'єкта. Громадська безпека це своєрідний конгломерат різного роду об'єктів кримінально-правової охорони на які посягають злочини. Злочини проти громадської безпеки мають широке розмаїття додаткових об'єктів, що стосуються членів суспільства, серед яких зокрема можна виділити основи національної безпеки, життя, здоров'я, волю, честь, гідність, статеvu свободу та статеvu недоторканість, власність, господарську діяльність, довкілля тощо.

По-третє, потерпілими від злочинів проти громадської безпеки є члени суспільства, переважно значне невизначене його коло. Водночас в переважній більшості злочинів, передбачених іншими розділами Особливої частини один або декілька потерпілих, яких можна чітко визначити в тому чи іншому випадку.

Список використаних джерел:

1. Данишин И. Н. Общественная безопасность и система преступлений, посягающих на нее / И. Н. Данышин // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовт. 2002 р. / Редкол. : Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. - Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. - С. 25-28.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СБ) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. - К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. - 1736 с.
3. Герасина Л. Н. Безопасность как социальная константа: социолого правовая оценка / Л. Н. Герасина // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовт. 2002 р. / Редкол. : Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. - Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. - С. 38-42.
4. Нікіфоров В. Ю. Об'єкт злочину, передбаченого ст.255 КК України «Створення злочинної організації». Проблеми теорії та практики // Форум права. - 2007. - № 3. - С.185-189 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2007-3/07nvjtp.pdf>
5. Тихий В. П. Уголовно-правовая охрана общественной безопасности / В. П. Тихий. - Харьков : Вища школа. - 1981. - 173 с.
6. Дудоров О. О. Кримінальне право: Навчальний посібник / Дудоров О. О., Хавронюк М. І. ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. - К. : Ваїте, 2014. - 944 с.
7. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони / О. В. Кириченко // Право і суспільство. - № 3. - 2012. - С. 185-190.
8. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посіб. / За заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джузи та А. В. Савченка. - К. : Атіка, - 2011. - 647 с.

9. Тихий В. П. Сучасні проблеми застосування і вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки / В. П. Тихий // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2008. - № 3. - С. 39-43.

10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. - 5-те вид., допов. - Х. : Право, 2013. - Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. - 2013. - 1040 с.

11. Кириченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. - Х., 2005. - С. 4.

12. Пашенко О. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Пашенко. - Х., 2004. - С. 53.

13. Тихий В. П. Поняття злочинів проти громадської безпеки / В. П. Тихий // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : матер. міжнар. наук.- практ. семінару [Харків] 1-2 жовт. 2002 р. / Редкол. : Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. - Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. - С. 15-18.

14. Ковальський В. С. Особливості небезпечної поведінки при вчиненні злочинів проти громадської безпеки / В. С. Ковальський // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України : матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовт. 2002 р. / Редкол. : Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. - Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. - С. 50-54.

*Гора Ігор Юрійович,
здобувач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ІЗ МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Рівень суспільної небезпечності злочинів, вчинених із мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості, зростає в державах із полікультурним середовищем, до яких належить Україна. Безумовно, що злочини означеної категорії становлять собою процес зіткнення відповідних інтересів злочинця і потерпілого. Дослідження цього процесу, поряд із вивченням жертв злочину та віктимних особливостей їх поведінки, дозволяє більш глибоко визначати причини та умови, що сприяють їх вчиненню, а

також необхідні профілактичні заходи, обирати оптимальні засоби впливу на осіб із відповідною деформацією спрямованості та поведінки.

Для профілактики злочинів, вчинених із мотивів расової, національної, релігійної чи класово-соціальної нетерпимості необхідно:

1. Здійснення спеціально-кримінологічних заходів у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення:

а) організація на рівні регіональних управлінь та в структурі МВС України єдиної систематизованої інформаційної бази, що включає в себе дані про окремих осіб та їх групи, діяльність яких пов'язана з будь-якими девіаціями дискримінаційного характеру;

б) запровадження номенклатурного обліку відомостей, що характеризують діяльність конкретних неформальних груп із екстремістською спрямованістю (радикальних футбольних фанатів, скінхедів, неофашистських об'єднань, сатаністів та ін.), схильних до застосування насильства, у територіальних підрозділах ОВС.

Зібрану інформацію, як стосовно окремих груп, так і можливостей їх сукупного впливу на стан правопорушень і злочинності, слід враховувати при аналізі оперативної обстановки та прогнозуванні її динаміки у зв'язку з соціально-політичними подіями та економічною ситуацією в районі, регіоні, країні.

2. Проведення комплексних заходів загальносоціального попередження злочинів, вчинюваних із мотивів расової, національної, релігійної чи класово-соціальної нетерпимості, а саме: оприлюднення через ЗМІ сутності, динаміки, причин та умов міграційних процесів у країні - задля надання громадянам адекватних стану справ орієнтирів у сприйнятті та розумінні цієї проблеми; стимулювання створення та розвитку громадських об'єднань позитивної спрямованості як альтернативи існуючим стихійним неформальним і, часто, агресивним, групам; зниження рівня тривожності населення щодо високого криміногенного потенціалу іммігрантів; зниження рівня корупції та кримінального бюрократизму щодо отримання іммігрантами українського громадянства; соціальна активізація державних та громадських інститутів, покликаних надавати можливості побутової, трудової та іншої адаптації представникам соціальних, етнічних та інших меншин, а також здійснювати заходи їх соціального захисту; надання державної допомоги громадським об'єднанням патріотичного та релігійного виховання, що сприяють загальному відродженню духовності населення країни, формуванню позиції толерантності щодо представників інших етносів чи релігійних течій, що сповідають ідеологію невтручання в особисте життя громадян; пропаганда духовного виховання, патріотизму, поваги до представників інших національних, релігійних чи класово-соціальних спільностей; визнання суспільством і державою толерантності до «інших» як основи формування соціальної та правової свідомості; підтримка ініціатив з розширення позитивного впливу ЗМІ на подолання дискримінації за будь-

якими ознаками, посилення уваги до піднесення позитивних (загальнолюдських) життєвих цінностей та ідеалів.

Ефективна протидія злочинам даної категорії можлива лише за наявності достовірних даних стосовно рівня латентної віктимізації громадян. У зв'язку з цим необхідним є: широке заохочення громадянського суспільства до сигналів про будь-які дискримінаційні посягання на відповідному ґрунті. Такі сигнали (до правоохоронних органів або до керівництва установ, де мало місце правопорушення) мають отримувати належне правове реагування або громадський осуд та проведення просвітницької роботи зі схильними до дискримінації особами, навіть за умов малозначущості проступків; запровадження відповідальності за факти укривання поведінки дискримінаційного характеру посадовими особами.

Вважаємо, реалізація запропонованих нами рекомендації сприятиме оптимізації профілактики злочинів, вчинених із мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

*Грудзур Олег Михайлович,
старший викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ

Зміна системи кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, яка почалася ще в 2009 році і фактично продовжується зараз, призвела до диференціації кримінальної відповідальності службових осіб, запровадження нових кримінально-правових норм, застосування та визначення якісно нових понять. Безумовно, значна частина таких змін однозначно позитивно впливає на стан протидії вказаним видам злочинів і обумовлюється необхідністю приведення вітчизняного законодавства до вимог міжнародних нормативно-правових актів. Проте, окремі позиції, викладені в сучасному законодавстві, сприймаються досить неоднозначно як з точки зору юридичної науки, так і з точки зору правозастосовчої практики. Пояснюється це, на наш погляд, неточностями, які містяться в редакції відповідних кримінально-правових норм і виникли у зв'язку з їх неодноразовими і безсистемними змінами.

До таких неточностей, зокрема, відноситься розуміння поняття «вимагання неправомірної вигоди» в ст. 369-2 КК України. Обумовлюється це тим, що з одного боку визначення поняття «вимагання неправомірної

вигоди» закріплюється в п. 5 примітки до ст. 354 КК України, а з іншого - це визначення не поширюється на ст. 369-2 КК України.

Так вимагання неправомірної вигоди як кваліфікуюча ознака злочинів, передбачається в ч. 4 ст. 354, ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4, ч. 3 ст. 369-2 КК України. Разом із цим, визначення поняття «вимагання неправомірної вигоди», яке закріплюється в п. 5 примітки до ст. 354 поширюється виключно на ст. 354, 368, 368-3 та 368-4 КК України. Відтак, виникає питання про можливість поширення цього визначення на ст. 369-2 КК України, а також про можливість розглядати цю кваліфікуючу ознаку зловживання впливом дещо ширше, виходячи із загального розуміння поняття «вимагання» в кримінальному праві.

Відповідно до п. 5 примітки до ст. 354 КК України під вимаганням неправомірної вигоди слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. Із цього випливає, що вимагання неправомірної вигоди може проявлятися у двох формах: 1) вимога щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій (бездіяльності) з використанням свого становища, повноважень, влади чи службового становища; 2) створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду для запобігання шкідливих наслідків щодо своїх прав та законних інтересів.

За своєю сутністю, перша форма прояву вимагання неправомірної вигоди може вчинюватися тільки особою, яка наділена певними повноваженнями чи обіймає певне становище (повноваження чи становище: службової особи; особи, яка працює на підприємстві, установі або організації чи працює на їх користь, але не є службовою особою; особи, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану із наданням публічних послуг). На відміну від цього, друга форма прояву неправомірної вигоди може вчинюватися і особою, яка не наділена відповідними повноваженнями чи не обіймає відповідного становища, адже створення умов, в яких особа вимушена надати неправомірну вигоду можливе і без наявності окреслених повноважень чи становища.

В свою чергу, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 369-2 КК України є загальний суб'єкт. У відповідності з цим визначення вимагання неправомірної вигоди, яке надається в п. 5 примітки до ст. 354 КК України може поширюватися на кваліфікуючу ознаку зловживання впливом тільки у частині створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду для запобігання шкідливих наслідків щодо своїх прав та законних інтересів.

Водночас відсутність законодавчого визначення вимагання неправомірної вигоди як кваліфікуючої ознаки зловживання впливом, дозволяє припустити, що зміст цього поняття може розкриватися через

розуміння загального поняття «вимагання». Зокрема, на відміну від статей 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України, в яких згадується про «вимагання неправомірної вигоди», в статтях 189, 206, 262, 308, 312, 313, 320, 355, 357, 410 КК України передбачається поняття «вимагання» яке по суті стосується способу протиправного заволодіння окремими предметами і по суті набуває єдиного змісту. Так під вимаганням у цьому випадку слід розуміти вимогу передачі майна (відповідних предметів) чи права на майно або вчинення дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Таким чином приходимо до висновку, що вимагання неправомірної вигоди як кваліфікуюча ознака зловживання впливом, за відсутності поширення законодавчого визначення (п. 5 примітки до ст. 354 КК України) повинно розглядатися ширше і охоплювати не тільки випадки створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду для запобігання шкідливих наслідків щодо своїх прав та законних інтересів, але й випадки вимагання неправомірної вигоди поєднаного із погрозою насильства, знищення чи пошкодження майна, розголошення відомостей, обмеження прав, свобод чи законних інтересів. Більше того, погроза в цьому випадку може стосуватися як самого адресата вимагання (погрози), так і його близьких родичів.

***Дунай Владислава Валеріївна,**
курсант Національної академії внутрішніх справ
Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Актуальність моєї теми полягає в тому, що розбещення неповнолітніх (ст.156 Кримінального кодексу України - далі КК) є одним із небезпечних злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості (статеві злочини), що заподіює шкоду статевій недоторканості неповнолітнього, негативно впливає на його нормальний статевий розвиток, руйнує усталені в суспільстві традиції та звичаї статевого виховання.

Необхідно відзначити суттєвий внесок в розробку проблематики боротьби зі статевими злочинами взагалі і згвалтуваннями зокрема багатьма

вченими: А.Ф. Зелінським, О.М. Ігнатовим, А.Г. Кальманом, М.Й. Коржанським, М.М. Корчів, Ю.Н. Кудряковим, І.І. Лановенком, П.І. Люблінським, Я.В. Мажучак, та іншими.

Незважаючи на те, що статеві злочини відносяться до найбільш тяжких злочинів проти особи, протягом багатьох років належної уваги їм у кримінально-правовій літературі не приділялося. Тільки в останні роки цей вид злочинів став предметом спеціальних досліджень. Однак цілий ряд питань до тепер ще ґрунтовно не досліджений та викликає суперечки. А.Н. Ігнатов іменує такі злочини - «злочини проти моральності», або ж «статеві злочини». Таке трактування зумовлене тим, що зазначені злочини являють собою грубе порушення норм моралі, є крайнім проявом аморального поведіння: «Будь-який злочин є аморальним вчинком, але статеві злочини аморальні за своєю сутністю, тому що вони пов'язані з порушенням моральних принципів, якими керується суспільство».

Під розбещенням неповнолітніх, кримінальний закон розуміє вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Таким чином, ст. 156 КК відображає вирішення на законодавчому рівні проблеми педофілії статевого відхилення, яке проявляється у прагненні вчинювати дії сексуального характеру з дітьми. Юридичний і психологічний аналіз правових норм про відповідальність за статеві злочини та вивчення судової практики боротьби з ними дають підстави для наукової гіпотези про недосконалість законодавчого вирішення питань, пов'язаних із встановленням покарання за ці злочини. Виникає думка, що у законодавця відсутня чітка концепція стосовно вибору міри покарання за статеві злочини, оскільки за абсолютно однаковими за ступенем суспільної небезпеки злочини встановлені суттєво різні міри покарання. На сьогодні підвищення віку суб'єкта розбещення неповнолітніх до 18 років є обґрунтованим кроком, що відповідає завданням кримінально-правової охорони статевої недоторканності та нормального статевого виховання малолітніх і неповнолітніх осіб.

Розбещення неповнолітніх, яке поєднується з побоями і мордуваннями, заподіянням тілесних ушкоджень, погрозою вбивством, зараженням вірусом імунodefіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворобою, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів за ст. 156 і відповідного статтею про злочин проти здоров'я особи. Інтелектуальне розбещення може полягати, наприклад, у цинічних розмовах з потерпілим на сексуальні теми, розповіді відвертих, натуралістичних сексуальних історій, фотографуванні потерпілих в різних сексуальних позах, демонстрації порнографічних предметів. Використання в процесі вчинення розпусних дій творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, а також примушування до участі у їх створенні потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною ст. 301. Розпусні дії з потерпілою особою, яка не досягла 16-річного віку, вчинені безпосередньо перед її зґвалтуванням, насильницьким задоволенням статевої пристрасі неприродним способом або статевими зносинами з особою, яка не

досягла статевої зрілості, повністю охоплюються відповідними частинами ст. 152, 153, 155, оскільки у подібних випадках розбещення неповнолітніх з урахуванням спрямованості умислу винного розглядається лише як етап у вчиненні інших статевих злочинів. Наявність істотного розриву у часі між розпусними діями і вчиненням стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи іншого статевого злочину, що виключає переростання одного злочинного діяння в інше, означає, що вчинене треба кваліфікувати за сукупністю відповідних злочинів. Якщо винний, маючи намір зґвалтувати неповнолітню особу, здійснив щодо неї розпусні дії, а закінчене зґвалтування не вчинив з причин, не залежних від його волі, скоєне потрібно кваліфікувати не за ст. 156, а за ст. 15 і ч. ч. 3 або 4 ст. 152. У разі коли розбещення неповнолітнього передувало зґвалтуванню, від доведення до кінця якого особа добровільно відмовилась, її дії, за наявності підстав, слід кваліфікувати за ст. 156. Розбещення неповнолітніх є закінченим злочином з моменту вчинення розпусних дій. Згода потерпілого на вчинення щодо нього таких дій на кваліфікацію за ст. 156 не впливає.

*Жолуденко Анжеліка Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю
«Правознавство» Національної академії внутрішніх справ*

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ

Притягнення особи до кримінальної відповідальності за завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, як і за вчинення інших злочинів, можливо тільки за наявності вини. Форма вини злочину, передбаченого ст. 259 КК характеризується психічним ставленням до його обов'язкових ознак, якими є об'єкт, суспільно небезпечне діяння, суб'єкт злочину. Термін «завідомо», зазначений у диспозиції ст. 259 КК, також характеризує злочин як вчинений з прямим умислом. Умисний характер цього злочину також впливає з поняття обману як способу вчинення злочину. Не можна також вважати обманом передачу неправдивої інформації особі, яка не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хворобливого стану психіки або малолітства [4, с. 25].

Отже, суб'єктивна сторона завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці характеризується тільки прямим умислом, тобто винний усвідомлює, що повідомляє про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів приватної, колективної чи державної власності, знає про завідомо неправдивість свого повідомлення, бажає довести його до

відома невизначеної кількості людей чи представників організацій, установ або органів влади. Непрямий умисел при вчиненні цього злочину виключається.

На відміну від вини, в теорії кримінального права мотив і мету відносять до факультативних ознак суб'єктивної сторони злочину. Мета існує не в кожному злочині, а лише в такому, який характеризується прямим умислом [2, с. 448]. Мета як обов'язкова ознака виступає в суб'єктивній стороні завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. Винний у вчиненні завідомо неправдивого повідомлення може мати за мету викликати неспокій людей, паніку або їх розгубленість. Це може бути бажання розважитись або помститися за нанесену винному образу чи відмову в його проханні з боку приватного, колективного чи державного об'єднання або з боку органів влади. Крім того, завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці може бути вчинене злочинцями з метою забезпечення вчинення в інших містах реальних терористичних актів або інших тяжких злочинів (наприклад, вчинення розбійних нападів в момент, коли основні сили правоохоронних органів спрямовані на пошук вибухівки), вивчення складу оперативної групи та їх можливостей з метою вдосконалення ефективності злочинних дій тощо. Отже, мета злочину, передбаченого ст. 259 КК, може бути різною. Тому у кожному конкретному випадку мета вчинення завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці повинна з'ясовуватися судом при визначенні ступеня суспільної небезпеки вчиненого і призначення покарання винній особі.

При цьому, диспозиція ст. 259 КК не містить будь-якої вказівки на мотив цього злочину. З огляду на це мотиви та мета вчинення злочину можуть бути різними: вчинення злочину з хуліганських спонукань, помсти, через ревності, заздрість, ненависть, користь тощо. Як свідчить практика, завідомо неправдивому повідомленню про загрозу громадській безпеці в більшості випадках притаманний хуліганський мотив. В основі хуліганських спонукань зазвичай лежить егоїзм, почуття озлобленості та незадоволеності, що виявляється в прагненні демонстративно проявити себе, висловити нарочито-показову зневагу до людей, суспільства, законів. Особливість хуліганських спонукань і досконалих на їх основі однойменних дій полягає в тому, що вони (хуліганські спонукання) формуються під впливом безпосередньої ситуації. І в цьому випадку індивідуально-психологічні особливості особистості можуть відіграти вирішальну роль як у її поведінці, так і вчиненні суспільно небезпечних дій [1, с. 50].

Ревнощі як мотив злочину являє собою внутрішнє спонукання, суб'єктивний стимул протиправних вчинків, в якому знаходять вираження рушійні сили особистості, пов'язані із задоволенням її потреб; тобто переживання ревнощів стає мотивом, якщо набуває значення спонукання до конкретного вчинку [3, с. 38-47]. На ревнощі завжди впливають сумніви в коханні, дружбі. У ній виражається страх загубити прихильність іншої особи

і прагнення утримати цю прихильність. Ця специфіка ревнощів накладає свій відбиток і на поведінку особи, особливо до вчинення нею злочину.

Велику схожість із помстою мають такі мотиви, як заздрість і ненависть. Заздрість - виняткове породження індивідуальних властивостей хворобливого самолюбства. У ненависті виражається почуття ворожості, що доходить іноді до таких меж, що стає мотивом вчинення злочину. При ненависті властиве прагнення заподіяти зло іншим людям. Виникнення ненависті не завжди пов'язано з якимись конкретними діями потерпілого. Мотивом завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці може бути і користь. Корисливий мотив при завідомо неправдивому повідомленні про загрозу громадській безпеці має місце у разі, коли винний, повідомляючи неправдиві відомості, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди (наприклад, особа завідомо неправдиво повідомляє про закладення вибухівки у приміщенні, де укладається угода не на користь цієї особи). Однак, якщо особа вчиняє ці дії з метою вимоги передачі чужого майна чи права на майно з погрозою пошкодження (знищення) майна, і ця погроза була дійсною і реальною, то дії винної особи слід кваліфікувати як вимагання (ст. 189 КК).

Отже, мотиви завідомо неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці, як і мета, можуть бути різними. Тому встановлення мотивів і мети не впливає на кримінальну відповідальність винного, проте має важливе значення для вирішення питання про визначення йому виду та міри покарання.

Список використаних джерел:

1. Волков Б. С. Мотивы преступлений. (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) / Волков Б. С. - Казань : Издательство Казанского университета, 1982. - 152 с.
2. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / Кудрявцев В. Н. - М. : Госюриздат, 1960. - 244 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - К. : Кантон, А.С.К., 2012. - 1104 с.
4. Романов С. Ю. Обман как способ преступной деятельности: дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Романов С. Ю. - Харьков, 1998. - 179 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ КРАДІЖКИ ВІД НЕЗАКОННОГО ПРИВЛАСНЕННЯ ОСОБОЮ МАЙНА

Ринкові відносини, різноманіття форм власності, політична та економічна нестабільність в країні значною мірою впливають на активність людей не тільки в законних формах, але і в рамках кримінально-караних способів збагачення. Рівень злочинності в країні збільшується одночасно з кількістю безробітного та непрацевдатного населення, зростанням цін, міграції населення, як добровільної так і вимушеної.

Конституція проголошує та забезпечує правовий захист власності. Так, у ст. 13 Конституції України вказано, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. У ст. 41 Конституції України проголошено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

У правозастосовній практиці дуже гостро постає питання відмежування крадіжки(таємного викрадення чужого майна) від присвоєння особою знайденого майна в чому і полягає казуїстичний характер норм права. Адже посягання на чужу річ, що вже втрачена або ж ще не знайдена, за своєю природою має утаємничений, випадковий, винятково рідкісний характер чим може скористатися правопорушник з метою укриття вчиненого ним злочину.

Суспільна небезпечність незаконного привласнення знайденого або чужого майна, що випадково опинилося в особи, насамперед визначається безпосереднім об'єктом та об'єктивною стороною злочину, що в ч. 1 ст. 193 КК виражається в незаконному привласненні особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність.

За законодавством, особа, яка знайшла загублену річ, не стає її власником. Особа, яка знайшла загублену річ, має право зберігати її у себе або здати на зберігання міліції або органу місцевого самоврядування, або передати знахідку особі, вказаною ними. Якщо ж протягом шести місяців власник речі (власник, інша уповноважена особа) не буде виявлений, той, хто знайшов річ, набуває право власності на неї. При відмові від придбання річ надходить в муніципальну власність [1].

Кримінально-правові обставини, що зумовлюють криміналізацію привласнення знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у особи, передусім полягають у визначенні: а) суспільної небезпеки діяння; б) відносної розповсюдженості такого діяння; та в) негативної динаміка його зростання. Першою, й вважаємо вирішальною обставиною встановлення кримінальної відповідальності за незаконне привласнення знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у особи, є суспільна небезпека таких діянь. Деякі криміналісти вважають суспільну небезпечність діяння (поведінки) єдиною підставою криміналізації діяння. З цією думкою складно не погодитися, тому що яким б не були відносна поширеність діяння чи історичний досвід боротьби із ним, якщо суспільної небезпеки діяння немає або вона втрачена у зв'язку із соціально-економічними змінами у державі, то декриміналізація цього діяння об'єктивно неминуха. Суспільна небезпека виступає критерієм відмежування злочинів від інших правопорушень. Для того, щоб криміналізувати діяння, необхідно встановити, що ступінь його суспільної небезпеки настільки великий, що його не можна розглядати ані як адміністративне правопорушення, ані як цивільно-правовий делікт, а воно повинно тягнути за собою застосування кримінально-правових заходів.

Соціально-психологічні обставини у вигляді неприйняття збагачення за рахунок чужого майна та схвалення на побутовому рівні протидії посяганням на власність у будь-якій формі прояву складають основу суспільного схвалення боротьби, у тому числі й кримінально-правовими засобами (відповідальність та покарання), з різного роду зазіханнями на чуже майно, й незаконне привласнення знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у особи, не є виключенням. Суспільна підтримка та схвалення на психологічному рівні суттєво підвищується щодо майна, яке має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, тобто набуває особливого статусу носія культурної цінності українського народу.

З моменту набуття чинності КК України в Єдиному реєстрі судових рішень України до 3 березня 2014 року не було жодного рішення (постанови, ухвали, вироку) щодо незаконного привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося в неї, чужого майна або скарбу.

У вирішенні дискусійного питання посприяв Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Так, ВСУ з розгляду цивільних і кримінальних справ постановив, що незаконне таємне заволодіння майном, яке фактично не вийшло з володіння власника або особи, якій було ввірене, але опинилося з будь-яких причин у неналежному місці, слід розцінювати не як привласнення знахідки, а як крадіжку чужого майна [3].

Звісно, таке рішення має значення як для слідчого, який розслідує кримінальне провадження, так і для прокурора в ході досудового розслідування та при підтриманні державного обвинувачення в суді, але особливе значення це рішення має для суду першої інстанції, який розглядає

справу з початку, безпосередньо досліджує докази і виносить рішення (вирок) по суті.

На нашу думку таке рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ є цілком конкретним, виправданим, доцільним та в своєму змісті несе особливе значення для органів досудового розслідування за якими залишається безпосереднє застосування цієї норми в практичній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Коментар до Науково-практичний Кримінально-процесуально кодексу від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Баранчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. - Х.: Фактор, 2013. - С. 545.

2. Чус О. В. Щодо підстав криміналізації або декриміналізації незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опиналося в неї (текст) / Актуальні питання забезпечення громадської безпеки та правопорядку: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 18 жовт. 2013 р.). - Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. - С. 37-38.

3. Ухвала судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]: Режим доступу:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38140221>.

Калюк Сергій Миколайович,
*здобувач кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового
документування навчально-наукового інституту підготовки фахівців для
підрозділів слідства та кримінальної міліції Національної академії внутрішніх
справ*

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЗАМОВНИКАМИ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЯК ЗАХІД ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Найпоширеніший спосіб розкрадання коштів застосовується під час проведення процедур державних закупівель.

Так, у 2014 році викрито 4 057 правопорушень, що вчинено при проведенні державних закупівель, (38% від загальної кількості виявлених злочинів з бюджетними коштами). Правопорушення вчиняються на стадії підготовки та проведення процедури торгів, а також безпосередньо в ході виконання зобов'язань за укладеними договорами.

На стадії підготовки та проведення процедури торгів скоєно 1 256 злочинів, з яких: внаслідок поділу предмету закупівлі з метою ухилення від

процедури закупівлі - 137; надання неправдивих відомостей для проведення процедури закупівлі у одного учасника - 163; надання учасниками неправдивих відомостей для отримання переваг - 342; порушення при підготовці тендерної документації - 287; фальсифікування документів про проведені торги - 159; зговір між учасниками закупівель - 100; безпідставне надання перемоги одному з учасників - 142.

В ході виконання договірних зобов'язань за укладеними в результаті проведених закупівель угод скоєно 1 954, з яких: виконання договірних зобов'язань не в повному обсязі - 1 532; поставка ТМЦ, що не відповідають технічним умовам - 308; зміни угод, що призвели до збільшення вартості або зміни предмету закупівлі - 199.

У скоєнні правопорушень викрито 4 498 осіб, з яких: члени тендерного комітету - 1 216, суб'єкти господарювання - 3 075. Злочинними діями вказаних осіб державі нанесено збитків на суму понад 923,5 млн. грн.

На сьогодні, дедалі більше чиновниками державних установ використовуються способи розтрата та привласнення бюджетних коштів шляхом безпідставного включення до вартості предмета закупівлі податку на додану вартість до спеціальної групи товарів.

Проте, законодавець передбачив певні обмеження при використанні таких коштів. Так, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо спеціальних засобів індивідуального захисту та лікарських засобів» від 01.07.2014 № 1561-VII, за яким ПДВ на товари індивідуального захисту не сплачуються.

Крім цього, аналогічна норма законодавства передбачена для забезпечення ефективної діяльності спеціальних установ. Так, відповідно до ст. 197.1.7 п. 1 г Податкового кодексу України («Операції звільнені від оподаткування») звільняються від оподаткування операції з харчування, що надаються особам, які утримуються в установах пенітенціарної системи.

Визначення розміру збитків внаслідок порушення замовниками вимог законодавства у сфері державних закупівель застосовується органами, які уповноважені на здійснення контролю у сфері державних закупівель, під час проведення ними контрольних заходів за наступним алгоритмом:

Розмір збитків, завданих внаслідок: закупівлі товарів, робіт чи послуг без застосування відповідних процедур закупівель, у тому числі внаслідок поділу предмета закупівлі з метою уникнення проведення процедур закупівель; невиконання замовником вимог Закону України «про здійснення державних закупівель» щодо відміни товарів (інших процедур закупівель); незаконного застосування замовником процедури закупівель в одного учасника; укладення договору про закупівлю з історичними умовами (крім ціни), що відрізняється від умов, зазначених у пропозиції учасника, якого обрано переможцем процедури закупівлі, та подальшої зміни таких істотних умов договору про закупівлю не у відповідності із Законом України «Про здійснення державних закупівель»; інших порушень порядку проведення

державних закупівель, визначених Законом України «Про здійснення державних закупівель».

Розмір збитків, завданих внаслідок поділу предмета закупівлі з метою уникнення проведення процедур закупівель, визначається за кожним укладеним договором.

Для визначення розміру збитків як показник ціни одиниці предмета закупівлі використовується найвища з таких цін (діапазон цін): державна регульована ціна товару, роботи чи послуги у разі, коли стосовно відповідного товару, роботи чи послуги здійснюється державне регулювання відповідно до законодавства; середньоринкова ціна товару, роботи чи послуги, визначена за результатами моніторингу органами державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення; середньо ринкова ціна товару, роботи чи послуги, визначена органами державної влади, які відповідно до законодавства уповноважені на відстеження цін на відповідні товари, роботи чи послуги; середньо ринкова ціна товару, роботи чи послуги, визначена за даними Державного інформаційно-аналітичного центру моніторингу зовнішніх товарних ринків; ціна товару, наведена в офіційній інформації за результатами торгів на акредитованих товарних біржах про товари, які котируються на біржі; у разі відсутності інформації про ціну відповідного товару, як показник ціни використовується ціна виробника або офіційного представника виробника товару, щодо якого проведена процедура закупівлі (або який фактично закуплений всупереч законодавству без застосування процедур закупівель), помножена на коефіцієнт 1, 3; у разі відсутності інформації про ціну товару, роботи чи послуги, як показник, як показник ціни використовується середньо ринкова ціна відповідного товару, роботи чи послуги, визначена за результатами проведеної в установленому законодавством порядку експертизи або незалежної оцінки майна.

Органи, які уповноважені на здійснення контролю у сфері державних закупівель, отримують інформацію про ціни з офіційних джерел або шляхом надсилання запиту органам державної влади, підприємствам, установам чи організаціям, які можуть надати таку інформацію. Зазначена інформація надається безплатно, крім встановлених законодавством випадків, протягом п'яти робочих днів з дня надходження запиту.

Як показник ціни одиниці предмета закупівлі використовується ціна, що діяла на дату розкриття пропозиції конкурсних торгів (цінової пропозиції), у разі закупівлі в одного учасника - на дату проведення переговорів, у разі закупівлі товарів, робіт чи послуг без застосування відповідних процедур закупівель - на дату укладення договору про закупівлю, а якщо інформація про ціну на зазначену дату відсутня, - використовується ціна, що діяла у попередньому місяці.

*Кісілюк Едуард Миколайович,
заступник начальника кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК

Стаття 154 КК України передбачає відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є статева свобода особи. Додатковими об'єктами злочину, передбаченого ч. 2 ст. 154 КК, виступають честь і гідність людини та право власності.

Потерпілим від цього злочину може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі, незалежно від того, виповнилось їй 18 років чи ні. У разі, коли до вступу в статевий зв'язок примушувалася особа, яка не досягла статевої зрілості, дії винного, крім ст. 154 КК України, кваліфікуються за ч. 1 ст. 14 і ст. 155 КК України як готування до статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості.

З об'єктивної сторони злочин виражається у примушуванні особи жіночої або чоловічої статі до вступу у статевий зв'язок природним або неприродним способами.

При кваліфікації потрібно враховувати, що склад цього злочину має місце лише за умови доведеності, що на потерпілу здійснювався вплив з використанням її матеріальної чи службової залежності від винної особи з метою примусити її вступити в статевий зв'язок природним або неприродним способом всупереч її волі. При цьому за змістом ч. 1 ст. 154 КК, як роз'яснює абз. 1 п. 15 ППВСУ від 30 травня 2008 р. № 5, під статевим зв'язком природним або неприродним способом потрібно розуміти природний статевий акт, акт мужолозтва або лесбійства, на який відповідно до умислу винної особи, має погодитись потерпіла особа внаслідок її примушування.

Матеріальна залежність передусім означає, що матеріальна допомога з боку суб'єкта злочину виступає єдиним, основним або істотним джерелом існування потерпілої особи, і позбавлення такої допомоги здатне поставити жінку або чоловіка у скрутне становище.

Службова залежність означає, що: потерпіла особа є підлеглою винного по роботі; потерпіла особа підлягає службовому контролю з боку винного; реалізація істотних інтересів потерпілої особи залежить від поведінки винного по службі.

Одержання службовою особою за виконання чи невиконання дій по службі такої послуги немайнового характеру, як вступ у статевий зв'язок, за наявності до цього підстав може розцінюватися як зловживання службовим становищем, вчинене в інших особистих інтересах, і кваліфікуватися за

відповідною частиною ст. 364 КК України.

Не утворює склад цього злочину примушування до вступу в статевий зв'язок, яке здійснюється шляхом використання матеріальної або службової залежності не жінки або чоловіка, а їх близьких родичів або інших осіб.

Статевий зв'язок природним або неприродним способом охоплює як одноразові, так і неодноразові статеві контакти незалежно від їх гетеро- або гомосексуальної спрямованості. Якщо потерпіла особа добровільно погоджується на одні форми сексуальних контактів, але заперечує проти інших, її примушування до них за наявності до цього підстав утворює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 154 КК.

Жінка або чоловік може примушуватись до вступу в статевий зв'язок як з винною, так і з іншими особами. При цьому для кваліфікації за ст. 154 КК не має значення те, чи знала про вчинене примушування особа, статева пристрасть якої задовольняється потерпілою жінкою або чоловіком.

Примушування за цим злочином включає відкриту або завуальовану погрозу настання для потерпілої особи небажаних для неї наслідків матеріального, службового або особистого характеру. Дана погроза відрізняється за своїм змістом і характером від погрози при згвалтуванні та насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом тим, що у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 154 КК, життя і здоров'я потерпілої особи або її близьких родичів не ставиться у небезпеку. Воля жінки або чоловіка не придушується і повністю не ігнорується, хоч на неї і чиниться протиправний тиск. Крім цього, негайна реалізація погрози, притаманної аналізованому складу злочину, неможлива, бо вона спрямовується у майбутнє. Тобто, іноді потерпілий має вибір, погоджуватися чи ні на статевий зв'язок.

Сама лише пропозиція особі, яка матеріально або службово залежна від особи, яка висловлює таку пропозицію, до вступу у статевий зв'язок за відсутності примушування не утворює складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 154 КК.

Не є кримінально караними обіцянки створити жінці або чоловіку кращі матеріальні чи службові умови з тим, щоб схилити особу до сексуальних контактів. У подібних випадках відсутнє примушування до статевого зв'язку - йдеться про вигідність вступу у такий зв'язок.

Діяння, передбачене ст. 154 КК, сконструйоване як злочин з формальним складом, який визнається закінченим з моменту здійснення на волю потерпілої особи психічного тиску у різних формах. Та обставина, що жінка або чоловік погодились вступити у статевий зв'язок або, навпаки, відхилили домагання, не впливає на кваліфікацію за ст. 154 КК.

Суб'єкт злочину є спеціальним - це особа жіночої або чоловічої статі, якій виповнилось 16 років і від якої жінка або чоловік матеріально чи службово залежні. Дії особи, яка маючи намір вступити з потерпілою особою у статевий зв'язок, підбурює іншу особу вчинити примушування жінки або чоловіка до вступу у такий зв'язок, потрібно кваліфікувати за ч. 4 ст. 27 і

ст. 154 КК.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом: суб'єкт усвідомлював, що використовуючи зазначені форми впливу, він домагається вступу жінки або чоловіка у статевий зв'язок з винною особою.

Кваліфікуючими ознаками злочину є погроза: 1) знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої (потерпілого), чи її (його) близьких родичів; 2) розголошення відомостей, які ганьблять її (його) чи близьких родичів (ч. 2 ст. 154 КК).

*Комарницький Микола Михайлович,
ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

БЛИЗЬКІ РОДИЧІ ОСІБ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ СЛУЖБОВІ ЧИ ГРОМАДСЬКІ ОБОВ'ЯЗКИ, ЯК ПОТЕРПІЛІ ВІД ЗЛОЧИНУ

Традиційно у кримінальному праві використовують поняття потерпілого, закріплене у ст. 55 Кримінального процесуального кодексу (далі - КПК) України, відповідно до ч. 1 якої потерпілим є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Частиною третьою вказаної статті до потерпілого відноситься також особу, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого. Крім того, як зазначено в ч. 4 ст. 55 КПК, потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства, але якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, положення ч.ч. 1-3 ст. 55 КПК поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Тому потерпілим у такому випадку може визнаватися одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням - потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Звернемо увагу на характеристику таких потерпілих від злочинів, як близькі родичі осіб, які виконують службовий чи громадський обов'язок. Та обставина, що потерпілими від досліджуваних злочинів можуть бути близькі родичі осіб, які виконують службовий чи громадський обов'язок, тільки підтверджує основну спрямованість аналізованих злочинів на перешкодження законній діяльності останніх, а відповідно і на заподіяння шкоди інтересам служби. Коли втручання в законну діяльність особи шляхом

протиправного впливу на певних службових осіб не дає бажаних результатів або уявляється неможливим чи малоефективним, винні часом намагаються домогтися зазначеної мети шляхом протиправного впливу на близьких родичів цих осіб [1, с. 30].

До числа близьких родичів відповідно, до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний захист суддів, працівників апарату суду і працівників правоохоронних органів» близькими родичами є чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Ст. 3 КПК, визначаючи основні терміни КПК, вказує ідентичне значення поняття «близькі родичі», при цьому ототожнюючи поняття «близьких родичів» з «членами сім'ї». У ст. 52 Цивільного процесуального кодексу України законодавець також ототожнює «членів сім'ї» з «близькими родичами», під якими розуміються: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб. Відповідно до ст. 64 Житлового кодексу УРСР, до членів сім'ї наймача належать дружина наймача, їх діти і батьки. Членами сім'ї наймача може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом з наймачем і ведуть з ним спільне господарство. Якщо вказані особи перестали бути членами сім'ї наймача, але продовжують проживати в займаному жиллому приміщенні, вони мають такі ж права і обов'язки, як наймач та члени його сім'ї. Згідно з ч. 4 ст. 23 Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. членами сім'ї народного депутата є дружина, чоловік, діти та батьки.

Аналіз вказаних законодавчих та підзаконних нормативних актів дозволяє дійти висновку про наявність різноманітних підходів до законодавчого визначення понять «близькі родичі» та «члени сім'ї». Разом з тим, за часи незалежності України не відбулось закріплення на законодавчому рівні єдиного сталого визначення вказаних понять, що призводить до існування законодавчої плутанини при їх застосуванні. Визначення поняття «близькі родичі» та «члени сім'ї» є однаковим в КПК України, Законі України «Про державний захист суддів, працівників апарату суду і працівників правоохоронних органів» та Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Проте, вказане у цих законодавчих актах формулювання дещо суперечить законам логіки.

Тут потрібно погодитися з думкою науковців, які вважають, що поняття «близькості осіб» визначається не біологічними (ступінь споріднення), а соціальними факторами [1, с. 60]. Тому, вважаємо, що більш

оптимальною була б вказівка на потерпілих від злочину «близьких осіб», а не «близьких родичів», оскільки часто не родинна близькість, а глибокі особисті стосунки з певними особами можуть стати «вразливим місцем» особи, яка виконує службовий чи громадський обов'язок, впливаючи на яке шляхом погроз або насильства у відношенні їхніх друзів, коханих винний може з великими шансами на успіх домогтися своєї мети.

Список використаних джерел:

1. Протидія порушенням прав людини засобами кримінальної юстиції: Монографія / Кер. авт. колективу і відповідальний редактор О. М. Костенко. - К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. - 172 с.

Корольчук Віктор Володимирович,
*старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної
роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВЦІВ ТА ЕКСПЕРТІВ ООН У ВІДРЯДЖЕННЯХ В УКРАЇНІ

Україна вживає необхідних правових та організаційних заходів щодо кримінально-правового регулювання відповідальності посадових осіб іноземних держав та іноземних чи міжнародних організацій.

Зокрема, чинне законодавство про кримінальну відповідальність встановлює можливість притягнення до кримінальної відповідальності громадян України та осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні і вчинили злочини за її межами, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і якщо такі особи не були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення цих злочинів за межами України (ст. 7 Кримінального кодексу України). Вказане законодавче положення свідчить про те, що громадяни України чи особи без громадянства, які постійно проживають та території України, притягуються до кримінальної відповідальності, якщо вчинене ними, за межами України, діяння містить ознаки складу злочину, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, і якщо за вчинення такого діяння вони не були притягнуті до кримінальної відповідальності за кордоном.

Крім того, іноземці або особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за Кримінальним кодексом України у випадках,

передбачених міжнародними договорами, або якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України (ст. 8 Кримінального кодексу України).

Водночас Кримінальний кодекс України визнає посадових осіб іноземних держав та іноземних чи міжнародних організацій (у тому числі й посадових осіб Організації Об'єднаних Націй у відрядженнях) службовими особами, які, у свою чергу, визнаються спеціальними суб'єктами відповідних злочинів (ч. 4 ст. 18 та п. 2 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України). Усе це свідчить не лише про встановлення правової можливості притягнення посадових осіб іноземних чи міжнародних організацій до кримінальної відповідальності за вчинення ними злочинів, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України, й про кримінально-правове значення повноважень таких осіб та визнання діянь, вчинених вказаними суб'єктами, більш суспільно небезпечними, ніж діянь, вчинених загальними суб'єктами злочинів.

Однак деякі з питань кримінальної відповідальності посадових осіб іноземних чи міжнародних організацій законодавець відносить до сфери регулювання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такий підхід дає змогу врахувати особливості правового становища тієї чи іншої категорії посадових осіб відповідних іноземних чи міжнародних організацій.

Згідно зі ст. 1 Конвенції про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй 1994 року, до «персоналу ООН входять інші посадові особи та експерти, відряджені ООН або її спеціалізованими установами, або Міжнародним агентством з атомної енергії, які присутні в офіційному статусі в районі проведення операції Організації Об'єднаних Націй. У зв'язку з цим, вони користуються імунітетом (недоторканністю) у країні перебування.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Кримінального процесуального кодексу України, кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за правилами Кримінального процесуального кодексу України лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України.

Згідно з розділами 20, 23 Конвенції про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй від 13.02.1946, яка ратифікована 20.11.1953, імунітет від кримінальної відповідальності посадовим особам ООН надається не для їх особистої користі, а в інтересах організації. Тому Генеральний Секретар ООН має право й обов'язок відмовитися від імунітету, що наданий будь-якій посадовій особі, якщо імунітет заважає здійсненню правосуддя і є можливість від нього відмовитися без шкоди для інтересів ООН. Такі положення містяться і в інших міжнародних

договорах України. Також Організація Об'єднаних Націй постійно співпрацює з відповідними повноваженнями членів організації з метою належного здійснення правосуддя, забезпечення виконання приписів поліції і попередження будь-яких зловживань у зв'язку з привілеями, імунітетами й пільгами, наданими цим суб'єктам (розділ 21 Конвенції).

Відповідно до ст. 22 цієї Конвенції, експерти (крім посадових осіб, яких стосується стаття V «Посадові особи»), які виконують доручення ООН, користуються такими привілеями та імунітетами, які необхідні для належного виконання їхніх функцій у продовження відряджень, у тому числі час, витрачений на поїздки у зв'язку з відрядженнями.

Зокрема, їм надається: а) імунітет від особистого арешту або затримання і від накладення арешту на їхній особистий багаж; б) будь-якого виду судово-процесуальний імунітет стосовно всього сказаного або написаного ними і зробленого ними при виконанні службових обов'язків. Цей судово-процесуальний імунітет надають навіть після того, як особи, яких це стосується, уже не перебувають у відрядженні у справах ООН; в) недоторканність усіх паперів і документів; г) право користуватися шифром й отримувати папери чи кореспонденцію за допомогою кур'єрів чи валіз для взаємовідносин між членами організації; д) ті ж пільги стосовно обмежень обміну грошей або валюти, що надаються представникам іноземних урядів, які перебувають у тимчасових службових відрядженнях; е) ті самі імунітети і пільги щодо їх особистого багажу, які надаються дипломатичним представникам.

Якщо ж іноземна держава чи міжнародна організація не вважає за можливе притягнення їх до кримінальної відповідальності за Кримінальним кодексом України, такі особи можуть бути визнані Україною персонами *pop grata*, та видворенні за межі України в порядку, встановленому Законом України «Про правовий статус іноземців», і, за рішенням компетентних органів держави їх громадянства, притягнуті до кримінальної відповідальності за кримінальним законом цієї держави.

Таким чином, відповідно до ч. 1 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування відносно цих осіб починається на загальних підставах. Органи досудового слідства повинні прийняти заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення цими особами, встановити особу та повідомити Міністерство закордонних справ України про вчинення цією особою кримінального правопорушення і повні її анкетні дані. Відповідно до ч. 2 ст. 6 Кримінального процесуального кодексу України, будь-які дії (затримання, допит та інші) можуть здійснюватися за правилами Кримінального процесуального кодексу України лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа.

Якщо Генеральний Секретар ООН приймає рішення, що посадова особа чи експерт, відряджений ООН, залишаються під юрисдикцією

України, тоді кримінальне провадження в разі вчинення ними кримінальних правопорушень на території інших держав здійснюється за правилами Кримінального процесуального кодексу України, тобто на загальних підставах.

Таким чином, можна констатувати, що діяльність України стосовно кримінально-правового регулювання відповідальності посадових осіб та експертів Організації Об'єднаних Націй у відрядженні загалом відповідає рекомендаціям, викладеним у резолюції 67/88 Генеральної асамблеї ООН від 14 грудня 2012 року.

Крижна Валентина Володимирівна,
*старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
кримінальної міліції Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

РЕЦИДИВНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

На сьогодні в Україні існує проблема високого рівня рецидиву злочинів. Поняття «рецидивна злочинність» тісно пов'язане з кримінально- правовим поняттям «рецидив злочину». Термін «рецидив» походить від латинського слова *recidivus* і означає те, що повертається, повторюється, тобто повторний прояв чогось. У статті 34 КК України рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Такий рецидив дістав назву легального. Залежно від характеру вчинених особою злочинів, кількості судимостей у злочинця, ступеня суспільної небезпечності злочинів, що входять до рецидиву, легальний рецидив класифікується за такими видами: загальний і спеціальний рецидив, простий і складний (багаторазовий), пенітенціарний.

На противагу легальному рецидиву в кримінологічній літературі конструюється інше поняття рецидиву, коли особа повторно вчиняє злочин (або низку злочинів) незалежно від кримінальних та кримінально-процесуальних наслідків першого злочину. Отже, кримінологічний рецидив злочинів - це повторне вчинення нового злочину особою, яка раніше вчинила злочин, незалежно від наявності у неї судимості. Кримінологічне поняття рецидиву дозволяє виділити повторні злочини, вчинені особами, до яких за різних обставин заходи кримінально-правового впливу взагалі не вживалися; які мають непогашену або незняту судимість; судимість яких погашена чи знята; щодо яких застосовані за попередні злочини інші, некримінальні покарання або заходи правового впливу. Отже, рецидивна злочинність - це сукупність повторних злочинів.

Аналіз структури рецидивної злочинності та її змін також свідчить про негативні тенденції: зростання у цілому тяжких, особливо тяжких насильницьких, корисливо-насильницьких злочинів, крадіжок, у тому числі із квартир, хуліганств. Узагалі в Україні кожний четвертий злочин вчиняється особами з кримінальним минулим і майже кожен другий злочин є тяжким. У структурі рецидивної злочинності «лідирують» корисливо- насильницька і корислива злочинність, і це пояснюється тим, що більшість рецидивістів орієнтуються на ті злочини, вчинення яких приносить швидку наживу. Найбільш незахищеними і кримінально доступними стали квартири громадян, крадіжки з яких та розбійні напади на які стали загальним лихом в Україні. Разом з тим у середньому кожний десятий злочин припадає на крадіжки майна із магазинів, фірм, баз, складів, інших приміщень.

Зазначимо, що останнім часом почастишали випадки рецидивних злочинів, учинених у групі. Деяке зниження групового рецидивізму в Україні може свідчити не про дійсне його зменшення, а про підвищення рівня організованості і захищеності злочинних груп від їх виявлення і покарання. Найбільш характерним злочином сучасного рецидивіста є крадіжки.

Рецидив інколи помилково ототожнюють з рецидивною злочинністю, але це зовсім різні, хоча і пов'язані між собою поняття. Рецидивна злочинність - сукупність актів рецидиву. Тому рецидивну злочинність слід визначати як сукупність зареєстрованих на даній території протягом певного часу злочинів, скоєних особами, що були раніше засуджені або іншим чином відповідали перед правосуддям за діяння, заборонені кримінальним законодавством.

Рецидивна злочинність обумовлюється загальними причинами й умовами, які породжують злочинність і сприяють їй, і специфічними причинами й умовами, пов'язаними з обставинами вчинення першого злочину, процесом виконання покарання, умовами постпенітенціарного періоду, які впливають на вчинення саме повторних злочинів.

Отже, причини та умови рецидивної злочинності - це комплекс взаємодіючих детермінант, пов'язаних з несприятливим зовнішнім середовищем і особою злочинця, які обумовлюють продовження злочинної діяльності.

Отже, специфічні причини та умови (детермінанти) рецидивної злочинності можна поділити на три групи: детермінанти, пов'язані з першою судимістю, першим вчиненням злочину особою; детермінанти, обумовлені процесом відбуття покарання, особливо покарання у вигляді позбавлення волі; детермінанти, які впливають на постпенітенціарну адаптацію.

Детермінанти, пов'язані з першим засудженням, першим вчиненням злочину, загальні і для первинних, і для повторних злочинів. Соціально-економічні і політичні обставини у країні, особливості сімейного виховання, вплив найближчого оточення, засобів масової інформації, генетичні передумови становлення особи (нахили, темперамент, інтелект, спадкові соматичні і психічні хвороби, аномалії, криміногенні акцентуації тощо),

конкретні життєві ситуації, що вбирають у себе різні криміногенні фактори, - все це формує особу з її системою настанов і особливостями характеру. Взаємозв'язок цих чинників виступає безпосередньою причиною будь-якого навмисного злочину, в тому числі і злочинів рецидивних. Як бачимо, детермінація повторного злочину відбувається на підставі взаємодії об'єктивних і суб'єктивних чинників. Часто ці чинники продовжують діяти після першого засудження. Мабуть, саме цим пояснюється те, що кожний десятий рецидивіст раніше був засуджений до виправних робіт або умовно.

Разом з тим суттєве значення для рецидиву злочинів має факт продовження перебування особи у криміногенному середовищі або повернення її у нього після відбуття покарання чи умовно-дострокового звільнення. Поновлення старих зв'язків, криміногенне оточення, спілкування з особами з недалеким кримінальним минулим, кримінальна субкультура, встановлення нових, провокуючих на злочин контактів та інше сприяє створенню злочинних угруповань і вчиненню ще більш тяжких злочинів. За вибірковими даними близько 70 % тих, хто раніше відбув покарання, знову потрапляють у те саме соціальне оточення, яке раніше негативно вплинуло на них. До речі, вони й самі шукають і знаходять таке спілкування.

Вплив на рецидив злочинів другої групи детермінант, які пов'язані з негативними явищами у процесі відбуття покарання у вигляді позбавлення волі, відомий. Позбавлення волі характеризується моральними, психологічними та матеріальними збитками для засудженого, внаслідок чого принижується його соціальна цінність і підвищується відчуження особи від суспільства.

Таким чином, ізолюваність людини від нормального суспільства призводить до криміногенних наслідків, зокрема, до рецидиву злочинів. Недарма склалася думка, що «тюрма - школа злочинності», «наші тюрми є головним джерелом епідемії злочинності», «рецидив має переважно пенітенціарну природу», «чим раніше людина вчиняє злочин, за який її поміщують у місця позбавлення волі, тим імовірніше, що вона знову вчинить злочин» тощо. Із загальної кількості осіб, які щороку засуджуються в Україні до позбавлення волі, більше половини раніше вже відбували покарання.

Третя група детермінант рецидивної злочинності має залежність від попередніх груп причин й умов і безпосередньо впливає із складної для вирішення проблеми соціальної адаптації звільнених з місць позбавлення волі, розв'язання питань їх працевлаштування, побуту, реабілітації, контролю, допомоги.

Повторному вчиненню злочинів сприяють недоліки, пов'язані з системою контролю за поведінкою тих, хто відбув покарання, з боку органів внутрішніх справ, котрі здійснюють профілактичний і адміністративний нагляд. Не виключено, що велика завантаженість співробітників органів внутрішніх справ, особливо дільничних інспекторів міліції, роботою з небезпечним контингентом, деяке зниження престижу правоохоронних органів у суспільстві, відсутність належної допомоги з боку місцевих органів

влади та інші недоліки впливають на якість і результативність профілактичного і адміністративного контролю та нагляду і ведуть до повторної злочинності.

Список використаних джерел:

1. Чужа О. Роль статистики у боротьбі з рецидивною злочинністю / О. Чужа //ПравоУкраїни. - 2005. - № 9. - С. 70-72.
2. Кримінальне право України: Особлива частина: Підр. для студентів вищих навчальних закладів освіти / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса. В. Я. Тація. - К. : Юрінком Інтер Харків: Право, 2001.
3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Данишин, В. В. Голіна, М. О. Валуйська та ін.; за загал. ред. В. В. Голіна. 2-ге вид. перероб. і доп. - Х.: Право. - 2009. - С. 288.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТРАХОВЕ ШАХРАЙСТВО

В Україні страхування життя поки не так широко поширене та є не таким відомим, як ризикове страхування, відповідно, частка страхового шахрайства, пов'язаного з договорами страхування життя, відносно невелика. Але як показує досвід країн з розвиненим ринком страхування життя, це тільки справа часу. Шахрайство у страхуванні життя та в особистому страхуванні можна розділити на дві частини: шахрайство з боку страхових компаній або страхових посередників - злочини стосовно клієнтів; шахрайство з боку страхувальників, застрахованих осіб або вигодонабувачів - злочини щодо страхової компанії.

В Кримінальному кодексі України (ККУ) немає такого терміну, як «страхове шахрайство», відповідно, відсутні й норми, які ставили би цьому злочину жорсткі правові бар'єри. По статті 190 ККУ всі неправомірні діяння в сфері страхування можна кваліфікувати як шахрайство. В Європейських державах, на сьогоднішній день, виділяються такі різновиди шахрайства, як страхове шахрайство (Латвія, Естонія, Польща, Болгарія, Албанія, Австрія, Італія та ін.) та махлярство (Італія, Франція, Норвегія та ін.)

Наприклад, виділяються такі різновиди шахрайства, як страхове шахрайство - обман, вчинений з метою одержання страхової суми (кримінальні кодекси Латвії, Естонії, Польщі, Болгарії, Албанії, Австрії, Італії, ФРН, Голландії, Норвегії), а також махлярство - дії особи, яка, знаючи про свою неплатоспроможність, намагається обманним шляхом отримати

платні послуги в готелі, ресторани, на транспорті, при купівлі товару за допомогою автомата тощо (кримінальні кодекси Італії, Франції, Норвегії). Утім, згідно з КК Сан-Марино, страхове шахрайство розглядається як кваліфіковане звичайне шахрайство. Останнє обтяжують вчинення його з метою стягнення вартості страховки або домогтися перемоги у спортивних змаганнях. Історія появи складу махлярства у КК Франції є свідченням того, наскільки скрупульозно французькі юристи ставляться до заборони застосування кримінального закону за аналогією. Одним з рішень Касаційного Суду Франції особа, яка скористалась послугами ресторану, знаючи про свою неплатоспроможність, була виправдана. Її вчинок, дійсно, був гідним осудження, але незважаючи на певну схожість, він не потрапляв під час його вчинення під ознаки крадіжки, шахрайства чи зловживання довірою. Стало необхідним втручання законодавця, щоб махлярство було визнане таким, що тягне кримінальну відповідальність.

Страхові компанії за наявності грамотно організованих процедур прийняття на страхування та розслідування страхових подій часто можуть запобігти випадкам шахрайства: 1. Факт укладання договору із сумнівною наявністю страхового інтересу у страхувальника повинен насторожувати страховика на початковому етапі прийняття на страхування. На жаль, внаслідок особливостей страхової діяльності це складно перевірити на стадії заповнення заяви на страхування, та й агент, який оформляє заяву (і, як правило, одержує з нього процентну винагороду), не зацікавлений у цьому. Але це має привернути увагу андерайтерів у момент оцінки ризиків. Можливо, доведення відсутності страхового інтересу в укладанні договору страхування - це не дуже ефективний метод боротьби із шахрайством в особистому страхуванні. Ні укладання договору під час відсутності страхового інтересу, ні подвійне страхування в особистому страхуванні та страхуванні життя не заборонене. 2. Широко використовувані на Заході обмеження по страховій сумі в договорах особистого страхування дають свій ефект. Закордоном страховий поліс до певної суми можна купити в агента, через Інтернет або навіть у спеціальному автоматі, понад неї - тільки в офісі страховика, з умовою докладних відповідей на запитання, що стосуються фізичного стану застрахованої особи (часто - з обов'язковим медичним оглядом лікарем компанії), наявності у страхувальника та вигодонабувача страхового інтересу, страхування в інших компаніях, професійної діяльності застрахованих осіб та інших факторів ступеня ризику. Шахрайство здається вигідним тільки тоді, коли страхова сума (у конкретній компанії або за сукупністю договорів з кількома компаніями) велика, отже, для профілактики шахрайств її розмір потрібно контролювати. Найбільш виправданим зараз для України є популярний простий метод: страхова сума - не більш ніж п-кратна величина офіційного доходу застрахованої особи за рік (коефіцієнт встановлюється положенням про андерайтинг індивідуально в кожній компанії, і як правило не перевищує 5-7). 3. При прийманні на страхування на стадії медичного андерайтингу уважне ставлення до документів, що

надаються, дозволяє так само запобігти майбутнім випадкам шахрайства. Так, при страхуванні життя на великі суми, можуть надаватися підроблені документи про стан здоров'я. 4. При настанні страхового випадку потрібна ретельна перевірка всіх документів, що надаються при зверненні за виплатою. Їхнє уважне вивчення, а також за необхідності, запити до медичних установ, на місце страхового випадку тощо дозволять виявити протиріччя в наданих відомостях і викрити обман. Іноді для виявлення невідповідності буває достатньо докладно розпитати «постраждалого» про обставини страхового випадку або попросити описати їх у заяві на виплату. Крім того, можна призначити незалежну медичну експертизу. 5. Значна частина шахраїв була виявлена спільними діями співробітників декількох компаній і міліції, тому при підозрі на шахрайство страховику слід звертатися із запитом до колег і компетентних органів: можливо, цим же громадянином уже були здійснені аналогічні дії.

Кузнецов Віталій Володимирович,
*професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ НАСЛІДКІВ ПРИ ЗЛОВЖИВАННІ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

У зв'язку із прийняттям Закону України від 13 травня 2014 р. № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» (Закон) були внесені зміни і до п.п. 3, 4 примітки до ст. 364 Кримінального кодексу України (КК).

До внесення вказаних змін, згідно п. 3 примітки до ст. 364 КК, під істотною шкодою, якщо вона полягає в матеріальних збитках вважалася така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (НМДГ), а під тяжкими наслідками, якщо вони полягали в матеріальних збитках, вважалися такі, які в 250 і більше разів перевищує НМДГ (п. 4 примітки до ст. 364 КК).

Після внесення змін Законом, під істотною шкодою вважається така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує НМДГ; під тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у 250 і більше разів перевищують НМДГ.

Законодавча зміна розуміння вказаних наслідків призвела до певних ускладнень в тлумаченні оновлених понять. Слід зазначити, що питання визначення наслідків службового зловживання, а саме змісту істотної шкоди

та тяжких наслідків, завжди було одним з найбільш важливих і, водночас, дискусійних у вітчизняному кримінальному праві [1, с. 65].

Однак, як справедливо зазначається у листі Заступника Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ С. І. Кравченко, вжите законодавцем словосполучення «якщо вона (вони) полягали в матеріальних збитках» тлумачилося традиційно як науковцями [2, с. 22-23], так і судовими органами як завдання не тільки майнової шкоди, але й нематеріальної шкоди (див. п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 р. № 15) [3, с. 1].

Буквальне розуміння даних наслідків (у чинній редакції КК) дійсно дозволяє вести мову лише про майнові наслідки, розмір яких визначений лише ст. 364 КК. Виникає питання, чим керувався законодавець принципово змінюючи зміст таких наслідків?

Аналіз законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 25 березня 2014 р. № 4556, відповідних супровідних документів та хронології його розгляду дозволив зробити такі висновки: по-перше, в оприлюдненому законопроекті вказані зміни взагалі відсутні; по-друге, в пояснювальній записці, у висновку Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією та Висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 9 квітня 2014 р. також ми не знайшли інформацію про внесення змін до пунктів 3, 4 примітки до ст. 364 КК; по-третє аналіз стенограм засідань парламенту, які стосуються прийняття вказаного законопроекту (8.04.2014, 9.04.2014, 10.04.2014, 15.04.2015, 13.05.2015) також не дозволив виявити ініціатора таких змін до ст. 364 КК.

На підставі викладеного, вважаємо неможливим логічно пояснити необхідність таких законодавчих новацій. Це зумовлює, на нашу думку, буквальне тлумачення вказаних термінів. На користь такої позиції слід навести й інший аргумент. При тлумаченні подібних законодавчих конструкцій (суспільно небезпечних майнових наслідків в інших складах злочинів, наприклад ч. 2 ст. 222-1 КК) у науковців та суддів не виникає жодних сумнівів лише в матеріальному характері такої шкоди.

На підставі викладеного, ми пропонуємо істотну шкоду та тяжкі наслідки розуміти виключно як заподіяння особі відповідної матеріальної шкоди.

Також слід погодитися з С. І. Кравченко, що абз. 2 п. 1 Прикінцевих положень Закону дещо суперечить ст. 5 КК. Відповідно до ч. 1 ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [3, с. 2]. Тобто, якщо новий Закон посилює чи встановлює кримінальну відповідальність він не може поширюватися на

діяння, які були вчинені до набрання чинності цим Законом. В іншому разі - закон має зворотню дію у часі.

Отже завдання істотної шкоди або тяжких наслідків до 4 червня 2014 р. (набрання чинності Законом) визначалося з врахуванням майнової та нематеріальної шкоди. З 4 червня 2014 р. такі наслідки повинні мати лише матеріальний характер. Оскільки нематеріальні наслідки вже не передбачені для визначення істотної шкоди чи тяжких наслідків (згідно пунктів 3, 4 примітки до ст. 364 КК), то відповідні діяння, які раніше були кваліфіковані як злочини за нематеріальними наслідками підлягають новій правовій оцінці. Тобто вони вже не можуть розглядатися як злочини (вони фактично декриміналізовані). На підставі викладеного, вважаємо, що абз. 2 п.1 Прикінцевих положень Закону не може застосовуватися, якщо цей Закон пом'якшує або скасовує відповідальність особи.

Список використаних джерел:

1. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Хашев Вадим Георгійович; Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. - Д., 2007. - 259 с.
2. Бантышев А. Ф. Должностные преступления (вопросы квалификации): учеб. пособие / А. Ф. Бантышев. - К. : Академия СБУ, - 1996. - 45 с.
3. Лист Заступника Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ С.І. Кравченко від 6 травня 2015 р. № 223-770/0/4-15. - К. : Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. - 2 с.

Кузьменко Борис Володимирович,
*професор кафедри автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих
технологій Академії муніципального управління, доктор технічних
наук, професор*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИБОРСТВО, ІНФОРМАЦІЙНА ЕКСПАНСІЯ, ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Інформаційно-психологічна війна має істотні відмінності від звичайної війни, направленої на фізичне придушення противника. Її суть - дія на суспільну свідомість так, щоб управляти людьми і змусити їх діяти проти своїх інтересів. Численні міждержавні, міжрелігійні, міжнаціональні протиріччя супроводять людство з перших моментів його історії. Їх прообрази проявлялися навіть на тому ще початковому етапі, коли ще не

сформувалися держави, релігії і нації. На жаль, цих протиріч не може уникнути і сучасне суспільство. Більше того, до традиційних видів протиборства додався новий вид, породжений інформаційними технологіями.

Успіх в економіці, політиці, науці, військовій справі у вирішальному ступені обумовлений тим, наскільки швидко можна отримати потрібну і достовірну інформацію, а також не менш важливо не дати скористатися цією інформацією конкурентові, ворогові або супротивникові. Події останнього часу показують, що перемога навіть у бойових діях залежить не лише від того, у кого більше солдатів і танків, а визначається тим, чия зброя «розумніша» і наскільки вона акумулює останні досягнення науки, техніка і особливо інформатики. Інформаційне протиборство - це відкрита та/або прихована цілеспрямована інформаційна дія систем однієї на іншу з метою отримання певного виграшу у матеріальній, стратегічній чи військовій сфері. Під інформаційним протиборством слід розуміти комплексну інформаційну дію на систему державного і військового управління супротивної сторони, на її військово-політичне керівництво. Інтенсивне впровадження інформаційних технологій, зростання питомої ваги безпеки інформації в забезпеченні національної безпеки держави привели до того, що інформаційний ресурс стає сьогодні таким же багатством країни, як її корисні копалини, виробничі і людські ресурси. Зараз економічна могутність суспільства безпосередньо пов'язується з наявністю в його розпорядженні високих технологій, і в першу чергу, в інформаційній сфері.

Інформаційне протиборство - це війна без лінії фронту, а проведення багатьох операцій інформаційної війни практично неможливо виявити, а якщо такі факти і відзначаються, вони з великою вірогідністю залишаються анонімними. Які-небудь міжнародні, юридичні і моральні норми ведення інформаційної війни повністю відсутні. Невисока вартість технічних засобів, які можуть бути використані в інформаційній війні, істотно розширює круг її можливих учасників. Ними можуть бути окремі країни і їх органи розвідки, злочинні, терористичні і наркобізнесові угруповання, комерційні фірми і навіть особи, що діють без злочинних намірів. Усі форми інформаційної війни зводяться до дії на інфраструктуру супротивника, його телекомунікаційні системи з метою спотворення отримуваної інформації, поневіряння його можливості отримання нової або знищення його інформаційних засобів, а також до забезпечення захисту власних інформаційних ресурсів від аналогічних дій супротивника.

Інформаційна експансія є застосуванням системи засобів масової інформації і телекомунікації для пропагандистського забезпечення внутрішньої і зовнішньої політики однієї держави (чи групи держав) на території іншої держави. Інформаційна експансія визначається наступним: концентрацією газет, журналів, радіо і телебачення та засобів зв'язку в структурах держав, що здійснюють інформаційну експансію; прямим підпорядкуванням значної частини засобів інформації і зв'язку структурам і кланам, що здійснюють інформаційну експансію; прямою участю державних

органів у сферу інформації; домінуванням відносно невеликої кількості засобів масової інформації та інформаційних агенцій на ринку (включно світовому) новин; поглибленням диспропорцій у забезпеченні засобами інформації і зв'язку розвинених держав, та держав, що розвиваються; використання СМІ та інформаційних агенцій розвинених держав для інформаційного забезпечення власної внутрішньої і зовнішньої політики на території менш розвинених країн. У відношенні України ЗМІ Російської Федерації виявляють хамство і нахабство, брехню і обман, явні і неявні закиди щодо пияцтва і наркоманії, провокування тваринного страху один перед одним, безсоромності, зради, стимулювання нецивілізованого націоналізму, і ворожнечі народів, передусім ворожнеча і ненависть до українського народу, - усе це ми вправно і непомітно культивується з метою розхитування, таким чином, покоління за поколінням, на меті бій за людей з дитячих, юнацьких років, завжди головну ставку робитиметься на молодь, її розкладення, розбещування розтління.

Терміни «інформаційна війна» та «інформаційна агресія» стали активно вживатися лише останнім часом. Вважається, що інформаційна агресія заявила про себе саме тепер, коли людство вступило в період інформаційного суспільства, просто кажучи, коли роль інформації в громадському устрої остаточно і відчутно затвердилася в якості домінуючої.

Між тим, інформаційна агресія в тому або іншому вигляді існує стільки ж, скільки існують люди: і без інстинкту агресії, і без інформації людина немислима. Виразну алегорію інформаційної агресії можна углядіти ще у біблійській легенді про труби, що зруйнували стіни Ієрихону. Інша річ, що способи і прийоми інформаційної агресії з розвитком матеріально-технічної бази для передачі і переробки інформації зазнали значні зміни. Особливість того, що з'явився в середині XX століття телебачення, приміром, полягає в тому, що з його допомогою можна створювати людину натовпу, про яку стільки говорили в попередньому XIX столітті, не прибираючи цю людину з крісла перед телевізором. Сам по собі людина натовпу, як пасивний інструмент історії, існувала у всі часи; але масовість і переважання його в усіх сферах і класах стали безпрецедентними. Ситуація посилюється тим, що громадською думкою керують сьогодні зовсім не які-небудь всюдисущі масони, не геній зла Гітлер або ще хто-небудь екстраординарний. У важелів створеного і налагодженого колись дуже розумними людьми апарату маніпулювання знаходяться такі ж обивателі, як ті, на кого вони впливають, що тільки більше досягають успіху. Говорячи образно, теплузики управляють покемонами. Відмінність між керівниками і керованими не стільки якісна, скільки кількісна; це означає, що людина натовпу відтворює саму себе. Сучасна путінська Росія стала учасником таких світових інформаційних воєн, що ведуться як на її території, а сама вона проводить їх на території інших держав, зокрема, на території України. При цьому Росія однозначно є інформаційним агресором (в особі російських суб'єктів), повністю відповідає її «військовій меті».

Дослідження мотивації кримінальних аспектів агресивної поведінки осіб, задіяних у інформаційній агресії, є необхідним елементом для вирішення широкого кола актуальних і практично значимих завдань, що стоять перед світовим співтовариством, та державою-агресором зокрема, на сучасному етапі: діагностика суспільно-психологічного механізму цього явища, як злочину, дозволить зрозуміти причини і умови, що сприяють його здійсненню, визначити адекватні і найбільш ефективні шляхи протидії і профілактики. Особливе значення вивчення психологічної структури інформаційної агресії має для судової психологічної психіатричної експертизи, що дасть науково обґрунтовану експертну оцінку здатності звинувачуваної сторони до усвідомлено-вольової регуляції поведінки державних еліт у момент скоєння агресивних злочинних посягань.

*Луценко Юрій Васильович,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Академії
муніципального управління, кандидат юридичних наук,
Клименко Сергій Вікторович, докторант Національної
академії Служби безпеки України, кандидат юридичних
наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МЕЖ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Встановлюючи кримінальну відповідальність за посягання на територіальну цілісність та недоторканність України законодавець в ч. 1 ст. 110 КК України передбачає фактично дві різних форми суспільно небезпечного діяння: 1) умисні дії, вчинені з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110 КК України); 2) умисні дії, вчинені з метою зміни державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110 КК України).

З одного боку важко погодитись з таким формулюванням законодавця. Адже межі території України визначаються державним кордоном України, про що вказано в Законі України «Про державний кордон України» [1], а тому відповідно не можливо змінити межі території України не змінивши при цьому межі державного кордону.

У юридичній літературі розмежуванню цих двох складів злочинів приділено недостатньо уваги. В силу проблемності процесу розмежування цих форм в науково-практичних коментарях до кримінального законодавства України, або ж взагалі обходиться це питання стороною, або ж відбувається ототожнювання цих двох форм.

Цілком ймовірно, розмежовуючи ці дві форми суспільно небезпечного діяння законодавець мав на увазі охорону різних кримінально-правових об'єктів. Якщо в умисних діях вчинених з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України чітко прослідковується посягання на територіальну цілісність держави, то в другому мова йде про посягання на державний кордон України в сфері його демаркаційних процесів.

Сучасний стан проведення робіт з делімітації і демаркації державного кордону України характеризується використанням різноманітних даних про об'єкти кордону з просторовою локалізацією та інформації про просторове прив'язування даних до певного місця і простору в тому числі топографічних карт і планів, морських навігаційних карт, аеро- та космознімків, ортофотопланів, протоколів-описів проходження лінії кордону, протоколів та каталогів координат прикордонних знаків, таблиць з інформацією про острови та їх належність, списків географічних назв, що зустрічаються в протоколі-описі договірних документів. Проведення робіт з делімітації, демаркації та перевірки проходження лінії державного кордону є важливим чинником оптимізації географічного, геополітичного положення країни.

У країнах пострадянського простору нові міждержавні кордони ще не легітимізувалися належним чином - незавершеність процесів делімітації та демаркації спричиняє невизначеність у напрямках і змісті прикордонних відносин. А тому це може призводити і до зловживань спрямованих на зміну державного кордону України шляхом порушення позначення державного кордону на місцевості.

Зазначені дії беззаперечно не можуть порівнятися за ступенем суспільної небезпечності з діянням спрямованим на зміну меж території України, оскільки не становлять посягання на територіальну цілісність держави. Саме тому умисні дії вчиненні з метою змін державного кордону України має бути виключена з диспозиції ст. 110 КК України (а також із ст. 110-2 КК України).

Водночас, беручи до уваги те, що зміна державного кордону України є кримінальним правопорушенням, який має наслідком порушення процесу демаркації державного кордону, він має бути віднесений до категорії злочинів, які посягають на специфічні суспільні відносини пов'язані з режимом державного кордону України.

Законом України «Про державний кордон України» даний різновид суспільних відносин чітко визначений. Зокрема, ст. 8 Закону його визначає як - порядок перетинання державного кордону України, плавання і перебування українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, заходження іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебування в них, утримання державного кордону України, провадження різних робіт, промислової та іншої діяльності на державному кордоні України - визначається цим Законом, іншими нормативно-

правовими актами та міжнародними договорами, які у встановленому порядку ратифіковані Верховною Радою України.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. № 1777-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 2. - Ст. 5.

*Крутевич Микола Миколайович,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Важливість і поширеність застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності обумовлена тим, що з його допомогою створюється можливість справляння виправного впливу на особу, що вчинила злочин, без застосування кримінально-правових санкцій, та досягнення мети загальної превенції.

Частина 1 ст. 44 КК передбачає вичерпний перелік правових підстав звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності, а саме: 1) у випадках, передбачених КК; 2) на підставі закону України про амністію і 3) на підставі акта про помилування. КК передбачає випадки звільнення від кримінальної відповідальності як в Загальній, так і в Особливій частинах.

У Загальній частині КК передбачено 9 таких випадків: 1) добровільна відмова при незакінченому злочині (ст. 17); 2) добровільна відмова співучасників (ст. 31); 3) дійове каяття (ст. 45); 4) примирення з потерпілим (ст. 46); 5) щире розкаяння особи у вчиненні злочину і наявність клопотання про передачу її на поруки (ст. 47); 6) зміна обстановки (ст. 48); 7) закінчення строків давності (ст. 49); 8) звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітньої особи із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97); 9) звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітньої особи у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 2 ст. 106).

Особа може бути повністю або частково звільнена від кримінальної відповідальності за вчинений злочин на підставі закону про амністію та на підставі акта глави держави про помилування щодо індивідуально визначеної особи, зазначеної в такому акті.

В Особливій частині КК передбачено низку підстав так званих спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності: 1) добровільна заява громадянином України про свій зв'язок з іноземною

державою, іноземною організацією або їх представниками (ч. 2 ст. 111); 2) добровільна заява іноземцем або особою без громадянства про вчинене шпигунство (ч. 2 ст. 114); 3) здійснення керівником підприємства, установи або організації виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам до притягнення його до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 175); 4) сплата особою податків, зборів (обов'язкових платежів), а також відшкодування шкоди, завданої державі їх несвоєчасною сплатою, до притягнення її до кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 212); 5) добровільна заява про створення злочинної організації або участь у ній (ч. 2 ст. 255); 6) добровільне повідомлення про терористичну групу чи терористичну організацію (ч. 5 ст. 258); 7) добровільне повідомлення про незаконне воєнізоване чи збройне формування (ч. 6 ст. 260); 8) добровільна здача зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ч. 3 ст. 263); 9) добровільна заява про незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 4 ст. 289); 10) добровільна здача наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 4 ст. 307); 11) добровільне лікування від наркоманії (ч. 4 ст. 309); 12) добровільна здача прекурсорів (ч. 4 ст. 311); 13) звільнення особи від кримінальної відповідальності за військовий злочин із застосуванням до неї заходів, передбачених «Дисциплінарним статутом Збройних Сил України» (ч. 4 ст. 401).

В частині наведених норм КК України конкретизована окрема умова застосування цих різновидів спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, а саме законодавець визначив часовий момент до якого винна особа має здійснити визначений законом прояв позитивної посткримінальної поведінки. Зокрема, вказаний вищевказаний часовий момент до якого винна особа має здійснити встановлений законом прояв позитивної посткримінальної поведінки в ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, як і в деяких інших статтях, визначений наступним чином: «...до притягнення до кримінальної відповідальності.», а в ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4 КК України визначений формулюванням: «. до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину .».

В такий спосіб законодавець обмежив у часі можливість застосування аналізованих різновидів спеціального звільнення від кримінальної відповідальності. Зміст обох понять дозволяє з'ясувати системний аналіз положень КПК України. Зокрема, загальний зміст повідомлення про підозру розкривається в положеннях ст. ст. 276-279 КПК України. Згідно з положеннями ст. 277 КПК України, повідомлення про підозру оформлюється у вигляді процесуального документу, що складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. У зв'язку з тим, що згідно з ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру може здійснюватись за результатом проведення низки слідчих дій, що забезпечили наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, так й у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення

кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів. Отже, до проведення комплексу слідчих дій, в ст. 278 КПК України передбачено два можливі порядки здійснення такого повідомлення: 1) письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень; 2) письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання.

Таким чином, зміст наведених норм дозволяє визначити повідомлення про підозру як процесуальну дію, що становить собою певний спосіб доведення слідчим або прокурором до відома певної фізичної особи змісту правопорушення, яке імовірно вчинила ця особа.

*Луцкова Євгенія Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю Правознавство»
Національної академії внутрішніх справ Герасименко Дарина
Миколаївна, студент юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка*

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЇ

Поняття «індивідуальна амністія» слід розуміти як заміну покарання, часткове або повне звільнення від покарання зняття судимості щодо особи звільненої від покарання або повну реабілітацію конкретно визначеної особи, визнаної винною у вчиненні злочину або кримінальні справи (кримінальні провадження) щодо якої розглянуті, але обвинувальний вирок стосовно неї ще не набрав законної сили. Відповідно до ч. 4 ст. 1 Закону України № 392/96- ВР від 1 жовтня 1996 року «Про застосування амністії в Україні» (далі - Закону), можна виділити два види амністії: 1) певного кола осіб; 2) індивідуальну. За своєю сутністю індивідуальна амністія є своєрідним різновидом амністії, що стосується тільки конкретно визначеної особи (осіб). Тобто, на відміну від амністії, яка застосовується до кола осіб, що є індивідуально не визначеними, індивідуальна амністія застосовується до конкретної особи, яка безпосередньо визначається у відповідному законі про індивідуальну амністію.

Зі змісту Закону та Закону України № 792-УП від 27 лютого 2014 року «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» видно, що за умовами індивідуальної амністії можливе: а) заміна одного покарання іншим; б) часткове звільнення від покарання; в) повне звільнення від покарання;

г) зняття судимості стосовно особи, яка звільняється від кримінального покарання; д) повна реабілітація. Принципово, що не всі ці заходи можуть застосовуватися при амністії певного кола осіб. Зокрема, у ч. 1 ст. 1 та ч. 2 ст. 2 Закону вказується, що амністією, яка не є індивідуальною, може охоплюватися тільки повне або часткове звільнення від покарання індивідуально невизначеного кола осіб, які визнані винними у вчиненні злочину або кримінальні справи (кримінальні провадження) щодо яких розглянуті судами, але обвинувальні вироки суду щодо них, не набрали законної сили. У відповідності з цим повною амністією для різних її видів буде набувати різного змісту. Іншими словами, при повній амністії передбачається повне застосування всіх можливих заходів. Повна амністія, яка застосовується до кола осіб, полягає в повному звільненні їх від покарання, тоді як повна індивідуальна амністія полягає в повній реабілітації конкретної особи.

При цьому конкретний закон про амністію, як індивідуальну, так і щодо кола осіб, повинен визначати чи буде вона повною чи частковою та встановлювати рамки (межі) такої амністії, в межах Закону України «Про застосування амністії в Україні». Якщо ж оголошується часткова амністія, то відповідний закон повинен визначати конкретні заходи, які будуть застосовані у цьому зв'язку. У випадку амністії щодо кола осіб це може бути часткове звільнення від покарання із зазначенням видів та розмірів покарань, а також їх частин, від відбування яких звільнюються особи. Натомість, у випадку індивідуальної амністії це може бути: заміна одного покарання іншим; часткове звільнення від покарання; повне звільнення від покарання; зняття судимості, стосовно особи, яка звільняється від покарання.

Водночас під реабілітацією, в юридичній енциклопедії, розуміється поновлення у правах і відновлення репутації осіб, які безвинно зазнали репресій або були неправомірно притягнені до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності. По суті це означає, відновлення того правового статусу особи, яке було в неї до притягнення її до юридичної відповідальності. У контексті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні», реабілітацію слід розуміти як повне відновлення в правах особи, яка була притягнута до кримінальної відповідальності і щодо якої застосовується повна індивідуальна амністія. Тобто особа повністю поновлюється в своєму попередньому юридичному статусі, вважається такою, що не притягалася до кримінальної відповідальності та не має судимості. Крім того, реабілітація передбачає повалення й інших прав та свобод людини і громадянина, які зазнали обмежень саме у зв'язку з притягненням її до кримінальної відповідальності. Це, наприклад, може бути поновлення на роботі (якщо звільнення відбулося саме у зв'язку з притягненням особи до кримінальної відповідальності), повернення у власність конфіскованого майна тощо.

Таким чином, повна реабілітація є єдиною формою повної індивідуальної амністії, але не єдиною формою індивідуальної амністії взагалі, оскільки остання може також бути і частковою, що цілком очевидно

не може охоплювати повної реабілітації. Тобто повна реабілітація можлива тільки при повній індивідуальній амністії і не можлива при частковій індивідуальній амністії. При цьому вид та межі індивідуальної амністії повинні визначатися у відповідному законі про її оголошення. Це означає, що оголошення повної індивідуальної амністії призводитиме до повної реабілітації конкретної особи, а оголошення часткової індивідуальної амністії може призводити до: заміни одного покарання іншим; часткового звільнення від покарання; повного звільнення від покарання; зняття судимості, стосовно особи, яка звільняється від покарання.

Поняття «негайне звільнення» слід визначати виходячи із значення слів «негайне» та «звільнення». Негайно, в українській мові, розуміється як те, що здійснюється, відбувається уразу, без затримки; терміново. Відповідно до ч. 3 ст. 8 Закону України «Про застосування амністії в Україні» строк звільнення особи до якої застосовується індивідуальна амністія визначається у такому законі. Разом із цим, виходячи із положень ч.ч. 1 та 2 цієї статті, вбачається, що звільнення стосується саме відбування (подальшого відбування) покарання.

Відтак, негайним звільненням є звільнення вказаних осіб, від відбування (подальшого відбування) покарання без будь-яких зволікань, тобто одразу після набрання чинності Законом (в день набрання чинності). У випадку, коли негайність такого звільнення є неможливою, у зв'язку з об'єктивними причинами, особа повинна бути звільнена від відбування (подальшого відбування) покарання одразу після з'явлення такої можливості, але не пізніше, ніж на наступний робочий день після набрання чинності законом. У цьому контексті, звільнення від відбування (подальшого відбування) покарання передбачає припинення заходів кримінально- правового впливу щодо засудженої особи. Таке припинення передбачає також одночасне звільнення осіб, які перебувають в установах виконання покарань. Порядок звільнення, в такому випадку, має бути і є аналогічним до порядку звільнення особи від відбування (подальшого відбування) покарання у зв'язку з амністією. Єдиною відмінністю є те, що індивідуальна амністія стосується конкретно визначеного кола осіб, а отже рішення суду в даному випадку приймається на основі прямої норми Закону і не може суперечити їй. Тобто не залежно від поведінки такої особи, строку відбутого покарання, інших обставин суд повинен прийняти рішення про звільнення такої особи від подальшого відбування покарання, оскільки це прямо передбачено Законом. Підставою звільнення особи від покарання є відповідний закон про оголошення індивідуальної амністії щодо конкретної особи та рішення суду прийняте на цій основі.

Назымко Егор Сергеевич,
*ученый секретарь Донецкого юридического института МВД Украины,
кандидат юридических наук, старший научный сотрудник*

НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ К НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМ НА ОСНОВЕ ДАННЫХ АНКЕТИРОВАНИЯ СУДЕЙ АПЕЛЛЯЦИОННЫХ СУДОВ УКРАИНЫ

Анкетирование проводилось на базе Национальной школы судей Украины 28 октября 2013 года. Цель анкетирования была определена как выяснение мнения респондентов об эффективности применения наказания к несовершеннолетним.

В качестве респондентов были отобраны судьи судебных палат по уголовным делам апелляционных судов областей, городов Киева, Севастополя, Апелляционного суда АР Крым. Основание для анкетирования именно этих лиц - их профессионализм, компетентность, опыт практической работы в сфере осуществления уголовного правосудия в отношении несовершеннолетних (от 8 лет), сформированная позиция (мнение) и собственное представление относительно вопросов, касающихся применения наказания к несовершеннолетним.

Вопросы в анкете были формулированы так, чтобы максимально избежать разногласий, непоследовательности и алогичности в ответах респондентов. Если в начале анкетирования респондент принципиально поддерживал или отрицал ту или иную позицию в уголовно-правовой сфере, то эта тенденция должна была сохраниться и в дальнейшем, отразившись в определенных ответах. Это способствовало соблюдению главной идеи анкетирования - объективно выяснить позицию респондента как опытного специалиста в сфере осуществления уголовного правосудия в отношении несовершеннолетних.

Учитывая ограниченный объем тезисов, приведем к примеру ответы лишь на некоторые вопросы анкеты.

Один из вопросов был направлен на выяснение мнения респондентов о том, как должен развиваться институт наказания несовершеннолетних. По 10 судей (или 38,5 %) ответили, что необходимо или ослабить карательный эффект наказания несовершеннолетних, или оставить его без изменений. 3 респондента (11,5 %) предложили совместить карательный эффект с воспитанием несовершеннолетних и привлечением их к сотрудничеству. 3 судьи (11,5 %) предложили усилить карательный эффект наказания несовершеннолетних. Распределение ответов на этот вопрос подтверждает вывод о том, что несовершеннолетние как отдельная категория лиц требуют особого отношения законодателя и других государственных органов к делу применения наказания.

Задание следующего вопроса - выяснить мнение судей относительно цели применения наказания к несовершеннолетним. Важность определения

профессиональной точки зрения по этому вопросу обусловлена тем, что в системе целеполагания цель тесно связана со средствами ее достижения. И это требует научной обоснованности и практической достижимости цели наказания несовершеннолетних. А средства ее достижения должны быть оптимальными.

15 судей (57,7 %) ответили, что наказание несовершеннолетних имеет целью их исправление. 8 респондентов (30,8 %) отметили, что задачами наказания несовершеннолетних является специальная превенция, а 3 судьи (11,5 %), - общая превенция. Особенностью было то, что 3 человека отметили: перед наказанием несовершеннолетних стоит двойная задача - исправление и специальная превенция. Ни в одном ответе не было выделено кару и не объединены все четыре компонента цели наказания, определенной в ст. 50 УК Украины.

Такие ответы позволяют сделать вывод о необходимости законодательного закрепления исправления в качестве единственной цели наказания несовершеннолетних. Другие «общие цели наказания» должны расцениваться как сущность наказания (кара) или как положительные социально-психологические последствия применения наказания к несовершеннолетним (общая и специальная превенция).

Следующий вопрос касался факторов влияния на избрание меры наказания несовершеннолетним, совершившим преступление. 22 респондента (84,7 %) ответили, что при назначении наказания суд учитывает личность виновного и общественную опасность преступления. 8 судей (30,8%) также отметили, что при назначении наказания учитывают цели и мотив преступления. И только 2 человека указали, что судьи учитывают и другие факторы.

В соответствии со ст. 103 УК Украины при назначении наказания несовершеннолетнему суд, кроме обстоятельств, предусмотренных в ст.ст. 65-67 УК, учитывает условия его жизни и воспитания, влияние взрослых, уровень развития и иные особенности личности несовершеннолетнего. Статья 65 УК устанавливает общие начала назначения наказания.

Как видим, понимание судьями того, какие именно факторы влияют на избрание вида и размера наказания несовершеннолетнему, не в полной мере соответствует направлениям развития ювенальной пенологии, гарантиям назначения справедливого наказания. Такое положение дел обусловлено как субъективными факторами, так и тем, что общие начала назначения наказания несовершеннолетним не является унифицированным. Поэтому нужно соответственно усовершенствовать действующее законодательство в сфере назначения наказания несовершеннолетним и повысить эффективность его применения.

Вопрос «Как вы считаете, необходимо ли дифференцировать ответственность лиц до 18 лет и лиц от 18 до 21 года?» был направлен на выяснение необходимости внесения соответствующих изменений и

дополнений в УК, а также подтверждение уже полученных нами результатов научных исследований. Мы считаем, что в уголовном праве, учитывая различные факторы как социального, так и психофизического характера, молодежь надо разделить на следующие группы: от 14 до 16 лет; от 16 до 18 лет; от 18 до 21 года. Соответственно, для каждой группы необходимо дифференцировать меры уголовно-правового воздействия, в том числе - наказание. Наше мнение поддержали 16 респондентов (61,5%). 10 судей (38,5%) ответили, что такой необходимости нет. Как видим, подавляющее большинство поддерживает наши предложения. Хотя процент мог быть и большим, если бы мы провели перед анкетированием предварительную разъяснительную работу.

Конечно, нами было задано еще ряд вопросов, ответы на которые, к сожалению объем доклада не позволяет осветить. Но даже приведенные ответы дают возможность выделить такие направления усовершенствования применения наказания к несовершеннолетним:

1) на законодательном уровне цель наказания несовершеннолетних нужно предусмотреть только в виде исправления;

2) в связи с тем, что общие начала назначения наказания несовершеннолетним не является унифицированным, стоит принять отдельную норму, которая предусматривала бы общие начала назначения наказания несовершеннолетним;

3) для дифференциации наказания несовершеннолетних следует предусмотреть различные виды наказаний для таких возрастных групп: от 14 до 16 лет; от 16 до 18 лет; от 18 до 21 года;

4) необходимо обеспечить индивидуальный подход к избранию меры наказания несовершеннолетним на уровне или УК, или методических рекомендаций и т. п.

Небитов Андрій Анатолійович,
здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДЕЙ, ПОТЕРПІЛИХ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Захист людини від протиправних посягань є обов'язком держави, у тому числі від такої ганебної діяльності, як сексуальна експлуатація, що може відбуватись під час вчинення різних злочинів. Перш за все, вона найчастіше виступає метою торгівлі людьми. Останніми роками реєструються сотні таких злочинів: 2008 рік - 322; 2009 рік - 279; 2010 рік - 257; 2011 рік - 197; 2012 рік - 155; 2013 рік - 185. Ще більше виявляється випадків створення або утримання місць розпусти і звідництва: 2008 рік -

584; 2009 рік - 627; 2010 рік - 666; 2011 рік - 655; 2012 рік - 534; 2013 рік - 683. Також велика кількість встановлених фактів учинення сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією: 2008 рік - 317; 2009 рік - 259; 2010 рік - 264; 2011 рік - 266; 2012 рік - 182; 2013 рік - 370. За цими злочинами стоять долі тисяч людей, яких втягують різними способами в сферу надання сексуальних послуг. Вони потребують багатоаспектної допомоги, що включає також захист їх прав.

Дослідження у сфері протидії сексуальній експлуатації проводили багато вчених, зокрема Н. Н. Ахтирська, О. М. Джужа, О. М. Ємець, В. М. Куц, К. Б. Левченко, І. А. Шваб та інші. В той же час, проблема надання допомоги постраждалим людям залишається сьогодні актуальною для країни. Цим обґрунтовується поставлена нами мета щодо висвітлення особливостей захисту прав осіб, потерпілих від сексуальної експлуатації.

Проведений аналіз законодавства у цій сфері дозволяє відзначити, що юридичні особливості надання допомоги та захисту прав жертв сексуальної експлуатації, яка виступає у більшості випадків метою торгівлі людьми, відображені в п'ятому розділі Закону України «Про протидію торгівлі людьми» [1]. Для ефективної допомоги таким особам та їх захисту створюється Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми. Особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, має право звернутися до місцевої державної адміністрації із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та до органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод. Після цього така людина має право до прийняття рішення про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, на забезпечення особистої безпеки, поваги, а також на безоплатне одержання: інформації щодо своїх прав та можливостей, викладеної мовою, якою володіє така особа; медичної, психологічної, правової та іншої допомоги незалежно від місця проживання; тимчасового розміщення у закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Подальше дослідження проблеми показало, що захист жертв сексуальної експлуатації відбувається не тільки як постраждалих від торгівлі людьми. Кримінально-процесуальне законодавство передбачає правовий захист особи, яка потерпіла від злочину, у тому числі пов'язаного з сексуальною експлуатацією. Права потерпілого визначені у статті 56 Кримінального процесуального кодексу [2]. Так, серед наведеного там переліку, є право, за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла, що особливо актуальним для захисту жертв сексуальної експлуатації. На законодавчому рівні така робота регламентується Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [3], у якому визначено, що до осіб, які мають право на забезпечення безпеки відносяться особи, які заявили до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брали участь чи сприяли виявленню,

попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень, а також потерпілі та їх представники у кримінальному провадженні. Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю, тобто по злочинам, пов'язаним з сексуальною експлуатацією, на органи внутрішніх справ, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи.

Окремо зауважимо, що світовим співтовариством та Україною особлива увага справедливо приділяється захисту дітей від сексуальної експлуатації, як найбільш вразливої з віктимної точки зору частини населення. Так, 25 жовтня 2007 року в місті Ланцароте вчинено Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [4], яка ратифікована у нас 20 червня 2012 року. Відповідно до статті 14 Конвенції [4] Україна, вживає необхідних законодавчих або інших заходів для допомоги у фізичній та соціальній реабілітації жертв у короткий та довгий строки. Ці заходи повинні враховувати належним чином погляди, потреби та інтереси дитини. Якщо батьки або особи, які дбають про дитину, мають стосунок до сексуальної експлуатації або сексуального насильства стосовно неї, процедури втручання охоплюють можливість усунення ймовірного злочинця, а також можливість вилучення жертви з її сімейного оточення. Умови й тривалість такого вилучення визначаються відповідно до найкращих інтересів дитини. Держава вживає необхідних законодавчих або інших заходів для надання, де це можливо, особам, близьким до жертви, медичної допомоги, зокрема термінової психологічної допомоги. Крім того, Україна вживає заходів відповідно до умов свого національного законодавства для співробітництва з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями або іншими елементами громадянського суспільства, яких залучено до надання допомоги жертвам.

Роботу із захисту та реінтеграції потерпілих від сексуальної експлуатації та торгівлі людьми проводить Міжнародна організація з міграції, зокрема шляхом надання їм допомоги безпосередньо або через мережу громадських організацій-партнерів. Відзначимо також вагому роль у такому процесі Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда- Україна» [5], що здійснює заходи із допомоги постраждалим за такими напрямками: організація та надання допомоги потерпілим, а також членам їх родин: медична, психологічна, юридична допомога, надання тимчасового притулку, соціальний супровід та інше; організація та надання допомоги дітям, потерпілим від торгівлі людьми, сексуальної експлуатації та насильства; допомога та сприяння у пошуку українських громадян, які зникли за кордоном, та у поверненні в Україну; співпраця з дипломатичними установами зарубіжних країн в Україні та дипломатичними установами України за кордоном з метою надання допомоги потерпілим; робота по укріпленню мережі фахівців міжнародних, урядових та неурядових організацій з метою надання допомоги потерпілим; підготовка методичних матеріалів для соціальних працівників та представників неурядових організацій по наданню допомоги; підготовка, видання та розповсюдження

інформаційних матеріалів для осіб, які постраждали від торгівлі людьми та насильства, у тому числі сексуального.

Проведене дослідження питання про захист прав жертв сексуальної експлуатації дає можливість зробити висновок про те, що в Україні захист прав таких людей відбувається на різних рівнях в залежності від конкретної ситуації та юридичного статусу особи. Перш за все, захист їх прав здійснюється як осіб, постраждалих від торгівлі людьми (яка в більшості випадків здійснюється з метою сексуальної експлуатації) та насильства (у тому числі сексуального), а також як потерпілих у кримінальних провадженнях.

Для надання допомоги особам, потерпілим від сексуальної експлуатації, активно залучаються можливості міжнародних та неурядових організацій. При цьому враховується вік, стан здоров'я, стать і спеціальні потреби постраждалих людей. Особлива увага приділяється захисту дітей від сексуальної експлуатації, для чого утворюється відповідне правове забезпечення на міжнародному та національному рівні. Україна вживає необхідних законодавчих та інших заходів для допомоги у фізичній та соціальній реабілітації жертв у короткий та довгий строки. Ці заходи враховують належним чином погляди, потреби та інтереси дитини. Для захисту прав осіб, потерпілих від сексуальної експлуатації, повинні спільно плануватись та проводитись відповідні заходи як правоохоронними і державними органами, так громадськими організаціями, що має забезпечити надання необхідної допомоги постраждалим людям.

Список використаних джерел:

1. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 2012. - № 19—20.— Ст. 173.
2. Кримінальний процесуальний кодекс від 13 квітня 2012 року // Голос України від 19 травня 2012 року. — № 90—91.
3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року N 3782-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР).— 1994. — № 11. — ст. 51.
4. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення: Учинено в місті Ланцароте 25 жовтня 2007 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua>,
5. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://la-strada.org.ua/>

*Підюков Петро Павлович,
завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення
навчально-виховного процесу навчально-наукового інституту права та
психології Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор, заслужений юрист України*

*Осипенко Руслан Іванович
начальник Шевченківського РУ ГУ МВС України у м. Кієві*

**ВИКОНАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ З РОЗКРИТТЯ
ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ЧИ
ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ
ТА ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ**

У структурі організованої злочинності (в тому числі з міжнародними зв'язками) останнім часом усе більш помітною стає її терористична спрямованість, що фінансується зазвичай за рахунок коштів, здобутих злочинним шляхом.

Отже, ефективна діяльність правоохоронних органів у сфері запобігання та протидії тероризму під час документування та розслідування такої категорії злочинів вимагає обов'язкового встановлення джерел його фінансування, своєчасне перекриття і знешкодження яких «обезкровлює» злочинне середовище, мінімізуючи можливості й масштаби здійснення ним терористичної діяльності. Безсумнівно, що це зумовлює необхідність належного володіння органами досудового розслідування оперативною обстановкою в зазначеній сфері та використання наявних можливостей впливу на її розвиток.

Одним із ефективних засобів такого володіння і впливу, як ми вважаємо, є максимальна реалізація слідчими й оперативними підрозділами правоохоронних органів можливостей агентурного проникнення в злочинне терористичне середовище відповідно до ст. 272 КПК України, що передбачає виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Відповідно до ч. 1 вказаної статті, під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до Закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування [1].

Виконання зазначеними особами такого спеціального завдання як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу.

Виконання спеціального завдання при ефективному застосуванні такої слідчої (розшукової) дії значно сприяє встановленню відповідних обставин та здійсненню контролю за діяльністю організованого злочинного угруповання (в тому числі з терористичною спрямованістю), зокрема: викриттю ієрархічної структури ОЗУ; встановленню сфери злочинної діяльності осіб, які до нього входять, їхніх ймовірних корумпованих і фінансових зв'язків, специфічного оточення, характеру взаємовідносин, способів і засобів зв'язку між ними; оперативної розробки членів і лідерів ОЗУ та вчинених або тих, що плануються ними, тяжких та особливо тяжких злочинів; встановленню й перекриттю джерел фінансування такого організованого злочинного угруповання; виявлення інших відомостей і обставин, що мають значення і підлягають встановленню (доказуванню) у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК) щодо зазначеної категорії справ.

Не менш важливим у визначеному форматі вважаємо також оптимізацію діяльності відповідних оперативних підрозділів правоохоронних структур з формування, розширення та використання негласного апарату в цій сфері. Головним критерієм при його формуванні має стати здатність осіб, які входять до його мережі, надавати виходячи з їхніх реальних можливостей та особистісних якостей дійсну допомогу у виконанні покладених на слідчі та оперативні підрозділи завдань.

Особливу увагу при цьому належить приділити оперативному обслуговуванню тимчасово окупованих та суміжних із ними територій на Сході нашої країни, де проводиться антитерористична операція, сконцентрувавши можливості негласного апарату, інші зусилля оперативних і слідчих підрозділів, насамперед, на таких напрямках: 1) встановлення злочинних організацій та угруповань, фізичних і юридичних осіб, які сприяють (забезпечують) функціонуванню каналів незаконного придбання й переміщення зброї та інших засобів ураження як у райони проведення АТО, так і звідтіля, а також лідерів і членів ОЗУ, причетних до терористичної та диверсійної діяльності та їх фінансування; 2) запобігання підбурюванню або втягуванню мирного населення чи співробітників правоохоронних структур, задіяних в АТО, у злочинну діяльність, спрямовану на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення установ державної влади або пов'язану з посяганнями на територіальну цілісність і недоторканість України;

3) встановлення осіб, у тому числі працівників митної й прикордонної служби, інших правоохоронних органів, які причетні до контрабандного постачання зброї, матеріально-технічного й фінансового забезпечення терористичних угруповань; 4) виявлення осіб, які можливо прикривають терористичну і сепаратистську діяльність, підтримують сталі зв'язки з ОЗУ й особами, причетними до здійснення терористичної діяльності чи вчинення диверсій та їх фінансування; 5) максимальне використання всіх наявних можливостей, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [2] та ін.

Цілком зрозуміло, що якісне забезпечення вказаних напрямів потребує ретельної ревізії й укріплення кадрами наявного негласного апарату оперативних підрозділів і більш ефективної й виваженої його розстановки та навчання, що є окремими темами для обговорення теоретиками і практиками.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 14 вересня 2014 р. : (ОФПЦ. ТЕКСТ). - К. : ПАЛИВОДА А. В., 2014. - 328 с. - (Кодекси України).
2. Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2014. - № 50-51. - Ст. 2057.

*Плева Ксенія Валеріївна,
доцент кафедри досудового розслідування навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Призначення покарання фактично є підсумком всієї діяльності по кримінальному провадженню, яка здійснювалась тривалий час працівниками органів досудового розслідування та суду. При цьому суд, зважаючи на всі зібрані по справі докази, з урахуванням всіх обставин, які характеризують вчинений злочин та особу винного, обирає покарання, яке повинно бути адекватним ступеню суспільної небезпеки діяння та особи, що його вчинила.

Згідно зі ст. 60 КК України покарання повинно бути справедливим. Тільки в цьому разі воно може досягти цілей, передбачених ст. 50 КК України, а саме - відновлення соціальної справедливості, а також виправлення засудженого і попередження скоєння ним нових злочинів.

При призначенні покарання суд зобов'язаний врахувати особу винного, тобто його соціально - біологічну сутність. Головною є соціальна сторона. Розрізняють біологічні і соціальні властивості особи. До перших належить вік особи, стан її здоров'я, наявність фізичних і психічних вад, до других - ставлення винного до праці, громадського обов'язку, родини, правил співіснування в суспільстві.

Аналіз кримінального законодавства окремих зарубіжних країн в частині визначення системи кримінальних покарань та загальних засад їх призначення (оскільки від правильно призначеного покарання, яке базується

на дотриманні принципів гуманізму, справедливості, індивідуальності кримінальної відповідальності тощо залежить ефективність цих покарань, а відповідно, й елемента вищого рівня - всієї системи покарань) дає підстави говорити про відмінність у підходах законодавців щодо визначення і системи, і засад призначення покарань.

Зокрема, КК Франції, будучи, на думку дослідників одним, з досить жорстких європейських кодексів, має будову системи кримінальних покарань, зумовлену особливостями класифікації протиправних діянь на злочини, проступки та порушення. І відповідно до цього включає в себе три підсистеми: систему безпосередньо покарань за злочини (довічне позбавлення волі та довічне ув'язнення або заточення чи ув'язнення на строк не менше 10 років); виправні покарання (тюремне ув'язнення на строк від 6 місяців до 10 років, штраф, штрафодні, неоплачувані роботи в суспільних інтересах, позбавлення або обмеження прав); за проступки та покарання за порушення (штраф, позбавлення або обмеження прав). До додаткових покарань, що призначаються за злочини та проступки, належать: обмеження правоздатності, втрата прав, позбавлення прав, заборона використовувати певний предмет або його конфіскація, оприлюднення судової постанови.

Гуманізація кримінального права в напрямі звуження можливостей суду в призначенні суворих покарань, пов'язаних з позбавленням волі, на користь альтернативних видів покарань втілюється в КК Франції у визначенні загальних засад призначення покарання, однією з яких є вимога обов'язкового мотивування призначення тюремного ув'язнення без відстрочки його виконання за вчинення проступку.

Подібні підходи можна простежити й у кримінальному законодавстві Німеччини. Там покарання у вигляді позбавлення волі може бути довічним або на певний строк (від 1 місяця до 15 років). Однак застосування навіть такого короткострокового покарання має бути обґрунтоване та вмотивоване. Так § 47 КК Німеччини містить особливий припис стосовно можливості призначення такого покарання лише у виключних випадках, а саме в разі встановлення особливих обставин, що стосуються діяння й роблять невідворотним призначення позбавлення волі для впливу на особу, яка скоїла діяння, або для захисту правопорядку.

КК Італії також передбачає як основні, так і додаткові покарання, перелік останніх, на кшталт КК України, є доволі широким та передбачає дев'ять заборон правового характеру, що свідчить про можливість суду максимально враховувати обставини, які обтяжують та пом'якшують, при індивідуалізації покарання. Досить неординарним і нетиповим для більшості європейських країн є підхід італійського законодавця до визначення мінімального строку позбавлення волі, який дорівнює п'ятнадцяти дням при максимальній межі 24 роки та існуванні більш м'якого покарання - арешту строком від 5 днів до трьох років.

Стаття 123 КК Італії визначає можливість суддівського розсуду щодо зменшення або збільшення покарання, обумовлюючи її вимогою чіткого

мотивування прийнятого рішення та фіксує неможливість виходу за межі, встановлені для кожного виду покарання, крім випадків, передбачених законом. З'ясовуючи зміст цієї норми, М. Ігнатова звертається до праць італійських юристів, які демонструють положення кримінально-правової доктрини із цього питання, визначаючи, що від судді не вимагається ретельного (детального) коментування критеріїв оцінювання, достатньою визнається навіть вказівка на обрані елементи, що послужили підґрунтям для формування судового рішення, а також на оцінку обставин вчинення злочину, що демонструвало б урахування суддею всіх складових злочинного діяння [4, с. 234].

КК Італії також не містить імперативної норми щодо необхідності обґрунтування вибору саме того чи іншого покарання, особливо можливості чи неможливості призначити покарання у вигляді позбавлення волі при існуванні альтернативних санкцій. Напевне, саме тому вибір вигляду покарання у випадку, коли закон передбачає альтернативні санкції, залишається за суддею і не може бути переглянутий жодною інстанцією, керуючись принципом законності, якщо вибір покарання був належним чином вмотивований у вирoku суду [7, с. 156].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією академіка Академії правових наук України, професора В. В. Сташиса. - Х. : Одиссей, 2007. - 1181 с.
2. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. - К. : Юрінком Інтер, 2001. - 240 с.
3. Уголовный кодекс Франции / Науч. Редактирование канд. юрид. наук. доц. Н. Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие канд.юрид. наук. доц. Н. Е. Крыловой. - СПб.: Издательство «Юридический центр Пресе», 2002. - 650 с.
4. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть [Текст] : под ред. И. Д. Козочкина. - М. : Ин-т международного права и экономики А. С. Грибоедова, 2001. - 576 с.
5. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. - М.:ИКД «Зерцало-М», 2001. - 208 с.
6. Уголовный кодекс Испании / Под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова. - М.: Зерцало, 1998. - 218 с.
7. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А. А. Малиновский. - М. : Междунар. отношения, 2002 - 376 с.
8. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://mibo.nmu.org.ua/ua/vechimia_osvita/komentar2.pdf
9. Общая часть [Текст] : учебник / Ю. В. Александров [и др.] : отв. ред. Я. Ю. Кондратьев : науч. ред.: В. А. Клименко, Н. И. Мельник. - К. : Атика 2002 - 448 с.

*Процюк Олег Володимирович,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІН, ЩО ВІДБУЛИСЯ У ДИСПОЗИЦІЇ СТАТТІ 213 КК УКРАЇНИ «ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З МЕТАЛОБРУХТОМ»

Стаття 213 Порухнення порядку здійснення операцій з металобрухтом знаходиться у Розділі VII Особливої частини КК України, має дві частини, що містять заборону вальні норми (Стаття 213 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4025[^]1 від 15.11.2011; в редакції Закону № 191[^]111 від 12.02.2015).

Злочини у сфері господарської діяльності досить докладно висвітлено у роботах: П. П. Андрушка, О. Ф. Бантишева, Л. В. Багрій-Шахматова, О. І. Бойка, Б. В. Волженкіна, В. М. Володька, О. О. Дудорова, М. Й. Коржанського, М. А. Кочубея, П. С. Матишевського, П. П. Михайленка, М. І. Мельника, А. А. Музики, В. О. Навроцького, О. М. Омельчука, М. І. Хавронюка, та інших провідних вчених.

Законом України № 191[^]Ш від 12.02.2015» Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» до даної статті внесено ряд змін, а саме: введено поняття «прийом» брухту кольорових і чорних металів, а також у статті йде мова про «здійснення операцій з брухтом кольорових і чорних металів посадовими особами суб'єктів господарської діяльності, відомості про яких не включено до переліку суб'єктів господарювання, що здійснюють операції з металобрухтом». Які особливості при кваліфікації даного діяння потягнуть за собою ці зміни? Чи є вони практично значущими? Це і стало предметом нашого дослідження.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є відносини, що виникають у процесі здійснення операцій з металобрухтом, порядок проведення яких регламентуються ЗУ від 5 травня 1999 р. № 4075[^]1 «Про металобрухт». Суспільна небезпечність злочину полягає в порушенні встановленого законом порядку зайняття господарською діяльністю, пов'язаною з проведенням незаконних операцій зі стратегічною та енергозберігаючою сировиною для металургійного виробництва. Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом злочину можуть бути відносини власності, а додатковим факультативним - відносини у сфері оподаткування.

Предметом злочину є як побутовий так і промисловий металобрухт, а також приміщення та споруди для розташування незаконних пунктів його прийому, схову і збуту. Брухт кольорових і чорних металів - це не придатні для прямого використання вироби або частини виробів, які за рішенням власника втратили експлуатаційну цінність унаслідок фізичного або

морального зносу і містять у собі чорні або кольорові метали чи їх сплави, а також вироби з металу, що мають непоправний брак, залишки від виробництва та обробки чорних і кольорових металів та їх сплавів.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 213 КК, полягає в таких діях: здійснення прийому брухту кольорових і чорних металів фізичними особами відомості про яких не включено до переліку суб'єктів господарювання, що здійснюють операції з металобрухтом; здійснення операцій з брухтом кольорових і чорних металів посадовими особами суб'єктів господарської діяльності, відомості про яких не включено до переліку суб'єктів господарювання, що здійснюють операції з металобрухтом; надання приміщень та споруд для розташування незаконних пунктів прийому, схову та збуту металобрухту, організація незаконних пунктів прийому, схову та збуту металобрухту.

Поняттям «прийом» брухту кольорових і чорних металів законодавець не оперує. Відтак можемо припустити, що це акт платного чи безоплатного прийому передачі, що полягає в комплексі робіт з перевірки кількості та якості отриманого брухту, оформлення його відповідними документами та оприбуткування на складському приміщенні чи іншому місці прийому, схову чи збуту.

Операціями з брухтом кольорових і чорних металів слід вважати заготовлю, переробку і металургійну переробку брухту чорних і кольорових металів. Заготівля - це збирання, кушівля та реалізація металобрухту. Переробка - доведення будь-яким способом металобрухту до стану, який відповідає встановленим стандартам, нормам і правилам. Металургійна переробка - переплавка металобрухту в металургійних агрегатах з дотриманням відповідних умов і технологій з метою зміни структури металу та доведення його до стандартів певного виду металопродукції із визначеними технологічними та експлуатаційними властивостями.

Щодо відомостей про осіб вказаних у ч.1 ст. 213 КК України то вони мають бути відсутні у (не включено до) переліку суб'єктів господарювання, що здійснюють операції з металобрухтом. Ми це розуміємо таким чином, що здійснення операцій з металобрухтом було вчинено без спеціального дозволу (ліцензії) - здійснення їх зареєстрованими як суб'єкти підприємництва громадянами-підприємцями та юридичними особами без одержання ліцензії на здійснення таких операцій або з порушенням умов ліцензування.

Ліцензування господарської діяльності полягає у видачі, переоформленні та анулюванні ліцензій, видачі їх дублікатів, веденні ліцензійних справ і ліцензійних реєстрів, контролі за дотриманням ліцензіатами ліцензійних умов, видачі розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов та законодавства у сфері ліцензування.

Ліцензійні умови - встановлений з урахуванням вимог законів вичерпний перелік організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при провадженні видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню (абзаци 5,6,7 ч. 1 ст. 1 та п. 26, 27 ст.

9 ЗУ від 1 червня 2000 р. N 1775-III «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»).

Для кваліфікації злочину за ст. 213 КК встановлення факту здійснення зазначених у статті операцій є обов'язковим.

Надання приміщень та споруд для розташування незаконних пунктів прийому, схову та збуту металобрухту означає надання можливості одній чи кільком особам використовувати приміщення або споруду для розташування в них незаконного приймального пункту. Відкривати приймальні пункти в будь-яких регіонах України без обмежень має право лише спеціалізоване металургійне переробне підприємство, яке здійснює операції з металобрухтом на підставі ліцензії.

Під організацією незаконних пунктів прийому, схову та збуту металобрухту слід розуміти відкриття таких пунктів: спеціалізованими або спеціалізованими металургійними переробними підприємствами без зазначення цих пунктів у ліцензії; без наявності земельної ділянки, облаштованої для здійснення операцій з брухтом кольорових металів та їх сплавів, площею не менш як 500 м², з брухтом чорних металів та їх сплавів - не менш як 1000 м², яка повинна мати бетонне або тверде покриття; фізичними особами, фізичними особами суб'єктами підприємницької діяльності, не спеціалізованими підприємствами.

За конструкцією об'єктивної сторони склад злочину є формальним і вважається закінченим з моменту вчинення зазначених у диспозиції кримінально-правової норми дій.

Суб'єктом злочину визнається фізична осудна особа, що досягла 16 років, а також посадові особи суб'єктів господарської діяльності, відомості про яких не включено до переліку суб'єктів господарювання, що здійснюють операції з металобрухтом.

Суб'єктивна сторона аналізованого злочину характеризується прямим умислом, а його мотиви й мета можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

*Савченко Владлена Олегівна,
ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ, НЕ
ПОВ'ЯЗАНОГО З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Забезпечення виконання кримінального покарання є одним з найважливіших елементів кримінально-правової боротьби із злочинністю. Без реального виконання покарання взагалі неможливе досягнення його

мети, передбаченої в ст. 50 КК України. Крім цього, належна реалізація призначеного вироком суду покарання є важливою умовою забезпечення ефективної роботи системи правоохоронних органів України. Поряд з процесуальними та організаційними засобами, які покликані гарантувати у відповідності з діючим законодавством своєчасне виконання покарання, не менше значення має належна регламентація відповідальності за ухилення від покарання, в тому числі і не пов'язаного з позбавленням волі. Саме тому, для досягнення мети покарання, підвищення його ролі, як засобу протидії ухилення від його відбування потрібна чітка та логічно-послідовна кримінально-правова регламентація, яка забезпечуватиме реальну можливість реалізації принципів невідворотності кримінальної відповідальності та покарання. Крім цього важливість дослідження наведеної проблематики обумовлюється і з позиції техніко-юридичного конструювання законодавства, оскільки в процесі його генезису, види та засоби диференціації відповідальності змінювалися та вдосконалювалися.

Викладене свідчить, що проблемні питання пов'язані з кримінальною відповідальністю за ухилення від покарання не пов'язаного з позбавленням волі потребують окремого, ґрунтовного монографічного дослідження. Слід зауважити, що на даний час у вітчизняній науці відсутні комплексні монографічні дослідження, присвячені питанням кримінальної відповідальності за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

Безумовно, обрана тема наукового пошуку в цілому пов'язана із злочинами проти правосуддя. І якщо питанням кримінально-правової протидії злочинам проти правосуддя присвячено значну кількість теоретичних досліджень, то теоретичні розробки, що стосуються положень про кримінальну відповідальність за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі залишаються поза увагою наукової спільноти або досліджуються фрагментарно в межах окремих підрозділів відповідних наукових досліджень. В більшій мірі це пов'язано з тим, що власне рамках окремої статті, кримінальна відповідальність за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням була представлена лише з прийняттям КК України 2001 р. До цього часу більшість відповідних наукових праць, зокрема радянського періоду, зводилися до вивчення конкретного покарання не пов'язаного з позбавленням волі. Це обумовлено особливістю конструкції КК України 1960 р., відповідно до якої зміст покарання, а також особливості відповідальності за ухилення від його відбування були визначені в рамках однієї статті.

Слід зауважити, що незважаючи на наявність окремих кримінологічних та кримінально-правових досліджень відповідальності за ухилення від відбування покарань не пов'язаних з позбавленням волі, значних позитивних зрушень у кримінально-правовій охороні відповідних суспільних відносин за останні роки нажалі не відбулося. За даними офіційної статистики МВС України (2009-2012 рр.) та Генеральної прокуратури України (2013-2014 рр.)

зберігається стійка тенденція до збільшення випадків ухилення від відбування покарань не пов'язаних з позбавленням волі. Так, протягом: 2009 р. порушено 1304 кримінальні справи за злочин передбачений ст. 389 КК України; 2010 р. - 1610; 2011 р. - 1773; 2012 р. - 1855. Упродовж 2013 р. зареєстровано 3007 кримінальних проваджень за ст. 289 КК України. За 10 місяців 2014 р. - 2218. У порівнянні з цим за статистичними даними Державної пенітенціарної служби України кількість осіб, які зокрема відбували покарання у вигляді: а) громадських робіт у 2010 р. - 16049, 2011 р. - 18953, 2012 р. - 23070, 2013 р. - 20548, за 6 місяців 2014 - 12770; б) виправних робіт у 2010 р. - 7144, 2011 р. - 6479, 2012 р. - 5631, 2013 р. - 5248, за 6 місяців 2014 - 3414; в) заборони обіймати певні посади у 2010 р. - 15333, 2011 р. - 17087, 2012 р. - 16996, 2013 р. - 16071, за 6 місяців 2014 - 11639.

Вважаємо, що для ефективної протидії випадкам ухилення від відбування покарань не пов'язаних з позбавленням волі, потребують комплексного вирішення питання відповідальності за відповідні діяння. Зокрема, не розробленими у науковому плані залишаються питання щодо: змісту ухилення від відбування покарань; факторів, що визначають соціальну зумовленість відповідальності за ухилення від відбування покарань не пов'язаних з позбавленням волі; методології наукового пізнання обраної нами проблематики; генезису кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарань; особливостей кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання не пов'язаного з позбавленням волі за законодавством зарубіжних країн; розуміння об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину передбаченого ст. 389 КК України; особливостей кваліфікації аналізованого складу та відмежування його від суміжних посягань; є) покарання за досліджувані суспільно небезпечні діяння.

В межах цього, досить дискусійними є питання щодо: доцільності існування окремої кримінально-правової норми, що визначає ухилення від відбування покарання, як окремий склад злочину; перспектив удосконалення назви ст. 389 КК України; структури суспільних відносин, які є об'єктом досліджуваного злочину; розширення чи звуження змісту об'єктивної сторони, за рахунок перегляду кола покарань не пов'язаних з позбавленням волі, від відбування яких ухиляється; конкретизації можливих способів ухилення від відбування покарання та моменту закінчення злочину; змісту умислу, як ознаки суб'єктивної сторони ухилення від відбування покарання; кваліфікації випадків ухилення вчиненого за попередньою змовою та службовою особою; можливості визнання ухилення підставою призначення більш суворого покарання в межах санкції за якою особа була засуджена.

Севрук Володимир Генадійович,

*в. о. наукового співробітника відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

Павленко Сергій Олексійович

*в. о. наукового співробітника відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

ПРОБАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА УВ'ЯЗНЕННЮ НЕПОВНОЛІТНІХ

Останнім часом кримінально-виконавчі правовідносини стали однією з основних тем для проведення досліджень і реформування. Усе більше уваги науковці приділяють з'ясуванню мети покарання та кримінально-виконавчої діяльності. Особливо важливим стає визначення мети та алгоритму діяльності з виконання покарань відносно неповнолітніх. Обумовлено це тим, що молодь є майбутнім держави і від того, як держава ставиться до молоді, залежить, власно кажучи, майбутнє держави [1].

Особливості виконання покарання у виді позбавлення волі неповнолітніми передбачено у главі 21 Кримінально-виконавчого кодексу України. У ній йдеться про матеріально-побутові умови, режимні вимоги до засуджених, специфіку побудови установ для неповнолітніх, додаткові гарантії при їх звільненні та деякі положення про їх соціальну адаптацію до умов вільного життя.

Неповнолітні відбувають покарання у виді позбавлення волі у спеціальних виховних колоніях, що відрізняються від колоній для дорослих перш за все ступенем ізоляції. Ці колонії не мають поділу за рівнями безпеки, в них більш доступні поліпшені умови тримання. Основними особливостями виховних колоній, які відрізняють їх від будь-яких інших установ та вказують на виховний характер діяльності є: більш м'який і лояльний режим тримання, прояв якого полягає в тому, що для таких засуджених передбачені більш комфортні умови тримання, підвищенні норми харчування, більші можливості для заняття спортом, участі в інших заходах; можливості щодо навчання засуджених неповнолітніх; специфічні умови їх праці, передбачені законодавством про працю; заборона застосовувати до них спеціальні засоби безпеки й накладати деякі дисциплінарні стягнення; обмеження вживання деяких заходів щодо неповнолітніх (переміщення без супроводу, слідування до місця вибуття при звільненні засудженого, переведення неповнолітніх в інші колонії та ін.); більші можливості щодо звільнення й дострокового звільнення засуджених неповнолітніх; поступове привчання до умов життя на волі (існування дільниць соціальної адаптації), до якої засуджений попадає майже автоматично коли до закінчення встановленого строку відбування покарання або до дати застосування можливого умовно-

дострокового звільнення від відбування покарання залишається не більше шести місяців.

Намагання зробити процес відбування покарання такими особами максимально наближеним до виховного процесу відбувається й у заходах заохочення. За сумлінну поведінку і ставлення до праці й навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватися додаткові заохочення, серед яких надання права: а) відвідати культурно-видовищні і спортивні заходи за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії; б) виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів. Такі заходи, безумовно, є позитивними, спрямованими на подальшу соціалізацію неповнолітнього.

І все ж таки, незважаючи на всю роботу, стан справ з виховання та ресоціалізацією засуджених неповнолітніх залишається на низькому рівні. Ні для кого не секрет, що цілі, які стоять перед покаранням та кримінально-виконавчою діяльністю відносно засуджених неповнолітніх, реалізуються не часто. Практика свідчить, що серед засуджених неповнолітніх рецидив складає майже 60 %. Тобто виховні колонії фактично є «кузнею кадрів» для кримінального світу. Тому доцільно погодитись з думкою, що злочини вчиняються у суспільстві, той боротися зі злочинністю, у переважній більшості, потрібно у рамках суспільства [2, с. 2].

Як відомо, нині в усьому світі ставиться під сумнів доцільність покарання у виді позбавлення волі, яке проіснувало як інновація протягом двох століть, виявило свою неефективність. Світове співтовариство зійшлося на думці про необхідність скорочення сфери застосування покарання у виді позбавлення волі та розширення практики застосування альтернативних покарань. Цьому процесу сприяло багато чинників, пов'язаних як із загальним процесом гуманізації державної політики демократичних країн у кримінально-правовій сфері, так із аналізом стану злочинності та неефективності судової практики застосування репресивних видів покарань, пов'язаних з позбавленням волі [3].

На сучасному етапі альтернативні санкції знайшли своє відбиття у резолюціях, затверджених концепціях і рішеннях міжнародних симпозіумів та конгресів ООН з питань попередження злочинності, поведіння з засудженими, застосування альтернативних ув'язненню покарань тощо [2, с. 194].

У більшості країн Західної Європи вже давно застосовуються не в'язничні та альтернативні види покарань. Одним із найпоширеніших за кордоном видів альтернативних покарань і є пробація. Перевагою пробації є не лише гуманність системи правосуддя, але й соціально-економічна доцільність. Так, за рахунок залишення правопорушника у суспільстві збільшуються шанси його успішного виправлення, збереження корисних соціальних зв'язків (створення сім'ї), роботи (економіка країни, компенсація

шкоди потерпілим), уникнення негативного впливу кримінального середовища інших засуджених у в'язницях (правопорядок).

Таким чином, введення інституту пробації в Україні стане наступним кроком на шляху приведення чинного законодавства в сфері виконання покарань у відповідність до міжнародних стандартів [4], сприятиме гуманізації покарання, дозволить більш диференційовано підходити до кожної конкретної справи, реалізуючи на практиці принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання.

Список використаних джерел:

1. Романов М. В. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженим неповнолітнім / М. В. Романов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : nauka.jur-academy.kharkov.ua/.../Romanov.pdf.
2. Богатирьова О. І. Служба пробації як аналог кримінально-виконавчої інспекції: Монографії. - К. : «МП Леся», 2012. - 320 с.
3. Халимон С. І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції : дис. ... кандидата юрид. наук. 12.00.08 / Халимон Сергій Іванович. - Дніпропетровськ, 2008. - 254 с.
4. Дубінчина О. М. Пробація в Україні / О. М. Дубінчина [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [BYr://^m^m^lex-1te.com.ua^o=III_ag1;1cle&M=887](http://byr.lex-1te.com.ua/o=III_ag1;1cle&M=887).

*Соловей Денис Юрійович,
здобувач кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

**ЕВОЛЮЦІЯ КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ
В РАДЯНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (20-ТІ РР. XX СТ.)**

В умовах зовнішньої агресії проти нашої держави дослідження еволюції злочинів проти національної безпеки, прототипом яких виступали в радянському законодавстві про кримінальну відповідальність контрреволюційні злочини, є доволі актуальним питанням.

Мета роботи полягає у здійсненні аналізу нормативно-правових актів, які визначали поняття та класифікацію контрреволюційних злочинів (20-ті рр. XX ст.)

Науковою розробкою цієї проблематики займалися такі науковці як: П. С. Матишевський, В.К. Матвійчук, П. П. Михайленко, Л. П. Лановенко, М. І. Хавронюк, Б. Усенко, П. Л. Фріс та ін.

Контрреволюційні злочини - це термінологічне визначення особливо небезпечних злочинів політичного характеру проти Радянської держави та її суспільного устрою, прийняте в перших правових актах радянської влади.

Одним з перших кримінально-правових актів, які містили цей термін, була, прийнята 19 грудня 1917 р. інструкція Наркомату юстиції «Про революційний трибунал». У ній зазначалося, що до контрреволюційних злочинів відносилися контрреволюційні повстання, протидія чи опір робітничо-селянському уряду, радам, заклик до протидії. Аналіз положень декрету «Про суд» робітничо-селянського уряду УСРР від 14 лютого 1919 р. свідчить про здійснення класифікації злочинів на контрреволюційні злочини, особливо небезпечні злочини проти порядку управління та злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі не більше двох років або інші більш м'які покарання. До першої групи злочинів відносилися всі контрреволюційні зазіхання (контрреволюційний саботаж, низка інших форм опору колишньої влади) і особливо небезпечні злочини проти порядку управління (спекуляція, мародерство, казнокрадство), а до другої - усі інші злочини.

У подальшому тлумачення складу контрреволюційного злочину неодноразово розширювалося. Так, постановою ВЦВК від 6 жовтня 1918 р. «Про підсудність революційним трибуналам» на надзвичайні комісії (далі - НК) покладалося завдання боротьби із саботажем, шпигунством, агітацією і пропагандою, найбільш небезпечними загальнокримінальними злочинами. Цей нормативний акт до контрреволюційних злочинів відносив : масові безладдя, бандитські виступи, активну боротьбу з революційним рухом за часів царського режиму.

Відповідно до Положення про революційні військові трибунали, від 20 листопада 1919 р. в окрему групу виділялися контрреволюційні злочини, вчинені військовослужбовцями. Положення про революційні трибунали (декрет ВЦИК від 18 березня 1920 р.) розмежовувало справи про контрреволюційні діяння і справи про велику спекуляцію, про службові злочини в особливо великих розмірах, про явне дискредитування влади радянськими працівниками, про дезертирство.

Законодавче поняття контрреволюційного злочину було сформульоване в КК РРФСР 1922 р. У цьому кодексі було виділено в окремий розділ «державні злочини» і до них віднесено: «контрреволюційні злочини» і злочини проти народного управління. Поняття контрреволюційного злочину, що містилося в російському кримінальному законодавстві було повністю відтворене в ст. 57 КК УСРР та в ст. 57-1 КК УСРР 1927 р. Контрреволюційними могли визнаватися будь-які дії, спрямовані на повалення, підлив або послаблення радянської влади, а також інші дії проти основних, політичних, господарських та інших завоювань пролетарської революції. До контрреволюційних злочинів відносилися: 1) організація в контрреволюційних цілях збройних повстань або вторгнення на радянську територію збройних загонів або банд, а рівно участь у всякій спробі з тією ж метою захопити владу в центрі і на місцях або насильно відторгнути від РРФСР яку-небудь частину території або розірвати укладені нею договори (ст. 58); 2) співробітництво з іноземними державами або їх

окремими представниками з метою скласти їх до збройного втручання у справи республіки, оголошення їй війни або організації військової експедиції, а також сприяння цьому (ст. 59); 3) участь у контрреволюційних організаціях (ст. ст. 60-63); 4) участь у виконанні в контрреволюційних цілях, терористичних актів, спрямованих проти представників радянської влади або діячів революційних робітничо-селянських організацій (ст. 64); 5) організація в контрреволюційних цілях знищення або помноження вибухом, підпалом або іншим способом залізничних або інших шляхів і засобів сполучення, засобів народного зв'язку, водопроводів, суспільних складів та інших споруд і будівель, а рівно участь у виконанні вказаних злочинів (ст. 65); 6) участь у шпionaжі (ст. 66); 7) активні дії і активна боротьба проти робітничого класу і революційного руху, що проявилася на відповідальних посадах при царському ладі (ст. 67); 8) приховування і пособництво контрреволюційним злочинам (ст. 68); 9) пропаганда і агітація у напрямку допомоги міжнародній буржуазії (ст. 70); 10) самовільне повернення в межі РРФСР у випадку застосування до особи покарання у виді вигнання за межі РСФСР (ст. 71); 11) виготовлення і поширення агітаційної літератури контрреволюційного характеру (ст. 72); 12) зміна і поширення з контрреволюційною метою неправдивих чуток або неперевіраних відомостей, що можуть викликати суспільну паніку, викликати недовіру до влади або дискредитувати її (ст. 73).

До контрреволюційних злочинів також відносилися діяння, спрямовані проти інших країн соціалістичної орієнтації.

Аналіз викладеного дозволяє констатувати, що нормативно-правові акти, які містили ознаки та класифікацію контрреволюційних злочинів містили систему оціночних категорій. Це за допомогою принципу аналогії при кваліфікації злочинів призвело до створення умов для застосування масових політичних репресій.

*Столяр Таїса Володимирівна,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії прокуратури України*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ВЧИНЕННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА ТА ЗА НАНЕСЕННЯ
УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ ЗА РУСЬКОЮ
ПРАВДОЮ

Формування в Україні правової, демократичної держави передбачає всебічну охорону прав і свобод кожного громадянина. У ст. 3 і ст. 27 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеки визначаються найвищою соціальною цінністю. Кожна людина має невід'ємне (абсолютне) право на життя та

здоров'я особи. Обов'язок держави захищати життя та здоров'я особи людини. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Актуальність проблеми полягає в тому, що такий злочин, як умисні тяжкі тілесні uszkodження існував протягом усієї історії людства, за різних умов і обставин. Історичний досвід свідчить, що саме в період докорінних суспільних змін, соціально-економічного устрою спостерігається значне зростання рівня злочинності в цілому, а особливо - насильницьких злочинів, до яких відноситься нанесення тяжких тілесних uszkodжень. Аналіз законодавства про відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень слід розпочинати з найдавніших часів, коли закладалися основні підвалини поняття цього злочину - з часів становлення Київської Русі.

Слід визначити, що у праслов'янському суспільстві VII - IX століть єдиним джерелом права був Закон Руський, що склався у період «військової демократії» V — VI століть [1, с. 34]. З договорів великих князів Олега (911 р.) та Ігоря (945 р.) із греками вбачається, що Руський Правді передував Закон Руський. Текст цього Закону не дійшов до наших часів. Дослідники вважають, що, можливо, це був не законодавчий акт, а загальновизнаний на Русі звичай, на який опиралися князівські договори.

Угоди Київської Русі з Візантією передбачали покарання за злочини, які могли вчинити руські люди на території Візантії і греки на території Русі. У договорі 911 р. йшлося про взаємні зобов'язання щодо притягнення до відповідальності за вбивство, тяжкі тілесні uszkodження, крадіжку, інші злочини [2, с.84].

Найвідомішою пам'яткою давньоруського права, що містить норми про злочини і покарання, є Руська Правда у своїй ранній редакції (XI століття). Її положення ґрунтувалися переважно на звичаях. В цей період діяла Руська Правда, яка існує у трьох редакціях: Коротка, Розширена та Скорочена. Ми досліджуватимемо Коротку редакцію Руської Правди з тієї причини, що в ній більш чітко висвітлено кримінальну відповідальність за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень. Розвиток кримінальної відповідальності за нанесення умисних тяжких тілесних uszkodжень починається, саме, із Руської Правди. Початковий текст Руської Правди до нас не дійшов. Нині відомо 106 списків Руської Правди. Усі списки складені протягом XIII-XVII ст. Коротка редакція Правди як єдиний кодифікований акт, на думку дослідників, з'явилася наприкінці XI або на початку XII ст. Як пам'ятка права Руська Правда вперше була відкрита В. Татіщевим у 1738 р., тобто понад 260 років тому. Ще й сьогодні залишається спірним питання, чи є Руська Правда першим писаним джерелом права Київської Русі. Науковці припускають, що перші писані джерела права були і до Руської Правди, проте на сьогодні не збереглися. Л. Черепний припускає, що між 882 і 911 рр. був створений кодифікований акт ранньофеодального права, який послужив основою для Руської Правди Ярослава Мудрого [3].

Традиційного поділу тілесних uszkodжень на види, на відміну від чинного законодавства України про кримінальну відповідальність (умисні та

необережні, а також легкі, середньої тяжкості та тяжкі), Коротка редакція Руської Правди, як вже зазначалося, не знає. Вона не розрізняє відповідальності залежно від суб'єктивної сторони злочину. В ній немає різниці між умислом і необережністю та розмежування умислу на прямий і непрямий. Хоча М. Грушевський, досліджуючи її, виділив і початки суб'єктивної оцінки: з точки зору наявності наміру та усвідомлення під час вчинення кримінального злочину. Вже в найдавнішій Правді карється намір удару, не доведеного до кінця (ст. 8), заподіяний удар (ст. 5), а також образа (ст. 7) відповідно накладенням штрафу в розмірі від 1 до 40 грн [4, с. 360].

Отже, із змісту ст. 5 Короткої редакції Руської Правди можна припустити, що йдеться саме про тяжкі тілесні uszkodження. Караність цього злочину рівнозначна караності вбивства - 40 грн винагороди на користь потерпілого. Очевидно такий підхід до караності застосовувався і при пошкодженні ноги потерпілого. Це впливає із ст. 6, де сказано: якщо нога залишиться цілою, (але) якщо почне кульгати, то нехай усмиряють (винного) домочадці (пораненого). Термін «усмиряють» означає можливість застосування членами родини потерпілого (домочадцями) кровної помсти [5].

Із дослідження змісту ст.17 Короткої редакції Руської Правди можна зробити висновок, що розглянуті випадки кримінально-правового регулювання стосувалися лише вільних людей. До холопів та інших залежних людей (рядовичів, смердів, закупів, рабів) у випадку заподіяння ними тілесних ушкоджень вільній людині застосовувалася кровна помста. Каралося і приховування такого холопа його володарем. У цьому випадку володареві холопа треба було забрати холопа собі та заплатити за нього 12 грн, що можна розглядати як викуп за життя холопа. Очевидно, що такий підхід застосовували і у випадку вчинення вбивства вільної людини холопом або іншою залежною людиною. Холоп, інша залежна людина перебували під захистом свого володаря. Доказом цього є припис ст.33 Короткої редакції Руської Правди, де вказано: якщо без княжого розпорядження будуть мордувати смерда (то платити) 3 грн за образу; а за (мордування) огнищанина, тіуна і мечника - 12 грн. Заслугує на увагу те, що кровна помста допускалась у випадку, коли хто-небудь буде побитий до крові або синців, якщо ж потерпілий за себе не може помститися, то нехай візьме собі з винного 3 грн. винагороди та ще й плату лікареві (ст. 2). Перша особливість такого роду помсти полягала в тому, що право на помсту належало винятково потерпілому, а не його близьким родичам. Друга особливість (штраф) доповнювалася відшкодуванням потерпілому заподіяної злочиною шкоди (плата лікареві). Третя особливість (докази визнавалися лише за наявності крові або синяків, а якщо їх не було, то показів свідків: якщо хто-небудь буде побитий до крові або до синців, то не шукати цьому чоловікові свідків; якщо на ньому не буде жодних слідів (побоїв), то нехай прийдуть свідки; якщо ж не може (привести свідків), то справі кінець (ст.2). Принагідно зазначимо, що доказом образи дією (ст. 10) могли бути лише покази двох свідків. Іноземців у таких випадках приводили до присяги [6]

В оригіналах списки Руської Правди не поділені на пронумеровані статті (лише деякі з них мають назви окремих частин документа), і тільки пізніше такий поділ було здійснено з науковою метою. Отже, Коротка редакція Руської Правди як перший кодекс давньоруського права, який зберігся до нашого часу, заклала основи правового захисту життя та здоров'я особи, що знайшло свій подальший розвиток у наступних кодифікованих правових актах.

Слід зауважити, що Русь часів Правди, як правило, не сприймала калічницьких та тілесних покарань, притаманних візантійському праву тих часів, а застосовувала грошовий штраф на користь держави, який був основною мірою покарання і призначався за вчинення злочину проти особи або її майна (вбивство без корисливої мети, членушкодження, крадіжка тощо) [7, с. 112].

Список використаних джерел:

1. Жильцов С. В. Смертная казнь в истории России. - М. : Издательство: Зерцало, 2002. - С. 34.
2. Сахаров А. Н. Дипломатия Древней Руси. - М., 1987. - 128 с.
3. Аналіз норм існуючої нормативно-правової бази, що встановлюють відповідальність за нанесення тілесних ушкоджень // Електронная база знаний Олбест: интернет сайт: Л11Ьє8І : [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://knowledge.a11best.ru/law/3c0a65625b3bc78b4c43a88521216d36_0.htm1.
4. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11-ти т. - Т.3- К., 1993 - 460 с.
5. Особливості розслідування умисного тяжкого тілесного ушкодження // Інтернет-сайт : е^о^/сот/ш : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://e-works.com.ua/work/3238_Osoblivosti_rozs1idyvannya_ymisnogo_tyajkogo_t1lesnogo_yshkodjennya.html
6. Коротка редакція Руської Правди : [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.okpravo.info/pam/11.htm>.
7. Бережний С. Вбивство в кримінальному праві України / С. Бережний // Вісник прокуратури. - 2007. - № 5(71). - С. 108-114.

*Стрюк Оксана Олегівна,
курсант 3 курсу юридичного факультету
Інституту кримінально-виконавчої служби
Пазиніч Віталій Іванович,
викладач кафедри спеціальної підготовки Інституту кримінально-
виконавчої служби, кандидат юридичних наук*

ЄДИНА ПІДСТАВА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ЇЇ ФАКТИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ СТОРОНИ

Слово «підстава» означає головні, базисні, вихідні положення. Діяти на підставі чого-небудь - означає спиратися на щось, мати щось за основу, відштовхуватися від чогось, мати щось як виправдання, достатній привід для діяльності [1, с. 45].

Як згадувалося, що у ст. 3 КК УРСР 1960 року було вперше застосовано термін «підстави» кримінальної відповідальності, внаслідок чого деякі науковці дійшли висновку щодо множинності цих підстав чи визнавали склад злочину єдиною підставою кримінальної відповідальності [2, с. 186]. Таким чином, даний підхід обумовив певну нечіткість та необґрунтованість у визначенні поняття «кримінальна відповідальність».

Поняття «підстава кримінальної відповідальності» визначається у ст. 2 КК України. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом [3]. У цій нормі відбито найважливіше значення складу злочину для законності й обґрунтованості кримінальної відповідальності: тільки сукупність усіх передбачених законом ознак складу злочину може бути підставою кримінальної відповідальності. Тому склад злочину є єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності: встановлення його ознак у конкретному суспільно небезпечному діянні особи означає, що є все необхідне для кримінальної відповідальності. Тим самим склад злочину визначає і межі розслідування, оскільки основним завданням слідства саме і є встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину.

Із наведеного поняття випливає, що кримінальна відповідальність пов'язана з єдиною підставою.

Поняття «підстава кримінальної відповідальності» містить дві складові: вчинення особою суспільно небезпечного діяння; наявність у вчиненому діянні складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України. Причому ці складові являють собою двоєдину характеристику одного і того ж явища - підстави кримінальної відповідальності. У межах даної підстави вказані складові можуть бути визначені як умови кримінальної відповідальності, від наявності й взаємодії яких залежить і наявність власне цієї підстави як єдиного цілого [4, с. 48].

Ще за радянських часів А. А. Піонтковський зазначав, визнання складу злочину єдиною підставою кримінальної відповідальності котре означає, що

лише в межах складу злочину можна виділити об'єктивні й суб'єктивні підстави кримінальної відповідальності [5].

На думку Ю. В. Бауліна, потрібно розрізняти матеріальну і процесуальну підстави кримінальної відповідальності. Матеріальною підставою визнається вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки складу злочину, а процесуальною - обвинувальний вирок суду. Відповідно до ч. 2 ст. 2 КК особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена у законному порядку і встановлена обвинувальним вироком суду [6, с. 176].

У межах єдиної підстави кримінальної відповідальності можна виділити його фактичну та юридичну сторони. Фактична сторона - це вчинення в реальній дійсності суспільно небезпечного діяння, а юридична - це передбаченість такого діяння в КК. Підставою кримінальної відповідальності є встановлення судом повної відповідності фактичної та юридичної сторін вчиненого. Якщо такої відповідності немає, це свідчить і про те, що немає підстави кримінальної відповідальності, тобто складу злочину [21, с. 50].

Законодавець пов'язує кримінальну відповідальність тільки з конкретним актом поведінки особи, яка знаходить свій вираз у суспільно небезпечному діянні в формі дії чи бездіяльності, а отже це є єдина фактична підстава кримінальної відповідальності.

Так, до кримінальної відповідальності може бути притягнута лише та особа, яка є суб'єктом злочину і є винуватою у вчиненні забороненого Кримінальним кодексом України суспільно небезпечного діяння проти охоронюваних законом про кримінальну відповідальність об'єктів.

Таким чином, наявність двох умов у єдності, а саме фактичної та юридичної є обов'язковим для підтвердження в кожному конкретному випадку наявності підстави кримінальної відповідальності та, навпаки, відсутність хоча б однієї умови буде свідчити про відсутність підстави та неможливість застосування кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навчальний посібник / В. О. Навроцький. - К. : Юрінком Інтер, 2009. - 512 с.
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 12 січня 2015 року: (ОФІЦ. ТЕКСТ). - К. : Центр учбової літератури, 2015. - 170 с.
3. Панов М. Кримінальна відповідальність та її підстава / М. Панов // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2010. - № 4. - С. 4552.
4. Піонтковський А. А. Вчення про злочин: підручник / А. А. Піонтковський. - К. : Держ-юріздат, 1961. - 175 с.

5. Тихий В. Підстави кримінальної відповідальності за новим Кримінальним кодексом України / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. - 2002. - № 3. - С. 50-52.

6. Андрусів Г. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів юридичних вузів та факультетів / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. О. Бенківський. - К. : Юрінком Інтер, 1997. - 512 с.

Тихонова Олена Вікторівна,
*доцент кафедри економічної безпеки навчально-
наукового інституту підготовки фахівців для
підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Однією з найважливіших складових фінансової безпеки держави в сучасних умовах є бюджетно-податкова безпека, як система забезпечення відсутності ризику ймовірного заподіяння неприпустимої шкоди системі формування, розподілу та використання державних або місцевих фінансових ресурсів. Її утворюють бюджетна безпека та податкова безпека. Як бюджетна, так і податкова безпека перебувають під впливом багатьох деструктивних факторів, одним з яких є кримінальні загрози. З-поміж інших бюджетну безпеку держави безпосередньо порушують діяння, передбачені статтями 210 та 211 КК України.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 210 КК України, характеризується вчиненням однієї з наступних дій: 1) нецільове використання бюджетних коштів; 2) здійснення видатків бюджету без встановлення бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч Бюджетного кодексу (далі - БК) України чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік; 3) надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч БК України чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік. Вчинення означеного злочину у формі бездіяльності, беручи до уваги закріплені законодавцем вказівки на активну форму поведінки винного «використання... коштів», «здійснення видатків..», «надання кредитів..», виключається. Означені дії здійснюється на стадії виконання бюджетів, порушуючи принцип цільового використання бюджетних коштів, який є одним із основних принципів бюджетної системи України.

Моментом закінчення злочину, передбаченого ст. 210 КК є вчинення хоча б однієї із передбачених ч. 1 ст. 210 КК дій, за умови, що предметом посягання були бюджетні кошти у великих розмірах, тобто, як випливає з п. 2 примітки до ст. 210 КК, на суму, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Видання керівником бюджетної установи наказу про використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню або про здійснення видатків бюджету без установлених бюджетних призначень або з їх перевищенням усупереч закону, а так само оформлення необхідних документів - платіжного доручення і підтвердних документів, не виходить за межі умисного створення умов для вчинення злочину, а тому має розглядатись як готування до злочину, передбаченого ч. 2 ст. 210 КК України.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 211 КК України, характеризується вчиненням суспільно небезпечної дії у виді видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати всупереч закону. Вчинення означеного злочину шляхом бездіяльності, аналогічно попередньо дослідженому, виключається.

Попередня редакція цієї статті вміщувала посилання не лише на «нормативно-правові акти», а й на «розпорядчі». Законом України (далі - ЗУ) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Бюджетного кодексу України» від 08 липня 2010 року № 2457- VI назву та диспозицію ч. 1 ст. 211 КК змінено, в тому числі виключено з їх змісту вказівку на «розпорядчі акти». Організаційно-розпорядчий документ це вид письмового документа, у якому фіксують рішення адміністративних і організаційних питань, а також питань управління, взаємодії, забезпечення і регулювання діяльності органів влади, установ, підприємств, організацій, їх підрозділів і посадових осіб, який поширює свою дію на конкретно визначених у них суб'єктів і мають одноразове застосування (наприклад, прийняття головою райдержадміністрації одноособово розпорядження про виділення юридичній особі - суб'єкту підприємницької діяльності безпроцентного кредиту за рахунок перевищення дохідної частини районного бюджету). Натомість для нормативно-правових актів характерним є те, що вони мають формально визначений характер і містять приписи, обов'язкові для виконання необмеженим і персонально невизначеним колом юридичних і фізичних осіб. І якщо до внесення означених змін ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Бюджетного кодексу України» від 08 липня 2010 року № 2457-^, видання всупереч встановленого законом порядку розпорядчого акта, який зменшує надходження бюджету або збільшує витрати бюджету охоплювалося ст. 211 КК України, то нині, такі дії не утворюють складу аналізованого злочину та за наявності підстав можуть кваліфікуватись за ст. 210 КК.

Під виданням нормативно-правових актів, які зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету, слід розуміти комплекс дій, що охоплює: 1) прийняття рішення щодо схвалення тексту документа;

2) підтвердження цього рішення шляхом поставлення свого підпису, відбитку печатки, штампу або в інший спосіб; 3) передачу документу для офіційного оприлюднення та (або) застосування. Цим поняттям охоплюється як видання уповноваженою службовою одноосібних нормативно-правових актів, так і вчинення таких дій щодо актів, прийнятих, рекомендованих або схвалених колегіальними органами за умови, що законодавством передбачене їх підписання, затвердження або введення в дію уповноваженою службовою особою. При цьому, органу досудового розслідування слід розрізняти наявні повноваження колегіального органу при прийнятті таких нормативно-правових актів, характер прийнятих ним рішень - обов'язковий чи дорадчий. Ми погоджуємось з Н. О. Гуторовою, яка зазначає, що якщо видання відповідного нормативно-правового акта стає результатом виконання рішення колегіального органу, яке є остаточним і обов'язковим, кожний учасник такого органу, який голосуванням чи в інший спосіб сприяв його прийняттю, має нести кримінальну відповідальність як виконавець злочину, передбаченого ст. 211 КК, за умови, що цей учасник є службовою особою.

*Федчак Ігор Андрійович,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУКУПНІСТЬ ЗЛОЧИНІВ ПРИ НЕЗАКОННІЙ ПОРУБЦІ ЛІСУ ТА КРАДІЖЦІ ДЕРЕВИНИ

Особливу роль у боротьбі з незаконним обігом деревини відіграють кримінально-правові заходи. На сьогодні, однією з невирішених проблем кримінально-правового регулювання є кваліфікація дій осіб, які вчинили незаконну рубку дерев на землях лісового фонду, і розпорядилися цими деревами на власний розсуд. Аналіз наукової літератури, що стосується питань незаконного обігу лісу дає підставу стверджувати, що в даний час цій проблематиці приділено недостатньо уваги. Зокрема, малодослідженою залишається проблема кваліфікації за сукупністю злочинів при незаконній порубці лісу та крадіжці деревини.

Вчені-правознавці неодноразово зверталися до проблеми розмежування порубки лісу як кримінально карного діяння та злочинів проти власності з ознаками розкрадання.

Обов'язковий елемент крадіжки - вилучення майна із законного володіння його юридичного власника. Частина 1 ст. 148 Господарського кодексу України визначає, що відповідно до Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в

межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

Таким чином, лісодеревина набуває статусу майна не з моменту секвестрування лісогосподарським підприємством, а з моменту відділення дерева від кореня, злочин проти власності буде вважатись закінченим з моменту вжиття заходів по заволодінню такою лісодеревиною.

При самовільній рубці дерева та чагарники вилучаються з природного середовища свого зростання, а не зі сфери власності. З цих причин у кримінально-правовому розумінні вкрасти ліс на корені неможливо. Тому неправильно буде змішувати дії з незаконної порубки лісу із привласненням лісопродукції у будь-якій з її форм. Це підтверджується судовими роз'ясненнями, зокрема, п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», від 10 грудня 2004 року «наголошено, що «заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК або іншими статтями, якими передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності».

Слід відмітити, що хоча кримінальний закон і розділяє об'єкти злочинів проти власності та проти довкілля, абсолютна більшість останніх вчинюється з метою отримання матеріальної вигоди. По суті, екологічний склад незаконної порубки закінчується в момент відокремлення стовбура від пня, а надалі злочин вже має чіткий корисливий мотив. Як правило, злочини, пов'язані з обігом нелегальної лісопродукції, кваліфікуються лише як незаконна порубка, хоча порушники часто затримуються не в момент безпосередньої заготівлі деревини, а під час її транспортування або зберігання.

Незаконну порубку та наступне злочинне заволодіння об'єктами природи, які стали майном, слід кваліфікувати за правилами про сукупність злочинів - незаконної порубки лісу та розкрадання майна. Ця теза аргументується тим, що незаконна порубка лісу є способом здійснення наступного розкрадання майна, тож тут необхідна кваліфікація диктується необхідністю посилення боротьби зі злочинними порушеннями законодавства у галузі охорони природи.

Коли особа незаконно рубає ліс, вона також витрачає працю, викрасти незрубане дерево іншим способом, ніж як без докладання людської праці не представляється можливим. Винна особа викладає дерева вже після того, як їх спилиє, тобто після вчинення злочину, що посягає на екологічні відносини.

В більшості випадків незаконні рубки, віднесені по об'єкту посягання до екологічних злочинів, вчинюються громадянами з корисливих мотивів з метою заволодіння деревиною та подальшого її використання. При цьому

закінченим злочин визнається з моменту повного відділення дерева, чагарнику від кореня, якщо ці діяння призвели до значної шкоди. Відповідно після відділення дерева від кореня і закінчення складу екологічного злочину як такого починаються наступні дії, спрямовані на привласнення, і виражаються у заготівлі, навантаженні, вивезенні та реалізації деревини.

Незаконна рубка і крадіжка зрубаних дерев зазіхають на різні об'єкти кримінально-правового захисту. У першому випадку об'єктом злочину виступають відносини з охорони і раціонального використання лісових насаджень, у другому - відносини з охорони власності та інших майнових прав. До того ж незаконна рубка дерев може відбуватися не тільки з корисливих мотивів, а й, наприклад, на ґрунті помсти, неприязних відносин до лісного, з хуліганських спонукань тощо, без наміру на розкрадання дерев.

Вважаємо, що п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля», від 10 грудня 2004 року, у якому визначено: «заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК або іншими статтями, якими передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності», не містить заборони на можливу кваліфікацію дій особи, яка зрубала і викрала одні й ті ж дерева, по сукупності незаконної порубки та крадіжки.

Шапуртова Ніна Іванівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
Ростопчина Мирослава Костянтинівна,
курсант навчально-наукового інституту підготовки фахівців для експертно-
криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 43 КК УКРАЇНИ

Останнім часом наше суспільство виявилось в умовах економічної й суспільно-політичної кризи, загострення соціальної напруги, девальвації багатьох традиційних моральних цінностей, зниження законослухняності, дестабілізації громадського порядку. Закріплене в законі право на виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації дає можливість фахівцям активно брати участь у боротьбі зі злочинними елементами, злісними порушниками громадського порядку.

Така особа діє в дужескладних і специфічних умовах за правилами «свійсеред чужих». Вона здійснює виконання спеціального завдання,

перебуваючи в умовах професійного ризику, крайньої необхідності та під певним психічним примусом з боку керівника злочинного угруповання. При всьому цьому зазначена особа з метою успішного виконання спеціального завдання іноді вимушена спричинити шкоду певним суспільним цінностям, які охороняються законом.

Таке спричинення, як правило, не визнається злочином, оскільки його заподіяння було вимушеним - в результаті виконання спеціального завдання, пов'язаного з відверненням більш значної загрози суспільним цінностям.

Обставина, про яку йдеться, вперше визначена в кримінальному законі України: «не є злочином вимушене заподіяння шкоди право-охоронюваним інтересам особою, яка відповідно до чинного закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності» (ч. 1 ст. 43 КК)Ш.

На підставі ч. 2 ст. 43 КК, особа, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків.

Разом з тим особа, яка вчинила один із таких злочинів, не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у вигляді позбавлення волі не може бути призначеної на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин (ч. 3 ст. 43 КК)[1].

Вимушений характер діянь і заподіяння шкоди іншим особам свідчить про те, що вказана норма схожа на крайню необхідність. Однак, як і у випадку виправданого ризику, завдана шкода може бути в деяких випадках значно більшою, ніж відвернута. Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що сьогодні, на жаль, ст. 43 КК України зовсім не стимулює проведення правоохоронними органами таємних операцій під прикриттям, а навпаки, більше говорить про те, яка відповідальність і яке покарання мають бути застосовані до особи, котра виконує спеціальне завдання.

Отже ми пропонуємо викласти ст. 43 КК у наступній редакції:

Не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності. Особа звільняється від кримінальної відповідальності та покарання.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України 2001 р. : за станом на 28 травня 2015 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до кодексу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Шевчук Олександр Олександрович,
*доцент кафедри економічної безпеки навчально-наукового інституту
підготовки фахівців для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент*

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ У КРЕДИТНО-ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ

Поняття «економічна злочинність» поряд з такими поняттями як «організована злочинність» та «тіньова економіка» знайшли найбільшого поширення і закріпились у понятійному апараті працівників правоохоронних органів. Відомо, що економічні злочини віднесено більшістю вчених до особливо небезпечних. У зв'язку з реформуванням економічної системи зазнає значних змін і економічна злочинність. Створення нових форм власності, функціонування економіки в умовах ринкових відносин, інтеграція в світову економіку супроводжуються загостренням криміногенної ситуації. Тому економічна злочинність здебільшого являє собою пряме продовження криміналізованих економічних відносин.

Вчені справедливо зосередили свою увагу на вивченні такого складного й всепроникаючого в усі сфери суспільного життя явища, як економічна злочинність. В. М. Поповичем наголошується навіть на необхідність заснування науки «Економічна кримінологія». У зв'язку з цим слід зазначити, що поняття «економічна злочинність» є не лише кримінологічним, але й кримінально-правовим. Підставою для поєднання названих злочинів і злочинності виступає їх зв'язок із конкретними особливостями економічного та господарського механізму. Наукова література налічує не один десяток вагомих праць, що присвячені дослідженню проблем протидії економічній злочинності, різним підходам до їх вивчення, визначенню понять, але всі вони стосуються здебільшого загальних питань, а тому не задовольняють потреб теорії та практики. Окрім того, на даний час в Україні відсутнє визначення злочинів у сфері економічної діяльності.

Для з'ясування суті даних злочинів використовують різні поняття, що в значній мірі ускладнює їх класифікацію та розмежування від подібних. Одні вчені при проведенні класифікації економічної злочинності виділяють злочини у КФС як один із видів економічної злочинності - тобто злочини, що посягають на банківський та кредитний сектор. Інші вчені виділяють злочини, що посягають на фінансову систему. Отже, досліджуючи злочинність у КФС, перш за все необхідно провести відмежувати його від понять «економічна злочинність» та «фінансова злочинність», які на сучасному етапі закріпились в понятійному апараті науковців.

Щодо поняття економічної злочинності, то у наукових працях є різні погляди.

Одні автори стверджують що під економічною злочинністю

необхідно розуміти заподіяння шкоди охоронюваним законом економічним інтересам держави та громадянам шляхом вчинення розкрадань, господарських та корисливих посадових злочинів. Існують й дещо інші думки про те, що економічна злочинність являє собою комплекс протиправних та кримінальних методів господарювання і структурно складається із господарських злочинів суб'єктів підприємництва та службових зловживань апарату управління виконавчих структур, шкідливих наслідків злочинного господарювання. Наш погляд, необхідно погодитись з думкою тих вчених, які розглядають економічну злочинність у двох аспектах: широкому та вузькому.

Економічна злочинність у широкому змісті - це сукупність вчинених на певній території за відповідний проміжок часу злочинів та осіб, які їх вчинили, безпосередньо направлених на відносини власності, розподілу та використання товарів та послуг, об'єктом яких є відносини в сфері економіки. Ними можуть бути і злочини в сферах власності, фінансовій діяльності, міжнародно-комерційній діяльності, інформаційній діяльності, захисту від монополізму, тощо. У вузькому змісті економічна злочинність - це сукупність передбачених кримінальним законом діянь, родовим об'єктом яких є відповідні суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Однією із основних груп економічної злочинності є фінансова злочинність.

Під фінансовою злочинністю розуміється сукупність злочинів, безпосередньо пов'язаних із посяганням на відносини по формуванню, розподілу, перерозподілу і використанню фінансових ресурсів суб'єктів економічних відносин. Тобто до даної категорії слід відносити злочини, які пов'язані із посяганням на кредитну, бюджетну, податкову, митну та інші види фінансової діяльності. Як зазначають науковці, фінансові злочини вкрай різноманітні і складні, тому залежно від обставин прикладне значення можуть мати різні варіанти їх класифікації. Одним із видів фінансової злочинності є саме злочинність у КФС. Отже, злочинність у КФС знаходиться у такому співвідношенні до економічної злочинності: економічна злочинність у своїй структурі включає фінансову злочинність (поряд із службовою злочинністю, злочинністю у сфері обслуговування населення, тощо), яка у свою чергу розподіляється на злочинність у кредитно-фінансовій, бюджетній, податковій системах. Отже, злочинність у КФС - це складна сукупність злочинів, що посягають на безпеку та нормальну діяльність головної ланки фінансової системи, що поставлена під охорону законодавства про кримінальну відповідальність.

Для розгляду стану злочинності у КФС на сучасному етапі розвитку економічної системи, важливо провести аналіз виникнення та становлення даного виду злочинності в історичному аспекті, з оглядом на розвиток самої системи. Як вже зазначалося у розділі 1, на початку ХХ століття, коли спалахнула громадянська війна, КФС по суті було ліквідовано. І лише впровадження нової економічної політики відродило КФС. В наступні роки, під впливом кредитної реформи 30-х років та затвердженням державної

форми власності, КФС почала функціонувати в рамках командно-адміністративного управління економікою. На той період була оплотом економіки державна власність і, відповідно, злочинність у КФС розумілась як протиправні посягання на неї.

Із середини ХХ століття економічна злочинність, в тому числі й злочинність у КФС, визначалась як протиправні посягання на порядок управління економікою, наслідком яких були її розбалансованість, деформація структури механізму виробництва та надання послуг. Досить масового характеру злочинність у КФС набула в період так званого «застою» (70-80 роки), хоча таке становище владою замовчувалось. Дана ситуація була пов'язана з кризовим станом економічної системи, відсутністю належного фінансового контролю та ін. Значна частина кредитів не поверталась підприємствами, в наслідок чого кредити списувались, проходив процес перекредитування підприємств. Монопольне становище установ КФС призвело до отримання штучних прибутків за звичайні послуги. Зазначені грубі порушення кредитно-фінансових відносин призвели до того, що в СРСР виник стихійний, переростаючи у кримінально організований процес перерозподілу національного багатства, формувалися організовані злочинні клани, які в наступному стали підґрунтям «п'ятої влади».

Таким чином, аналіз теоретичних положень економічної злочинності, фінансової злочинності, злочинності і злочинів у сфері господарської діяльності свідчить, що вони мають більш загальний абстрактний характер і не в повній мірі відображають реальний стан і динаміку злочинності в окремій і одній із важливих сфер - кредитно-фінансовій системі. Очевидно більш об'єктивний аналіз можливий через розгляд реального рівня, динаміки злочинності у КФС з врахуванням динаміки розвитку самої системи, рівня її криміналізації та латентності.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Збірник тез доповідей
IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 1 липня 2015 року)

Наукові редактори:
Вознюк А. А.,
Узунова Г. Ю.,
Сьоміна Н. А.,
Кузьмічова-Кисленко Є. В.

Підписано до друку 16.07.2015. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 22,88. Ум. друк. арк. 20,93. Тираж 100 прим.

Редакційно-видавничий центр
Національної академії внутрішніх справ
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1

*Друк: ФО-П Поліщук О.В.
Свідомство суб'єкта видавничої справи ДК№2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49*